श्रीमद् विजयकमलसूरीश्वरगुरुभ्यो नमः

શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ વિરચિત

શ્રી વિજયકમલ કેશર ગ્રંથમાળા

દેવપુષ્પ ૨૮ મુ

યોગદ્રષ્ટિ સમુચ્ચય.

ભાષાંતરકર્તા

મહોપાધ્યાયજી મા૦ શ્રી દેવવિજયજીગણિ મહારાજ

પ્રસિદ્ધ કર્તા

શ્રી વિજયકમલ કેશર ગ્રંથમાળા તરફથી

શા હીરાલાલભાઈ મગનલાલ, ખંભાત

પ્રથમ આવૃતિ વિ સં ૧૯૯૨ પ્રત ૧૨૫૦

કિં. ૧-૪-૦

અમદાવાદ—ધી ' ડાયમંડ જ્યુ
પરીખ દેવીદાસ છગનલાલે

શ્રીમ. આચાર્ય મા શ્રી વિજયકસ્તૂર સૂરીશ્વરજી મહારાજ

સાગા ાન્ત ધ્યાનીધી ા ગમ્ય શન ગુ નાગ મનન્નુ રીવ૦ ગુ
ધમ આ માનોદિમાગકમ નીતિમનજીવન દિો અોક અથ ત
જન્મ સં ૧૯૩૩   દીક્ષા સં ૧૯૫૦   મ ર ે ૧
આચાર્ય સં ૧૯૯૮   સ્વર્ગ સં ૧૯૮૭   વર્ષ

અેસ્તા ૩ પ્રિ અમ વાદ

अर्पण पत्रिका

निखिलनिगमागमनीरेश्वरपारीणाऽध्यात्मयोगमार्चण्डदार्श-
निकसम्राट् जेष्ठबन्धुश्रीमद्विजयकेशरसूरिश्वरपूज्यपादानां
प्रशान्तगभीराकृतिजुषा योगविद्यामत्यपूर्वप्रेमास्पदता-
मध्यक्षीकृत्यमविलोक्य च बहुकालतदीयांध्यानावस्था
चकितचितीभूतोऽहं ज्ञातयाचसमग्रप्रमाणिवृन्दं योग-
प्रवर्णनिरातु भवत्समीहयामत्तप्रेरणत्वात् स्वस्या-
पितन्मार्गपरायणता द्रष्टुकामः भवत्गुणगणाकृष्टो
ऽस्ययोगदृष्टिसमुच्चयाख्यस्यग्रंथस्य मत्कृतानु-
वादोभवच्चरणकमलमिलिन्दायमानो यत्र
कुत्रापि योगिगणैरप्यनवाप्यस्थानेस्थिति-
मता श्रीमतापरमात्मना शान्तिसज्जन-
यत्नतिमार्पयतेऽयंग्रंथसमर्पकः श्रीमतां
कनीयान्भ्राता वन्दननिरद्धाञ्जलि
महोपाध्यायो देवविजय.

स. १९९१ भाद्रशुक्ल पंचमीतिथौ

માહારાજશ્રી છત્રવિજયજીની ટુંક જીવનરેખા.

આ માહાત્માશ્રી ખંભાતના રહીશ હતા સંસારી નામ મગનલાલ ઈશ્વરદાસ હતું, સુતારનો ધંધો કરતા હતા, સ્થિતિ સામાન્ય છતા ધર્મસ્થિતિ ઘણી સારી હતી, દરરોજ પ્રતિક્રમણ, સામાયક, દેવપૂજા, પર્વ દિવસે પોસહ આ વિગેરે ખાસ તેઓશ્રીના નિત્ય કર્તવ્યો હતા સંતતિમા એકપુત્ર અને બે પુત્રીઓ હતી પુત્ર ભાઈ હીરાલાલ સામાન્ય સ્થિતિમાથી હાલ ઘણી સારી સ્થિતિમાં ધર્મ પ્રભાવથી આગળ આવ્યા છે સં ૧૯૪૯ ની સાલમા શેઠ અમરચંદભાઈ પ્રેમચંદે પાલીતાણાનો છરીપાલતો સંઘ કાઢયો હતો તેમા મગનભાઈ છરીપાલતા જાત્રા કરવા સાથે ગયા, સંઘમા મહારાજશ્રી હરખવિજયજી તથા દીપવિજયજી વિગેરે સાથે હોવાથી તેઓના પરિચયમા આવતા દીક્ષા લેવાની ભાવના જાગૃત થઈ, અને સીદ્ધગીરીની જાત્રા કરી ઘોઘાની જાત્રા કરી ભાવનગર આવ્યા આ વખતે અહી મહારાજશ્રી દીપવિજયજી બીરાજમાન હતા. તેઓશ્રીના ઉપદેશથી મગનભાઈએ તરત દીક્ષા સ્વીકાર કરી અને છત્રવિજયજી નામ રાખવામા આવ્યુ દીપવિજયજી માહારાજના શિષ્ય થયા તે પછી વડી દીક્ષા ત્યા થયા પછી ગુરૂ સાથે જાત્રા કરવા પાલીતાણા પધાર્યા ગુરૂ સાથે અનેકવાર જાત્રા કરતા નવ નવાણું તેઓશ્રીએ કરી પાલીતાણા ભાવનગર વિગેરે સ્થલે વિચરી ખંભાત પોતાની જન્મભુમીમા આવ્યા, અવસ્થા વૃદ્ધ થવાથી પાછલી જીંદગી અહીં ખંભાતમા જ પુરી કરી સં ૧૯૮૩ ના કાર્તિક સુદ ચઉદસના દિવસે ચોમાસિ પ્રતિક્રમણ તેઓ ભણાવતા પખી સૂત્રના છ આનાના કહ્યા પછી જરા થાક લાગવાથી તેઓ બેસી ગયા અને પ્રભુ સ્મરણ કરતા દેવલોક પોચી ગયા, ચોત્રીસ વર્ષનો દીક્ષા પર્યાય પાળ્યો તેઓની પાછળ તેઓશ્રીના ચીરંજીવી હીરાલાલભાઈએ મહોત્સવ વિગેરે ધાર્મિક સારા કાર્યો કરી પૈસાનો સારો સદ્વ્યય કર્યો હતો હાલ પણ ધર્મના કાર્યોમા ઘણો સારો ભાગ લે છે ખંભાત આલીપાડાની ધર્મશાળા તેઓશ્રીએ સુધરાવી આપી છે તેમજ અ

મહારાજ શ્રી છત્રવિજયજી મહારાજ

જન્મસ્થાન ખંભાત

દીક્ષા સં. ૧૯૧૦ ભાવનગર

સ્વર્ગગમન સં. ૧૯૮૩ ખંભાત

દિવ્યા સુ. પ્રિ. અમદાવાદ

આ ગ્રંથ સં ૧૯૯૧મા ખંભાત ચાતુર્માસ શેઠ અંબાલાલ પાનાચંદની ધર્મશાળામા રહેલ ત્યારે વ્યાખ્યાનમા વાચવામા આવેલ હતો તે વખતે શ્રોતાઓને આ ગ્રંથ ઘણો પ્રિય લાગવાથી આનો લાભ દરેક જણને મળે તે ખાતર આ ગ્રંથનું ભાષાંતર કરવા આગ્રહ થયો, આથી આ ગ્રંથનું ભાષાંતર કરવામા આવ્યુ છે અને આ ધર્મશાળામા બેસનાર સુશ્રાવક હીરાલાલભાઇ મગનલાલ તરફથી પોતાના સાંસારીક પીતાશ્રી છત્રવિજયજીના સ્મારક તરીકે આ ગ્રંથ બહાર પાડવામા આવેલ છે આ ગ્રંથ મધ્યસ્થ દષ્ટિથી લખેલ હોવાથી દરેક ધર્મના જીવોને ઉપયોગી થાય તેવો છે આ ગ્રંથની શુદ્ધિ માટે પુરતી કાળજી રાખેલ છે પુછવા લાયક યોગ્ય માહાત્માઓને પુછી તથા સુશ્રાવક પંડીત કેશવલાલ દલસુખભાઇને બતાવી બહાર પાડેલ છે આ ગ્રંથના પ્રુફો શોધવા મુનિશ્રી વિકાશવિજયજી તથા મનહરવિજયજીએ સારી મદદ આપી છે તે માટે તેઓ બધાની આ શુભ પ્રવૃત્તિની અનુમોદના કરવામા આવે છે

લી મહોપાધ્યાયજી મા શ્રી દેવવિજયજીગણિ અમદાવાદ

સં ૧૯૯૨ માહ સુદ ૨

શ્રીમદ્ મહોપાધ્યાયજી મા શ્રી દેવવિજયજી ગણિ મહારાજ

પ્રકરણપુષ્પમાળા અનુયોગદ્વારસૂત્રભાષાંતર દેવભક્તિમાળા દેવવિનોદ
બૃહતજીવનપ્રભાના રેખાદર્શન હસ્તમજીવન ભા ૧-૨-૩ યોગદષ્ટિ
સમુચ્ચય ભાષા વિગેરે અનેક ગ્રંથ કર્તા

જન્મ સં ૧૯૩૬ દી સં ૧૯૫૬ પ પદ સં ૧૯૭
મહો પ સં ૧૯૮૩

ॐ अर्हं नम.

श्रीमद् विजयकमलसूरीश्वर गुरुभ्यो नमः

श्रीमद् हरिभद्रसूरिवर्य विरचित योगदृष्टि समुच्चय भाषांतर.

मगलाचरणम्

महावीर भजेदेव भक्त्या सत्फलदायक ॥
यत्प्रसादात्मयामापि विद्यासतोपकारिणी ॥१॥
गुरुकमलनामान ततोवन्देऽतिभावत ॥
यत्पादनिरतोनित्य चित्तेशान्तिलभेपरा ॥२॥
शारदाचरणौ नत्वा योगमार्गाभिदर्शक. ॥
अनूदितो मयाप्रेम्णा योगदृष्टिसमुच्चय' ॥३॥

અર્થ —ભાષાતર કર્તા મગલાચરણ કરે છે, પરમાત્મા મહાવીરદેવ, તથા ગુરૂવર્યશ્રી વિજયકમલસૂરીશ્વરજી મહારાજ તથા સરસ્વતીદેવીને વદન કરી યોગમાર્ગના સ્વરૂપને બતાવનાર તથા આત્મકલ્યાણને કરનાર યોગદૃષ્ટિ સમુચ્ચય ગ્રથના ભાગશ રહસ્ય ભાષાતર રૂપે અહીં હુ જણાવુ છુ ॥ ૧–૨–૩ ॥

યોગતત્ર—યોગશાસ્ત્રમા પ્રવેશ કરવાને બહુ નીકટભુત એવા યોગદૃષ્ટિ સમુચ્ચય નામના ગ્રથની વ્યાખ્યા નો પ્રારભ કરૂ છુ અહીં પ્રથમ આચાર્યશ્રી શિષ્ટપુરૂષોના

આચારને પાલવા માટે તથા વિઘ્નોની ઉપશાંતિ માટે પ્રયોજન, અભિધેય, સબંધ તથા મંગલાચરણને જણાવવા માટે પ્રથમ શ્લોકરૂપ સૂત્રને જણાવે છે

મંગલાચરણ તથા પ્રયોજનાદિ

नत्वेच्छायोगतोऽयोग योगिगम्य जिनोत्तमम् ॥
वीर वक्ष्ये समासेन योग तद्‌दृष्टिभेदत ॥१॥

અર્થ શ્રુતજીનાદિ યોગિપુરુષોથી જાણવાલાયક તથા સામાન્ય કેવલીઓમા ઉત્તમ તથા મનવચન અને કાયાના યોગથી રહિત એવા પરમાત્મા મહાવીરદેવને (શાસ્ત્રયોગ તથા સામર્થ્ય યોગથી નમસ્કાર કરવો અશક્ય હોવાથી) ઇચ્છાયોગથી નમસ્કાર કરી સક્ષેપથી મિત્રાદિ લક્ષણયોગને યોગદૃષ્ટિઓના ભેદથી કહીશ ॥૧॥

વિવેચન શિષ્ટ પુરુષોનો એવો આચાર છે કે કોઈ પણ સારા કામમા પ્રવૃત્તિ કરતા પહેલા ઇષ્ટદેવને નમસ્કાર કરીને પછી પ્રવૃત્તિ કરે છે આ આચાર્ય પણ શિષ્ટ છે આથી શિષ્ટસમય પ્રતિપાલન કરવા મગલાચરણ કરવુ જરૂરનુ છે, શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે શિષ્ટોનો આ આચાર છે કે તેઓ સર્વ સ્થલે સારા કામમા પ્રવૃત્તિ કરતા ઇષ્ટદેવની સ્તુતિપૂર્વક હમેશા પ્રવૃત્તિ કરે છે તેમજ સારા કામમા ઘણા વિઘ્નો મોટાઓને પણ આવે છે, પરતુ ખરાબ કામમા પ્રવૃત્તિ કરતા વિઘ્નો કદાઈ ચાલ્યા જાય છે, આ કારણને લઇ આ પ્રકરણ સમ્યક્ જ્ઞાનનો હેતુ હોવાથી શ્રેયોભૂત છે માટે આ કામમા વિઘ્નો ન નડે તેમજ [illegible] ાતિ

થાય તે ખાતર મગલની જરૂર છે, તવા બુદ્ધિમાનોની પ્રવૃત્તિ ખાતર આ ગ્રથ રચવાનુ શુ પ્રયોજન છે તથા આ ગ્રથમા શુ કહેવાનુ છે તે જણાવવુ જોઇએ "શાસ્ત્રમા કહેલ છે કે" જ્યા સુધિ શાસ્ત્ર રચવાનુ અગર કોઇ પણ કાર્ય કરવાનુ પ્રયોજન કહેલ ન હોય ત્યા સુધિ તેનુ ગ્રહણ કોઇ પણ કરતુ નથી

તેમજ જેનુ અભિધેય આમા આ કહેવાનુ છે તે કહેલ ન હોય તેનુ પ્રયોજન પણ કહી શકાય નહિ, વલી આ અભિધેય અભીષ્ટ તવા શકય હોવુ જોઇએ, પણ કાગડાના દાતની પરિક્ષા કરવા રૂપ નકામુ બીનઉપયોગી ન હોવુ જોઇએ

આ ગ્રથ રચવાનુ આ ફલ છે એમ સ્પષ્ટ બતાવવુ જોઇએ, તવા સબધ પણ કહેવો જોઇએ, પણ આ સબધ અદર આવી જાય છે વાચ્ય વાચક ભાવરૂપ જેથી જુદો કરેલ નથી અહીં હવે ઉપર જણાવી ગએલ મગલાચરણ પ્રયોજન વિગેરે જણાવે છે

नत्वेच्छा योगतोऽयोग योगिगम्य जिनोत्तम, विर,

આ વાકયથી શિષ્ટ સમય પ્રતિપાલન કરવા તથા વિઘ્નોની શાતિ કરવા ઇષ્ટદેવને નમસ્કાર કરવામા આવે છે, તથા

वक्ष्ये समासेन योग तद्दृष्टि भेदत' ॥

આ વાકય વડે પ્રયોજનાદિ ત્રણ કહેલ છે આ પ્રમાણે આ શ્લોકનો સમુદાય અર્થ બતાવેલ છે, હવે આ શ્લોકનો અવયવાર્થ બતાવવામા આવે છે **नत्वा प्रणम्य घोर,**

પરમાત્મા મહાવીરદેવને નમસ્કાર કરીને, કેવી રીતે, તે કહે છે કે ઇચ્છાયોગત ઇચ્છાપૂર્વક ઇચ્છાયોગને આશ્રિ, આ ક્રિયાવિશેષણ છે ઇચ્છાયોગવડે નમસ્કાર કરૂ છુ. આ કહેવાથી શાસ્ત્રયોગ તથા સામર્થ્ય યોગનો નિષેધ કર્યો કારણ કે શાસ્ત્રયોગ, તથા સામર્થ્યયોગથી નમસ્કાર થઈ શકે નહિ, અને ગ્રંથની શરૂઆતમા મૃષાવાદનો દોષ લાગે તે દૂર કરવા ઇચ્છાયોગથી નમસ્કાર કરે છે સર્વ જગ્યાએ ઉચિતતાને અનુસારે પ્રવૃત્તિ કરવી તેજ યોગ્ય છે એ બીના આથી બતાવી, આ ત્રણે યોગોનુ સ્વરૂપ આગલ બતાવવામા આવે છે, શાસ્ત્રયોગ તથા સામર્થ્યયોગ ઘણા ઊંચા દરેજ્જાના છે તેથી તે યોગવડે નમસ્કાર કરવો બની શકે નહિ, માટે ઇચ્છાયોગથી નમસ્કાર કરેલ છે, વીરભગવાન કેવા છે તો કહે છે કે-" **जिनोत्तम** ' આ વસ્તુ વિશેષણ છે, નામાદિ વીરનો વ્યવચ્છેદ કરે છે રાગદ્વેષાદિ શત્રુને જીતનાર હોવાથી સર્વે વિશિષ્ટ શ્રુતધરાદિ જીનો કહેવાય છે તે બતાવે છે, શ્રુતજીનો, અવધિજીનો, મનઃપર્યાય જ્ઞાનજીનો, અને કેવલિજીનો આ તમામ જીનોમા ઉત્તમ, કેવલિપણાને લઈ તથા તીર્થંકર પણાને લઈ, પ્રભુ મહાવીર દેવ જીનોત્તમ છે આ કહેવાથી પ્રભુના તથા ભવ્યત્વ પરિપકવ પણાથી પ્રાપ્ત થએલ ઉત્તમ બોધિબીજના લાભથી આરાધન કરેલ અર્હંત્ પદાદિના વાત્સલ્ય ભાવથી ઉપાર્જીત કરેલ મહાન્ પુણ્યરૂપ તીર્થંકર નામ કર્મના વિપાક-ફલરૂપ બીજાને પરમપદ સંપાદન કરાવનાર ધર્મ કાય અવસ્થા-સમવસરણ અવસ્થા જણાવી કેવળ જ્ઞાન

પ્રાપ્ત થયા પહેલાની જે સમગ્ર અવસ્થા તે ધર્મકાય અવસ્થા જાણવી, વલી પ્રભુ કેવા છે તો કહે કે " अयोग " મન, વચન, અને કાયાના વ્યાપાર રૂપ જે યોગો તે જેઓને હવે નથી આને લઇ પ્રભુ યોગરહિત છે, આ કહેવાથી પ્રભુની શૈલેશી અવસ્થાના ઉત્તર કાલમા થનાર સપૂર્ણ કર્મઅભાવરૂપ તથાભવ્યત્વ પરિક્ષયથી પ્રગટ થએલ પરમ જ્ઞાન તથા સુખ લક્ષણથી કૃતકૃત્ય થવાથી પરિપૂર્ણ પણે પરમ ફલરૂપ તત્વકાયાવસ્થા–સિદ્ધ અવસ્થાને જણાવે છે " अतपवाह" આથી કહે છે કે "योगिगम्यं" નિષ્પન્ન યોગિઓથી જાણવાલાયક છે, અહીં યોગિઓ શ્રુતજીનાદિ લેવા, આથી એ જણાવ્યુ કે મિથ્યા દૃષ્ટિઓ પ્રભુના સ્વરૂપને જાણી શકતા નથી પણ શ્રુત જીનાદિયોગિઓ છે તેજ જાણી શકે છે, વલી પ્રભુને જાણવાની ઇચ્છા પણ સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત થવાના ટાઈમે થનાર ચરમ યથા પ્રવૃત્તિ કરણ પ્રાપ્ત થયે છતેજ થાય છે બીજા કાલમા પ્રભુને જાણવાની ઇચ્છા પણ થાય નહિ ' वीर" આ નામ ગુણ નિષ્પન્ન હોવાથી સાર્થક છે મહાવીર્યથી વીરાજમાન હોવાથી, તથા મહાઘોર તપશ્ચર્યાથી કર્મ શત્રુને વિદારણ કરનાથી, તથા કષાયરૂપ શત્રુને જીતવાથી તથા કેવલ જ્ઞાન રૂપ લક્ષ્મીને સ્વય–પોતાની મેળે ગ્રહણ કરવારૂપ પરાક્રમ વાલા હોવાથી વીર કહેવાય છે આ કહેવાથી પ્રભુના યથાર્થ અસાધારણ ગુણની સ્તુતિરૂપ ભાવસ્તવથી ઇષ્ટદેવની સ્તુતિ કરી છે, અહીં ઇષ્ટદેવપણાનુ સ્વરૂપ બતાવે છે ઇષ્યતે એટલે ગુણના પ્રકર્ષરૂપ ભગવાન છે માટે ઇષ્ટ છે, અને દેવતા ચ, એટલે પરમગતિ ને

પ્રાપ્ત થવાથી દેવ છે, આને લઈ પ્રથમ ઇષ્ટદેવની ભાવસ્તવરૂપ સ્તુતિ કરે છે, "वक्ष्ये समासेन योग तद्दृष्टि भेदत" આ વાક્યથી પ્રેક્ષાવાનોની પ્રવૃત્તિ નિમિત્તે પ્રયોજનાદિ ત્રણનુ સ્વરૂપ બતાવેલ છે, કેવી રીતે, તો જણાવે છે કે વક્ષ્યે કહીશ યોગ મિત્રાદિ લક્ષણ યોગને, સક્ષેપવડે વિસ્તારથી તો પૂર્વના મહાન્ આચાર્યોએ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર તથા યોગનિર્ણયાદિ ગ્રંથોમા જણાવેલ છે તદ્દૃષ્ટિભેદત–યોગ દૃષ્ટિના ભેદથી અહીં સક્ષેપ વડે યોગનુ કથન કરવુ તે કર્તાનુ અનતર પ્રયોજન છે, અને પરપર પ્રયોજન કર્તાને નિર્વાણ પદ મલવું તે છે ગ્રથકર્તાનો આશય શુદ્ધ હોવાથી તથા પ્રાણીઓના હિત ખાતર તેઓશ્રીની પ્રવૃત્તિ હોવાથી આ પ્રવૃત્તિ નિર્વાણ સુખ મેલવી આપવામા અવશ્ય બીજ રૂપ છે, "अभिधेय" આ ગ્રથમા કહેવા લાયક યોગનુ સ્વરૂપ છે, આ અભીષ્ટ છે, તેમજ શકય પણ છે, આથી અનભીષ્ટ તથા અશકય પણાની શકા દૂર કરી "सबध" સાધ્ય સાધન લક્ષણ સબધ અગર વાચ્ય વાચક ભાવ લક્ષણ સબધ પ્રસિદ્ધજ છે શબ્દરૂપ ગ્રથ વાચક છે, અને અર્થ વાચ્ય છે શ્રોતાઓને અનતર પ્રયોજન ચાલુ પ્રકરણના અર્થનો બોધ થવો તે, અને પરપર પ્રયોજન તો શ્રોતાઓને પણ નિર્વાણ સુખ મેળવવું તે છે, પ્રકરણના અર્થને જાણી યોગ્ય રીતે યોગ માર્ગમા પ્રવૃત્તિ કરવાથી મોક્ષ મળી શકે છે, યોગ માર્ગમા પ્રવૃત્તિ કરવી તે મોક્ષ મેલવવામા અવશ્ય બીજરૂપ છે ખાલી ન જાય એવુ યોગ પ્રવૃત્તિ બીજ છે, આ પ્રમાણે ઇષ્ટદેવને નમસ્કાર કરી

તથા પ્રયોજનાદિ કહીને ચાલુ પ્રકરણને ઉપકારક પ્રાસંગિક બીના જણાવે છે ૧

ઇચ્છાદિ યોગનુ સ્વરૂપ બતાવે છે

इहैवेच्छादियोगानां स्वरुपमभिधीयते ॥
योगिना मुपकाराय व्यक्तं योग प्रसगत ॥ २ ॥

અર્થ—યોગિઓના ઉપકાર ખાતર મિત્રાદિ યોગના પ્રસંગને લઈ સ્પષ્ટ રીતે ઇચ્છાયોગ, શાસ્ત્રયોગ, તથા સામર્થ્ય યોગનુ સ્વરૂપ કહેવામા આવે છે ॥૨॥

વિવેચન આ ચાલુ પ્રકરણમા ઇચ્છાયોગ, શાસ્ત્રયોગ, અને સામર્થ્ય યોગોનુ સ્વરૂપ-લક્ષણ કહેવામા આવે છે શા માટે ઉત્તર આપે છે કે યોગિઓના ઉપકાર ખાતર, યોગિઓ અહીં કુલ યોગિઓ તથા પ્રવૃત્ત ચક્રયોગિઓ લેવા, પરતુ નિષ્પન્ન યોગિઓ કે જેઓ પુર્ણતાને પામ્યા છે તેઓ ન લેવા, કારણકે તેઓને આ યોગના ગ્રથથી હવે ફાયદો નથી, પૂર્ણતા મેલવી ચુકયા હોવાથી આ ત્રણે પ્રકારના યોગિઓનુ સ્વરૂપ આગળ સવિસ્તર જણાવવામા આવેલ હોવાથી અહીં જણાવેલ નથી અત એવ નિષ્પન્ન યોગિઓથી જુદા કુલયોગિઓ તથા પ્રવૃત્ત ચક્રયોગિઓના ઉપકાર ખાતર ઇચ્છાદિ યોગનુ સ્વરૂપ કહેવામા આવે છે આથી શુ ઉપકાર થવાનો છે? ઉત્તર આપે છે કે યોગના રહસ્યને સમ્યક પ્રકારે જાણે આ ઉપકાર સમજવો, કેવી રીતે કહેશો, ઉત્તર સ્પષ્ટરીતે કહીશુ પણ અપ્રસ્તુત નહિ કહીશુ "योगप्रसगत" મિત્રાદિ લક્ષણ યોગના પ્રસંગને લઇ,

પ્રસ ગ નામના શાસ્ત્રની યુક્તિથી આકર્ષાઈને જણાવીશ ॥૨॥

ઈચ્છાયોગનુ સ્વરૂપ બતાવે છે

कर्तुमिच्छो श्रुतार्थस्य ज्ञानिनोऽपि प्रमादत ॥
विकलो धर्म योगो य स इच्छायोग उच्यते ॥ ३ ॥

અર્થ આગમાનુસાર અનુષ્ઠાન ક્રિયા કરવાની ઈચ્છાવાળા જીજ્ઞાસુ જ્ઞાનીને પણ પ્રમાદથી ધર્મવ્યાપાર કરવામા સ્ખલના થાય કાલથી વિકલતા થાય-ફારફેર થાય તેને ઈચ્છાયોગ કહેવામા આવે છે ॥૩॥

વિવેચન તથા પ્રકારના ક્ષયોપશમ ભાવને લઈ કોઈ એક માણસ દ્રવ્યાદિ પુદ્ગલીક વસ્તુની ઈચ્છા વગર ધર્મના અનુષ્ઠાનો કરવાની ઈચ્છાવાલો છતા, સિદ્ધાતમા કહેલ અનેક તત્વની વાતો જાણતા છતા, અને કરવા લાયક ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો સારી રીતે સમજતા છતા, જે કાલે જે ધર્મનુ અનુષ્ઠાન કરવાનુ હોય તેમા ફારફેર કરી નાખે, દૃષ્ટાત તરીકે પ્રતિક્રમણ કરતા સુર્યાસ્ત સમયે વદિત્તા સૂત્ર આવવું જોવે તેના બદલે પ્રતિક્રમણની શરૂઆત પણ થતી નથી ચૈત્યવદન કરતા અર્થની વિચારણા તથા ચિત્તની એકાગ્રતા કરવી જોવે તે પણ પ્રમાદને લઈ બરાબર થતી નથી ક્ષયોપશમ ભાવની વિચિત્રતાને લઈ પોતે અજ્ઞાનિ નથી પણ જ્ઞાનિ છે તેમજ ધર્મના અનુષ્ઠાનના રહસ્યને જાણનાર છે માત્ર પ્રમાદ વિકથાને લઈ જે અવસરે જે ક્રિયા કરવાની છે તે કરે નહિ, પણ પૂજા કરવાના

ટાઇમે પ્રભુપૂજા કરે નહિ, ગુરૂવદન કરવાના ટાઇમે ગુરૂવદન કરે નહિ, સુપાત્રદાન દેવાના ટાઇમે દાન દે નહિ, માત્ર હૃદયમા ઇચ્છાતો પ્રબળ હોય પણ આળસ પ્રમાદને લઇ કરી શકે નહિ અથવા વિકાલે કરે તેને ઇચ્છાયોગ કહે છે, આ યોગ ચોથા ગુણઠાણે હોય છે ॥૩॥

શાસ્ત્ર યોગનુ સ્વરૂપ બતાવે છે

शास्त्रयोगस्त्विह ज्ञेयो यथाशक्त्यऽप्रमादिन' ॥
श्राद्धस्य तीव्रबोधेन वचसाऽविकलस्तथा ॥ ४ ॥

અર્થ જ્ઞાનના તીવ્ર બોધને લઇ શક્તિને અનુસારે અપ્રમાદિ એવા શ્રાવકનો શાસ્ત્રાનુસારે અખડ જે ધર્મવ્યાપાર તેને શાસ્ત્રયોગ કહે છે ॥૪॥

વિવેચન શાસ્ત્ર છે પ્રધાન જેને એવો જે યોગ તે શાસ્ત્રયોગ છે અપ્રમાદિ એવો શ્રાવક શાસ્ત્રમા જે પ્રમાણે કહેલ છે તે પ્રમાણે ધર્મના તમામ અનુષ્ઠાનો જે કાલે જે કરવાને શાસ્ત્રકારોએ ફરમાવેલ છે તે તેજ પ્રમાણે કરે છે વિકથાદિ પ્રમાદ જેને જરા પણ નથી, તેમજ તથા પ્રકારના મોહના અભાવથી આત્માદિ નિર્ણય જેને ચોક્કશ થઇ ચુકેલ છે, તેમજ તીવ્ર બોધને લઈ આગળ અબાધિત યોગ્ય સમયે અખડ ધર્માનુષ્ઠાન કરે છે જ્યારે ઇચ્છા યોગમા યથાયોગ્ય પ્રવૃત્તિની ખામી છે, ત્યારે શાસ્ત્રયોગના યથા યોગ્ય પ્રવૃત્તિ થાય છે તેનજ ત્યાગ, વૈરાગ્ય પણ વધારે સારો હોય છે, વિચક્ષણ મનુષ્યોજ અતિચાર દોષને [illegible]ણે છે પણ બીજાઓ જાણતા નથી ॥૫॥

સામર્થ્ય યોગનુ સ્વરૂપ બતાવે છે

शास्त्रसंदर्शितोपायस्तदतिक्रान्तगोचर ॥
शक्त्युद्रेकाद्विशेषेण सामर्थ्याख्योऽयमुत्तम ॥ ५ ॥

અર્થ શક્તિના પ્રાબલ્યપણાથી વિશેષ પ્રકારે, શાસ્ત્રમા આત્મકલ્યાણ માટે જે જે યોગના રસ્તાઓ બતાવ્યા છે, તેને પણ ઉલઘન કરવાનો વિષય છે જેનો તેને સર્વ યોગમા પ્રધાન એવો સામર્થ્ય યોગ કહે છે ॥૫॥

વિવેચન શાસ્ત્રમા યોગની સિદ્ધિ માટે જેજે ઉપાયો બતા યા છે, તે તમામ ઉપાયોનો અનુભવપૂર્વક સાક્ષાત્ કાર કરીને જેઓ ઘણા આગલ વધ્યા છે તેઓનુ જે ઉત્ત મોત્તમ ધર્માનુષ્ઠાન તેને સામર્થ્ય યોગ કહે છે, દષ્ટાત તરીકે તથા પ્રકારના સઘયણના અભાવે તથા શ્રુતજ્ઞાનના અભાવે જીન કલ્પાદિ વિગેરે જે વસ્તુનો વિચ્છેદ શાસ્ત્રમા કહેલ છે, તે વસ્તુનો અભ્યાસ શક્તિના પ્રાબલ્યપણાથી કરવો-જીન કલ્પાદિની તુલના કરવી-પેકટીસ કરવી જેટલે દરજ્જે અને તેટલે દરજ્જે શક્તિ ફોરવવી તેને સામર્થ્ય યોગ કહે છે આ યોગ વિલબ વગર પ્રધાનફલ-મોક્ષ મેલવી આપ વામા અસાધારણ કારણ છે ॥૫॥

આજ વાતને સમર્થન કરે છે

सिद्ध्याख्यपदसंप्राप्तिहेतुभेदा न तत्वत ॥
शास्त्रादेवावगम्यन्ते सर्वथैवेह योगिभि ॥ ६ ॥

અર્થ મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે શાસ્ત્ર કારોએ જે જે જુદા જુદા કારણો-માર્ગો બતાવ્યા છે તે વાસ્તવીક રીતે ચી

સર્વ પ્રકારે યોગીઓ પણ જાણી શકતા નથી, પણ અનુભવ ગમ્ય તો હોય છે ॥૬॥

વિવેચન શાસ્ત્રો તો દિશા બતાવે છે, પણ પછી આગલનો માર્ગ તો પોતાની મેળે મેલવી લેવા જરૂર છે, શાસ્ત્રમા મોક્ષ મેળવવા માટે સમ્યક્દર્શન, જ્ઞાન, અને ચારિત્રાદિ અનંતા માર્ગો બતાવેલ છે નવપદની પૂજામા મહોપાધ્યાયજી શ્રીમદ્ યશોવિજયજી મહારાજ જણાવે છે કે **"योग असंख्य जिनवर कह्या नवपद मुख्य ते जाणो रे"** સારાંશ કે, મોક્ષ મેલવવા માટે અનખ્ય સાધનો છે, પણ તે બધા શાસ્ત્રથી યોગિ પુરૂષો પણ સર્વ પ્રકારે જાણી શકતા નથી, સ્વાનુભવદ્વારા તો નિષ્પન્ન યોગિઓ જાણી શકે છે, આ વાતને દૃષ્ટાન્ત આપી સમજાવે છે કે, નગરમા પ્રવેશ કરવા માટે એક દરવાજો હોતો નથી પણ અનેક દરવાજાઓ તથા બારીઓ હોય છે જેને જે ઈચ્છામા આવે તે દરવાજેથી નગરમા આવી શકે છે તેના માટે પ્રતિબંધ હોતો નથી, તે પ્રમાણે મોક્ષરૂપ નગરમા પ્રવેશ કરવા માટે એકાદસાધન હોતુ નથી પણ અસખ્યાત કે અનંતા સાધનો હોય છે, આ બધા અનંતા સાધનોનો ઉલ્લેખ શાસ્ત્રમા કેવી રીતે હોઈ શકે, શાસ્ત્ર તો માત્ર દિશા બતાવે છે એકાદ સાધન પકડી આગળ વધવા પ્રયત્ન કરે તો આગલના માર્ગો આપોઆપ સ્વાનુભવ સિદ્ધ જણાઈ આવે છે ॥૬॥

શાસ્ત્રથી તમામ સાધનો જાણવામા દોષ બતાવે છે

सर्वथा तत्परिच्छेदात् साक्षात्कारित्वयोगत ॥
तत्सर्वज्ञत्वमसिद्धेस्तदासिद्धिपदाप्तित ॥७॥

અર્થ શાસ્ત્રથી સર્વ પ્રકારે મોક્ષ પ્રાપ્તિના તમામ માર્ગોનો સાક્ષાત કાર થાય તો તેજ વખતે સર્વજ્ઞ પણાની પ્રાપ્તિ થવા સાથે સિદ્ધિપદ-મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ પણ થવી જોવે ॥૭॥

વિવેચન શાસ્ત્રા દિશા બતાવનાર હોવાથી શાસ્ત્ર દ્વારા મોક્ષના અનંતા સાધનો-માર્ગો જાણી શકાયજ નહિ અને જાણવામાં આવે તો શ્રોતારૂપ યોગિઓને સ્વાનુભવ સિદ્ધ તમામ માર્ગો સાક્ષાતકાર થવાથી શાસ્ત્ર સાંભળવા ના ટાઈમેજ સર્વજ્ઞપણાની સિદ્ધિ સાથે મુક્તિપદની પ્રાપ્તિ પણ થાય અર્થાત્ અયોગિકેવલિની દશા પ્રાપ્ત થાય, પણ તેમતો થતું નથી ॥૭॥

વાદિ આ વાતને ઈષ્ટ ગણે છે તેને ઉત્તર દે છે

न चैतदेव यत्तस्मात् प्रातिभज्ञानसगत ॥
सामर्थ्ययोगोऽवाच्योस्ति सर्वज्ञत्वादिसाधनम् ॥८॥

અર્થ જેમ તમોએ કહેલુ તેમ બનતુ તો નથી માટે પ્રાતિભજ્ઞાન યુક્ત આ સામર્થ્ય નામનો યો । સર્વજ્ઞ પણાને પ્રાપ્ત કરાવનાર યોગિઓથી પણ શબ્દ દ્વારા જેનુ વર્ણન પણ થઈ શકે નહિ એવો આ સામર્થ્ય નામનો યોગ છે ॥૮॥

વિવેચન ઉપર જે બીના કહેવામાં આવી તે પ્રમાણે બનતુ તો નથી શાસ્ત્રથી અયોગિકવલિત્વનુ જ્ઞાન થયા છતા પણ સિદ્ધિ-મુક્તિ મલતી તો નથી જો આમ છે તો પ્રાતિભ જ્ઞાન સયુક્ત આ સામર્થ્ય યોગ ચોક્કસ સર્વજ્ઞ

પણાને પ્રાપ્તિ કરી આપે છે, આ યોગ પ્રાપ્ત થતા આત્મ-સ્વરૂપ પ્રગટ થતા જરાપણ વાર લાગતિ નથી, આ પ્રાતિભ જ્ઞાનને માર્ગાનુસારિ-કેવલજ્ઞાનને અનુસરનાર પ્રકૃષ્ટ ઉહા-જ્ઞાન-માનસિકતાદશ જ્ઞાન કહે છે સામર્થ્ય છે પ્રધાન જેમા એવો યોગ તે સામર્થ્યયોગ, અર્થાત્ ક્ષપક શ્રેણિગત ઉત્તમ ધર્મવ્યાપાર કે જે યોગિઓથી પણ અવાચ્ય છે-અકથનીય છે, જેનુ સ્વરૂપ શબ્દદ્વારા વર્ણન પણ કરી શકાય નહિ, પણ સ્વાનુભવગમ્ય છે આવો સામર્થ્યયોગ -ધર્મવ્યાપાર વિલબ વગર કેવલજ્ઞાન આપે છે અહીં વાદિ-શકા કરે છે પ્રાતિભજ્ઞાન છે તે શ્રુતજ્ઞાન છે અને એમ નહિ માનો તો શાસ્ત્રમા પાચ જ્ઞાન કહેલ છે તેના છ જ્ઞાન થશે, તેમજ પ્રાતિભજ્ઞાનને કેવલજ્ઞાન પણ કહી શકાય નહિ, કારણકે કેવલજ્ઞાન તો સામર્થ્ય યોગનુ કાર્ય છે આ યોગમા પ્રવૃત્તિ કરવાથી કેવલજ્ઞાન આગલ ઉપર પ્રાપ્ત થાય છે, માટે પ્રાતિભજ્ઞાનને શ્રુતજ્ઞાનની અદર પ્રવેશ કરાવો, જો શ્રુતજ્ઞાનની અદર પ્રાતિભ જ્ઞાનનો સમાવેશ થાય તો પછી મોક્ષ પ્રાપ્તિના જે જે કારણો છે તે શ્રુત-જ્ઞાન રૂપશાસ્ત્રથીજ જણાય છે એમ ચોક્કસ થયુ આનો ખુલાસો આપે છે કે પ્રાતિભજ્ઞાન છે તે શ્રુતજ્ઞાન નથી તેમજ કેવલજ્ઞાન પણ નથી તેમજ પાચ જ્ઞાનથી જુદુ જ્ઞાન પણ નથી, જેમ અરૂણોદય આ અરૂણોદય છે તેને રાત્રિ ન કહી શકાય, તેમ દિવસ પણ ન કહી શકાય, તેમજ રાત્રિદિવસથી અતિરિક્ત વસ્તુ છે તેમ પણ ન કહી શકાય, પરતુ સૂર્યોદય થયા પહેલાની એક અવસ્થા અરૂણોદય

અર્થ શાસ્ત્રથી સર્વ પ્રકારે મોક્ષ પ્રાપ્તિના તમામ માર્ગોનો સાક્ષાત્ કાર થાય તો તેજ વખતે સર્વજ્ઞ પણાની પ્રાપ્તિ થવા સાથે સિદ્ધિપદ-મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ પણ થઈ જાવે ॥૭॥

વિવેચન શાસ્ત્રો દિશા બતાવનાર હોવાથી શાસ્ત્ર દ્વારા મોક્ષના અનંતા સાધનો-માર્ગો જાણી શકાયજ નહિ અને જાણવામા આવે તો શ્રોતારૂપ યોગિઓને સ્વાનુભવ સિદ્ધ તમામ માર્ગો સાક્ષાત્કાર થવાથી શાસ્ત્ર સાભળવા ના ટાઈમેજ સર્વજ્ઞપણાની સિદ્ધિ સાથે મુક્તિપદની પ્રાપ્તિ પણ થાય અર્થાત્ અયોગિકેવલિની દશા પ્રાપ્ત થાય, પણ તેમતો થતુ નથી ॥૭॥

વાદિ આ વાતને ઈષ્ટ ગણે છે તેને ઉત્તર દે છે

न चैतदेव यत्तस्मात् प्रातिभज्ञानसंगत ॥
सामर्थ्ययोगोऽवाच्योस्ति सर्वज्ञत्वादिसाधनम् ॥८॥

અર્થ જેમ તમોએ કહેલુ તેમ બનતું તો નથી માટે પ્રાતિભજ્ઞાન યુક્ત આ સામર્થ્ય નામનો યોગ સર્વજ્ઞ પણાને પ્રાપ્ત કરાવનાર યોગિઓથી પણ શબ્દ દ્વારા જેનુ વર્ણન પણ થઈ શકે નહિ એવો આ સામર્થ્ય નામનો યોગ છે ॥૮॥

વિવેચન ઉપર જે બીના કહેવામા આવી તે પ્રમાણે બનતું તો નથી શાસ્ત્રથી અયોગિકેવલિત્વનુ જ્ઞાન થયા છતા પણ સિદ્ધિ-મુક્તિ મળતી તો નથી જો આમ છે તો પ્રાતિભ જ્ઞાન સયુક્ત આ સામર્થ્ય યોગ ચોક્કસ સર્વજ્ઞ

પણાને પ્રાપ્તિ કરી આપે છે, આ યોગ પ્રાપ્ત થતા આત્મ-સ્વરૂપ પ્રગટ થતા જરાપણ વાર લાગતિ નથી, આ પ્રાતિભ જ્ઞાનને માર્ગાનુસારિ–કેવલજ્ઞાનને અનુસરનાર પ્રકૃષ્ટ ઉહા-જ્ઞાન–માનસિકતાદશ જ્ઞાન કહે છે સામર્થ્ય છે પ્રધાન જેમા એવો યોગ તે સામર્થ્યયોગ, અર્થાત્ ક્ષપક શ્રેણિગત ઉત્તમ ધર્મવ્યાપાર કે જે યોગિઓથી પણ અવાચ્ય છે–અકથનીય છે, જેનુ સ્વરૂપ શબ્દદ્વારા વર્ણન પણ કરી શકાય નહિ, પણ સ્વાનુભવગમ્ય છે આવો સામર્થ્યયોગ –ધર્મવ્યાપાર વિલબ વગર કેવલજ્ઞાન આપે છે અહીં વાદિ-શકા કરે છે પ્રાતિભજ્ઞાન છે તે શ્રુતજ્ઞાન છે અને એમ નહિ માનો તો શાસ્ત્રમા પાચ જ્ઞાન કહેલ છે તેના ૭ જ્ઞાન થશે, તેમજ પ્રાતિભજ્ઞાનને કેવલજ્ઞાન પણ કહી શકાય નહિ, કારણકે કેવલજ્ઞાન તો સામર્થ્ય યોગનુ કાર્ય છે આ યોગમા પ્રવૃત્તિ કરવાથી કેવલજ્ઞાન આગલ ઉપર પ્રાપ્ત થાય છે, માટે પ્રાતિભજ્ઞાનને શ્રુતજ્ઞાનની અદર પ્રવેશ કરાવો, જો શ્રુતજ્ઞાનની અદર પ્રાતિભ જ્ઞાનનો સમાવેશ થાય તો પછી મોક્ષ પ્રાપ્તિના જે જે કારણો છે તે શ્રુત જ્ઞાન રૂપશાસ્ત્રથીજ જણાય છે એમ ચોક્કસ થયુ આનો ખુલાસો આપે છે કે પ્રાતિભજ્ઞાન છે તે શ્રુતજ્ઞાન નથી તેમજ કેવલજ્ઞાન પણ નથી તેમજ પાચ જ્ઞાનથી જુદુ જ્ઞાન પણ નથી, જેમ અરૂણોદય આ અરૂણોદય છે તેને રાત્રિ ન કહી શકાય, તેમ દિવસ પણ ન કહી શકાય, તેમજ રાત્રિદિવસથી અતિરિક્ત વસ્તુ છે તેમ પણ ન કહી શકાય, પરતુ સૂર્યોદય થયા પહેલાની એક અવસ્થા અરૂણોદય

છે તેમ કહી શકાય તે પ્રમાણે પ્રાતિભ જ્ઞાનને શ્રુતજ્ઞાન તથા કેવલજ્ઞાન પણ કહી શકાય નહિ કારણકે સામર્થ્ય યોગ કાલે ક્ષપકશ્રેણિગત હોવાથી ઉત્કૃષ્ટ ક્ષયોપશમ ભાવને લઇ શ્રુતજ્ઞાની તરીકે વાસ્તવીક વ્યવહાર થઈ શકે નહિ, માટે શ્રુતજ્ઞાન ન કહેવાય, તેમજ ક્ષયોપશમિક જ્ઞાન હોવાથી તમામ દ્રવ્ય પર્યાયને નહિ જાણવાથી કેવલજ્ઞાન પણ કહે વાય નહિ, માટે આ પ્રાતિભ જ્ઞાનને અરૂણોદયની માફક કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પહેલાની દશા કહે છે આ જ્ઞાનને બીજાઓ તારકનિરીક્ષણજ્ઞાન શબ્દથી બોલાવે છે, માટે તેને પ્રાતિભજ્ઞાન કહેવામા દોષ નથી ॥૮॥

સામર્થ્ય યોગના ભેદો કહે છે

द्विधाय धर्मसन्यासयोगस न्याससज्ञित ॥
क्षायोपशमिकाधर्मा योगा कायादिकर्म तु ॥९॥

અર્થ આ સામર્થ્ય યોગના બે પ્રકાર છે–બે ભેદ છે ધર્મસન્યાસ નામસ્થ્યયોગ અને યોગસન્યાસસામર્થ્ય યોગ, ક્ષયોપશમિક ભાવથી ઉત્પન્ન થએલા ક્ષમા, આર્જવ, નમ્રતા, વિગેરે ધર્મો છે કાયાદિ વ્યાપાર કાયોત્સર્ગ કરવા વિગેરે આ યોગો છે ॥૯॥

વિવેચન કેવલ જ્ઞાનરૂપ સુર્યોદય થયા પહેલાના પ્રતિભજ્ઞાન વાળો તીન તત્વ બોધથી ઘણો આગલ વધેલો એવો અપ્રમત્ત નયતિ જ્યારે આઠમા ગુણઠાણે ક્ષપક શ્રેણિ માડે છે ત્યારે ધર્મસન્યાસ નામનો સામર્થ્યયોગનો પ્રથમ ભેદ પ્રાપ્ત થાય છે આ યોગની અદર ક્ષયોપશમ ભાવથી ઉત્પન્ન થએલા ક્ષમાદિક દશ પ્રકારના ધર્મોનો

નાશ થાય છે, અને ક્ષાયિક ભાવના ક્ષમાદિક દશ પ્રકારના ધર્મો પ્રગટ થયા છે આ ધર્મસન્યાસ યોગ છઠા ગુણઠાણાથી શરૂ થાય છે, અને તેરમા ગુણઠાણા સુધિ પહોચે છે, પણ તાત્વિક-ખરેખરો ધર્મસન્યાસયોગ આઠમા ગુણઠાણાથી ક્ષપકશ્રેણિ માંડે ત્યારે શરૂ થાય છે, અને પરિણામે કેવલ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરાવી દેછે, કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી ક્ષયોપશમ ભાવના ક્ષમાદિક ધર્મો, તથા મત્યાદિ ચાર જ્ઞાનો ચાલ્યા જાય છે, અને ક્ષાયિક ભાવના ક્ષમાદિક દશ ધર્મો તથા કેવલજ્ઞાનાદિક પ્રાપ્ત થાય છે, યોગ સન્યાસ નામનો સામર્થ્ય યોગ તેરમા ગુણઠાણાના અંતે મોક્ષ જવાના ટાઇમે જ્યારે શૈલેશિકરણ કરે છે ત્યારપછી ચઉદમા ગુણઠાણેઆ યોગ હોય છે આ યોગમા મનવચન અને કાયાના વ્યાપારનો પણ નાશ થાય છે આજ બીના આગળના શ્લોકમા જણાવવામા આવે છે ॥૯॥

આ બને યોગો જે ગુણઠાણે હોય છે તે કહે છે

द्वितीयाऽपूर्वकरणे प्रथमस्तात्त्विको भवेत् ॥
आयोज्यकरणादूर्ध्वं द्वितीय इतितद्विद ॥१०॥

અર્થ પ્રથમતાત્વિક ધર્મ સન્યાસ નામનો સામર્થ્યયોગ આઠમા ગુણઠાણે બીજીવારના અપૂર્વ કરણમાહોય છે અને યોગસન્યાસ નામનો સામાર્થ્યયોગ તેરમા ગુણઠાના અંતે શૈલેશિ કરણ કરે છે, ત્યાર પછી ચઉદમે ગુણઠાણે આ યોગ હોય છે એમ યોગસન્યાસ નામના સામર્થ્ય યોગના જાણકારો જણાવે છે ॥૧૦॥

વિવેચન અહીં બીજુ અપૂર્વકરણ ગ્રહણ કરવાથી ગ્રથિભેદનુ કારણીભૂત પ્રથમ અપૂર્વકરણનો નિષેધ કરવા દ્વિતીય શબ્દ ગ્રહણ કરેલ છે, કારણ કે પ્રથમ અપૂર્વ કરણમા સામર્થ્ય યોગ હોતો નથી અપૂર્વ કરણ એટલે આત્માનો અપૂર્વ શુભ અધ્યવસાય-પરિણામ આ અનાદિ અપારસંસારમા રખડતા આજીવને ધર્મના સારા અનુષ્ઠાનો કરતા પહેલા કયારે પણ નહિ આવેલો એવો આત્માનો અપૂર્વ અધ્યવસાય-પરિણામ ઉત્પન્ન થવો તેનુ નામ અપૂર્વ કરણ છે, આ અપૂર્વ કરણનુ ફલ રાગદ્વેષરૂપી ગાઢ ગાંઠ છે તેનો છેદ કરવો તે છે, અને આ ગ્રથિ છેદનુ ફલ સમ્યક્ દર્શનની પ્રાપ્તિ થવી તે છે, અને આ સમ્યક્ દર્શનથી સત્ય વસ્તુ સમજાય છે-જડચેતન્યનુ જ્ઞાન થાય છે સમ્યગ્દર્શન એટલે પ્રશમાદિલિંગવાલો શુદ્ધ આત્માનો પરિણામ આ બીના શાસ્ત્રમા કહેલ છે કે, આપણામા સમ્યકદર્શન છે કે નહિ તે જાણવાને સમ્યકત્વના પાચ લક્ષણો બતાવ્યા છે, આ લક્ષણો આપણામા હોય તો જાણવુ જે આપણામા સમ્યકત્વ છે અને આ લક્ષણો ન હોય તો તે મેળવવા પ્રયત્ન કરવો પ્રશમ, સવેગ, નિર્વેદ, અનુકપા, અને આસ્તિક્યતા, આ પાચ લક્ષણથી સમ્યકત્વ અભિવ્યક્ત-પ્રગટ થાય છે-આપણામા સમ્યકત્વ છે કે નહિ તેની ખાત્રી થાય છે તત્વાર્થ શ્રદ્ધાને સમ્યકત્વ કહે છે, આ સમ્યકત્વના પાચ લક્ષણોનો અનુક્રમ પ્રાધાન્યતાને અનુસારે છે, અને એક પછી એકનો લાભ થાય છે

પ્રશમ સમભાવ હોય તોજ મોક્ષની અભિલાષારૂપ સવેગ થાય છે અને સવેગ હોયતોજ સસાર ઉપર

ઉદાસીનવૃત્તિ રૂપનિર્વેદ થાય છે, વૈરાગ્ય આવે છે, અને નિર્વેદ હોય તોજ દુખી જીવો ઉપર દયા ચિંતવવારૂપ અનુકંપા થાય છે અને અનુકંપા હોય તોજ પ્રભુના વચન ઉપર શ્રદ્ધા બેસવારૂપ આસ્તિક્યતા પ્રાપ્ત થાય છે પૂર્વાનુપૂર્વી અસુંદર છે, પશ્ચાનુપૂર્વી સુંદર છે, આસ્તિક્યતા હોય તો અનુકંપાદિ બીજા હોય છે, આમ શાસ્ત્રના જાણકાર કહે છે સમ્યક્દર્શન પ્રાપ્ત થયા પછી કર્મની જે સ્થિતિ બાકી રહેલ છે તેમાથી સંખ્યાતા સાગરોપમ જેટલી કર્મની સ્થિતિનો ક્ષય થવાથી બીજા અપૂર્વ કરણમા પ્રથમ તાત્વિક ધર્મસંન્યાસ નામનો સામર્થ્ય યોગ પ્રાપ્ત થાય છે, આ અપ્રમત્ત સંયતિ જ્યારે આઠમા ગુણઠાણે ક્ષપકશ્રેણિ માડે છે ત્યારે આ ધર્મસંન્યાસ યોગ હોય છે, આ વખતે આત્મસ્ફુરણા તીવ્ર થાય છે પરપરિણતિ વર્તતી નથી, આ અતિ સુંદર દશાને જ્ઞાનીઓ પણ વર્ણવી શકે નહિ યથાખ્યાત ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે આ અતિ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર તથા જ્ઞાન દશામા વર્તતા ઘન ઘાતિ કર્મનો એકદમ નાશ થાય છે, અને કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતા ક્ષયોપશમ ભાવના જે ક્ષમાદિક દશ પ્રકારના ધર્મો તથા મત્યાદિ જ્ઞાનો હતા તેની અહિં નિવૃત્તિ થાય છે અને ક્ષાયિક ભાવના ક્ષમાદિકધર્મો તથા જ્ઞાનો પ્રાપ્ત થાય છે આ તાત્વિક ધર્મસંન્યાસ યોગ છે પણ અતાત્વિક ધર્મસંન્યાસયોગ છઠા ગુણ ઠાણે પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરતી વખતે હોય છે સાવદ્ય પ્રવૃત્તિ લક્ષણ પ્રભુ પૂજાદિધર્મની નિવૃત્તિ રૂપ પ્રવ્રજ્યા જ્ઞાનયોગની પ્રાપ્તિ રૂપ છે આ ભાગવતી પ્રવ્રજ્યાનો અધિકારી સંસારથી જે

વિવેચન અહીં બીજુ અપૂર્વકરણ ગ્રહણ કરવાથી ગ્રથિભેદનુ કારણભૂત પ્રથમ અપૂર્વકરણનો નિષેધ કરવા દ્વિતીય શબ્દ ગ્રહણ કરેલ છે, કારણ કે પ્રથમ અપૂર્વ કરણમા સામર્થ્ય યોગ હોતો નથી અપૂર્વ કરણ એટલે આત્માનો અપૂર્વ શુભ અધ્યવસાય-પરિણામ આ અનાદિ અપારસંસારમા રખડતા આ જીવને ધર્મના સારા અનુષ્ઠાન કરતા પહેલા કયારે પણ નહિ આવેલો એવો આત્માને અપૂર્વ અધ્યવસાય-પરિણામ ઉત્પન્ન થવો તેનુ નામ અપૂર્વ કરણ છે, આ અપૂર્વ કરણનુ ફલ રાગદ્વેષરૂપ ગાઢ ગાંઠ છે તેનો છેદ કરવો તે છે, અને આ ગ્રથિ છેદનુ ફલ સમ્યક્ દર્શનની પ્રાપ્તિ થવી તે છે, અને આ સમ્યક્ દર્શનથી સત્ય વસ્તુ સમજાય છે-જડચૈતન્યનુ જ્ઞાન થાય છે સમ્યગ્દર્શન એટલે પ્રશમાદિલિંગવાળો શુદ્ધ આત્માનો પરિણામ આ બીના શાસ્ત્રમા કહેલ છે કે, આપણામા સમ્યગ્દર્શન છે કે નહિ તે જાણવાને સમ્યકત્વના પાચ લક્ષણો બતાવ્યા છે, આ લક્ષણો આપણામા હોય તો જાણવુ જે આપણામા સમ્યકત્વ છે અને આ લક્ષણો ન હોય તો તે મેળવવા પ્રયત્ન કરવો પ્રશમ, સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકપા, અને આસ્તિકયતા, આ પાચ લક્ષણથી સમ્યકત્વ અભિવ્યક્ત-પ્રગટ થાય છે-આપણામા સમ્યકત્વ છે કે નહિ તેની ખાત્રી થાય છે તત્વાર્થ શ્રદ્ધાને સમ્યકત્વ કહે છે, આ સમ્યકત્વના પાચ લક્ષણોનો અનુક્રમ પ્રાધાન્યતાને અનુસારે છે, અને એક પછી એકનો લાભ થાય છે

પ્રશમ સમભાવ હોય તોજ મોક્ષની અભિલાષારૂપ સવેગ થાય છે અને સવેગ હોયતોજ સસાર ઉપ:

ઉદાસીનવૃત્તિ રૂપનિર્વેદ થાય છે, વૈરાગ્ય આવે છે, અને નૈર્વેદ હોય તોજ દુ ખી જીવો ઉપર દયા ચિંતવવારૂપ અનુકંપા થાય છે અને અનુકંપા હોય તોજ પ્રભુના વચન ઉપર શ્રદ્ધા બેસવારૂપ આસ્તિકયતા પ્રાપ્ત થાય છે પૂર્વાનુપૂર્વી અસુંદર છે, પશ્ચાનુપૂર્વી સુંદર છે, આસ્તિકયતા હોય તો અનુકંપાદિ બીજા હોય છે, આમ શાસ્ત્રના જાણકાર કહે છે સમ્યકદર્શન પ્રાપ્ત થયા પછી કર્મની જે સ્થિતિ બાકી રહેલ છે તેમાથી સંખ્યાતા સાગરોપમ જેટલી કર્મની સ્થિતિનો ક્ષય થવાથી બીજા અપૂર્વ કરણમા પ્રથમ તાત્વિક ધર્મસંન્યાસ નામનો સામર્થ્ય યોગ પ્રાપ્ત થાય છે, આ અપ્રમત્ત સંયતિ જ્યારે આઠમા ગુણઠાણે ક્ષપકશ્રેણિ માંડે છે ત્યારે આ ધર્મસંન્યાસ યોગ હોય છે, આ વખતે આત્મ સ્ફુરણા તીવ્ર થાય છે પરપરિણતિ થતી નથી, આ અતિ સુંદર દશાને જ્ઞાનીઓ પણ વર્ણવી શકે નહિ યથાખ્યાત ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે આ અતિ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર તથા જ્ઞાન દશામા વર્તતા ઘન ઘાતિ કર્મનો એકદમ નાશ થાય છે, અને કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતા ક્ષયોપશમ ભાવના જે ક્ષમાદિક દશ પ્રકારના ધર્મો તથા મત્યાદિ જ્ઞાનો હતા તેની અહિં નિર્વૃત્તિ થાય છે અને ક્ષાયિક ભાવના ક્ષમાદિકધર્મો તથા જ્ઞાનો પ્રાપ્ત થાય છે આ તાત્વિક ધર્મસંન્યાસ યોગ છે પણ અતાત્વિક ધર્મસંન્યાસયોગ છઠા ગુણ ઠાણે પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરતી વખતે હોય છે સાવદ્ય પ્રવૃત્તિ લક્ષણ પ્રભુ પૂજાદિધર્મની નિવૃત્તિ રૂપ પ્રવ્રજ્યા જ્ઞાનયોગની પ્રાપ્તિ રૂપ છે આ ભાગવતી પ્રવ્રજ્યાનો અધિકારી સંસારથી જે

વિરક્ત થયો હોય તેજ અધિકારી છે શાસ્ત્રમા કહ્યુ
કે, દિક્ષાને લાયક આ જીવો ગણ્યા છે કે જે ૧ આર્ય
દેશમા ઉત્પન્ન થયો હોય, ૨ વિશિષ્ટ જાતિ અને કુલ વાળો
હોય, ૩ જેના કર્મ રૂપી મળો ક્ષીણ પ્રાય થઈ ગયા છે એવો
નિર્મળ બુદ્ધિ વાળો હોય, ૪ જે પોતાના મનમા વિચારતો
હોય કે મનુષ્ય ભવ દુર્લભ છે, ૫ જન્મ મરણ નિમિત્ત માત્ર
છે-સર્વ સાધારણ છે ૬ ધન સપત્તિ ચચલ છે, ૭ વિષયો
દુખના હેતુ છે ૮ સયોગ માત્રનો વિયોગમા અત આવે
છે, ૯ પ્રતિક્ષણે મરણ થયા કરે છે ૧૦ ભોગોનો વિપાક
અતિભયકર છે, ૧૧ આવા આવા સુદર વિચારો જે પ્રાયે
કરતો હોય અને એવા વિચારથી જે સસારમા વિરક્ત
રહેતો હોય, ૧૨ જેના કષાયો ઘણા પાતળા પડી ગયા
હોય, ૧૩ જેને હાસ્ય વિગેરે અલ્પ હોય, ૧૪ જે ઉપ-
કારનો જાણકાર હોય, ૧૫ જે વિનયવાન હોય, ૧૬ જે
પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરવા પહેલા પણ રાજ પ્રધાન અને નગર
વાસી લોકોમા બહુ માન પામેલ હોય, ૧૭ કોઇનો દ્રોહ
કરનાર ન હોય, ૧૮ પરતુ કલ્યાણ કરનાર હોય, ૧૯
શ્રાદ્ધ ગુણ સપન્ન હોય, ૨૦ આચાર્યના પરિચયમા
આવ્યો હોય, ઉન્નતિ ક્રમમા જે આગળ વધેલો હોય તેજ
માણસ પ્રવ્રજ્યાને-દિક્ષાને લાયક ગણાય છે અને તેજ
વાસ્તવિક રીતે ધર્મ સન્યાનવાન્ થઈ શકે છે કારણકે
અહીં જ્ઞાન યોગની પ્રાપ્તિ થાય છે આવા ગુણવાળો પ્રાણી ન
હોય તે જ્ઞાનયોગને આરાધી શકતો નથી, અને જે આવા
ગુણવાળો હોય છે તે જ્ઞાન યોગને આરાધતો નથી એમ

પણ અને નહિ એમ વિચારવુ સર્વજ્ઞનુ વચન તે આગમ છે, આ બીના આગમમા નિરૂપિત છે " "आयोज्य करणा दुर्ध्व" ધર્મ સન્યાસ તાત્વિક યોગ કહ્યા પછી હવે યોગસન્યાસ નામને સામર્થ્ય યોગ બતાવતા કહે છે કે, કેવલ જ્ઞાનના ઉપયોગથી તથા અચિત્ય વીર્ય શક્તિ વડે તે તે પ્રકારના તે તે કાલમા ક્ષય કરવા યોગ્ય ભવોપગ્રાહિ કર્મને તથા પ્રકારે ક્ષય કરવા પ્રયત્ન કરવો આનુ નામ શૈલેશી કરણ અથવા આયોજ્ય કરણ છે સારાશ એ છે કે તેરમા ગુણઠાણાના અતે શૈલેશી કરણ કરવાની શરૂઆત કરતા ચઉદમા ગુણઠાણે આ શૈલેશી કરણની ક્રિયાથી મન, વચન અને કાયાના યોગનુ રૂધન કરતા ચાર અઘાતિકર્મો બાકી રહ્યા હતા તેનો નાશ થાય છે, શૈલેશી અવસ્થાનુ આ ફલ છે ચાર ઘાતિ કર્મો પહેલા ક્ષય થયા હતા, અને આ શૈલેશી કરણથી બીજા ચાર અઘાતિ કર્મ ક્ષય થવાથી તરતજ પરમપદને-સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત થાય છે સિદ્ધિ ગતિમા આત્મ સ્વરૂપ, પરમજ્યોતિ રૂપ સતુચિદાનદ સ્વરૂપમા લિન થાય છે જન્મજરા આધિ વ્યાધિ અને ઉપાધિ હવે તેઓને હોતા નથી કર્મ બીજ સર્વથા દગ્ધ થવાથી ભવાકુર હવે ઉત્પન્ન થતો નથી આ આઠમી પરા-દૃષ્ટિનુ અતિમ ફલ છે આ બીજે યોગ સન્યાસ નામને સામર્થ્ય યોગ શૈલેશી કરણ અવસ્થામા થાય છે એમ તેના જાણકાર યોગિઓ જણાવે છે, આ તમામ બીના આગમથી સિદ્ધ છે આ વાતને સાબીત કરવા પ્રાચીન સિદ્ધાતની ગાથાઓ બતાવે છે "યથા પ્રવૃત્તિ કરણ, અપૂર્વ કરણ, અને અનિવૃત્તિ કરણ, આ ત્રણે કરણો ભવ્ય જીવોને

વિરક્ત થયો હોય તેજ અધિકારી છે શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે, દિક્ષાને લાયક આ જીવો ગણ્યા છે કે જે ૧ આર્ય દેશમા ઉત્પન્ન થયો હોય, ૨ વિશિષ્ટ જાતિ અને કુલ વાળો હોય, ૩ જેના કર્મ રૂપી મળો ક્ષીણ પ્રાય થઇ ગયા છે એવો નિર્મળ બુદ્ધિ વાળો હોય, ૪ જે પોતાના મનમા વિચારતો હોય કે મનુષ્ય ભવ દુર્લભ છે, ૫ જન્મ મરણ નિમિત્ત માત્ર છે-સર્વ સાધારણ છે ૬ ધન સપત્તિ ચચલ છે, ૭ વિષયો દુ ખના હેતુ છે ૮ સયોગ માત્રનો વિયોગમા અત આવે છે, ૯ પ્રતિક્ષણે મરણ થયા કરે છે ૧૦ ભોગોનો વિપાક અતિભય કર છે, ૧૧ આવા આવા સુદર વિચારો જે પ્રાણી કરતો હોય અને એવા વિચારથી જે સસારમા વિરક્ત રહેતો હોય, ૧૨ જેના કષાયો ઘણા પાતળા પડી ગય હોય, ૧૩ જેને હાસ્ય વિગેરે અલ્પ હોય, ૧૪ જે ઉપ કારનો જાણકાર હોય, ૧૫ જે વિનયવાન હોય, ૧૬ જ પ્રવજ્યા ગ્રહણ કરવા પહેલા પણ રાજા પ્રધાન અને નગર વાસી લોકોમા બહુ માન પામેલ હોય, ૧૭ કોઇનો દ્રોહ કરનાર ન હોય, ૧૮ પરતુ કલ્યાણ કરનાર હોય, ૧૯ શ્રાદ્ધ ગુણ સપન્ન હોય, ૨૦ આચાર્યના પરિચયમા આવ્યો હોય, ઉન્નતિ ક્રમમા જે આગળ વધેલો હોય તેજ માણસ પ્રવજ્યાને-દિક્ષાને લાયક ગણાય છે અને તેજ વાસ્તવિક રીતે ધર્મ સન્યાસવાન્ થઈ શકે છે કારણકે અહીં જ્ઞાન યોગની પ્રાપ્તિ થાય છે આવા ગુણવાળો પ્રાણી ન હોય તે જ્ઞાનયોગને આરાધી શકતો નથી, અને જે આવા ગુણવાળો હોય છે તે જ્ઞાન યોગને આરાધતો નથી એમ

અર્થ શૈલેશી અવસ્થામા યોગનો અભાવ થવાથી મિત્રાદિ આઠ દૃષ્ટિરૂપ યોગોની મધ્યમા અયોગરૂપી આ યોગ સન્યાસ નામનો યોગ ઘણો જ ઉત્કૃષ્ટ છે કારણકે આ આત્માને મોક્ષની સાથે જોડી દેનાર હોવાથી કાયાદિ સર્વ યોગનો જેમા સન્યાસ–અભાવ થવાથી આ યોગને સવ સન્યાસ લક્ષણ યોગ કહે છે ॥૧૧॥

વિવેચન આઠદૃષ્ટિમાપરાનામની આઠમી દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થતા આયોગસન્યાસનામનોસામર્થ્ય યોગ શૈલેશી કરણ અવસ્થામા મન વચન અને કાયાના વ્યાપારનો સર્વથા અભાવ થતા પ્રાપ્ત થાય છે આ યોગ સર્વ યોગમા ઉત્તમ છે કારણકે આત્માને મોક્ષની સાથે જોડી દેવાને-લાયકઉત્કૃષ્ટધર્માનુષ્ઠાનરૂપઆ યોગ સન્યાસ નામનો સામર્થ્ય યોગ છે અહીં ક્ષયોપશમભાવના ધર્માધર્માદિ વિગેરેનો ક્ષય થાય છે આ પ્રમાણે ઇચ્છાદિ ત્રણ યોગનુ સ્વરૂપ જણાવીને ચાલતી ખીના હવે જણાવે છે ॥૧૧॥

एतत्त्रयमनाश्रित्य विशेषेणैतदुद्भवाः ॥
योगदृष्टय उच्यन्ते अष्टौ सामान्यतस्तु ता. ॥ १२ ॥

અર્થ ઇચ્છાદિ ત્રણ યોગનો વિશેષે કરી આશ્રય લીધા વગર પરતુ આ ત્રણ યોગથીજ ઉત્પન્ન થએલી યોગ દૃષ્ટિઓ કહેવામા આવે છે આયોગદૃષ્ટિઓસામાન્ય પ્રકારે આઠ છે ॥૧૨॥

વિવેચન ઇચ્છાયોગ, શાસ્ત્રયોગ, અને સામર્થ્ય

હોય છે અભવ્ય જીવોને પ્રથમ યથાપ્રવૃત્તિ કરણ મા૰ હોય છે કરણ એટલે એક જાતનો આત્માનો પરિણા ॥૧॥ જ્યા ગ્રથિ છે ત્યા પહેલુ કરણ હોય છે, ગ્રથિને છેદકરતા બીજુ કરણ પ્રાપ્ત થાય છે અનિવૃત્તિ કરણ૰ આ જીવ સમ્યગ્ દર્શન મેળવે છે ॥૨॥ દુખે કરી તોડી૰ કાય, બરમઠ ગાઢ, અને ગુપ્ત એવી લાકડાની ગાઠ ની માફ જીવનો કર્મથી ઉત્પન્ન થએલો ગાઢ રાગદ્વેષનો પરિણા તેને ગ્રથિ કહે છે ॥૩॥ આ ગ્રથિનો ભેદ થયા પહેલા આજીવ મિથ્યાત્વિ હતો પણ ગ્રથિનો ભેદ થયે છતે સમ્યક્ જ્ઞાન વાળો બને છે થોડુ પણ જ્ઞા ઘણું મારૂં છે અને ખરેખર અમ મોહનુ કારણ થાય છે॥૪॥ સમ્યકત્વ પ્રાપ્ત થયા પછી જે કર્મની સ્થિતિ બાકી રહી છે તેમા થી બે પલ્યોપમથી નવ પલ્યોપમ જેટલી કર્મની સ્થિતિ ને ઓછી કરે છે ત્યારે દેશ વિરતિ શ્રાવકપણું પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યાર પછી ચારિત્ર, ઉપશમશ્રેણી, તથા ક્ષપકશ્રેણી પ્રાપ્ત થવામા અનુક્રમે સખ્યાતા સાગરોપમ જેટલી કમની સ્થિતિને ખપાવે ત્યારે પ્રથમ ચારિત્ર પ્રાપ્ત થાય છે તે પછી તેટલી કમની સ્થિતિને ખપાવે એટલે ઉપશમશ્રેણિ પ્રાપ્ત થાય છે અને તે પછી તેટલીજ કર્મની સ્થિતિને ખપાવે ત્યારે ક્ષપકશ્રેણિ પ્રાપ્ત થાય છે આ પ્રમાણે લેશથી સિદ્ધાત ગાથાનો સારાશ જણાવ્યો ॥૧૦॥

શૈલેશી કરણ પછી બીજો યોગ બતાવે છે

अतस्त्वयोगो योगाना योग परमुदाहृत ॥
मोक्षयोजनभावेन सर्वसंन्यासलक्षण ॥ ११ ॥

અર્થ શૈલેશી અવસ્થામા યોગનો અભાવ થવાથી મિત્રાદિ આઠ દૃષ્ટિરૂપ યોગોની મધ્યમા અયોગરૂપી આ યોગ સન્યાસ નામનો યોગ ઘણો જ ઉત્કૃષ્ટ છે કારણકે આ આત્માને મોક્ષની સાથે જોડી દેનાર હોવાથી કાયાદિ સર્વ યોગનો જેમા સન્યાસ-અભાવ થવાથી આ યોગને સર્વ સન્યાસ લક્ષણ યોગ કહે છે ॥૧૧॥

વિવેચન આઠદૃષ્ટિમાપરાનામની આઠમી દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થતા આયોગસન્યાસનામનોસામર્થ્ય યોગ શૈલેશી કરણ અવસ્થામા મન વચન અને કાયાના વ્યાપારનો સર્વથા અભાવ થતા પ્રાપ્ત થાય છે આ યોગ સર્વ યોગમા ઉત્તમ છે કારણકે આત્માને મોક્ષની સાથે જોડી દેવાને- લાયકઉત્કૃષ્ટધર્માનુષ્ઠાનરૂપઆ યોગ સન્યાસ નામનો સામર્થ્ય યોગ છે અહીં ક્ષયોપશમભાવના ધર્માધર્માદિ વિગેરેનો ક્ષય થાય છે આ પ્રમાણે ઇચ્છાદિ ત્રણ યોગનુ સ્વરૂપ જણાવીને ચાલતી બીના હવે જણાવે છે ॥૧૧॥

एतत्त्रयमनाश्रित्य विशेषेणैतदुद्भवाः ॥
योगदृष्टय उच्यन्ते अष्टौ सामान्यतस्तु ता. ॥ १२ ॥

અર્થ ઇચ્છાદિ ત્રણ યોગનો વિશેષે કરી આશ્રય લીધા વગર પરતુ આ ત્રણ યોગથીજ ઉત્પન્ન થએલી યોગ દૃષ્ટિઓ કહેવામા આવે છે આયોગદૃષ્ટિઓસામાન્ય પ્રકારે આઠ છે ॥૧૨॥

વિવેચન ઇચ્છાયોગ, શાસ્ત્રયોગ, અને સા-

યોગનુ સ્વરૂપ પ્રથમ કહી આવ્યા છીએ આ ત્રણ યોગને આશ્રય લીધા વગર પરતુ એ યોગવી ઉત્પન થયેલી આ દૃષ્ટિઓ છે આ દૃષ્ટિઓ સામાન્ય પ્રકારે આઠ છે ઇચ્છાદિ ત્રણ યોગનુ સ્વરૂપ પૂર્ણ થાય છે, હવે આઠ દૃષ્ટિનુ સ્વરૂપ શરૂ થાય છે ॥૧૨॥

આઠ દૃષ્ટિના નામો જણાવે છે

मित्रा तारा बला दीप्रा स्थिरा कान्ता प्रभा परा ॥
नामानि योगदृष्टिना लक्षण च निबोधत ॥ १३ ॥

અર્થ—મિત્રા, તારા, બલા, દીપ્રા, સ્થિરા, કાન્તા, પ્રભા અને પરા આ યથાર્થ નામવાલી યોગદૃષ્ટિઓ છે, જેનુ લક્ષણ હવે કહેવામા આવે છે તે તમો સાભળો ॥૧૩॥

વિવેચન મિત્રની માફક મિત્રા, સર્વ જીવ ઉપર મિત્ર ભાવના રાખનાર મિત્રા, તારાની માફક તારા જેનામા આખની તારાની માફક આત્મ પ્રકાશ કાઈપણ પ્રગટયો છે તે તારા વિગેરે યથાર્થ અન્વય નામવાલી આ આઠ યોગદૃષ્ટિઓ છે આ આઠ યોગદૃષ્ટિઓનુ લક્ષણ આગલ કહેવામા આવે છે તે તમો સાભળો અહીં યોગદૃષ્ટિ નામ આપવાથી આગળ બતાવવામા આવતી ઓઘદૃષ્ટિનો વ્યવચ્છેદ-નિષેધ કર્યો જાણવો આ ઓઘદૃષ્ટિ છે તે વાસ્તવિક દૃષ્ટિ નથી કારણકે ઓઘદૃષ્ટિથી જે જે ધર્મના અનુષ્ઠાનો કરવામા આવે છે તે બરોબર ફલને આપતા નથી પણ યોગદૃષ્ટિથી જે જે ક્રિયા કરવામા આવે છે તે ઉત્તમ ફલને આપે છે આજ બીના અહીં જણાવવામા આવે છે ॥૧૩॥

પ્રથમ ઓઘદૃષ્ટિ બતાવે છે

समेघाऽमेघरात्र्यादौ सग्रहाद्यर्भकादिवत् ॥
ओघदृष्टि रिहज्ञेया मिथ्यादृष्टीतराश्रया ॥ १४ ॥

અર્થ જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મના ક્ષયોપશમની વિચિત્રતાને લઈ નાના પ્રકારની ઓઘદૃષ્ટિ—સામાન્ય દૃષ્ટિ છે, આ વાતને દૃષ્ટાંત આપી સમજાવે છે એક વરસાદવાળી રાત્રિ, એક વરસાદ વગરની રાત્રિ, આદિ શબ્દથી એક વરસાદ વાળો દિવસ, અને એક વરસાદ વગરનો દિવસ, એક ભૂતાદિ ગ્રહો જેને વળગેલ છે એવો બાળક અને આદિ શબ્દથી એક ભૂતાદિ ગ્રહો જેને નથી વળગ્યો એવો બાળક, એક તિમીરાદિ દોષવાળો મિથ્યાદૃષ્ટિ અને એક તિમીરાદિ દોષ વગરનો મિથ્યાદૃષ્ટિ આ વિગેરેને કોઇ એક દૃશ્ય વસ્તુ જોવામા જેમ તરતમતા પડી જાય છે, તે વસ્તુ સબધી બોધ થવામા પણ જેમ ઘણો ફારફેર જોવામા આવે છે, તેના જેવી આ ઓઘદૃષ્ટિ છે, ઓઘદૃષ્ટિ એટલે સામાન્ય દર્શન, સમજણ વગરના જેજે ધર્માનુષ્ઠાનો કરવા તે બધા ઓઘદૃષ્ટિમા દાખલ થાય છે ॥૧૪॥

વિવેચન ઓઘદૃષ્ટિ એટલે જન સમુહની સામાન્ય દૃષ્ટિ ભવાભિનદિ જીવ સબધી વિચાર કે સમજણ કર્યા વગર ગતાનુગતિક ન્યાયે વડિલના ધર્મને અનુસરવુ, બહુ જન સમત એવા ધર્મનાઅનુયાયી થવુ તે, પોતાની બુદ્ધિનો ઉપયોગ ન કરવો આનુ નામ ઓઘદૃષ્ટિ છે જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મની વિચિત્રતાને લઇ આ દૃષ્ટિ નાના પ્રકા-

યોગનુ સ્વરૂપ પ્રથમ કહી આવ્યા છીએ આ ત્રણ યોગનો આશ્રય લીધા વગર પરંતુ એ યોગથી ઉત્પન્ન થએલી આ દૃષ્ટિએ છે આ દૃષ્ટિઓ સામાન્ય પ્રકારે આઠ છે ઇચ્છાદિ ત્રણ યોગનુ સ્વરૂપ પૂર્ણ થાય છે, હવે આઠ દૃષ્ટિનુ સ્વરૂપ શરૂ થાય છે ॥૧૨॥

આઠ દૃષ્ટિના નામો જણાવે છે

मित्रा तारा बला दीप्रा स्थिरा कान्ता प्रभा परा ॥
नामानि योगदृष्टीनां लक्षण च निबोधत ॥ १३ ॥

અર્થ —મિત્રા, તારા, બલા, દીપ્રા, સ્થિરા, કાન્તા, પ્રભા અને પરા આ યથાર્થ નામવાલી યોગદૃષ્ટિએ છે, જેનુ લક્ષણ હવે કહેવામા આવે છે તે તમો સાભળો ॥૧૩॥

વિવેચન મિત્રની માફક મિત્રા, સર્વ જીવ ઉપર મિત્ર ભાવના રાખનાર મિત્રા, તારાની માફક તારા જેનામા આખની તારાની માફક આત્મ પ્રકાશ કાઇપણ પ્રગટયો છે તે તારા વિગેરે યથાર્થ અન્વય નામવાલી આ આઠ યોગદૃષ્ટિએ છે આ આઠ યોગદૃષ્ટિઓનુ લક્ષણ આગલ કહેવામા આવે છે તે તમો સાભળો અહીં યોગદૃષ્ટિ નામ આપવાથી આગળ બતાવવામા આવતી ઓઘદૃષ્ટિનો વ્યવચ્છેદ–નિષેધ કર્યો જાણવો આ ઓઘદૃષ્ટિ છે તે વાસ્તવિક દૃષ્ટિ નથી કારણકે ઓઘદૃષ્ટિથી જે જે ધર્મના અનુષ્ઠાનો કરવામા આવે છે તે બરાબર ફલને આપતા નથી પણ યોગદૃષ્ટિથી જે જે ક્રિયા કરવામા આવે છે તે ઉત્તમ ફલને આપે છે આજ બીના અહીં જણાવવામા આવે છે ॥૧૩॥

જ્ઞાનભેદ–સદ્દહણા ભેદકારણીક મિત્રાદિ ચાર દૃષ્ટિમા પરસ્પર ભેદ પડે છે અથવા દર્શનોમા પરસ્પર ભેદ પડે છે એમ યોગાચાર્યો જણાવે છે રાગદ્વેષની ગ્રથીને જેઓએ તોડી નાખેલ છે એવા સ્થિરાદિ દૃષ્ટિવાલા યોગિઓ–મહાત્માઓની અદર આવા સદ્દહણાભેદો કદિ પડતા નથી કારણકે તેઓ નય ભેદના સ્વરૂપને બરોબર જાણતા હોવાથી દરેક દર્શનના અભિપ્રાયોને સારી પેઠે સમજી શકે છે કારણકે ષટ્ દર્શનો છે તે જૈન દર્શનના અગો છે, જૈન દર્શન છે તે સમુદ્ર સમાન છે તેમા દરેક દર્શન રૂપી નદીઓ આવીને મળે છે આવા બોધને લઈ આ યોગિઓમા ઉક્ત ભેદો પડતા નથી સ્થિરાદિ દૃષ્ટિવાળા માહાત્માઓની પ્રવૃત્તિ પરના ભલા માટે હોય છે વલી તેઓમા શુદ્ધ બોધને લઈ આગ્રહ જરા પણ હોતો નથી, નિરતર મૈત્રી, પ્રમોદ, કરૂણા અને માધ્યસ્થ ભાવનાને ભાવતા હોવાથી ગભીર અને ઉદાર આશયવાળા હોય છે, તેમજ દરેક જીવોને સજીવની ચારિ ચરનાર બળદના દૃષ્ટાતથી મધ્યસ્થ ઉપદેશ આપી આગલ વધારે છે

ચારિસજીવની દૃષ્ટાત

જૈન ધર્મનો સ્વિકાર કર્યા પહેલા એકવાર કુમારપાલ રાજાએ ગુરૂવર્યશ્રી હેમચદ્રાચાર્ય મહારાજશ્રીને કયો ધર્મ ઉત્તમ છે, એવો પ્રશ્ન કર્યો આના ઉત્તરમા ગુરૂશ્રીએ ચારિસજીવનીનુ દૃષ્ટાત આપ્યુ ગજન્ એક સ્ત્રીએ પોતાના પતિને વશ કરવા એક પરિવ્રાજીકા પાસેથી વશીકરણ ચૂર્ણ મેળવી પોતાના પતિને ભોજનમા નાખી અવરાવ્યુ કર્મ

રની છે, દષ્ટાંતથી આ વાત સમજાવે છે કે એક મેઘવાળી રાત્રિ અને એક મેઘ વગરની રાત્રિ આદિશબ્દથી એક મેઘવાળો દિવસ અને એક મેઘ વગરનો દિવસ, એક ગ્રહાદિ દોષવાલો બાલક અને આદિશબ્દથી એક ગ્રહાદિ દોષ વગરનો બાળક, તેમજ એક બાળક અને એક વૃદ્ધ, યુવાન, તેની દૃષ્ટિમા-દર્શનમા ફેર પડશે ઓઘદૃષ્ટિ-સામાન્ય દર્શન-ભનાભિનન્દ જીવવિષય વાલી ઓઘદૃષ્ટિ સમજવી, કાચ-તિમીર રોગથી ઉપરત થઈ છે દૃષ્ટિ જેની એવો મિથ્યાદૃષ્ટિ તથા બીજો અનુપરત દૃષ્ટિવાળો મિથ્યાદૃષ્ટિ આ અક્ષરાર્થ જણાવ્યો, ભાવાર્થ હવે જણાવે છે મેઘવાળી રાત્રિમા એક દૃષ્ટિ કિંચિત્ માત્ર વસ્તુને ગ્રહણ કરે છે બીજી દૃષ્ટિ મેઘ વગરની રાત્રિમા જરા વધારે વસ્તુને ગ્રહણ કરે છે મેઘવાળા દિવસે અને મેઘ વગરના દિવસે જે દૃષ્ટિ બોધ કરે છે તેમા તરતમત્તા રહેલ છે તેમજ અધિષ્ઠ-ભૂતાદિગ્રહવાળી દૃષ્ટિ તથા ભૂતાદિગ્રહ વગરનાની દૃષ્ટિ, આ બન્નેમા પણ વિશેષતા રહેલ છે ચિત્તવિભ્રમાદિ ભેદને લઈ, તેમજ બાલકની દૃષ્ટિ અને યુવાન વૃદ્ધનીદૃષ્ટિ, વલી એક વિવેકિ માણસની દૃષ્ટિ અને અવિવેકી માણસની દૃષ્ટિ, તેમજ કાચાદિતિમીર રોગથી જેના લોચનો હણાઇ ગયાછે એવા મિથ્યાદૃષ્ટિની દૃષ્ટિ અને જેના લોચનો રોગથી નથી હણાયા એવા મિથ્યાદૃષ્ટિની દૃષ્ટિ આ બધાઓની દૃષ્ટિમા કોઈ એક વસ્તુ જોવામા જેવી રીતે તરતમતા ઉપાધિને લઈ પડે છે તેવી રીતે પરલોક સબધી કોઇ પણ એક પદાર્થના નિર્ણયમા ક્ષયોપશમની વિચિત્રતાને લઈ જુદા જુદા પ્રકાર જ્ઞાનભેદો-અભિપ્રાયો પડે છે આ

કરનાર છે પણ તે વાત હમણા તમારા હૃદયમા ઉતરશે નહિ, હાલ તમે તમામ ધર્મનુ સેવન કરો એમ કરતા આ ધર્મોની અંદર સંજીવની ઔષધની મારફ ઉત્તમ ધર્મ પ્રાપ્ત થઈ જશે આ પ્રમાણે ગુરૂશ્રીએ મધ્યસ્થ ઉપદેશ આપી આખરે કુમારપાળ રાજાને સત્યધર્મની પ્રાપ્તિ કરાવી આપી, મહાન્ પુરૂષો દેશકાળ ક્ષેત્ર ભાવ વિગેરે તપાસીને જેવી રીતે સામાને લાભ થાય તે પ્રમાણે ઉપદેશ આપે છે પ્રસગવડે સર્યું પ્રકૃત કહીએ છીએ પ્રકૃત મિત્રાદિ ભેદથી જુદી જુદી યોગ દષ્ટિઓ આઠ છે ॥૧૪॥

આઠ દષ્ટિનુ સ્વરૂપ દષ્ટાતથી જણાવે છે

तृणगोमयकाष्ठाग्निकणदीपप्रभोपमा ॥
रत्नतारार्कचंद्राभाः सद्दृष्टेर्दृष्टिरष्टधा ॥ १५ ॥

અર્થ તૃણાદિ અગ્નિના કણની ઉપમાવાળી સદ્દષ્ટિ વાળા યોગિઓની દષ્ટિ આઠ પ્રકારે છે તૃણ, છાણ, અને કાષ્ટની અગ્નિના કણની ઉપમાવલી પહેલી મિત્રાદિ ત્રણ દષ્ટિઓ છે દીપ પ્રભાની ઉપમાવલી ચોથીદીપ્રાદષ્ટિ છે, રત્ન તારા, સૂર્ય અને ચદ્ર કાતિની ઉપમા વાલી સ્થિરાદિ ચાર દષ્ટિઓ છે ॥૧૫॥

વિવેચન અહીંચાલુ દષ્ટિનો બોધ તૃણાદિ અગ્નિના કણનાઉદાહરણથી સરખાપણું બતાવે છે સામાન્ય પ્રકારે સદ્દષ્ટિવાલા યોગિઓની દષ્ટિ-બોધ આઠ પ્રકારે છે તથા વિધ પ્રકાશ માત્રની સાથે સરખાપણું હોવાનુ છે તે બતાવે છે ૧ મિત્રા દષ્ટિની અદર બોધ તૃણાગ્નિના કણ

સયોગે ચૂર્ણ એકના બદલે બીજુ ભુલથી મ યુ વશ કરવાના બદલે ને બળદ બની ગયો પોતાના પતિને બળદ બનેલ જાણી સ્રીને ઘણો પશ્ચાતાપ થયો પોતાનુ પેટ ભરવું, અને બળદનુ પણ પેટ ભરવુ તે બને પોતાના ઉપર આવી પડવાથી સવારમા નીરતર બળદને ચારવા પોતે લઇ જાય છે, એક ઝાડ નીચે બેસી ત્યા બળદને ચારે છે, અને પોતે પોતાના કરેલા ગુન્હા બદલ પ્રભુની પાસે માફી માગતા રૂદન કરે છે એક વખત એક વિદ્યાધરનુ વિમાન ત્યા થઇને ચાલ્યુ જાય છે, આ વિમાનમા વિદ્યાધરની સ્રી હતી તેણે આ સ્રીના રૂદનનુ કારણ પુછ્યું વિદ્યાધરે પ્રજ્ઞપ્તિ વિદ્યાદ્વારા રૂદનનુ કારણ જાણી ઉત્તર આપ્યોડ પોતાના પતિને વશ કરવાના ચૂર્ણનો ફારફેર થવાથી બળદ બની ગયો આ કારણથી આ સ્રી રૂદન કરે છે, વિદ્યાધરની સ્રીએ પ્રશ્ન કર્યો કે એવો કોઈ ઉપાય છે કે અસલ સ્થિતિમા પાછો આ માણુસ આવી જાય?

વિદ્યાધરે ઉત્તર આપ્યો કે આ ઝાડ નીચે સજીવની નામની ઔષધી છે જે તે તેના ખાવામા આવે તો તરતજ અસલ સ્થિતિમા આવી જાય આ વાત નીચે રહેલી સ્રી એ સાભળી, પણ સજીવની ઔષધી કઇ તે તે જાણતી ન હોવાથી ઝાડ નીચેની તમામ વનસ્પતિ તોડીને બળદ ના મુખમા આપી, અદર પેલી સજીવની ઔષધી પણ આવી જવાથી તરતજ તે પુરૂષ રૂપે બની ગયો આ દ્દષ્ટાંત આપી આચાર્ય શ્રી કુમારપાળ રાજાને જણાવે છે કે રાજન્ હુ તમોને કહીશ કે આ ધર્મ સત્ય છે અને આત્મકલ્યાણ

કરનાર છે પણ તે વાત હમણા તમારા હૃદયમા ઉતરશે નહિ, હાલ તમો તમામ ધર્મનુ સેવન કરો એમ કરતા આ ધર્મોની અદર સજીવની ઔષધની માફક ઉત્તમ ધર્મ પ્રાપ્ત થઈ જશે આ પ્રમાણે ગુરૂશ્રીએ મધ્યસ્થ ઉપદેશ આપી આખરે કુમારપાળ રાજાને સત્યધર્મની પ્રાપ્તિ કરાવી આપી, મહાન્ પુરૂષો દેશકાળ ક્ષેત્ર સભા વિગેરે તપાસીને જેવી રીતે સામાને લાભ થાય તે પ્રમાણે ઉપદેશ આપે છે પ્રસગવડે સર્યું પ્રકૃત કહીએ છીએ પ્રકૃત મિત્રાદિ ભેદથી જુદી જુદી યોગ દૃષ્ટિઓ આઠ છે ॥૧૪॥

આઠ દૃષ્ટિનુ સ્વરૂપ દૃષ્ટાતથી જણાવે છે

तृणगोमयकाष्ठाग्निकणदीपप्रभोपमा ॥
रत्नतारार्कचद्राभाः सद्दृष्टेर्दृष्टिरष्टधा ॥ १५ ॥

અર્થ તૃણાદિ અગ્નિના કણની ઉપમાવાળી સદ્દૃષ્ટિવાળા યોગિઓની દૃષ્ટિ આઠ પ્રકારે છે તૃણ, છાણ, અને કાષ્ટની અગ્નિના કણની ઉપમાવલી પહેલી મિત્રાદિ ત્રણ દૃષ્ટિઓ છે દીપ પ્રભાની ઉપમાવલી ચોથીદીપ્રાદૃષ્ટિ છે, રત્ન તારા, સૂર્ય અને ચદ્ર કાતિની ઉપમા વાલી સ્થિરાદિ ચાર દૃષ્ટિઓ છે ॥૧૫॥

વિવેચન અહીંયાલુ દૃષ્ટિનો બોધ તૃણાદિ અગ્નિના કણનાઉદાહરણથી સરખાપણું બતાવે છે સામાન્ય પ્રકારે સદ્દૃષ્ટિવાલા યોગિઓની દૃષ્ટિ-બોધ આઠ પ્રકારે છે તથા વિધ પ્રકાશ માત્રની સાથે સરખાપણું હોવાનુ છે તે બતાવે છે ૧ મિત્રા દૃષ્ટિની અદર બોધ તૃણાગ્નિના કણ

જેવો છે વાસ્તવિક પોતાના કાર્યને કરનાર થતો નથી જરૂરીના વખત સુધી અલ્પશક્તિવાળો હોવાથી બોધ ટકી શકતો નથી સુદર સ્મૃતિના બીજ ભૂતસારા સસ્કાર નહિ પડવાથી આને લઈ દેવગુરુ વદન વિગેરેમા વિકલતા આવે છે ભાવથી વદનાદિ કાર્ય કરી શકતો નથી ૨ તારાદષ્ટિમા બોધ છાણાની અગ્નિના કણ જેવો છે પહેલા કરતા જરા અધિક ખરો પણ ખરા અવસરે બોધ બુઝાઈ જાય છે વાસ્તવિક રીતે વધારે વખત ટકી શકે એવા વીર્યનો અહીં અભાવ છે આને લઈ કોઈ પૂજાદિ સારૂ કાર્ય કરવા તૈયાર થતા પ્રથમની સ્મૃતિ સારી ન હોવાથી તે કાર્ય કરી શકતો નથી ૩ બલાદષ્ટિમા કાષ્ટાગ્નિના કણની જેવો બોધ છે આની અદર પહેલા બે કરતા જરા વધારે બોધ છે પહેલા બેનો બોધ આમા આવે છે આને લઈ આના વીર્યશક્તિ જરા વધારે છે સ્મૃતિ પણ આમા જરા સારી હોય છે આને લઈ પ્રભુ પૂજાદિસારા કાર્યો કરવામા પ્રીતિ થાય છે અને પ્રયત્ન જરા પણ કર છે ૪ દીપ્રા દષ્ટિમા બોધ દીવાની પ્રભા જેવો છે પહેલા કરતા ઘણો વધારે છે કારણ કે આમા પહેલાના ત્રણ બોધ આવી જાય છે આને લઈ આમા વીર્ય શક્તિ વધારે હોય છે તેમજ કાર્ય કરવાના ટાઈમે આમા સ્મૃતિ ઘણી સારી હોવાથી દ્રવ્યથી તથા ભાવથી દેવ પૂજા ગુરૂ ભક્તિ વિગેરે કાર્યો કરવામા તથા કર્મ શમન વિગેરે કાર્યોમા બીજાઓના કરતા આ દષ્ટિવાળાની પ્રવૃત્તિ સમજણપૂર્વકની હોવાથી જુદી પડે છે અહીંના પ્રથમ ગુણ સ્થાનકની ઉત્કૃષ્ટતા પ્રાપ્ત થાય છે શાસ્ત્રકારે

એ વક્તમિથ્યાત્વરૂપ ગુણુને આનિવ્યવહાર ગશિવાળા જીવોને પ્રથમ મિથ્યાત્વ ગુણુસ્થાનક કહેલ છે તે સામાન્ય પ્રકારે જાણવુ, બાકી વાસ્તવિક રીતે પ્રથમ ગુણુસ્થાનક ઉત્કૃષ્ટ આ ચોથી દૃષ્ટિમા આવે ત્યારે પ્રાપ્ત થાય છે શ્રાવકના કુલમા જન્મ થવાથી કે સાધુનો વેષ પહેરવાથી ચોથુ પાચમુ કે છઠુ ગુણુ સ્થાનક આવી જતુ નથી આગળ ઉપર આ દૃષ્ટિઓનુ સ્વરૂપ જણાવવામા આવશે ત્યારે આપણને ખબર પડશે કે કેટલી હદે જીવ આગલ વધે છે. ત્યારે તેને પ્રથમ ગુણઠાણું મલે છે ચોથુ ગુણઠાણુ અને પાચમુ છઠુ વિગેરે ગુણઠાણા પ્રાપ્ત કરવા કેટલી હદ સુધી ગુણ પ્રાપ્ત કરવા પડે છે તે હવે બતાવવામા આવશે. સ્થિરાદૃષ્ટિતો જેઓ રાગદ્વેષ રૂપી કર્મની ગાઠને ભેદે છે તેને હોય છે અહીં સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે અહીં બોધ રત્નની કાતિ જેવો ચીરસ્થાઇ પરિણામે અપ્રતિપાતી પ્રવર્ધમાન વિનાશ રહિત બીજાને પરિતાપ કરનાર નહિ સતોષને આપનાર પ્રાયે કરી ચિત્તની એકાગ્રતાને કરનાર રત્નની કાતિ જેમ સ્થિર છે હૃદયમા થએલ આત્મજ્યોતિ પ્રકાશ રત્નની કાતિ માફક તે કદી જવાનો નથી સાગ-કાર્યોમા પ્રવૃત્તિ ઘણી પ્રીતિથી સમજણ પૂર્વક કરે છે અસત્ પ્રવૃત્તિ કરતો નથી

૬ કાતા દૃષ્ટિમા બોધ તારાની કાતિ જેવો છે રત્નની કાતિનો પ્રકાશ અમુક હદ સુધી હોય છે આકાશમા રહેલા તારાઓનો પ્રકાશ ઘણો દૂર સુધિ જાય છે સ્થિરા કરતા આ દૃષ્ટિમા બોધ ઘણો સારો હોય છે સ્થિર અને

જેવો છે વાસ્તવિક પોતાના કાર્યને કરનાર થતો નથી જરૂરીના વખત સુધી અલ્પશક્તિવાળો હોવાથી બોધ ટકી શકતો નથી સુદર સ્મૃતિના બીજ ભૂતમારા સસ્કાર નહિ પડવાથી આને લઈ દેવગુરૂ વદન વિગેરેમા વિકલતા આવે છે ભાવથી વદનાદિ કાર્ય કરી શકતો નથી ૨ તારાદૃષ્ટિમા બોધ છાણાની અગ્નિના કણ જેવો છે પહેલા કરતા જરા અધિક ખરો પણ ખરા અવસરે બોધ બુઝાઈ જાય છે વાસ્તવિક રીતે વધારે વખત ટકી શકે એવા વીર્યનો અહીં અભાવ છે આને લઈ કોઈ પૂજાદિ સારૂ કાર્ય કરવા તૈયાર થતા પ્રથમની સ્મૃતિ સારી ન હોવાથી તે કાર્ય કરી શકતો નથી ૩ બલાદૃષ્ટિમા કાષ્ઠાગ્નિના કણની જેવો બોધ છે આની અદર પહેલ' બે કરતા જરા વધારે બોધ છે પહેલ બેનો બોધ આમા આવે છે આને લઇ આના વીર્યશક્તિ જરા વધારે છે સ્મૃતિ પણ આમા જરા સારી હોય છે આને લઈ પ્રભુ પૂજાદિસારા કાર્યો કરવામા પ્રીતિ થાય છે અને પ્રયત્ન જરા પણ કરે છે ૪ દીપ્રા દૃષ્ટિમા બોધ દીવાની પ્રભા જેવો છે પહેલા કરતા ઘણો વધારે છે કારણ કે આમા પહેલાના ત્રણ બોધ આવી જાય છે આને લઈ આમા વીર્ય શક્તિ વધારે હોય છે તેમજ કાર્ય કરવાના ટાઇમે આમા સ્મૃતિ ઘણી સારી હોવાથી દ્રવ્યથી તથા ભાવથી દેવ પૂજા ગુરૂ ભક્તિ વિગેરે કાર્યો કરવામા તથા કર્મ-બધન વિગેરે કાર્યોમા બીજાઓના કરતા આ દૃષ્ટિવાળાની પ્રવૃત્તિ સમજણપૂર્વકની હોવાથી જુદી પડે છે અહીંજ પ્રથમ ગુણ સ્થાનકની ઉત્કૃષ્ટતા પ્રાપ્ત થાય છે શાસ્ત્રકારો

છે, તો પછી સદ્દૃષ્ટિ વાળા જીવોનિ દૃષ્ટિ આઠ પ્રકારે છે તે કેવી રીતે સમજવુ, અહીં શાસ્ત્રકાર ઉત્તર આપે છે કે મિત્રાદિ ચાર દૃષ્ટિ પણ સદ્ દૃષ્ટિ છે, કારણકે સ્થિરાદિ ચાર દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત કરવામા આ ચાર મિત્રાદિ દૃષ્ટિ છે તે અવશ્ય કારણ છે આ ચાર દૃષ્ટિ હોય તોજ અવશ્યે કરી બીજી ચાર સ્થિરાદિ દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે, પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિ કારણ છે અને પાછળની ચાર દૃષ્ટિ છે તે કાર્ય છે આથી આ પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિને સદ્ દૃષ્ટિ કહે છે આવતાને દૃષ્ટાંત આપી સમજાવે છે વર્પોલક–ચુનચુના–સારામા સારી સાકર ઉત્પન્ન કરવી હોય તો પ્રથમ સેલડી, સેલડી રસ, ગોળની રસી, અને ગોળની જરૂર પડે છે પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિ આ શેલડી વિગેરેના જેવી છે આ શેલડીમાથી પ્રથમ રસ નીકળે છે, તેમાથી ગોળની રસી થાય છે અને તે ગોળની રસીમાથી ગોળ થાય છે આ ગોળમાથી ખાડ થાય છે, ખાડમાથી સાકર થાય છે, અને સાકરમાથી મત્સ્યાડ થાય છે અને મત્સ્યાડમાથી વર્પોલક ઉત્તમ જાતીની સાકર બને છે આ જેવી રીતે શેલડીમાથી બને છે તેવી રીતે મિત્રાદિ ચાર દૃષ્ટિમાથી આગળ વધાય છે, મિત્રાદિ ચાર દૃષ્ટિ શેલડીના રસાદિ જેવી છે અને આમાથીજ સ્થિરાદિ ચાર દૃષ્ટિરૂપ ઉત્તમ સાકર બને છે શેલડીજ સાકરરૂપે બની જાય છે, તે પ્રમાણે પહેલાની ચાર દૃષ્ટિ રૂચ્યાદિ વિષય વાલી છે ધર્મના અનુષ્ઠાનોમા રૂચિ થવા રૂપ છે, અને તેમાથીજ મોક્ષની અભિલાષા રૂપ માધુર્યતા ઉત્પન્ન થાય છે મિત્રાદિ ચાર દૃષ્ટિ શેલડીરૂપ છે આને લઇ યોગ્ય જીવોમા સવેગ માધુર્યતા ઉત્પન્ન થાય છે પણ નલાદિ-

ત્પાત પ્રવૃત્તિ હોવાથી ધર્માનુષ્ઠાનોમા અતિચાર પણ લગા
ડતો નથી શુદ્ધ ઉપયોગપૂર્વક પ્રમાદ રહિતપણે વસ્તુ
લેવા મુકવામા શુદ્ધ પ્રવૃત્તિ પ્રધાન ગભીર અને ઉદાર
આશયવાલુ અનુષ્ઠાન કરે છે ૭ પ્રભા દૃષ્ટિમા સૂર્યના
પ્રકાશ જેવો બોધ હોય છે નિરતર આત્મધ્યાનમા લિન
રહે છે પ્રાયેકરિ આ દૃષ્ટીમા સકલ્પ વિકલ્પ—આકાઅવળા
વિચારો હોતા નથી, પ્રથમ સારસુખ આત્મસ્વરૂપમા
પરમશાતિ સુખનો અનુભવ કરે છે સમાધિના શાસ્ત્રોથી
અન્ય શાસ્ત્રો હવે નકામા જણાય છે સમાધિમા
લિન રહેતુ એજ ધર્માનુષ્ઠાન છે, તેઓની સમીપમા
સ્વભાવિક વેરવાળા જીવોના વૈરો નાશ પામે છે, જીવે
ઉપર મહાન્ અનુગ્રહને કરનારા હોય છે શિષ્યો ઉપ
ઉચિતતાને સાચવનારા હોય છે જે ક્રિયા કરે છે તે અવધ્ય
ફલ વાલી હોય છે ૮ પરા દૃષ્ટિમા ચદ્રમાની ચદ્રિક
ના જેવો સૂક્ષ્મ બોધ હોય છે નિરતર આત્મસ્વરૂપમ
રમણુતા કરવારૂપ ધ્યનમા લિન રહે છે, તથા વિકલ્
રહિત હોય છે આને લઈ પરમ સુખનો અનુભવ કરે
વૃક્ષ ઉપર ચડેલાને ફરી ચડવા જરૂર રહેતી નથી,
પ્રમાણે આ દૃષ્ટિના વર્તતા જીવને પ્રતિક્રમણાદિ અનુષ્ઠાન
ની જરૂર રહેતી નથી પરતુ ભવ્યતાને અનુસારે પરોપકા
તથા પહેલાની માફક અવશ્ય ક્રિયા હોય છે, આ પ્રમા
સામાન્ય રીતે સદ્દૃષ્ટિ આઠ પ્રકારે બતાવી અહીં વા
શકા કરે છે કે ગ્રથિને ભેદે ત્યારે સદ્ દૃષ્ટિ—સમ્યક દૃ
કહી શકાય પણ ગ્રથિનો ભેદતો મિત્રાદિ દૃષ્ટિમા થતે
નથી દીપ્રાદૃષ્ટિના ઉત્તર કાલમા સ્થિરાદિ ચાર દૃષ્ટિમા થા

અદ્વેષાદિ આઠ ગુણો જેઓમા છે તે મહાનુભાવ મહાત્મા-ઓમા અનુક્રમે આ આઠ દૃષ્ટિઓ હોય છે ॥૧૬॥

વિવેચન આ ચાલુ પ્રકરણમા યમ નિયમ વિગેરે યોગના અગો હોવાથી તેને યોગો કહે છે, શાસ્ત્રમા કહેલ છે કે " **यम नियमासन प्राणायाम प्रत्याहार धारणा ध्यान समाधयोऽष्टावङ्गानि** ' યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર ધારણા, ધ્યાન, અને સમાધિ આ યોગના આઠ અગો કહેલ છે, આ યોગાગો મિત્રાદિ દૃષ્ટિમા અનુક્રમે એક એક હોય છે, જ્યા મિત્રાદૃષ્ટિ છે ત્યા યમ નામનુ યોગાગ હોય છે તારાદૃષ્ટિમા નિયમ નામનુ યોગાગ હોય છે એ પ્રમાણે સમજવુ, વલી યમાદિ આઠ આઠ યોગાગોના વિરોધિ ખેદાદિ દોષો પણ આઠ છે તે દૂર કરવા, તેજ કહે છે

૧ ખેદ સારા કામની પ્રવૃત્તિ કરતા થાક લાગે તે ખેદ આવો ખેદ જેને થાય છે, તેને પ્રભુધ્યાનમા ચિત્તની એકાગ્રતા કદિ થતી નથી

૨ ઉદ્વેગ સારા કામ ઉપર-અજર યોગ ધ્યાન ઉપર અનાદર થાય તેને ઉદ્વેગ કહે છે

૩ ક્ષેપ સારિ ક્રિયા કરતા વચે બીજી ક્રિયા તરફ ચિત્તનુ જે જવુ એકે બાબતમા ચિત્તને સ્થિર કરવુ નહિ-એકાગ્રતા કરવી નહિ તે ક્ષેપદોષ છે

૪ ઉત્થાન ચિત્તની શાતિ ન હોવાથી મનની એકાકાર વૃત્તિનો અભાવ તે ઉત્થાન દોષ

૫ ભ્રમ મનનુ વિપરીતપણુ, છીપમા રૂપાનુ જ્ઞાન, દોર

વશગાઠ-ઘાસ કે જે શેલડીના વાઢમા ઉગે છે પણ તેમા માધુર્યતાનો ગધ પણ આવતો નથી આ નલ-ઘાસ જેવા અભવિજીવો છે, કે જેમા ક્યારે પણ સવેગ માધુર્યતા આવવાની નથી, આ કહેવા ઉપરથી આત્મા પરિણામી છે, જુદા જુદા નિમિત્તોને પામી તેમા ફેરફાર થાય છે, મિથ્યાત્વ દશામા માધુર્યતા વગરનો આ જીવ પ્રથમ હતો પણ પાછળથી સારા સારા સયોગો મળતા માધુર્યતારૂપ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે પણ સાખ્યદર્શનકાર આત્માને વ્યાપક, અપ્રચ્યુત, અનુત્પન્ન, સ્થિર, એક સ્વભાવ રૂપ માને છે આ સર્વવ્યાપક અને એક સ્વરૂપ આત્માની અદર પરિણામિ ધર્મ-પલટન ધર્મ ન હોવાથી, તેમજ બૌદ્ધ દર્શનમા આત્માને ક્ષણિક-એક ક્ષણ સ્થિતિ વાળો માનવાથી આ દૃષ્ટિના ભેદો તેઓમા ઘટી શકે નહિ તે તે રૂપે પરિણમવુ તે તેઓના મતમા ઘટી શકે નહિ પરિણમન ધર્મ નિત્યાનિત્ય આત્માને માનવામા આવે તોજ ઘટે પણ એકાત નિત્ય અને એકાત અનિત્ય આત્મામા કદિ ઘટી શકે નહિ, આ દૃષ્ટિઓ સર્વયોગિ દર્શનોને સાધારણ છે આ દૃષ્ટિ જેવા પ્રકારના જીવોને જેવી રીતે હોય તેની રીતે અહીં બતાવવામા આવે છે ॥૧૫॥

મિત્રાદિ દૃષ્ટિ કોને હોય છે તે જણાવે છે

यमादियोगयुक्ताना खेदादिपरिहारत ॥
अद्वेषादि गुणस्थान क्रमेणैषा सता मता ॥१६॥

અર્થ યમનિયમ વિગેરે યોગના આઠ અગોથી યુક્ત આ દૃષ્ટિઓ છે તેમજ ખેદાદિ આઠ દોષો જેઓમા નથી વળી

ખદ્વેષાદિ આ૦ ગુણો જેઓમા છે તે મહાનુભાવ મહાત્માઓમા અનુક્રમે આ આ૦ દૃષ્ટિઓ હોય છે ॥૧૬॥

વિવેચન આ ચાલુ પ્રકરણમા યમ નિયમ વિગેરે યોગના અગો હોવાથી તેને યોગો કહે છે, શાસ્ત્રમા કહેલ છે કે " यम नियमासन प्राणायाम प्रत्याहार धारणा ध्यान समाधयोऽष्टावङ्गानि ' યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર ધારણા, ધ્યાન, અને સમાધિ આ યોગના આઠ અગો કહેલ છે, આ યોગાગો મિત્રાદિ દૃષ્ટિમા અનુક્રમે એક એક હોય છે, જ્યા મિત્રાદૃષ્ટિ છે ત્યા યમ નામનુ યોગાગ હોય છે તારાદૃષ્ટિમા નિયમ નામનુ યોગાગ હોય છે એ પ્રમાણે સમજવુ, વલી યમાદિ આઠ આઠ યોગાગોના વિરોધિ ખેદાદિ દોષો પણ આઠ છે તે દૂર કરવા, તેજ કહે છે

૧ ખેદ સારા કામની પ્રવૃત્તિ કરતા થાક લાગે તે ખેદ આવો ખેદ જેને થાય છે, તેને પ્રભુધ્યાનમા ચિત્તની એકાગ્રતા કદિ થતી નથી

૨ ઉદ્વેગ સારા કામ ઉપર–અગર યોગ ધ્યાન ઉપર અનાદર થાય તેને ઉદ્વેગ કહે છે

૩ ક્ષેપ સારિ ક્રિયા કરતા વચે બીજી ક્રિયા તરફ ચિત્તનુ જે જવું એકે બાબતમા ચિત્તને સ્થિર કરવુ નહિ–એકાગ્રતા કરવી નહિ તે ક્ષેપદોષ છે

૪ ઉત્થાન ચિત્તની શાતિ ન હોવાથી મનની એકાકાર વૃત્તિનો અભાવ તે ઉત્થાન દોષ

૫ ભ્રમ મનનુ વિપરીતપણું, છીપમા રૂપાનુ જ્ઞાન, દોર

થાય છે ત્યારે દ્વેષ ઘણો મદ પડી જાય છે કરૂણા અશ વધે છે, અને શુભમા પ્રવૃત્તિ થાય છે

૨ જીજ્ઞાસા આ ગુણ બીજી દષ્ટિમા પ્રાપ્ત થાય છે, આ ગુણથી તેને તત્ત્વજ્ઞાન કરવાની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે, તેમજ તત્વબોધ પ્રાપ્ત કરવાની પ્રબલ જીજ્ઞાસા ઉત્પન્ન થાય છે

૩ શુશ્રૂષા આ ગુણ ત્રીજી દષ્ટિમા પ્રાપ્ત થાય છે અહિ રહેલા જીવને તત્વશ્રવણ કરવાની ઇચ્છા થાય છે

૪ શ્રવણ, આ ગુણ ચોથી દષ્ટિમા પ્રાપ્ત થાય છે અત્યારસુધિ તો સુશ્રૂષા હતી પણ હવે તત્વશ્રવણ કરે છે આથી બોધ વધારે સ્પષ્ટ-વ્યક્ત થાય છે, અને ધર્મ ઉપર પ્રીતિ વધે છે

૫ બોધ આ ગુણ પાચમી દષ્ટિમા પ્રાપ્ત થાય છે આ ચાર દષ્ટિમા જે બોધ હતો તે કરતા અહિં બહુ સ્થિર બોધ થાય છે શકા જે કાંઈ થતી હતી તે અહિ વિરમી જાય છે, અને સૂક્ષ્મ પ્રકારનો બોધ થાય છે

૬ મીમાંસા આ ગુણ છઠ્ઠી દષ્ટિમા પ્રાપ્ત થાય છે, તત્વ સબધી બહુ વિચાર શ્રેણી પ્રાપ્ત થાય છે, તત્વશ્રવણના અગે થએલ સ્થિરતા ગુણ સાથે જ્યારે શુભ વિચારની શ્રેણી ચાલવા માડે છે ત્યારે પ્રગતિમા એકદમ બહુ સારી રીતે વધારો થાય છે

૭ પરિશુદ્ધપ્રતિપત્તિ આ ગુણ સાતમી દષ્ટિમા પ્રાપ્ત થાય છે, અહિ તત્વની આદરણા બહુ સૂક્ષ્મ રીતે થાય

ડામા સર્પનુ જ્ઞાન આ કામ મેં કર્યું કે નહિ તે ભાન મલે નહિ

૬ અન્યમુદ્ જે અવસરે જે ક્રિયા કરવાની હોય તેને છોડી બીજી ક્રિયા ઉપર રાગ થવો ચાલુ ક્રિયા ઉપર અનાદર કે અબહુમાન તે

૭ રૂજ ગ્રાગ અનુષ્ટાનનો સર્વથા ઉચ્છેદ કરવો તે લાભ આપનાર નથી આવો નિર્ણય કરવો અને બીજાને તેવો ઉપદેશ આપવો તે

૮ આસગ સસારિક ક્રિયામાજ તત્પર રહે ભવિષ્યના પરિણામ તરફ લક્ષ્ય આપે નહિ પુદ્ગલિક વસ્તુમા રક્ત હોવાથી પુદ્ગલિક ફલની અપેક્ષા રાખ્યા વગર શાસ્ત્રમા કહેલ મુજબ અનુષ્ટાનો કરવા તે અસગક્રિયા -અમૃત ક્રિયા છે તે આમા હોતી નથી મોહનો નાશ થયા વગર આગળ પ્રગતિ થઇ શકતી નથી એટલા માટે બુદ્ધિમાનોએ આઠ દોષ યુક્ત અત કરણનો ત્યાગ પ્રયત્નથી કરવો, આઠ દોષના પરિહારથી અનુક્રમે આ આઠ દ્દષ્ટિઓ પ્રાપ્ત થાય છે એક એક દોષ દરેક દ્દષ્ટિમા દૂર થાય છે, અને અદ્વેષાદિ આઠ ગુણો પૈકી એક એક ગુણ દરેક દ્દષ્ટિમા પ્રાપ્ત થાય છે

આઠગુણો બતાવે છે

૧ અદ્વેષ અત્યાર સુધી આ જીવ પુદ્ગલ દશામા રાચતો હતો અને જીવાદિ તત્વો તરફ તથા મુક્તિ તરફ દ્વેષભાવ હતો પરતુ જ્યારે આ દ્દષ્ટિ પ્રાપ્ત

થાય છે ત્યારે દ્વેષ ઘણો મંદ પડી જાય છે કરૂણા અંશ વધે છે, અને શુભમા પ્રવૃત્તિ થાય છે

જીજ્ઞાસા આ ગુણ બીજી દષ્ટિમા પ્રાપ્ત થાય છે, આ ગુણથી તેને તત્ત્વજ્ઞાન કરવાની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે, તેમજ તત્વબોધ પ્રાપ્ત કરવાની પ્રબલ જીજ્ઞાસા ઉત્પન્ન થાય છે

૩ શુશ્રૂષા આ ગુણ ત્રીજી દષ્ટિમા પ્રાપ્ત થાય છે અહિં રહેલા જીવને તત્વશ્રવણ કરવાની ઇચ્છા થાય છે

૪ શ્રવણ, આ ગુણ ચોથી દષ્ટિમા પ્રાપ્ત થાય છે અત્યારસુધિ તો સુશ્રૂષા હતી પણ હવે તત્વશ્રવણ કરે છે આથી બોધ વધારે સ્પષ્ટ—વ્યક્ત થાય છે, અને ધર્મ ઉપર પ્રીતિ વધે છે

૫ બોધ આ ગુણ પાચમી દષ્ટિમા પ્રાપ્ત થાય છે આ ચાર દષ્ટિમા જે બોધ હતો તે કરતા અહિં બહુ સ્થિર બોધ થાય છે શકા જે કાંઈ થતી હતી તે અહિં વિરમી જાય છે, અને સૂક્ષ્મ પ્રકારનો બોધ થાય છે

૬ મીમાંસા આ ગુણ છઠ્ઠી દષ્ટિમા પ્રાપ્ત થાય છે, તત્વ સબધી બહુ વિચાર શ્રેણી પ્રાપ્ત થાય છે, તત્વશ્રવણના અગે વધેલ સ્થિરતા ગુણ સાથે જ્યારે શુભ વિચારની શ્રેણી ચાલવા માંડે છે ત્યારે પ્રગતિમા એકદમ બહુ સારી રીતે વધારો થાય છે

૭ પરિશુદ્ધપ્રતિપત્તિ આ ગુણ સાતમી દષ્ટિમા પ્રાપ્ત થાય છે, અહિં તત્વની આદરણા બહુ સૂક્ષ્મ રીતે થાય

છે, અગાઉ જે વિચારણા થઇ હતી તે આ દૃષ્ટિમા આદરણા રૂપે વૃદ્ધિ પામે છે

૮ પ્રવૃત્તિ આ ગુણ આઠમી દૃષ્ટિમા પ્રાપ્ત થાય છે અહિ તત્વ બોધના અગે પ્રવૃત્તિ ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે તેને લઇ આત્મગુણમા સપૂર્ણ રીતે પ્રવર્તન થાય છે અગાઉની દૃષ્ટિમા જે પ્રતિપત્તિ તત્ત્વ બોધને અગે થઇ હતી તે અહિ પ્રવૃત્તિમા પરિપૂર્ણતા પામે છે

આ પ્રમાણે અનુક્રમે આ સદ્દૃષ્ટિઓ મુનિઓ ભગવત્ પતજલી, ભદત, ભાસ્કર, બધુદત્ત, ભગવદત્ત વિગેરે યોગિઓની જાણવી. આ દૃષ્ટિઓનુ સ્વરૂપ અનુક્રમે દરેકનુ બતાવવામા આવશે ॥૧૬॥

દૃષ્ટિ શબ્દનો અર્થ કહે છે

सच्छ्रद्धा सगतोबोधो दृष्टिरित्यभिधीयते ॥
असत्प्रवृत्ति व्याघातात् सत्प्रवृत्ति पदावह' ॥१७॥

અર્થ સત્ સમીચીન શ્રદ્ધા યુક્ત જે બોધ તેને દૃષ્ટિ કહે છે આ દૃષ્ટિ શાસ્ત્રવિરૂધ પ્રવૃત્તિને દૂર કરી શાસ્ત્ર અવિરૂધ પ્રવૃત્તિ કરાવી સમ્યકત્વને મેળવી આપે છે ॥૧૭॥

વિવેચન પોતાના અભિપ્રાય ઉપર ધર્મ તત્વનો નિર્ણય કરવો આ જેમ બીન ઉપયોગી છે, તેમજ અધ શ્રદ્ધા નાખવી તે પણ બીન ઉપયો [illegible] પરતુ સત્ શ્રદ્ધા શાસ્ત્ર અવિરૂધ શ્રદ્ધાયુક્ત [illegible] પૂર્વક શ્રદ્ધ -ધા નિર્[illegible]

એને દૃષ્ટિ કહે છે આ દૃષ્ટિથી હલકી પ્રવૃત્તિ અટકી પડે છે, અને શુભ પ્રવૃત્તિ તરફ ગમન થાય છે જેમ જેમ દૃષ્ટિ ઉચ્ચ થતી જાય છે, તેમ તેમ ઉન્નતિ ક્રમમા આગળ વધતો જાય છે, અહિં શાસ્ત્ર વિરૂધ પ્રવૃત્તિઓ બધ પડી જાય છે અને શાસ્ત્ર કથિત પ્રવૃત્તિ કરવાથી અવેદ્ય સવેદ્યપદ-મિથ્યાત્વના ત્યાગથી વેદ્યસ વેદ્યપદ-સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે વેદ્યસ વેદ્યપદરૂપ સ્થિરાદૃષ્ટિ હોવાથી સમ્યકત્વની ખરી પ્રાપ્તિ સ્થિરાદૃષ્ટિમાજ થાય છે, તો પણ સામાન્ય પ્રકારે શરૂઆત આ દૃષ્ટિથીજ થાય છે અથવા સત્ પ્રવૃત્તિપદ-પરમાર્થથી ચૌવીશી પદ ચઉદમા ગુણઠાણાવર્તિ તેને મેળવી આપે છે સારાશ એ છે કે આ દૃષ્ટિથીજ આગળ વધવાની શરૂઆત થાય છે અને પર પરાએ ચઉદમા ગુણઠાણાને મેળવી દઈ પરમપદ-મોક્ષને મેળવી આપવામા જરા પણ વાધો આવતો નથી ॥૧૭॥

દૃષ્ટિ સામાન્ય પ્રકારે આઠછે તે કહે છે

इय च ऽावरणापाय भेदादष्टविधा स्मृता ॥
सामान्येन विशेषास्तु भूयासः सूक्ष्मभेदत ॥१८॥

અર્થ ઉપર જણાવેલ સ્વરૂપવાલી દૃષ્ટિ આવરણના ચાલ્યા જવાથી સામાન્ય પ્રકારે આઠ ભેદો પડે છે પણ વિશેષ પ્રકારે સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી વિચાર કરતા ઘણા ભેદો પડે છે ॥૧૮॥

વિવેચન આત્મ ઉપરનુ આવરણ જેમ જેમ ઓછુ થતુ જાય છે તેમતેમ આત્માની જાગૃતિ વધતિ જાય છે અને જેમ જેમ જાગૃતિ વધે છે, તેમ તેમ દૃષ્ટિના અનેક

છે, અગાઉ જે વિચારણા થઇ હતી તે આ દૃષ્ટિમા આદરણા રૂપે વૃદ્ધિ પામે છે

૮ પ્રવૃત્તિ આ ગુણ આઠમી દૃષ્ટિમા પ્રાપ્ત થાય છે અહિ તત્વ બોધના અગે પ્રવૃત્તિ ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે તેને લઇ આત્મગુણમા સપૂર્ણ રીતે પ્રવર્તન થાય છે અગાઉની દૃષ્ટિમા જે પ્રતિપત્તિ તત્વ બોધને અગે થઇ હતી તે અહિ પ્રવૃત્તિમા પરિપૂર્ણતા પામે છે

આ પ્રમાણે અનુક્રમે આ સદ્દૃષ્ટિઓ મુનિઓ ભગવત્ પતજલી, ભદત, ભાસ્કર, બધુદત્ત, ભગવદ્દત વિગેરે યોગિઓની જાણવી આ દૃષ્ટિઓનુ સ્વરૂપ અનુક્રમે દરેકનુ બતાવવામા આવશે ॥૧૬॥

દૃષ્ટિ શબ્દનો અર્થ કહે છે

सच्छ्रद्धा सगतोबोधो दृष्टिरित्यभिधीयते ॥
असत्प्रवृत्ति व्याघातात् सत्प्रवृत्ति पदावहः ॥१७॥

અર્થ સત્ સમીચીન શ્રદ્ધા યુક્ત જે બોધ તેને દૃષ્ટિ કહે છે આ દૃષ્ટિ શાસ્ત્રવિરૂધ પ્રવૃત્તિને દૂર કરી શાસ્ત્ર અવિરૂધ પ્રવૃત્તિ કરાવી સમ્યકત્વને મેળવી આપે છે ॥૧૭॥

વિવેચન પોતાના અભિપ્રાય ઉપર ધર્મ તત્વનો નિર્ણય કરવો આ જેમ બીન ઉપયોગી છે, તેમજ અ[illegible] શ્રદ્ધા રાખવી તે પણ બીન ઉપયોગી છે, પરતુ સત્ શ્રદ્ધા[illegible] શાસ્ત્ર અવિરૂધ શ્રદ્ધાયુક્ત સુદર જે બોધ-વિચારપૂર્વ[illegible] શ્રદ્ધા-યા નિર્ણય કરવો અને સત્ય સ્વરૂપનુ જ્ઞાન કર[illegible]

નરકાદિ ગતિ આપે છે, તેમજ સ્થિરાદિ ચારદૃષ્ટિ સદ્ગતિ દેવલોક તથા મોક્ષગતિને આપે છે, દુરગતિને દેતી નથી અહિં વાદિ શકા કરેછે કે સ્થિરાદિ દૃષ્ટિ દુર્ગતિને આપતી નથી તો પછી શ્રેણિકરાજા, કૃષ્ણ વાસુદેવ વિગેરે સ્થિરાદિ દૃષ્ટિવાળા—ક્ષાયિક સમ્યકત્વવાળા છતા શામાટે નરકગતિમા ગયા ? સ્થિરાદિ ચાર દૃષ્ટિને અપ્રતિપાત સ્વભાવ વાલી તથા સદ્ગતિ દેનાર ગણી છે, ઉત્તર સ્થિરાદૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થયા પહેલા જે નરક ગતિ યોગ્ય આયુષ્ય કર્મનિકાચિત કરી લીધેલ હોવાથી નરકમા જવુ થયેલ છે, પણ પ્રથમ નરકના આયુષ્યનો ત્રીજે ભાગે બધ પડેલ ન હોત તો સ્વર્ગમા જાત કારણ કે સમ્યકત્વ વાલો જીવ વિમાનીક દેવ સિવાય બીજુ આયુષ્ય બાધતો નથી, અથવા આ વાત પ્રાયીક જાણવી, સભવ ને આશ્રિ કોઈ જગ્યાએ સાપાયવાલી પણ જાણવી સૂત્રોપ્રાયોવૃત્તિ વાળા હોય છે, એને લઈ આ પ્રમાણે જણાવેલ છે અથવા દૃષ્ટિનુ પતન ન થવાથી નરકગતિ ક્ષેત્રજન્ય અપાય છતાં જ્ઞાનદૃષ્ટિ જાગૃત હોવાથી કરેલ કર્મનો આ બદલો છે આમ જાણતા હોવાથી કષ્ટ છતા સમભાવે વેદવાથી તે કષ્ટજ નથી આતો દેણુ ચુકવી દેવાનુ છે આથી આનદ થાય છે, વજ્રના ચોખાને પકાવવાથી કાઈક તાપ લાગે તોપણ તેમા વિકાર થતો નથી, તે પ્રમાણે શરીરને જરા દુ ખ થાય તોપણ આત્માનો આશય—પરિણામ સાગ હોવાથી વિકાર રૂપ ક્રિયા ઉત્પન્ન થતી ન હોવાથી આ પ્રમાણે જણાવેલ છે બાકી યોગાચાર્યો કહે તેજ પ્રમાણ છે, આ કારણથી કહેલ છે કે પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિઓ પ્રતિપાત

ભેદો પડે છે પરંતુ પૂર્વાચાર્યોએ પરિસ્થૂરનીતિથીજ મુખ્યત્વેન આઠ ભેદો પાડયા છે, સૂક્ષ્મભેદો તરફ લક્ષ આપેલ નથી, પણ વિશેષથી વિચાર કરવામા આવે તો મતદૃષ્ટિના ઘણા ભેદો પડે છે, સૂક્ષ્મભેદથી અનંતા ભેદો દર્શનોના પડે છે પરસ્પર ષટ્સ્થાન પડતા હોવાથી, દર્શનોના જેટલા ભેદો છે તેટલી દૃષ્ટિઓ છે પણ આપણે અહિ સામાન્યથી આઠ ભેદો દૃષ્ટિના બતાવેલ છે ॥૧૮॥

દૃષ્ટિના પ્રતિપાત અપ્રતિપાતાશ્રિત ભેદો કહે છે

प्रतिपातयुताश्चाद्या श्चतस्त्रोनोत्तरास्तथा ॥
सापाया अपि चैतास्त स्त्प्रतिपातेन नेतरा ॥१९॥

અર્થ પ્રથમની મિત્રાદિ ચાર દૃષ્ટિઓ પડવાના સ્વભાવ વાલી છે–આવીને પાછી ચાલી જાય છે પણ ઉત્તરા-સ્થિરાદિ ચાર દૃષ્ટિઓ પડવાના સ્વભાવ વાલી નથી–આવીને પાછી ચાલી જતી નથી તેમજ પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિ દુર્ગતિને આપનારી છે પણ સ્થિરાદિ ચાર દૃષ્ટિઓ દુર્ગતિને આપતી નથી ॥૧૯॥

વિવેચન કર્મની વિચિત્રતાને લઇ મિત્રા, તારા, બલા, અને દિપ્રા આ દૃષ્ટિઓ આવીને પાછી ચાલી જાય છે પરંતુ સ્થિરા કાંતા, પ્રભા, અને પરા આ ચાર દૃષ્ટિઓ પતન સ્વભાવ વાલી નથી–આવીને ચાલી જતી નથી, વલી મિત્રાદિ ચાર દૃષ્ટિઓ પતન સ્વભાવ વાલી હોવાથી દુર્ગતિ-નરકાદિ ગતિને આપે છે, પણ આ ચાર દૃષ્ટિવમીનાખેલ ન હોય તો સદ્ગતિ આપે છે પણ વમીનાખેલ હોય તોજ

રકાદિ ગતિ આપે છે, તેમજ સ્થિરાદિ ચારદષ્ટિ સદ્ગતિ
વલોક તથા મોક્ષગતિને આપે છે, દૂરગતિને દેતી
થી અહિં વાદિ શકા કરેછે કે સ્થિરાદિ દષ્ટિ
ગતિને આપતી નથી તો પછી શ્રેણિકરાજા, કૃષ્ણ વાસુદેવ
વેગેરે સ્થિરાદિ દષ્ટિવાળા-ક્ષાયિક સમ્યકત્વવાળા છતા
ામાટે નરકગતિમા ગયા ? સ્થિરાદિ ચાર દષ્ટિને અપ્રતિ-
પાત સ્વભાવ વાલી તથા સદ્ગતિ દેનાર ગણી છે, ઉત્તર
સ્થિરાદષ્ટિ પ્રાપ્ત થયા પહેલા જે નરક ગતિ યોગ્ય આયુષ્ય
કર્મનિકાચિત કરી લીધેલ હોવાથી નરકમા જવુ થયેલ
છે, પણ પ્રથમ નરકના આયુષ્યનો ત્રીજે ભાગે બધ
પડેલ ન હોત તો સ્વર્ગમા જાત કારણ કે સમ્યકત્વ વાલો
જીવ વિમાનીક દેવ સિવાય બીજુ આયુષ્ય બાધતો નથી,
અથવા આ વાત પ્રાયીક જાણવી, સભવ ને આશ્રિ કોઈ
જગ્યાએ સાપાયવાલી પણ જાણવી સૂત્રોપ્રાયોવૃત્તિ વાળા
હોય છે, એને લઈ આ પ્રમાણે જણાવેલ છે અથવા
દષ્ટિનુ પતન ન થવાથી નરકગતિ ક્ષેત્રજન્ય અપાય છતા
જ્ઞાનદષ્ટિ જાગૃત હોવાથી કરેલ કર્મનો આ બદલો છે
આમ જાણતા હોવાથી કષ્ટ છતા સમભાવે વેદવાથી તે
કષ્ટજ નથી આતો દેણુ ચુકવી દેવાનુ છે આથી આનદ
થાય છે, વજ્રના ચોખાને પકાવવાથી કાઈક તાપ લાગે
તોપણ તેમા વિકાર થતો નથી, તે પ્રમાણે શરીરને જરા
દુખ થાય તોપણ આત્માનો આશય-પરિણામ સાર હોવાથી
વિકાર રૂપ ક્રિયા ઉત્પન્ન થતી ન હોવાથી આ પ્રમાણે
જણાવેલ છે બાકી યોગાચાર્યો કહે તેજ પ્રમાણ છે, આ
ઠાણથી કહેલ છે કે પ્રથમની ચાર દષ્ટિઓ પ્રતિપાત

સ્વભાવ વાલી છે પણ ઈતરા-મિથ્યાદિદ્દષ્ટિ પ્રતિપાત સ્વભાવ
વાલી નથી તેમજ અપાયવાલી પણ નથી ॥૧૯॥

प्रयाणभगा ऽभावेन निशि स्वापसमः पुन ॥
विघातो दिव्यभवन श्चरणस्योपजायते ॥२०॥

અર્થ મિત્રાદષ્ટિ પ્રાપ્ત થતા મોક્ષ તરફનુ પ્રયાણ-ગમન શરૂ થાય છે, પ્રયાણમા ભગ પડતો નથી, માત્ર રાત્રિમા નિદ્રા લેવારૂપ વિસામો દેવલોકમા ઉત્પન્ન થવાથી લેવો પડે છે આજ ચારિત્રના વિઘાતમા કારણ છે, દેવલોકમાથી પાછા ફરતા મનુષ્ય જન્મ પામી ચારિત્ર અગિકાર કરી પાછે મોક્ષ તરફનો પ્રયાણ ચાલુ થાય છે ॥૨૦॥

વિવેચન એક મુસાફર કનોજ દેશ જવા નિકળે છે, નિરતર પ્રયાણ તો શરૂ છે, પણ રાત્રિ આવે ત્યાં નિદ્રા લેવારૂપ વિસામો લેવો પડે છે, રાત્રિ પૂર્ણ થતા પાછું પ્રયાણ શરૂ થાય છે અને ઇષ્ટ સ્થાને પોચે છે તેવી રીતે મોક્ષ રૂપી નગર જવા માટે આ મિત્રાદિ દૃષ્ટિવાળો જીવ પ્રયાણ શરૂ કરે છે આગળ બતાવવામા આવતા મોક્ષ જોડી દેનારા યોગના બીજો-ગુણોનુ રાત અને દિવસ સેવન કરવા રૂપ પ્રયાણ શરૂ રહેતા વિસામારૂપ દેવલોકમા ઉત્પન્ન થાય છે આગલ વધવામા આજ પ્રતિબધક છે, રાત્રે નિદ્રા લેવા રૂપ પણ પાછા દેવલોકમાથી નીકળી મનુષ્ય જીદગી પામી ચારિત્ર અગિકાર કરી આગળ પ્રયાણ શરૂ કરે છે, જેમ નિદ્રા ચાલી જવાથી પાછુ પ્રયાણ શરૂ થતા કનોજ દેશ તે મુસાફર પોચી જાય છે, તેની માફક આ મિત્રાદિ દૃષ્ટિવાળો જીવાત્મા મોક્ષ તરફ પ્રયાણ શ

કરતા કદાચ વચમા વિસામારૂપ એક બે ભવો દેવલોકના કરવા પડે છે, આ દેવલોકના ભવો કરવા તે ચારિત્ર ઉદય આવવામા પ્રતિબધક હોવાથી એટલો ટાઇમ વિસામો ખાઇને પાછો મનુષ્ય જીદગીમા આવી ચારિત્ર અગિકાર કરી પોતાનો પ્રવાસ મોક્ષ તરફ શરૂ કરે છે, અને આખરે આઠમી પરાદષ્ટિ પ્રાપ્ત કરી પરમપદ–મોક્ષરૂપી નગર મેળવી પરમશાતિ સુખ પામે છે ॥૨૦॥

દષ્ટિનુ સ્વરૂપ તથા યોગાગોની યોજના બતાવે છે

मित्राया दर्शनं मंद यम इच्छादिकस्तथा ॥
अखेदो देवकार्यादा वद्वेषश्चापरत्र तु ॥२१॥

અર્થ મિત્રાદષ્ટિમા તૃણાગ્નિ કણના પ્રકાશ જેવો મદ બોધ હોય છે આ દષ્ટિમા આઠ યોગાગો પૈકી પ્રથમ યમ નામનુ યોગાગ તથા ઇચ્છાદિ ચાર બીજા યમો હોય છે, આઠ દોષો પૈકી અહિ પ્રથમ ખેદ નામનો દોષ ચાલ્યો જાય છે, આથી દેવગુરૂના કાર્યમા સતત પ્રવૃત્તિ આનદથી કરે છે, તેમજ આઠ ગુણો પૈકી અહિ અદ્વેષ નામનો ગુણ પ્રાપ્ત થવાથી કોઇના ઉપર દ્વેષ કરતો નથી ॥૨૦॥

વિવેચન મિત્રાદિ આઠ દષ્ટિમા અનુક્રમે યોગના આ૦ અગો યમ નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન, અને સમાધિ ક્રમથી પ્રાપ્ત થાય છે, પ્રથમ મિત્રાદષ્ટિમા યમ–અહિ નાદિ, તથા ઇચ્છાદિ ચાર યમો હોય છે, ખેદાદિ આઠ દોષો પૈકી અહિ ખેદ દોષ ચાલ્યો જાય છે, તેમજ અદ્વેષાદિ આઠ ગુણો પૈકી અહિ અદ્વેષ નામનો

સ્વભાવ વાલી છે પણ ઈતરા-સ્થિરાદિદષ્ટિ પ્રતિપાત સ્વરૂ વાલી નથી તેમજ અપાયવાલી પણ નથી ॥૧૯॥

प्रयाणभगा ऽभावेन निशि स्वापसमः पुनः ॥
विघातो दिव्यभवत श्चरणस्योपजायते ॥२०॥

અર્થ મિત્રાદૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થતા મોક્ષ તરફનુ પ્રયાણ-ગમન શરૂ થાય છે, પ્રયાણમા ભંગ પડતો નથી, માત્ર રાત્રિમા નિદ્રા લેવારૂપ વિસામો દેવલોકમા ઉત્પન્ન થવાથી લેવો પડે છે આજ ચારિત્રના વિઘાતમા કારણ છે, દેવલોકમાથી પાછા ફરતા મનુષ્ય જન્મ પામી ચારિત્ર અંગિકાર કરી પાછો મોક્ષ તરફનો પ્રયાણ શરૂ થાય છે ॥૨૦॥

વિવેચન એક મુસાફર કનોજ દેશ જવા નિકળ્યો છે, નિરંતર પ્રયાણ તો શરૂ છે, પણ રાત્રિ આવે ત્યારે નિદ્રા લેવારૂપ વિસામો લેવો પડે છે, રાત્રિ પૂર્ણ થતા પાછો પ્રયાણ શરૂ થાય છે અને ઇષ્ટ સ્થાને પોચે છે તેવી રીતે મોક્ષ રૂપી નગર જવા માટે આ મિત્રાદિ દષ્ટિવાળો જીવ પ્રયાણ શરૂ કરે છે આગળ બતાવવામા આવતા મોક્ષ જોડી દેનારા યોગના બીજો-ગુણોનુ રાત અને દિવસ સેવન કરવા રૂપ પ્રયાણ શરૂ રહેતા વિસામારૂપ દેવલોકમા ઉત્પન્ન થાય છે આગલ વધવામા આજ પ્રતિબંધક છે રાત્રે નિદ્રા લેવા રૂપ પણ પાછા દેવલોકમાથી નીકળ મનુષ્ય જીદગી પામી ચારિત્ર અંગિકાર કરી આગળ પ્રયાણ શરૂ કરે છે, જેમ નિદ્રા ચાલી જવાથી પાછુ પ્રયાણ શરૂ થતા કનોજ દેશ તે મુસાફર પોચી જાય છે, તેની માફક આ મિત્રાદિ દષ્ટિવાળો જીવાત્મા મોક્ષ તરફ પ્રયાણ શ

કરતા કદાચ વચમા વિમામારૂપ એક બે ભવો દેવલોકના કરવા પડે છે, આ દેવલોકના ભવો કરવા તે ચારિત્ર ઉદય આવવામા પ્રતિબધક હોવાથી એટલો ટાઇમ વિસામો ખાઇને પાછો મનુષ્ય જીદગીમા આવી ચારિત્ર અગિકાર કરી પોતાનો પ્રવાસ મોક્ષ તરફ શરૂ કરે છે, અને આખરે આઠમી પરાદષ્ટિ પ્રાપ્ત કરી પરમપદ–મોક્ષરૂપી નગર મેળવી પરનશાતિ સુખ પામે છે ॥૨૦॥

દષ્ટિનુ સ્વરૂપ તથા યોગાંગોની યોજના બતાવે છે

मित्राया दर्शनं मंद यम इच्छादिकस्तथा ॥
अखेदो देवकार्यादा वद्वेषश्चापरत्र तु ॥२१॥

અર્થ મિત્રાદષ્ટિમા તૃણાગ્નિ કણના પ્રકાશ જેવો મદ બોધ હોય છે આ દષ્ટિમા આઠ યોગાગો પૈકી પ્રથમ યમ નામનુ યોગાગ તથા ઇચ્છાદિ ચાર બીજા યમો હોય છે, આઠ દોષો પૈકી અહિ પ્રથમ ખેદ નામનો દોષ ચાલ્યો જાય છે, આથી દેવગુરૂના કાર્યમા સતત પ્રવૃત્તિ આનદથી કરે છે, તેમજ આઠ ગુણો પૈકી અહિ અદ્વેષ નામનો ગુણ પ્રાપ્ત થવાથી કોઇના ઉપર દ્વેષ કરતો નથી ॥૨૦॥

વિવેચન મિત્રાદિ આ૦ દષ્ટિમા અનુક્રમે યોગના આઠ અગો યમ નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન, અને સમાધિ ક્રમથી પ્રાપ્ત થાય છે, પ્રથમ મિત્રાદષ્ટિમા યમ–અહિસાદિ, તથા ઇચ્છાદિ ચાર યમો હોય છે, ખેદાદિ આઠ દોષો પૈકી અહિ ખેદ દોષ ચાલ્યો જાય છે, તેમજ અદ્વેષાદિ આઠ ગુણો પૈકી અહિ અદ્વેષ નામનો

સ્વભાવ વાલી છે પણ ઈતર–સ્થિરાદિદૃષ્ટિ પ્રતિપાત સ્વભ
વાલી નથી તેમજ અપાયવાલી પણ નથી ॥૧૯॥

प्रयाणभगा ऽभावेन निशि स्वापसमः पुन. ॥
विघातो दिव्यभवत श्चरणस्योपजायते ॥२०॥

અર્થ મિત્રાદૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થતા મોક્ષ તરફનુ પ્રયાણ–ગમન
શરૂ થાય છે, પ્રયાણમા ભગ પડતો નથી, માત્ર રાત્રિમા
નિદ્રા લેવારૂપ વિસામો દેવલોકમા ઉત્પન્ન થવાથી લેવો પડે
છે આજ ચારિત્રના વિઘાતમા કારણ છે, દેવલોકમાથી
પાછા ફરતા મનુષ્ય જન્મ પામી ચારિત્ર અગિકાર કરી પાછો
મોક્ષ તરફનો પ્રયાણ શરૂ થાય છે ॥૨૦॥

વિવેચન એક મુસાફર કનોજ દેશ જવા નિકળે
છે, નિરતર પ્રયાણ તો શરૂ છે, પણ રાત્રિ આવે ત્યા
નિદ્રા લેવારૂપ વિસામો લેવો પડે છે, રાત્રિ પૂર્ણ થતા પાછું
પ્રયાણ શરૂ થાય છે અને ઇષ્ટ સ્થાને પોચે છે તેવી રી
મોક્ષ રૂપી નગર જવા માટે આ મિત્રાદિ દૃષ્ટિવાળો જી
પ્રયાણ શરૂ કરે છે આગળ બતાવવામા આવતા મોક્ષ
જોડી દેનારા યોગના બીજો–ગુણોનુ રાત અને દિવસ સે
કરવા રૂપ પ્રયાણ શરૂ રહેતા વિસામારૂપ દેવલોક
ઉત્પન્ન થાય છે આગલ વધવામા આજ પ્રતિબધક
રાત્રે નિદ્રા લેવા રૂપ પણ પાછા દેવલોકમાથી નીક
મનુષ્ય જીદગી પામી ચારિત્ર અગિકાર કરી આગળ પ્રય
શરૂ કરે છે, જેમ નિદ્રા ચાલી જવાથી પાછુ પ્રયાણ
થતા કનોજ દેશ તે મુસાફર પોચી જાય છે, તેની મા
આ મિત્રાદિ દૃષ્ટિવાળો જીવાત્મા મોક્ષ તરફ પ્રયાણ

નાથી કર્મરૂપી ભાવઅંકુરાની ઉત્પત્તિ થતી નથી
ે આ દષ્ટિવાળાને આશય તાત્વીક અનુષ્ઠાનોના
ક્રમને આશ્રિગ્હેલ છે, તેમજ અન્યના કાર્યમા ચિતા
। નથી, કદાચ ચિતા રાખે તો પણ તેનામા કરૂણાનો
હોવાથીજ રાખે છે ॥૨૧॥

દષ્ટિમા રહેલો યોગિ જે મેળવે છે તે કહે છે

गेति योगबीजाना मुपादानमिहस्थित ॥
न्य मोक्षहेतुना मितियोगविदो विदु ॥२२॥

ર્થ આ મિત્રાદષ્ટિમા રહેલો મૈત્રાયોગિ મોક્ષરૂપી
પવામા અવધ્ય [illegible] ગના બીજોને એકઠા કરે
નાણે યોગ [illegible] ાચાર્યો કહે છે ॥૨૨॥

ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે, આ પ્રમાણે દરેક દષ્ટિમા જાણવુ મિત્રાદષ્ટિમા તૃણાગ્નિકણના પ્રકાશ જેવો બોધમંદ હોય છે અહિંસાદિ પ્રવૃત્તિમા કે દેવગુરૂની ભક્તિ પૂજા સેવામા ખરે અવસરે સ્મૃતિ રહે નહિ, કાતો ભુલી જાય અગર ટાઈમસર ન કરે, અહિં યમ નામનુ યોગાગ હોય છે, તેમા દેશ થકી અહિંસા તથા સત્ય આ બે યમો અમલમા મુકે છે –વ્રતો પાળે છે અને બીજા ત્રણ અચૌર્ય બ્રહ્મચર્ય તથા અકિંચન પણાને અમલમા મુકવાની ઇચ્છા વાળા હોય છે, તથા ઇચ્છા, પ્રવૃત્તિ, સ્થૈર્ય, અને સિદ્ધિ આ ચાર યમો છે આનુ સ્વરૂપ આગળ આવશે આ ચાર યમો પૈકી બે યમો અમલમા મુકે છે અને બે યમોને અમલમા મુકવાની ભાવના વાળા હોય છે, "અખેદો" આ દષ્ટિમા રહેલ જીવને દેવગુરૂ વિગેરેના શુભકાર્યો કરવામા જરા પણ કંટાળો આવતો નથી તેમજ કદી થાકી પણ જતો નથી પણ દેવગુરૂના કાર્ય કરવામા આનંદ માને છે, જેમ ભવાભિનંદિ જીવ ભવમા આનંદ માનનારો પાચે ઇંદ્રિયોના સુખમા મગ્ન રહેનારો ભોગ સુખથી થતી શરીરની પાયમાલી તથા મગજની હાણી વિગેરે મોટા દોષો નજરે જોતા છતા પણ જેમ તે ભોગ કાર્યથી પાછો હઠતો નથી તે પ્રમાણે આ દેવગુરૂના કાર્ય કરવામા પાછો હઠતો નથી "અદ્વેષ" અમત્સર દેવગુરૂને પૂજ્ય માને છે એટલે તેના ઉપર અદ્વેષ હોય તેમા નવાઇ નથી પણ તે સિવાય ના બીજા કોઇ ઉપર દ્વેષ ભાવ કરતો નથી, કાંઈક તત્વજ્ઞાન થએલ હોવાથી આત્મામા ઇર્ષ્યારૂપી વીર્યબીજ રહેલ છે તે

પણ તેનાથી કર્મરૂપી ભાવઅંકુરાની ઉત્પત્તિ થતી નથી કારણ કે આ દૃષ્ટિવાળાનો આશય તાત્વીક અનુષ્ઠાનોના અંગે કર્મને આશ્રિરહેલ છે, તેમજ અન્યના કાર્યમા ચિંતા રાખતો નથી, કદાચ ચિંતા રાખે તો પણ તેનામા કરૂણાનો અંશ હોવાથીજ રાખે છે ॥૨૧॥

આ દૃષ્ટિમા રહેલો યોગિ જે મેળવે છે તે કહે છે

करोति योगबीजाना मुपादानमिहस्थितः ॥
अवन्ध्य मोक्षहेतुना मितियोगविदो विदुः ॥२२॥

અર્થ આ મિત્રાદૃષ્ટિમા રહેલો મૈત્રાયોગિ મોક્ષરૂપી ફલ આપવામા અવંધ્ય કારણ એવા યોગના બીજોને એકઠા કરે છે એપ્રમાણે યોગના જાણનારો યોગાચાર્યો કહે છે ॥૨૨॥

વિવેચન આ જીવનો ઉદયકાલ આ દૃષ્ટિથી શરૂ થાય છે, અત્યાર સુધિતો ઓઘદૃષ્ટિથી -વગર સમજણથી ગાડરીયા પ્રવાહની માફક અનેક ધર્માનુષ્ઠાનો કર્યાં છતા ઉદયકાલ શરૂ થયો ન હતો, પણ આ દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થતા ઉદયકાલની શરૂઆત મોક્ષ તરફના પ્રયાણની શરૂ થાય છે, આ દૃષ્ટિવાલો જીવ આગળ કહેવામા આવતા એવા મોક્ષરૂપી ફલ આપવામા અવંધ્ય કારણ એવા યોગના બીજોને એકઠા કરે છે, જે બીજોથી અવશ્ય મોક્ષરૂપીફળ મળે તેનો અહિં સંગ્રહ કરે છે, આ પ્રમાણે યોગના જાણનારા એવા વિશિષ્ટ યોગિઓ-યોગાચાર્યો જણાવે છે ॥૨૨॥

ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે, આ પ્રમાણે દરેક દૃષ્ટિમા જાણવું મિત્રાદૃષ્ટિમા તૃણાગ્નિકણના પ્રકાશ જેવો બોધમંદ હોય છે અહિસાદિ પ્રવૃત્તિમા કે દેવગુરૂની ભક્તિ પૂજા સેવામા ખરે અવસરે સ્મૃતિ રહે નહિ, કાતો ભુલી જાય અગર ટાઈમસર ન કરે, અહિં યમ નામનુ યોગાગ હોય છે, તેમા દેશ થકી અહિસા તથા સત્ય આ બે યમો અમલમા મુકે છે -વ્રતો પાળે છે અને બીજા ત્રણ અચૌર્ય બ્રહ્મચર્ય તથા અકિંચન પણાને અમલમા મુકવાની ઇચ્છા વાલા હોય છે, તથા ઇચ્છા, પ્રવૃત્તિ, સ્થૈર્ય, અને સિદ્ધિ આ ચાર યમો છે આનુ સ્વરૂપ આગળ આવશે આ ચાર યમો પૈકી બે યમો અમલમા મુકે છે અને બે યમોને અમલમા મુકવાની ભાવના વાળા હોય છે, "અખેદો" આ દૃષ્ટિમા રહેલ જીવને દેવગુરૂ વિગેરેના શુભકાર્યો કરવામા જરા પણ કંટાળો આવતો નથી તેમજ કદી થાકી પણ જતો નથી પણ દેવગુરૂના કાર્ય કરવામા આનંદ માને છે, જેમ ભવાભિનંદિ જીવ ભવમા આનંદ માનનારો પાચે ઇંદ્રિયોના સુખમા મગ્ન રહેનારો ભોગ સુખથી થતી શરીરની પાયમાલી તથા મગજની હાણી વિગેરે મોટા દોષો નજરે જોતા છતા પણ જેમ તે ભોગ કાર્યથી પાછો હઠતો નથી તે પ્રમાણે આ દેવગુરૂના કાર્ય કરવામા પાછો હઠતો નથી "અદ્વેષ" અવસરે દેવગુરૂને પૂજ્ય માને છે એટલે તેના ઉપર અદ્વેષ હોય તેમા નવાઇ નથી પણ તે સિવાય ના બીજા કોઇ ઉપર દ્વેષ ભાવ કરતો નથી, કાઈક તત્વજ્ઞાન થએલ હોવાથી આત્મામા ઇર્ષ્યારૂપી વીર્યબીજ રહેલ છે તો

કરણપૂર્વક તેઓના પ્રતે બહુ માનથી—આદરસત્કારથી વચન દ્વારા નમસ્કાર કરવો મોઢવી બોલવુ નમોજીણાણં,આથી વચન યોગની એકાગ્રતા જણાવી, તેમજ તેઓને પચાગ પ્રણામ બહુ માનથી કરવા બે હાથ બે પગ અને એક મસ્તક આ પાચ અગો જમીન સાથે અડે તેને પચાગ પ્રણામ કહે છે, આ પ્રમાણે શુદ્ધ રીતે મન, વચન, અને કાયાથી વદન નમન કરવુ, આદિશબ્દથી પ્રદક્ષિણા કરવી, તે મોક્ષને મેળવી આપનારા યોગના પરમ બીજો છે "સશુદ્ધ" આ કહેવાથી હૃદયની લાગણી વગર અત્યાર સુધિમા યથા પ્રવૃત્તિ કરણથી—ઓઘ સજ્ઞાથી જેજે વદન નમસ્કાર થયા તે તે યોગના બીજો તરીકે બન્યા નથી, વસ્તુતત્વને સમજી હૃદયની લાગણીથી બહુ માનપૂર્વક જેજે ક્રિયા થાય તે બધા યોગના બીજો તરીકે ગણાય છે, આ ત્રણે મન, વચન અને કાયાદ્વારા થતા નમસ્કારો પ્રત્યેક તથા સમસ્ત યોગના બીજો છે—મોક્ષને જોડીદેનારા ધર્મના અનુષ્ઠાનો છે આના કરતા બીજા ઉત્તમ બીજો નથી, આજ મોક્ષના ઉત્તમોત્તમ સર્વ પ્રધાન બીજો છે, આને પ્રધાન ગણવાનુ કારણ એજ છે કે આમા જીનેશ્વર પ્રભુ વિષય પ્રધાન છે, તેને લઈ આ બીજો ઉત્તમ ગણાય છે ॥૨૩॥

આ બીજો પ્રાપ્ત થવાનો કાલ જણાવે છે

चरमे पुद्गलावर्त्ते तथाभव्यत्वपाकतः ॥
संशुद्धमेतन्नियमा नान्यदापीति तद्विदः ॥२४॥

અર્થ ચરમપુદ્ગલ પરાવર્તનકાલ પ્રાપ્ત થયેછતે તેમજ તથાભવ્યત્વતાનો પરિપાક થયેછતેજ આ શુદ્ધમાન

હવે યોગના બીજો જણાવે છે

जिनेषु कुशल चित्त तन्नमस्कार एव च ॥
प्रणामादि च सशुद्ध योगबीजमनुत्तमम् ॥२३॥

અર્થ જીનેશ્વર પ્રભુ ઉપર સુંદર પ્રીતિવાળુ મન-અંત:કરણ કરવુ તથા તેમને નમસ્કાર કરવો તથા પંચાંગ પ્રણામ શુદ્ધ રીતિ-પ્રીતિ પૂર્વક કરવા તે ઉત્તમોત્તમ યોગના બીજો છે ॥૨૩॥

વિવેચન જગતમા સારભૂત વસ્તુ દેવ, ગુરુ, અને ધર્મ આ ત્રણ પરમતત્વો છે, આ ત્રણ તત્વોને સમ્યક્ પ્રકારે જાણવા, તેમના પ્રતે બહુ માન કરવુ, એજ આપણા ઉદયનુ પ્રથમ પગથીયુ છે આ ત્રણ તત્ત્વો પૈકી પ્રથમ દેવતત્ત્વ માટે જણાવે છે કે જેનામા રાગદ્વેષ ન હોય તે જીન કહેવાય, રાજવૈભવ અને સસારીક સુખનો અનુભવ કરનારાઓને દેવ તરીકે વદન પૂજન થઈ શકેજ નહિ રાગદ્વેષ ગયા ન હોય ત્યાસુધિ તેઓમા અને આપણામા શો ફેર છે કે તેઓને વદન પૂજન કરીએ ? રાગદ્વેષને જીતનાર ગમે તે હોય તેઓ જીન કહેવાય છે પછી તેને ગમે તે નામથી બોલાવો તેની અડચણ નથી રાગથી રગાએલા એક બીજાને અનુગ્રહ કરનારા, દ્વેષથી એક બીજાઓનુ નિકદન કરનારા દેવ ન હોઈ શકે રાગદ્વેષ જીતનારા તેજ પ્રભુ જીન વાસ્તવિક છે તેઓના પ્રતે શુદ્ધ અત કરણ પ્રીતિથી કર્યુ હૃદયમા મહુ માનની લાગણી રાખવી, આવી મનોયોગની એકાગ્રતા જણાવી, તથા અત -

કરણપૂર્વક તેઓના પ્રતે બહુ માનથી–આદરસત્કારથી વચન દ્વારા નમસ્કાર કરવો મોઢેથી બોલવુ નમોજીણાણં,આથી વચન યોગની એકાગ્રતા જણાવી, તેમજ તેઓને પચાગ પ્રણામ બહુ માનથી કરવા બે હાથ બે પગ અને એક મસ્તક આ પાચ અગો જમીન સાથે અડે તેને પચાગ પ્રણામ કહે છે, આ પ્રમાણે શુદ્ધ રીતે મન, વચન, અને કાયાથી વદન નમન કરવુ, આદિશબ્દથી પ્રદક્ષિણા કરવી, તે મોક્ષને મેળવી આપનારા યોગના પરમ બીજો છે “ સશુદ્ધ ” આ કહેવાથી હૃદયની લાગણી વગર અત્યાર સુધિમા યથા પ્રવૃત્તિ કરણથી–ઓઘ સજ્ઞાથી જેજે વદન નમસ્કાર થયા તે તે યોગના બીજો તરીકે બન્યા નથી, વસ્તુતત્વને સમજી હૃદયની લાગણીથી બહુ માનપૂર્વક જેજે ક્રિયા થાય તે બધા યોગના બીજો તરીકે ગણાય છે, આ ત્રણે મન, વચન અને કાયાદ્વારા થતા નમસ્કારો પ્રત્યેક તથા સમસ્ત યોગના બીજો છે–મોક્ષને જોડીદેનારા ધર્મના અનુષ્ઠાનો છે આના કરતા બીજા ઉત્તમ બીજો નથી, આજ મોક્ષના ઉત્તમોત્તમ સર્વ પ્રધાન બીજો છે, આને પ્રધાન ગણવાનુ કારણ એજ છે કે આસ્રા જીનેશ્વર પ્રભુ વિષય પ્રધાન છે, તેને લઈ આ બીજો ઉત્તમ ગણાય છે ॥૨૩॥

આ બીજો પ્રાપ્ત થવાનો કાલ જણાવે છે

चरमे पुद्गलावर्त्ते तथाभव्यत्वपाकत ॥
संशुद्धमेतन्नियमा नान्यदापीति तद्विद ॥२४॥

અર્થ ચરમપુદ્ગલ પરાવર્તનકાલ પ્રાપ્ત થયેછતે તેમજ તથાભવ્યત્વતાનો પરિપાક થયેછતેજ આ શુદ્ધમાન

યોગના બીજે નિયમે કરી પ્રાપ્ત થાય છે તે સિવાય બીજે કાલમા આ બીજે પ્રાપ્ત થતા નથી એમ યોગના જાણકારો જણાવે છે ॥૨૨॥

વિવેચન સત્ય વસ્તુના બોધ સિવાય આ જીવ ચાર ગતિ રૂપ સસારમા અનતા પુદ્ગલ પરાવર્તન કાલ ભમ્યો છે, છતા હજુ સુધિ સત્યબોધ થયો નથી સત્ય બોધ થવાની લાયકાત પણ પ્રાપ્ત થઈ નથી, આ લાયકાત ચરમપુદ્ગલ પરાવર્તન જેટલો કાલ મોક્ષ જવાને માટે જ્યારે બાકી રહે છે ત્યારે આ જીવને કાઈક સત્ય વસ્તુ જાણવાની ઇચ્છા થાય છે, અને ક્રમે કરી માર્ગાનુ સારીપણુ પ્રાપ્ત થાય છે પુદ્ગલ પરાવર્તનનુ સ્વરૂપ અન્ય ગ્રથથી જાણી લેવુ આ પુદ્ગલ પરાવર્તનો આ અનાદિ અનતસસારમા પરિભ્રમણ કરતા આ જીવને તથાભવ્યત્વતાના પરિપાકથી તથા અકામ નિર્જરાથી ઘણા કર્મોને ખપાવી આગળ આવતા જીવોને પુદ્ગલપરાવર્તનો કોઇને અધિક, કોઇને ઓછા અને કોઇને ચરમપુદ્ગલ-એટલે છેલ્લુ હોય છે, આ ચરમપુદ્ગલપરાવર્તનનું થવુ તેમા પણ તથાભવ્યત્વતાનો પરિપાકજ કારણ છે નારાશ એ છે કે જીવને આગલ વધવાની યોગ્યતા જ્યારે પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે તે યોગ્યતાને લઈ આ જીવમા મિથ્યાત્વનો કડવો રસ અનાદિકાલનો પડયો હતો તે દૂર થાય છે, અને જગમધુરરસ તેમા દાખલ થાય છે આ રસ જ્યારે જીવમા દાખલ થાય છે ત્યારે આ જીવને જીનેશ્વર પ્રભુ પ્રતે હૃદયની શુદ્ધ લાગણી-સુદર અતકરણ પ્રાપ્ત થાય

છે, તેમજ બહુમાન, આદર-સત્કાર, સન્માન, પૂર્વક તેઓ-શ્રીને નમસ્કાર કરવારૂપ વચનથી સ્તુતિ કરે છે, તથા શુદ્ધ અતઃકરણથી પચાગ પ્રણામ કાયાથી કરે છે, તથા ભવ્યત્વતા તથા કર્મના પરિપાકથી નિયમે કરી આ યોગના બીજો પ્રાપ્ત થાય છે, ચરમાવર્તકાલના પહેલાના કાલમા શુદ્ધ અતઃકરણ, નમસ્કાર, તથા પ્રણામ વિગેરે શુદ્ધ હોતા નથી, ઓઘદ્રષ્ટિથી કરાતા ધર્મના અનુષ્ઠાનો સમજણપૂર્વકના હોતા નથી, કારણકે આ બીજો પ્રાપ્ત કરવાની યોગ્યતાનો કાલ હજી પરિપકવ થયો નથી, હૃદયની કિલષ્ટતા હજી ગઇ નથી, અને વિશુદ્ધ આશય પણ થયો નથી, પરતુ ચરમાવર્તકાલ પ્રાપ્ત થતા હૃદયની કિલષ્ટતા ચાલી જાય છે, અને વિશુદ્ધ આશય થાય છે, આ પ્રમાણે યોગના બીજો કહે છે ॥૨૪॥

યોગના બીજો પ્રાપ્ત થવાનો કાલકહી બીજોની શુદ્ધિ કહે છે

उपादेयधियात्यत सज्ञाविष्कम्भणान्वितम् ॥
फलाभिसधिरहित सशुद्ध ह्येतदीदृशम् ॥२५॥

અર્થ યોગના બીજો ખરેખરા શુદ્ધ ત્યારેજ થાય છે કે તેના પ્રતે અત્યત ઉપાદેયબુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય જગતમા સારભૂત અગિકાર કરવા લાયક આજ વસ્તુ છે, પણ આહારાદિ દશ પ્રકારની જે સજ્ઞાઓ છે તે ઉપાદેય નથી આગળ વધતા પ્રાણિને તે સજ્ઞાઓ અટકાવનાર છે તથા આ લોકના તથા પરલોકના પુદ્ગલીક સુખોરૂપી

યોગના બીજો નિયમે કરી પ્રાપ્ત થાય છે તે સિવાય બીજા કાલમા આ બીજો પ્રાપ્ત થતા નથી એમ યોગના જાણકારો જણાવે છે ॥૨૨॥

વિવેચન સત્ય વસ્તુના બોધ સિવાય આ જીવ ચાર ગતિ રૂપ સસારમા અનતા પુદ્ગલ પરાવર્તન કાલ ભમ્યો છે, છતા હજુ સુધિ સત્યબોધ થયો નથી સત્ય બોધ થવાની લાયકાત પણ પ્રાપ્ત થઈ નથી, આ લાયકાત ચરમપુદ્ગલ પરાવર્તન જેટલો કાલ મોક્ષ જવાને માટે જ્યાર બાકી રહે છે ત્યારે આ જીવને કાઇક સત્ય વસ્તુ જાણવાની ઇચ્છા થાય છે, અને ક્રમે કરી માર્ગાનુ સારીપણુ પ્રાપ્ત થાય છે પુદ્ગલ પરાવર્તનનુ સ્વરૂપ અન્ય ગ્રથથી જાણી લેવુ આ પુદ્ગલ પરાવર્તનો આ અનાદિ અનતસસારમા પરિભ્રમણ કરતા આ જીવને તથાભવ્યત્વતાના પરિપાકથી તથા અકામ નિર્જરાથી ઘણા કર્મોને ખપાવી આગળ આવતા જીવોને પુદ્ગલપરાવર્તનો કોઇને અધિક, કોઇને ઓછા અને કોઇને ચરમપુદ્ગલ-એટલે છેલુ હોય છે, આ ચરમપુદ્ગલપરાવર્તનનુ થવુ તેમા પણ તથાભવ્યત્વતાનો પરિપાકજ કારણ છે મારાશ એ છે કે જીવને આગલ વધવાની યોગ્યતા જ્યારે પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે તે યોગ્યતાને લઈ આ જીવમા મિથ્યાત્વનો કડવો રસ અનાદિકાલનો પડયો હતો તે દૂર થાય છે, અને જરામધુરરસ તેમા દાખલ થાય છે આ રસ જ્યારે જીવમા દાખલ થાય છે ત્યારે આ જીવને જીનેશ્વર પ્રભુ પ્રતે હૃદયની શુદ્ધ લાગણી-સુદર અતઃકરણ પ્રાપ્ત થાય

અને લોભ, દરેક જીવને સ્પષ્ટ અને અસ્પષ્ટ તરીકે રહેલ છે, વેલડીનુ ઝાડ કે ઘર ઉપર ચડવુ થાય છે તે ઓઘસંજ્ઞા છે આમ સંજ્ઞા મુખ્યત્વે કરી એકેંદ્રિયને હોય છે, લોકસંજ્ઞા-પરમાર્થ સમજ્યા વગર લોકો જેમ કરે તેમ કરવુ તે, આદશસંજ્ઞાઓ જાણવી, આ વસ્તુ મેળવવાની ઈચ્છાએ કરેલા ધર્મના સારા અનુષ્ઠાનો વ્રત, તપ, જપ વિગેરે તે પણ આશયના અનુસારે પુદ્‌ગલીક સુખોને આપે છે, પણ મોક્ષના સુખોને દેનારા બનતા નથી કારણકે આશય આત્મકલ્યાણ માટેનો નથી પુદ્‌ગલીક સુખની ઇચ્છા વગર જે જે ધર્મના અનુષ્ઠાનો કરવામા આવે છે તેજ મોક્ષના સુખને આપનાર થાય છે, એમ મહાત્માઓ જણાવે છે વલી આ લોકના કે પરલોકના સંસારીક ફલ મલવાના વિચારો પણ જેમા ન હોય તેજ ખરેખરા યોગના બીજો છે અહિં વાદિ શંકા કરે છે કે આહારાદિ ન સંજ્ઞાનુ રોકાવાપણુ કહેલ હોવાથી પહેલા કહી ગયા જે ફલાદિનો વિચાર ન કરવો આ વાતનો સંભવજ થતો નથી આહારાદિ ફલની ઇચ્છાનો નિરોધ કરવો આ કહેવાથી ફલની અભિસંધિ ન કરવી આ વાત આવી જાય છે તો તે લખવુ નકામું છે ઉત્તર તારૂ કહેવુ ઠીક છે, સંજ્ઞાના નિરોધમા આભવ સંબંધિ ફળની વાત જણાવી અને ફલાભિસંધિરહિતમા પરલોક સંબંધી ફલની ઇચ્છા ન કરવી આટલો ફેર છે, સામાન્ય પ્રકારે દેવાદિ પુદ્‌ગલીક ફલની ઇચ્છા ન કરવી, તેમા પણ ખાસ અભિસંધિ-ઇરાદા પૂર્વક ફલની ઇચ્છા કરવી તે તો ઘણીજ ખરાબ છે, આ ફલની પ્રાપ્તિથી મોક્ષના ફલનો પ્રતિબંધ થાય છે, પછી તે ફલ

દલની વિચારણા પણ જેઓમા ન હોય તેજ યોગના શુદ્ધ બીજો કહેવાય છે ॥૨૫॥

વિવેચન અનાદિ કાલની મલીન વાસનાને લઇ આ જીવ પુદ્દગલીક વસ્તુ તરફ એટલો બધો ટેવાઇ ગયો છે કે તે વસ્તુનેજ ઉપાદેય તરીકે ગણે છે અને તેજ વસ્તુ મેળવવાને રાત દિવસ પ્રવૃત્તિ કર્યા કરે છે, પણ જ્યારે આ જીવને તથાભવિતવ્યતાના પરિપાકથી, તથા કર્મના ક્ષયોપશમથી કઇક સત્યજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે પુદ્દગલીક સર્વ વસ્તુનો ત્યાગ કરી અત્યત ઉપાદેય બુદ્ધિ યોગના બીજો તરફ થાય છે ક્ષયોપશમની વિચિત્રતાને લઇ ઉત્પન્ન થતી આહારાદિ સજ્ઞાનો ઉદય તેના પ્રતે અત્યત આશક્તિ તેનો આ યોગબીજોમા અભાવ થાય છે, ઉપાદેય તરીકે આ નથી પણ યોગના બીજો છે તેમ સમન્વય છે, આ સજ્ઞાઓ શાસ્ત્રમા દશ પ્રકારે કહેલ છે, ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે કે હે ભગભવન્ સજ્ઞાઓ કેટલી કહેલ છે, ગૌતમ, સજ્ઞાઓ દશ પ્રકારે કહેલ છે, આહારસજ્ઞા ૧ ભયસજ્ઞા ૨ મૈથુનસજ્ઞા ૩ પરિગ્રહસજ્ઞા ૪ ક્રોધસજ્ઞા ૫ માનસજ્ઞા ૬ માયાસજ્ઞા ૭ લોભસજ્ઞા ૮ ઓઘસજ્ઞા ૧૦ લોકસજ્ઞા અનાદિકાલની આ સજ્ઞાઓ દરેક જીવોને હોય છે, કોઈ જીવ એવો નહિ હશે કે જેને આહારાદિસજ્ઞાઓ નહિ હશે એવો એક પણ જીવ નથી અનાદિકાલના અભ્યાસને લઇ આજીવને આહાર લેવાની ઇચ્છા થાય છે, વિરાધીઓ તરફથી ભય પામે છે, વિષયની ઇચ્છા રહે છે પૈસા તરફ મમત્વવૃત્તિ દરેક જીવને હોય છે, ક્રોધ, માન,

અને લોભ, દરેક જીવને સ્પષ્ટ અને અસ્પષ્ટ તરીકે રહેલ છે, વેલડીનુ ઝાડ કે ઘર ઉપર ચડવુ થાય છે તે ઓઘસંજ્ઞા છે આ સંજ્ઞા મુખ્યત્વે કરી એકેંદ્રિયને હોય છે, લોકસંજ્ઞા-પરમાર્થ સમજ્યા વગર લોકો જેમ કરે તેમ કરવુ તે, આદશસંજ્ઞાઓ જાણવી, આ વસ્તુ મેળવવાની ઇચ્છાએ કરેલા ધર્મના સાગ અનુષ્ઠાનો વ્રત, તપ, જપ વિગેરે તે પણ આશયના અનુસારે પુદ્‌ગલીક સુખોને આપે છે, પણ મોક્ષના સુખોને દેનારા બનતા નથી કારણકે આશય આત્મકલ્યાણ માટેનો નથી પુદ્‌ગલીક સુખની ઇચ્છા વગર જે જે ધર્મના અનુષ્ઠાનો કરવામા આવે છે તેજ મોક્ષના સુખને આપનાર થાય છે, એમ મહાત્માઓ જણાવે છે વલી આ લોકના કે પરલોકના સંસારીક ફલ મલવાના વિચારો પણ જેમા ન હોય તેજ ખરેખરા યોગના બીજો છે અહિ વાદિ શંકા કરે છે કે આહારાદિ સંજ્ઞાનુ રોકાવાપણુ કહેલ હોવાથી પહેલા કહી ગયા જે ફલાદિનો વિચાર ન કરવો આ વાતનો સંભવજ થતો નથી આહારાદિ ફલની ઇચ્છાનો નિરોધ કરવો આ કહેવાથી ફલની અભિસંધિ ન કરવી આ વાત આવી જાય છે તો તે લખવુ નકામુ છે ઉત્તર તારૂ કહેલુ ઠીક છે, સંજ્ઞાના નિરોધમા આભવ સંબંધિ ફળની વાત જણાવી અને ફલાભિસંધિરહિતમા પરલોક સંબંધી ફલની ઇચ્છા ન કરવી આટલો ફેર છે, સામાન્ય પ્રકારે દેવાદિ પુદ્‌ગલીક ફલની ઇચ્છા ન કરવી, તેમા પણ ખાસ અભિસંધિ-ઇરાદા પૂર્વક ફલની ઇચ્છા કરવી તે તો ઘણીજ ખરાબ છે, આ ફલની પ્રાપ્તિથી મોક્ષના ફલનો પ્રતિબંધ થાય છે, પછી તે ફલ

[illegible]

[illegible] છે તેજ [illegible] રૂપ અને

[illegible] છે કે [illegible]

હાનિ [illegible] થાય છે ત્યારે [illegible]

છે. આતમજ્ઞાનીને જેમ પ્રભુ નહિ સંયોગ [illegible]

હાનિ [illegible] તે બીજી તરફની હાનની [illegible]

[illegible], આવી હાનનીવાળા જીવનેજ યોગની પ્રાપ્તિ [illegible]

છે, પણ હાનાગી વગરનાને પ્રાપ્તિ થતી નથી જેમ

અશ્રાલિ બીજથી કદાપિ પણ શાલિબીજનો અંકુર થતો

નથી તેવી રીતે યોગના બીજ કે યોગની દૃષ્ટિ [illegible]

કર્મના ક્ષયોપશમથી રાગદ્વેષ રૂપ કર્મની ગ્રંથિને [illegible]

[illegible] નથી તોપણ તેની સન્મુખ તે થયો છે અને [illegible]

યથાપ્રવૃત્તિ કરણ જેણે પ્રાપ્ત કરેલ છે તેજ મેળવે છે

જેમ સરાગી અપ્રમત્તયતિ વિતરાગ નહિછતાં વિત[illegible]

[illegible] સન્મુખ થવાથી વિતરાગ કહેવાય છે તેમ [illegible]

[illegible]. " યોગાચાર્યો કહેછેકે " યોગના બીજ [illegible]

જે ચિત્ત છે તેજ સંસાર સમુદ્રમાં ડુબતા પ્રાણિ[illegible]

બહાર કાઢવા રૂપ છે, સંસાર શક્તિને [illegible]

નાખે છે, તેમજ પ્રકૃતિના સ્વરૂપને ખરે[illegible]

[illegible] જાણી તેનો ત્યાગ કરવામાં [illegible]

છે તેમજ [illegible] ચિતા કર[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ચીંતા છે ટુંકમા આ બીના જાણવી ઉપર જણાવી ગયા એવા જે યોગબીજોછે તેજ શુદ્ધ ગણાય છે, જીનકુશલ ચિત્ત વિગેરે, આ બીજો તથાપ્રકારના કાલાદિ સામગ્રી–ચરમપુદ્ગલાદિ પામીને તે તે સ્વભાવ વડે ફળ પાકના આરંભ સમાન મોક્ષરૂપી ફલને આપે છે

આટલાજ યોગના બીજો છે તેમ નથી બીજા પણ કહે છે.

आचार्यादिष्वपिह्येत द्विशुद्ध भावयोगिषु ॥
वैयावृत्त्य च विधिव च्छुद्धाशयविशेषत ॥२६॥

અર્થ જેવી રીતે જીનેશ્વરો ઉપર કુશલ ચિત્ત વિગેરે માટે જણાવ્યુ, તેવી રીતે આચાર્યાદિ ભાવયોગિઓને વિષે પણ શુદ્ધઅંત કરણથી વંદન નમસ્કાર કરવો તે પણ યોગના બીજો છે, તેમજ તેઓના પ્રતે વિધિપૂર્વક શુદ્ધાશયથી વિશેષ પ્રકારે વૈયાવચ્ચ–ભક્તિ બહુમાનપૂર્વક આહારાદિ દાન દેવુ આ પણ યોગના બીજો છે ॥૨૬॥

વિવેચન આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, પ્રવર્તક, તપસ્વી, ગણિ અને સાધુ કે જેઓ ખરેખરા ભાવયોગિઓ છે તેઓના પ્રતે જીનેશ્વર પ્રભુની માફક વિશુદ્ધ ચિત્ર રાખવુ વચનથી નમસ્કાર તથા કાયાથી પંચાગ પ્રણામ કરવા આત્મ કલ્યાણ માટે, પણ આલોકના સુખ માટે નહિ આવા ભાવ યોગિના પ્રતે જેટલો આદર સત્કાર સન્માન કરીએ તેટલો ઓછા છે પણ દ્રવ્ય આચાર્યાદિ પ્રતે નહિ કુટરૂપ અધર્મિ દ્રવ્ય આચાર્યોપ્રતેઅકુટબુદ્ધિ–સત્યગુરૂ તરીકે બુદ્ધિ રાખવી તે સારી ન ગણાય આ પ્રમાણે

મલતુ નથી, પુદ્‌ગલીક સુખની ઉપેક્ષા વાલુ જીનસ્તવનાદિ અનુષ્ઠાન છે તેજ અપવર્ગ-મોક્ષનુ કારણ બને છે વસ્તુનો એવોસ્વભાવ છે કે એક વસ્તુ તરફ પ્રતિબધ-લાગણી ઓછી થાય છે ત્યારે તેનુ સ્થાન બીજાને મલે છે ગૌતમસ્વામીને જેમ પ્રભુ મહાવીર દેવ પ્રતે જે લાગણી હતી તે બીજી તરફની લાગણી ખેચી લેવાથીજ હતી, આવી લાગણીવાળા જીવનેજ યોગની પ્રાપ્તિ થાય છે, પણ લાગણી વગરનાને પ્રાપ્તિ થતી નથી જેમ અશાલિ બીજથી કયારે પણ શાલિબીજનો અકુર થતો નથી તેવી રીતે યોગના બીજ કે યોગની દૃષ્ટિ તથાવિધ કર્મના ક્ષયોપશમથી રાગદ્વેષ રૂપ કર્મની ગ્રથિને જોકે ભેદી નથી તોપણ તેની સન્મુખ તે થયો છે અને ચરમ યથા પ્રવૃત્તિ કરણ જેણે પ્રાપ્ત કરેલ છે તેજ મેલવે છે જેમકે સરાગી અપ્રમત્તયતિ વિતરાગ નહિછતા વિતરાગનીસન્મુખ થવાથી વિતરાગ કહેવાય છે તેમ આ જાણવુ, ' योगाचार्यो वदेछेथे ' યોગના બીજવાળુ જે ચિત્ત છે તેજ સસાર સમુદ્રમા ડુબતા પ્રાણિને જરા બહાર કાઢવા રૂપ છે, સસાર શક્તિને ખુબ શીથિલ કરી નાખે છે, તેમજ પ્રકૃતિના સ્વરૂપને બરોબર તપાસી તેના રહસ્યને જાણી તેનો ત્યાગ કરવામા એક શાસ્ત્રિય ઉપાય છે તેમજ બીજને ઉચિત ચિતા કરવી તેજ રાગદ્વેષરૂપ ગ્રંથિપર્વતને તોડવાને વજ્રનુ કામ કરે છે-નિયમે કરી ગ્રથિ ભેદ કરે છે વલી સસારરૂપી કેદખાનામાથી નાશી છુટવાને જમરાજાના ઘટ સમાન છે જન્મમરણ રૂપી કેદખાનામાથી મુક્તકરાવનાર આ યોગના બીજની

સંસાર ઉપર જે કંટાળોઆવવોઆનુનામ ભવોદ્વેગ–વૈરાગ્ય છે આ યોગનુ બીજ છે વલી સાધુઓને કલ્પી શકે એવા ઔષધાદિ આપવાનોનિયમ કરવો તેપણ યોગ બીજ છે આ દ્રવ્ય અભિગ્રહ વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમ ભાવથી જેની રાગ-દ્વેષરૂપી ગાઠ ભેદાણી નથી એવાને હોતો નથી તથા સિદ્ધાંતોને વિધિપૂર્વક લખવવા વિધિ એટલે ન્યાયનિતીથી પ્રાપ્ત કરેલ જે ધન તેનાથી શાસ્ત્રો લખાવવા પણ સંસા-રને વધારનારા વિશેષિક નૈયાયિક વિગેરે શાસ્ત્રો નલખાવવા જે શાસ્ત્રો વાચવાથી આત્માની જાગૃતિ રહે, વૈરાગ્ય વાસ-નામા વૃદ્ધિથાય એવા શાસ્ત્રોલખાવવા એ યોગબીજો છે ॥૨૭॥

અન્ય યોગ બીજો કહે છે

लेखना पूजना दानं श्रवणं वाचनोद्ग्रहः ॥
प्रकाशनाथ स्वा याय श्चिन्तना भावनेति च ॥२८॥

અર્થ ન્યાયસંપન્નદ્રવ્યથીપુસ્તકોનુ લખાવવું, તેનુ પુષ્પાદિથી પૂજન કરવુ યોગ્યજીવને દાન કરવુ,ગુરૂદ્વારા સાભળેલ બીના બીજાને પ્રકાશવી, ભણેલ પુસ્તકોની આવૃતિ કરવી તેના અર્થને વિચારવો અને વારવાર તેના અર્થનું મનન કરવુ આ બધા યોગના બીજો છે ॥૨૮॥

વિવેચન ન્યાયનિતિથી કમાએલપૈસાનો સદ્-વ્યય કરવાના સારાસ્થાનોબતાવે છે, કે આત્માની જાગૃતિ રહે અને સંસાર ઉપરથી વૈરાગ્યની વૃદ્ધિ થાય આવા પુસ્તકો લખાવવા, પુસ્તકોનુ પુષ્પાદિ વડે પૂજન બહુ માન કરવુ યોગ્ય સાધુ–સારા પુરૂષને તેનુ દાન કરવુ પુસ્તકોનુ વારવાર ગુરૂ પાસે શ્રવણ કરવુ, ભાષા-

ભાવયોગિઓના પ્રતે કુશલ ચિત્ત નમસ્કાર પ્રણામ કરવા આટલાજ યોગ બીજો નથી પણ તેઓના પ્રતે વૈયાવૃત્ત ભક્તિ સેવા- સૂત્રોમા કહેલ વિધિપૂર્વક બહુ માનથી અનુકુળપણે આહારાદિદાન પુરૂષાદિ યોગ્ય પાત્ર જોઈ આપવુ આપવા યોગના બીજો છે શાસ્ત્રમા કહેલ છે, કે આ લોકના કોઈપણ જાતના ફલની ઇચ્છા વગર આ ઠોશ પુરૂષ છે આને કેવી રીતે ઉપકાર કરવો પોતાની ઉપકાર કરવાની શક્તિ તથા પ્રભુની આજ્ઞા લક્ષ્યમા રાખી વૈયાવચ્ચ-ભક્તિ કરવી, શુદ્ધઅંત કરણની શ્રેણિવિશેષ વડે આ શુદ્ધાશય-શુદ્ધ અંત કરણ ચરમ પુદ્ગલ પરાવર્તન વાલાનેજ હોય છે આ વાત ઉક્ત પ્રાય છે-કહી દીધી છે ॥૨૬॥

યોગના બીજા બીજો કહે છે

भवोद्वेगश्च सहजो द्रव्याभिग्रहपालनम् ॥
तथा सिद्धान्तमाश्रित्य विधिना लेखनादि च ॥२७॥

અર્થ સ્વભાવિક સંસાર ઉપરથી વૈરાગ્ય આવવો, ઔષધાદિ રૂપદ્રવ્યો સાધુને આપવાના અભિગ્રહનુ પાલણ તથા વિધિપૂર્વક સિદ્ધાંતોનુ લખાવવુ આદિ શબ્દથી સિદ્ધાંતનુ પૂજન કરવુ વિગેરે આ બધા યોગના બીજો છે ॥૨૭॥

વિવેચન સંસારની અંદર ઈષ્ટપુરૂષોના વિયોગથી દુ ખગર્ભિત વૈરાગ્ય પામનારા ઘણાજીવો હોય છે, આ આર્તધ્યાન રૂપ હોવાથી વાસ્તવિક વૈરાગ્ય ન કહી શકાય, પણ જન્મ, મરણ, આધિ, વ્યાધિ, અને ઉપાધિરૂપ આ સંસાર છે, તત્ત્વ દૃષ્ટિથી વિચાર કરતા સંસારમા સુખજ કયા છે? ખરૂ સુખ તો મોક્ષમા છે આમ જ્ઞાનદૃષ્ટિથી

સસાર ઉપર જે ક ટાળોઆવવોઆનુનામ ભવોદ્વેગ-વૈરાગ્ય છે આ યોગનુ બીજ છે વલી સાધુઓને કલ્પી શકે એવા ઔષધાદિ આપવાનોનિયમ કરવો તેપણ યોગ બીજ છે આ દ્રવ્ય અભિગ્રહ વિશિષ્ઠ ક્ષયોપશમ ભાવથી જેની રાગ-દ્વેષરૂપી ગાઠ ભેદાણી નથી એવાને હોતો નથી તથા સિદ્ધાતોને વિધિપૂર્વક લખવવા વિધિ એટલે ન્યાયનિતીથી પ્રાપ્ત કરેલ જે ધન તેનાથી શાસ્ત્રો લખાવવા પણ સસારને વધારનારા વિશેષિક નૈયાયિક વિગેરે શાસ્ત્રો નલખાવવા જે શાસ્ત્રો વાચવાથી આત્માની જાગૃતિ રહે, વૈરાગ્ય વાસનામા વૃદ્ધિથાય એવા શાસ્ત્રોલખાવવા એ યોગબીજે છે ।।૨૭।।

અન્ય યોગ બીજો કહે છે

लेखना पूजना दानं श्रवणं वाचनोद्‌ग्रहः ॥
प्रकाशनाथ स्वाध्याय श्चिन्तना भावनेति च ॥२८॥

અર્થ ન્યાયસપન્નદ્રવ્યથીપુસ્તકોનુ લખાવવુ, તેનુ પુષ્પાદિથી પૂજન કરવુ યોગ્યજીવને દાન કરવુ,ગુરૂદ્વારા સાભળેલ બીના બીજાને પ્રકાશવી, ભણેલ પુસ્તકોની આવૃતિ કરવી તેના અર્થને વિચારવો અને વારવાર તેના અર્થનું મનન કરવુ આ બધા યોગના બીજો છે ।।૨૮।।

વિવેચન ન્યાયનિતિથી કમાએલપૈસાનો સદ્-વ્યય કરવાના સારાસ્થાનોબતાવે છે, કે આત્માની જાગૃતિ રહે અને સસાર ઉપરથી વૈરાગ્યની વૃદ્ધિ થાય આવા પુસ્તકો લખાવવા, પુસ્તકોનુ પુષ્પાદિ વડે પૂજન બહુ માન કરવુ યોગ્ય સાધુ-સારા પુરૂષને તેનુ દાન કરવુ પુસ્તકોનુ વારવાર ગુરૂ પાસે શ્રવણ કરવુ, ભાવા-

તર થએલા પુસ્તકોનુ વાચન કરવુ બહુમાનથી પુસ્તકોનુ ગ્રહણ કરવુ અને સારી રાતે તેને સાચવી રાખવા, તેનો અર્થ ગુરૂ પાસે જાણી યોગ્ય જીવને સમજાવવો, ભણેલા પુસ્તકો ભૂલી ન જવાય તે ખાતર વારવાર તેની આવૃત્તિ કરવી, તેમજ તેના અર્થને વારવાર ચિતવવો, અને મનન કરવો, આ બધા મોક્ષને મેલવી આપનારા યોગના બીજો છે ॥ ૨૮ ॥

અપર યોગના બીજો કહે છે

बीजश्रुतौ च संवेगात् प्रतिपत्तिः स्थिराशया ॥
तदुपादेयभावश्च परिशुद्धो महोदयः ॥ २९ ।

અર્થ ઉપર કહી ગએલા યોગના બીજો ને સાંભળવાથી શ્રદ્ધાપૂર્વક હૃદયના સ્થિર ભાવથી તેનો નિશ્ચય કરવો તેમજ તે યોગના બીજને અગીકાર કરવા આ પણ યોગના બીજો છે આનાથી પરિણામે પરિશુદ્ધ મહોદય-મોક્ષ મળે છે, ॥૨૯॥

વિવેચન ગુરૂદ્વારા મોક્ષને મેલવી આપનારા એવા યોગના બીજો સાભળ્યા તો ખરા પણ જ્યા સુધિ શ્રદ્ધા પૂર્વક તે બીજોનો નિશ્ચય ન કર્યો હોય ત્યા સુધિ બધુ નકામુ માટે શ્રદ્ધાથી તે વાતનો નિશ્ચય કરવો 'एवमेतत' આ કહેલવાત ખરોખર છે એમ હૃદયથી શકાને દૂર કરી સ્થિર ભાવથી ખાત્રી કરવી, આ યોગનું બીજ છે ખાત્રી કરી પણ જ્યા સુધિ આ વાતને અમલમા મુકવામા ન આવે ત્યા સુધિ નિશ્ચય કર્યો પણ નકામો છે, માટે બીજોને

અમલમા મુકવા-કહેલ મુજબ કરવા ફળ મળવાની ઉત્સુકયતા વગર શુદ્ધ પ્રયત્ન કરવો, કે જેનાથી મહોદય-પ્રાસગિક સ્વર્ગાદિ સુખોને આપી પરિણામે મોક્ષને સિદ્ધ કરી આપે છે ॥૨૯॥

આ યોગ બીજો કયારે મલે તે કહે છે

एतद्भावमलेक्षीणे प्रभूते जायते नृणाम् ॥
करोत्यव्यक्त चैतन्यो महत्कार्यं न यत्क्कचित् ॥३०॥

અર્થ આ કહેલા યોગના બીજો કર્મરૂપી ભાવ મલ ઘણો ક્ષય થવાથી મનુષ્યો મેલવી શકે છે, અવ્યક્ત ચૈતન્ય -બાળક કદિ મોટુ કામ કરી શકતો નથી ॥૩૦॥

વિવેચન પૂર્વે કહી આવ્યા એવા યોગના બીજોનો સ્વીકાર ભાવમલ જે કર્મો છે તે ઘણા ઓછા થયા હોય તો પ્રાપ્ત થાય છે, આ જીવે ચાર ગતિ રૂપ સસારમા પરિભ્રમણ કરતા અનતાપુદ્ગલપરાવર્તનો કર્યાં છે, છતા આ જીવનો હજી સુધિ અત આવ્યો નહિ આ પુદ્ગલ પરાવર્તનો-જીવની કર્મની સ્થિતિનો કાલ ઘણો ખરો ક્ષય થઇ ગયે છતે માત્ર એક પુદ્ગલપરાવર્તન જેટલો કાલ મોક્ષ જવા માટે જ્યારે બાકી રહે છે ત્યારે આ જીવ ઉપર કહેલા યોગનાબીજો મનુષ્યગતિમા મેળવી શકે છે, પ્રાયે કરીને મનુષ્યોજ આ યોગના બીજોના અધિકારી ગણ્યા છે કારણ કે અવ્યકત ચૈતન્યો-હિતાહિત જાણવાને વિવેક શૂન્ય એવો બાલક, ચતુર્ગતિક સસારનો યથાપ્રવૃત્તિ કરણદ્વારા પ્રભૂત-ઘણો ભાવમલક્ષય કરવા છતા મહાન્

તર થએલા પુસ્તકોનુ વાચન કરવુ બહુમાનથી પુસ્તકોનુ ગ્રહણ કરવું અને સારી રાતે તેને સાચવી રાખવા, તેનો અર્થ ગુરૂ પાસે જાણી યોગ્ય જીવને સમજાવવો, અહેક પુસ્તકો ભૂલી ન જવાય તે ખાતર વારવાર તેની આવૃત્તિ કરવી, તેમજ તેના અથને વારવાર ચિતવવો, અને અર્થ કરવો, આ બધા મોક્ષને મેળવી આપનારા યોગના બીજો છે ॥ ૨૮ ॥

અપર યોગના બીજો કહે છે

बीजश्रुतौ च संवेगात् प्रतिपत्तिः स्थिराशया ॥
तदुपादेयभावश्च परिशुद्धो महोदयः ॥ २९ ।

અર્થ ઉપર કહી ગએલા યોગના બીજો ને સાભળવાથી શ્રદ્ધાપૂર્વક હૃદયના સ્થિર ભાવથી તેનો નિશ્ચય કરવો તેમજ તે યોગના બીજને અગીકાર કરવા આ પણ યોગના બીજો છે આનાથી પરિણામે પરિશુદ્ધ મહોદય-મોક્ષ મળે છે, ॥૨૯॥

વિવેચન ગુરૂદ્વારા મોક્ષને મેળવી આપનાના એવા યોગના બીજો સાભળ્યા તો ખરા પણ જ્યા સુધિ શ્રદ્ધા પૂર્વક તે બીજોનો નિશ્ચય ન કર્યો હોય ત્યા સુધિ બધુ નકામુ માટે શ્રદ્ધાથી તે વાતનો નિશ્ચય કરવો "एवमेतत्" આ કહેલવાત બરોબર છે એમ હૃદયથી શકાને દૂર કરી સ્થિર ભાવથી ખાત્રી કરવી, આ યોગનું બીજ છે ખાત્રી કરી પણ જ્યા સુધિ આ વાતને અમલમા મુકવામા ન આવે ત્યા સુધિ નિશ્ચય કર્યો પણ નકામો છે, માટે બીજોને

વધવાથી જીવનુ ખરેખર લક્ષણ–સ્વરૂપ ત્યારેજ પ્રગટ થાય છે આજ વાત આગલના શ્લોકમા જણાવે છે ॥ ૩૧ ॥

જે વાત કહી તેજ વાત જણાવે છે

दुःखितेषु दयात्यत मद्वेषोगुणवत्सु च ॥
औचित्यात्सेवन चैव सर्वत्रैवाविशेषत. ॥३२।

અર્થ દુખિ જીવોઉપર અત્યત દયા રાખવી, ગુણવાન્ એવા ગુરૂઓ તથા વડીલો ઉપર અદ્વેષ–અમત્સરભાવ, તથા સર્વ જીવો ઉપર વિશેષ વગર ઉચિતતાનુ આચરવુ દિન દુખિ અનાથ જીવો ઉપર અનુકપા બુદ્ધિ ધારણ કરવી–મદદ કરવી ॥૩૨॥

વિવેચન જયારે આ જીવના ઘણા કર્મમળો ક્ષય થઈ જાય છે ત્યારે આ જીવ કોઈ પણ દિન દુખિ અનાથ જીવને જેવે છે કે તરત જ તેના હૃદયમા હદપાર વગરની લાગણી તેના દુખ દૂર કરવા થઇ આવે છે, આજ ઉત્તમોત્તમ જીવનુ લક્ષણ કે યોગબીજ જાણવુ તથા વિદ્યાદિ ગુણવાળા એવા ધર્માચાર્યો, ગુરૂઓ, વડીલોના પ્રત્યે દ્વેષભાવ કદિપણ ન કરે, તથા શાસ્ત્રાનુસારે સર્વત્ર – સવ જગ્યોએ સામાન્ય પણે દરેક જીવોના પ્રત્યે પોતાની ઉચિતવૃત્તિ–અનુકપાદાનની બુદ્ધિને છોડે નહિ ॥૩૨॥

આનાથી થતો લાભ જણાવે છે

एवविधस्य जीवस्य भद्रमूर्त्तेर्महात्मनः ॥
शुभो निमित्तसयोगो जायतेऽवंचकोदयात् ॥३३॥

અર્થ જેનુ સ્વરૂપ હમણાજ કરી આવ્યા છીએ એવા

કાર્ય-મહાન્ ધર્માનુષ્ઠાનો કરી શકતો નથી, પણ વ્યક્ત ચૈતન્ય-યો-વિવેકવાન્ માણસ પ્રભૂતમલ ક્ષય કરી શકે છે સારાંશ એ છે કે ચાર ગતિરૂપ સંસારમાં આ જીવ અ કામ નિર્જરા વડે ઘણો ભાવમલ-કર્મનો ક્ષય કરે છે, પ મનુષ્ય ગતિ સિવાય આ યોગના બીજો કયારે પણ મેળવ શકતો નથી ॥૩૦॥

આજ વાતને બતાવે છે

चरमे पुद्गलावर्ते क्षयश्चास्योपपद्यते ॥
जीवाना लक्षण तत्र यत एतदुदाहृतम ॥३१॥

અર્થ ચરમ પુદ્ગલ પરાવર્તન કાલ મોક્ષ જવાના માટે બાકી રહ્યો હોય ત્યારે ભાવમલ જે કર્મો છે તેનો ક્ષય થાય છે, અને જીવનુ લક્ષણ-તાત્વિક સ્વરૂપ ત્યાંજ પ્રગટ થાય છે, તેજ વાત આગલા શ્લોકમા બતાવેછે ॥૩૧॥

વિવેચન આ જીવે અનંતાપુદ્ગલપરાવર્તન કરેલ છે સત્ય સ્વરૂપ નહિ સમજવાથી, આ પુદ્ગલ પરાવર્તનોમા માત્ર એકજ પુદ્ગલપરાવર્તન કાલ આ જીવને મોક્ષ જવા માટે જ્યારે બાકી રહે છે, ત્યારે આ જીવની કર્મની સ્થિતિ ઘણી ખરી ખપી ગઇ હોય છે સીતેર-ત્રીશ -અને વીશ કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિમાથી ઓગણોતેર ઓગણત્રીશ અને ઓગણીશ કોડાકોડી સાગરોપની સ્થિતિ ક્ષય થઈ જાય છે અને દરેક કર્મની સ્થિતિ એક કોડાકોડી સાગરોપમની બાકી રહે છે ત્યારે આ જીવનો ભાવમલ ઘણો ક્ષય થઈ જાય છે અને હૃદયની શુદ્ધિ

વધવાથી જીવનુ ખરેખરૂ લક્ષણ-સ્વરૂપ ત્યારેજ પ્રગટ થાય છે આજ વાત આગલના શ્લોકમા જણાવે છે ॥ ૩૧ ॥

જે વાત કહી તેજ વાત જણાવે છે

दुःखितेषु दयात्यत मद्वेषोगुणवत्सु च ॥
औचित्यात्सेवन चैव सर्वत्रैवाविशेषतः ॥३२।

અર્થ દુખિ જીવોઉપર અત્યત દયારાખવી,ગુણવાન્ એવા ગુરૂઓ તથા વડીલો ઉપર અદ્વેષ-અમત્સરભાવ, તથા સર્વ જીવો ઉપર વિશેષ વગર ઉચિતતાનુ આચરણ દિન દુખિ અનાથ જીવો ઉપર અનુકપા બુદ્ધિ ધારણ કરી-મદદ કરવી ॥૩૩॥

વિવેચન જ્યારે આ જીવના ઘણા કર્મમળો ક્ષય થઇ જાય છે ત્યારે આ જીવ કોઈ પણ દિન દુખિ અનાથ જીવને જોવે છે કે તરત જ તેના હૃદયમા હદપાર વગરની લાગણી તેના દુખ દૂર કરવા થઇ આવે છે, આજ ઉત્તમોત્તમ જીવનુ લક્ષણ કે યોગબીજ જાણવુ તથા વિદ્યાદિ ગુણવાળા એવા ધર્માચાર્યો, ગુરૂઓ, વડીલોના પ્રત્યે દ્વેષભાવ કદિપણ ન કરે, તથા શાસ્ત્રાનુસારે સર્વત્ર – સર્વ જગ્યોએ સામાન્ય પણે દરેક જીવોના પ્રત્યે પોતાની ઉચિતવૃત્તિ-અનુકપાદાનની બુદ્ધિને છોડે નહિ ॥૩૨॥

આનાથી થતો લાભ જણાવે છે

एवविधस्य जीवस्य भद्रमूर्त्तेर्महात्मनः ॥
शुभो निमित्तसयोगो जायतेऽवचकोदयात् ॥३३॥

અર્થ જેનુ સ્વરૂપ હમણાજ કરી આવ્યા છીએ એવા

ભદ્રમૂર્તિ-પિયદર્શનવાલા યોગિમહાત્માઓને અવચકત્રયના ઉદયથી નુદર સદ્દગુરૂને। સયોગ સત્ મમાગમ થાયછે ॥૩૩॥

વિવેચન જેને। ભાવ મલધણો ચાલ્યો ગયો છે એવા પરમશાતમૂર્તિ કે જેના દર્શનથી સામા માણુસના ઉપર અપૂર્વ છાપ બેસે-સામો માણુસ પણ શાતિને। અનુભવ કરે એવા પ્રિયદર્શનવાળા યોગિ મહાત્માઓના સુંદર આત્મબલથી પ્રાપ્ત થતો પ્રશસ્ત-ઉત્તમ નિમિત્ત સયોગો – સત્ યોગાદિ સયોગ – સત્ સમાગમ, કે જે સત્સમાગમ મોક્ષ મેલવી આપવામા નિમિત્ત કારણ છે તેની પ્રાપ્તિ થાય છે અવચકત્રયના ઉદયથી આ અવચક ત્રય આગળ બતાવવામા આવતી સમાધિ વિશેષ ઉદયરૂપ છે ૩૩

અવચક ત્રયનું સ્વરૂપ

योगक्रियाफलाख्य यच्छ्रूयतेऽवचकत्रयम् ॥
साधूनाश्रित्य परम मिषुलक्ष्यक्रियोपमम् ॥३४॥

અર્થ યોગાવચક, ક્રિયાવચક અને ફલાવચક આ પ્રમાણે અવચક ત્રણુ આગમને વિષે સાભળીએ છીએ, સાધુઓને ઉદ્દેશીને ઉત્કૃષ્ટ અવચક ત્રણુ છે તે બાણુના લક્ષ્યનીક્રિયા તેની ઉપમા જેવી છે ॥૩૪॥

વિવેચન યોગાવચક, ક્રિયાવચક, અને ફલાવચક આ પ્રમાણે અવચક ત્રણ આગમમા સાભળીએ છીએ, આ અવચક ત્રણ અવ્યક્ત સમાધિ છે તેના અધિકારમા આ આવે છે, નાના પ્રકારના ક્ષયોપશમથી થતો તથા પ્રકારને। હૃદયને। સુદર આશય – વિચાર તેજ સમાધિ છે સાધુને આશ્રિ અવચકત્રયનુ સ્વરૂપ ઇષુલક્ષ્ય ક્રિયાની ઉપમા છે જેમ

ધનુષ્યબાણનુ પકડવુ તે યોગાવચક છે, લક્ષ્યની સન્મુખ બાણનુ ફેંકવુ તે ક્રિયાવચક, અને તે દ્વારા લક્ષ્યરૂપ જે શત્રુ હતો તેનો નાશ થવાથી લક્ષ્મી કે રાજ્યનુ મલવુ તે ફલાવચક, લક્ષ્યનુ વિધવુ તે પ્રધાન હોવાથી તે કામ અહીં થએલ છે, અન્યથા તે લક્ષ્યક્રિયાજ ન કહેવાય જો બાણથી લક્ષ્યરૂપશત્રુ ન ભેદાય તો તે લક્ષ્યક્રિયાયજ નથી, એ પ્રમાણે સાધુઓને આશ્રિ યોગાવચક, અવિસ-વાદી યોગાદિની પ્રાપ્તિ – પૂર્વે કહેલ વિસવાદ વગરના યોગના બીજાનો સયોગ થવો તે યોગાવચક, અથવા સદ્ગુરૂનો સયોગતેયોગાવચક, સદ્ગુરૂને વદન નમસ્કાર પ્રણામ બહુમાન કરવા તે ક્રિયાવચક જાણવો, સદ્ગુરૂને વદનાદિ કરવાથી થતો જે લાભ કર્મક્ષયાદિ તે ફલાવચક આ પ્રમાણે ભાવથી અવચકત્રયનુ સ્વરૂપ કહ્યુ

પ્રથમ ઇષુ લક્ષ્ય ક્રિયા બતાવી તે દ્રવ્યઅવચક-ત્રય જાણવા અથવા બીજી રીતે પણ યોગાવચક કહે છે મનને શુદ્ધ રીતે પ્રવર્તાવવુ તે યોગાવચક છે, વચન અને કાયાને યોગ્ય રીતે–શાસ્ત્ર વિહિત રીતે પ્રવર્તાવવા તે ક્રિયાવચક અને આ બે અવચકપણાનેયોગે મિથ્યાત્વ કષાયાદિના ત્યાગથી શુભગતિ પ્રાપ્ત થાય તે ફલાવચક આ પ્રમાણે અવચક ત્રયનુ સ્વરૂપ જાણવુ ॥૩૪॥

યોગાવચક જે નિમિત્તે થાય છે તે કહે છે

एतच्च सत्प्रणामादि निमित्तं समये स्थितम् ॥
अस्य हेतुश्च परम स्तथाभावमलाल्पता ॥३५॥

અર્થ આ અવચક ત્રય છે તે ગુરૂશ્રીને પ્રણામ,

નમસ્કારાદિ નિમિત્તક છે આ બીના સિદ્ધાતમા કહેલ છે, આ પ્રણામાદિનો મુખ્ય હેતુ કર્મમલનુ ચાલી જવુ અને આત્માનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટ કરવુ તેજ છે ॥૩૫॥

વિવેચન આધિ વ્યાધિ અને ઉપાધિથી ભરપુર એવા આ સ સારમા આત્મજીવને આગળ વધવામા ખાસ કોઇ પણ કારણ હોય તો માત્ર સત્સ ગતિ છે, આજ બીનાને શ્રીમાન હરિભદ્ર સૂરિપુગવ પુષ્ટિ આપતા જણાવે છે કે, યોગાવચક સદ્દગુરૂનો સમાગમ થવો તે સ્હેજ કાઇ નથી ભાવમલ ઘણોજ ઓછો થાય છે ત્યારે આ સદ્દગુરૂનો સમાગમ થાય છે, આ સમાગમ થયા પછી તે પૂજ્ય ગુરૂ પ્ર વદન નમસ્કાર સત્કાર સન્માન જો ન કરવામા આવે તે તેના દ્વારા જે અપૂર્વ લાભ મલવાનો છે તે કદિ પ મલતો નથી અને ક્રિયાવચકયોગ પણ થતો નથી ખાતર પૂજ્ય ગુરૂશ્રીએ જણાવ્યુ કે ' सत्प्रणामादि निमि સતગુરૂ પ્રત્યે વદન નમસ્કારાદિ કરવામા આવે તો ક્રિયાવચકયોગની પ્રાપ્તિ થાય છે સતગુરૂને વદના કરવાથી ખાસ તેઓને કાઇ લાભ નથી, લાભ તો વદ કરનારનેજ થાય છે શ્રીકૃષ્ણવાસુદેવે અઢાર હજાર સાધુએ વદના કરવાથી સાતમી નરકના બાધેલા દળીયા ત્રણ રહ્યા ચાર નરકના દળીયા છુટી ગયા આ લાભ કે જેવો તેવો નથી આજકાલના સુધારક વર્ગે ખાસ વાત લક્ષમા રાખવા જરૂર છે ગુરૂ પ્રતે નમસ્કારાદિ વગર કર્મમલની અલ્પતા કદિ થતી નથી સદ્દગુરૂ સમાગમ તો થયો પણ તેઓશ્રીનો વિનય કર્યા નિવ

ઉપદેશનો લાભ મલતો નથી અને ઉપદેશના લાભ વગર સત્યસ્વરૂપ સમજાય નહિ અને સત્યસ્વરૂપ સમજ્યા વગર કર્મમલનો ક્ષય થાય નહિ અને મોક્ષ પણ તેઓ મેળવી શકે નહિ જેઓ સદ્‌ગુરૂ પ્રતે પ્રણામાદિ કરે છે, તેઓ રત્ન ઉપર ચડેલ મલ જેમ દૂર થતા રત્નનુ ખરૂ સ્વરૂપ જ્યોતિ રૂપ પ્રગટી નીકળે છે, તેવી રીતે આત્માનુ ખરૂ સ્વરૂપ જ્યોતિ રૂપ મેલવે છે એમ યોગાચાર્ય કહેછો૩પા

આજ વાતને બીજી રીતે જણાવે છે

नास्मिनघने यत. सत्सु तत्मतीतिर्महोदया ॥
किं सम्यग्रूपमाद्त्ते कदाचिद्मदलोचन ॥३६॥

અર્થ જ્યા સુધિ કર્મમલ ઘણો હોય ત્યા સુધિ આ જીવને સતગુરૂનો સમાગમ થતો નથી, અને કદાચ થાય તો પણ તેનો લાભ લઈ શકતો નથી તેમજ સત્ સમાગમદ્વારા થનાર મહોદય-ભવિષ્યમા થનાર આત્મ કલ્યાણ તે પણ થતુ નથી જેમ મદ ચક્ષુવાળો માણસ કયારે પણ સમ્યક્ પ્રકારે રૂપને શુ જોઇ શકવાનો છે?॥૩૬॥

વિવેચન પ્રથમ વિધિ માર્ગથી આ વાત કહી હવે નિષેધ માગથી આજ વાતને જણાવે છે કે, ભાવમળ-કર્મો જ્યા-સુધિ ગાઢ હોય છે ત્યાસુધિ આ જીવને સત્ ગુરૂનો સમાગમ થતો નથી અને કદાચિત્ સત્ ગુરૂનો સમાગમ થાય તો પણ તેમને સત્ ગુરૂ તરિકે ઓળખી શકતો નથી તેમજ સતગુરૂની પ્રતીતિદ્વારા થનાર મહોદય-અભ્યુદયને સાધનાર સિદ્ધિ-મુક્તિ તેને મેલવી શકતો નથી આ વાતને દૃષ્ટાત આપી સમજાવે છે કે, જેના લોચનો છાગીને લઈ જોવામા

મદ પડી ગયા છે, અગર આખમા મોતિયા આવી ગયા છે તે માણસ શુ સમ્યક્ પ્રકારે આમા માણસમા રહેલ લક્ષણ સાથીયા અકુશ મત્સ્ય વિગેરે વ્યજન-મસાતિલક વિગેરે સપૂર્ણ રીતે શુ તે જોઇ શકવાનો છે? કદાપિ જોઇ શકવાનો નથી ચક્ષુઇદ્રિયના દોષને લીધે ॥૭૬॥

આજ બીનાનુ સમર્થન કરે છે

अल्पव्याधिर्यथालोके तद्विकारैर्न बाध्यते ॥
चेष्टते चेष्टसिद्ध्यर्थं वृत्त्यैवायं तथा हिते ॥७७॥

અર્થ—ક્ષીણ પ્રાય વ્યાધિવાળો માણસ જગતમા વ્યાધિના વિકારોથી પીડિત થતો નથી, પણ રાજ સેવામા ઇષ્ટ વસ્તુની સિદ્ધિ માટે પ્રવૃત્તિ કરે છે, તે પ્રમાણે આ દૃષ્ટિમા રહેલ યોગિ આત્મસિદ્ધિ મેળવવા માટે ધર્મના અનુષ્ઠાનોમા પ્રવૃત્તિ કરે છે ॥૭૭॥

વિવેચન પૂર્વે કરી ગયેલા અપૂર્વ યોગબીજનો લાભ જેનો ભાવ વ્યાધિ-કર્મમલ ક્ષીણ પ્રાય થઇ ગયો છે તેજ મેળવે છે જેમ વ્યાધિ જેની ક્ષીણ પ્રાય થઈ ગઈ છે એવો માણસ જગતમા કડવાહિ-ખજવાલ વિગેરે વિકારો વડે બાધિત થતો નથી-હેરાન થતો નથી પણ પોતાના કુટુબના પોષણ ખાતર રાજ સેવામા ઇષ્ટ સિદ્ધિ માટે જોડાય છે આ દૃષ્ટાત છે ઉપનય કહે છે વૃત્યા ધર્મ યોનિરૂપધૈર્યતા, શ્રદ્ધા-સત્ય વસ્તુ જાણવાની ઇચ્છા અને તેનુ જ્ઞાન આધર્મયોનિયે છે-ધર્મ પ્રાપ્તિ કરવાના સાધનો છે, આ સાધનોવડે કરી યોગિ અલ્પ વ્યાધિવાળા પુરૂષની માફક સ્થિરાદૃષ્ટિમા જે કાર્ય કરવાનુ છે તે અદ્રિ થવાનુ

ન હોવાથી પોતાની ભૂમિકાને અનુસારે હિતકારિ દાનાદિ કાર્યમા જોડાય છે

ઉપર કહેલા તમામ કાર્ય, જ્યારે થાય છે તે કહે છે

यथाप्रवृत्तिकरणे चरमेऽल्पमलत्वतः ॥
आसन्नग्रन्थिभेदस्य समस्तं जायते ह्यदः ॥३८॥

અર્થ ચરમ યથા પ્રવૃત્તિ કરણ જ્યારે પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે અલ્પ મલ હોવાથી ગ્રથિ તોડવાની નજીક આવવાથી ઉપર જણાવી ગએલ તમામ વસ્તુ–યોગના બીજો વિગેરે પ્રાપ્ત થાય છે ॥૩૮॥

વિવેચન જેનુ સ્વરૂપ પ્રથમ કહેલ છે એવું યથા પ્રવૃત્તિકરણ આ જીવને ચાલુજ છે, પણ કર્મમલ અલ્પ જ્યારે થાય છે ત્યારે ગ્રથિના પ્રદેશ સુધિ આવે છે, અને અપૂર્વ કરણવડે આ ગ્રથિને ભેદે છે ત્યારે ચરમ યથા પ્રવૃત્તિકરણ કહેવાય છે, કારણ કે સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ અહિજ થાય છે, સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ થતા પૂર્વે યથા પ્રવૃત્તિકરણદ્વારા ઓઘદૃષ્ટિથી જે જે ધર્મના અનુષ્ઠાનો થતા હતા તે હવે સમજણ પૂર્વક થાય છે, અને પ્રથમનુ યથા પ્રવૃત્તિકરણ હવે રહેતુ નથી આનુ નામ ચરમ યથા પ્રવૃત્તિકરણ કહેવાય છે આ વખતે જીવને પૂર્વે કહી ગએલા તમામ યોગના બીજો પ્રાપ્ત થાય છે ॥૩૮॥

અથવા ચરમ યથા પ્રવૃત્તિ કરણ તે અપૂર્વ કરણ છે તે કહે છે

अपूर्वाऽऽसन्नभावेन व्यभिचारवियोगतः ॥
तत्त्वतोऽपूर्वमेवेद मितियोगविदो विदुः ॥३९॥

અર્થ અપૂર્વ કરણની નજીક હોવાથી ચરમયથા પ્રવૃત્તિકરણ છે તે પરમાર્થથી અપૂર્વકરણ છે, તેમા દોષ નથી, એમ યોગના જાણકારો જણાવે છે ॥૩૯॥

વિવેચન અરૂણોદય પછી જેમ સૂર્યોદય થાય છે તે અરૂણોદય પણ સૂર્યોદયજ કહેવાય છે તે પ્રમાણે જે કરણ પછી અનતર સમયે અપૂર્વકરણ થાય છે ગ્રથિનો ભેદ કરે છે, તે કરણને ચરમ યથા પ્રવૃત્તિ કરણ કહે છે પણ તાત્વિક આ અપૂવકરણજ છે કારણ કે અપૂર્વ કરણનુ કાર્ય ગ્રથિ ભેદ કરવાનુ છે તેજ કાર્ય ચરમ યથા પ્રવૃત્તિકરણ કરે છે તેમા જરાએ દોષ આવતો નથી આમ યોગના જાણકારો જણાવે છે વેદક સમ્યકત્વ પછી જેમ ક્ષાયિક સમ્યકત્વ પ્રાપ્ત થાય છે, તે પ્રમાણે ચરમ યથાપ્રવૃત્તિકરણ પછી અપૂર્વકરણ થાય છે એટલે અપૂર્વ કરણની નજીક હોવાથી આ ચરમ ય[illegible] કરણ છે તે અપૂર્વકરણ જે

વિવેચન શાસ્ત્રમા 'मिच्छादिट्ठि सासायणाइ" મિથ્યા દૃષ્ટિને પ્રથમ ગુણ સ્થાનક જે કહેલ છે તે સામાન્ય પ્રકારે જાણવું અવ્યવહારરાશી તથા સુક્ષ્મપણાનો ત્યાગ કરી વ્યવહાર રાશી તથા બાદરપણામા આવ્યા અવ્યકતપ ણાનો ત્યાગ કરી વ્યકતપણામા આવ્યા અકામનિર્જરા વડે આટલો જરા ગુણ પ્રાપ્ત થવાથી પ્રથમ ગુણ સ્થાનક કર્મ ગ્રંથકારોએ જે કહેલ છે તે ઉપચારિક જાણવુ, વારતવિક ગુણઠાણુ તેઓમા નથી "गुणाना स्थान गुणस्थान' આ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે વાસ્તવિક ગુણોનો સમુદાય જેમા હોય તેનેજ ગુણ સ્થાનક કહે છે, પ્રથમ દૃષ્ટિમા જે યોગના બીજો જણાવી ગયા છીએ, તે ગુણો જેનામા હોય તેનામાજ વાસ્તવિક પ્રથમ ગુણ સ્થાનક છે તેમ જાણવુ અહિ એક પ્રશ્ન એવો ઉપસ્થિત થાય છે કે આવા મહાવિમળ ગુણને પ્રાપ્ત કરનાર પ્રાણી જો પ્રથમ ગુણ સ્થાનકમા વર્તતા હોય તોપછી ઘણા ખરા જીવોને ઉપરનાગુણસ્થાનકોકેમપ્રાપ્ત થાય ? ધર્મના બીજો વાવનાર સંસારથી ઉદ્વેગ પામનાર, અને ઉત્તમમ યોગો પ્રાપ્તકરનાર પ્રાણી પણ હજુપ્રથમદૃષ્ટિમા હોય અથવા પ્રથમ મિથ્યાત્વ ગુણ સ્થાનકે જ વર્તતો હોય તો પછી ઘણા ખરા પ્રાણીઓને તો ઉભા રહેવાનુ સ્થાન પણ આ દૃષ્ટિમા મળેજ નહિ તો પછી સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ અને ચોથા પાચમા ગુણસ્થાનકની વાત તો શુ કરવી ? આ પ્રશ્ન ખરેખર વિચારમા પાડી નાખે તેવો છે, પરંતુ આનો ઉત્તર એજ છે કે આવસ્તુસ્થિતિ છે, સાધારણ બાહ્ય ક્રિયા માત્ર કરવાથી પોતાની જાતને ઉન્નત થએલી માનનારા ઘણાભાગે આત્મવંચના કરે છે, અતિ વિશાલ વિચાર કરીને જ્ઞાની મહારાજે અહિ

અર્થ અપૂર્વ કરણની નજીક હોવાથી ચરમયથા પ્રવૃત્તિકરણ છે તે પરમાર્થથી અપૂર્વકરણ છે, તેમા દેષ નથી, એમ યોગના જાણકારો જણાવે છે ॥૩૯॥

વિવેચન અરૂણોદય પછી જેમ સૂર્યોદય થાય છે તે અરૂણોદય પણ સૂર્યોદયજ કહેવાય છે તે પ્રમાણે જે કરણ પછી અનતર સમયે અપૂર્વકરણ થાય છે ગ્રથિનો ભેદ કરે છે, તે કરણને ચરમ યથા પ્રવૃત્તિ કરણ કહે છે પણ તાત્વિક આ અપૂવ કરણજ છે કારણ કે અપૂર્વ કરણનુ કાર્ય ગ્રથિ ભેદ કરવાનુ છે તેજ કાર્ય ચરમ યથા પ્રવૃત્તિકરણ કરે છે તેમા જરાએ દોષ આવતો નથી આમ યોગના જાણકારો જણાવે છે વેદક સમ્યક્ત્વ પછી જેમ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે, તે પ્રમાણે ચરમ યથાપ્રવૃત્તિકરણ પછી અપૂર્વકરણ થાય છે એટલે અપૂર્વ કરણની નજીક હોવાથી આ ચરમ યથા પ્રવૃત્તિકરણ છે તે અપૂર્વકરણ છે ॥૩૯॥

અહિ જ ગુણ સ્થાનકની યોજના થાય છે

પ્રથમ યદ્ગુણસ્થાન સામાન્યેનોપવર્ણિતમ ॥
અસ્યા તુ તદવસ્થાયા મુખ્યમન્વર્થયોગત ॥૪૦॥

અર્થ મિથ્યાદષ્ટિને પ્રથમ ગુણ સ્થાનક કહેલ છે કર્મ ગ્રથ વિગેરેમા તે સામાન્ય પ્રકારે જાણવુ પણ મુખ્યપણે તથા અન્વથ-ગુણ નિપપન્ન ગુણઠાણુ તો આ દષ્ટિમા વર્તતા જીવોનેજ હોય છે પણ બીજાઓને પ્રથમ ગુણઠાણુ ગુણ નિપપન્ન હોતુ નથી ॥૪૦॥

વિવેચન શાસ્ત્રમા 'મિચ્છાદિ [illegible]
દષ્ટિને પ્રથમ ગુણ સ્થાનક જે કહેલ છે [illegible]
જાણવુ અવ્યવહારરાશી તથા [illegible]
વ્યવહાર રાશી તથા બાદરપણુ [illegible]
ણાનો ત્યાગ કરી વ્યક્તપણા [illegible]
વડે આટલો જરા ગુણ પ્રાપ્ત [illegible]
કર્મ ગ્રથકારોએ જે કહેલ છે [illegible]
વિક ગુણઠાણુ તેઓમા નથી [illegible]
આ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે વાસ્ત [illegible]
હોય તેનેજ ગુણ સ્થાનક [illegible]
બીજો જણાવી ગયા છીએ, [illegible]
માજ વાસ્તવિક પ્રથમ ગુણ [illegible]
એક પ્રશ્ન એવો ઉપસ્થિત [illegible]
ગુણને પ્રાપ્ત કરનાર પ્રાણી [illegible]
હોય તોપછી ઘણા ખગ [illegible]
થાય ? ધર્મના બીજો વા [illegible]
અને ઉત્તમસ યોગો પ્રાપ્ત [illegible]
હોય અથવા પ્રથમ મિથ્યા [illegible]
પછી ઘણા ખગ પ્રાણી [illegible]
દષ્ટિમા મળેજ નહિ તો [illegible]
પાચમા ગુણસ્થાનકની [illegible]
વિચારમા પાડી નાખે [illegible]
આવસ્તુસ્થિતિ છે, પ્રાણ [illegible]
જાતને ઉન્નત થએલ [illegible]
કરે છે, અતિ વિશાલ [illegible]

દૃષ્ટિની રચના અને તેની સકલના બતાવી છે, તે ઉપરથી પોતાની જાતને વિચાર કરવાનો છે કે આપણે ઉન્નતિ ક્રમના કઈ દશામા વર્તીએ છીએ, પોતે આગળ વધેલો છે એમ માનનાર કદાચ આ દીર્ઘ વિચારથી લખાયેલા દૃષ્ટિ ભેદના સૂત્ર જ્ઞાનથી પોતાને તેટલી હદ્દે વધેલો ન જોઈ શકે તો તેમા અન્યનો દોષ નથી ભૂલ ભરેલી ભ્રમણામા રહેવુ અથવા દાભિકવૃત્તિ ધારણ કરવા કરતા મૂલ સ્થિતિ સમજી તે હદ સુધિ આત્માને ઉન્નત કરવા વિચાર કરવો એજ સાધ્ય છે, અને તેના અગે કદાચ મોટી ભ્રમણા આવતી હોય તો તે ખાસ દૂર કરવા યોગ્ય છે ઘણાખરા ઓઘદૃષ્ટિવાળા જીવો પોતાને સમકિતી માની લેવાની ભૂલ કરે છે તે હવે પછીની ત્રણ દૃષ્ટિનુ અને આ દૃષ્ટિમા રહેલા જીવો સબધી વિવેચન વાચવાથી પોતાની સ્ખલના સમજી જશે, અને વિચારશે કે મહા નિર્મલ સમ્યક્ત્વ જેવી શુદ્ધ દશાએ પહોચવા માટે બહુ કરવા – ઘણા સાધનો એકઠા કરવાની જરૂર છે જ્યા પોતાને પગ મુકવાનો પણ અધિકાર ન હોય ત્યા એકદમ પ્રથમના બદલે પાચમી દૃષ્ટિની વાતો કરવી એ એક રીતે ઉદ્ધતપણુ છે બાહ્યક્રિયા કરનાર વસ્તુતત્વને નહિ સમજનારા એવા યોગિઓ, અથવા સાધુઓ અથવા જતિઓ ગમે તે હોય તેને દ્રવ્ય યોગિઓ કહેવામા આવે છે અને તેઓ ઉન્નતિ ક્રમમા હજી પ્રથમ દૃષ્ટિમા પણ આવેલાનથી એમ સમજવુ જ્યારે તત્વબોધ પૂર્વક ક્રિયા કરવામા આવે અને સાથે ઉપર જણાવેલ અવચક યોગ તથા ભવઉદ્વેગ વિગેરે ગુણો પ્રગટ થાયછે ત્યારે ભાવ યોગિપણાની શરૂઆત થાય છે

इति प्रथमा मित्रा दृष्टि समाप्ता

તારા નામની બીજી દૃષ્ટિ કહે છે

नारायां तु मनाक् स्पष्टं नियमश्च तथाविधः ।
अनुद्वेगोहिताऽ रम्भे जिज्ञासा तत्वगोचरा ॥४१॥

અર્થ તારા દૃષ્ટિમા પહેલા કરતા જરા સ્પષ્ટ બોધ હોય છે, તથા બીજુ યોગાગ નિયમ નામનુ અહિં હોય છે, તેમજ ધર્મના સારા અનુષ્ઠાનો કરતા તેના ઉપર અનુદ્વેગ–કટાળો આવતો નથી તથા તત્વ જાણવાની જીજ્ઞાસા આ દૃષ્ટિમા ઉત્કટ હોય છે ॥૪૧॥

વિવેચન આ તારા નામની બીજી દૃષ્ટિ ઉપર વિવેચન કરવા પહેલા અહિં જણાવવુ ઠીક થઇ પડશે કે ઘણા ખરા જીવો ઓઘદૃષ્ટિમાજ પડયા હોય છે, તેઓ યોગદૃષ્ટિપર આવ્યા હોતાજ નથી, આ જીવને ઉત્ક્રાન્તિક્રમમા જ્યારે ઘણો વધારો વધ્યો હોય છે તથા ભવસ્થિતિ બહુ અલ્પ રહે છે, અને સસારનો છેડો નજીક આવવાનો હોય છે ત્યારેજ આ યોગદૃષ્ટિમા અવાય છે, આ તારા દૃષ્ટિમા બોધ છાણના અગ્નિના કણ જેવો હોય છે, પ્રથમ મિત્રાદૃષ્ટિમા તૃણાગ્નિના કણ જેવો બોધ હતો, તેના કરતા આ તારા દૃષ્ટિમા બોધ વધારે થાય છે, પણ તે લાબા કાળ સુધિ ટકી રહે તેવો નથી, આ દૃષ્ટિમા અષ્ટાગ યોગ પૈકી બીજુ યોગાગ નિયમ નામનુ પ્રાપ્ત થાય છે, નિયમ પાચ છે શૌચ ૧ શરીર અને મનની પવિત્રતા રાખવી મનમા ખોટા વિચારો આવવા દેવા નહિ, ૨ સતોષ–પ્રાણયાત્રાને નિભાવનાર પદાર્થો સિવાય અન્યની સ્પૃહા ન કરવી, પુદ્ગલીક વસ્તુ તરફ ઇચ્છા ન કરવી ૩ તપ–અનેક પ્રકારના તપો

કરવા અથવા સવારમા નવકારસી પોરસી વિગે૨ પચ્ચખાણ કરવા સાજે ચોવીહાર કરવો ૪ સ્વાધ્યાય-ગુરૂસમક્ષ સૂત્રઅર્થ વિગેરેનુ ભણવું ૫ ઇશ્વર પ્રણિધાન-દેવગુરૂને નમસ્કાર કરવો અને આત્મતત્વનુ ચિતવન કરવુ આ પાંચ નિયમો અહિ પ્રાપ્ત થાય છે મિત્રાદષ્ટિ મા તથા પ્રકારના ક્ષયોપશમના અભાવથી આ નિયમો હોતા નથી પ્રથમ દષ્ટિમા જે શુભ કાર્યો કરવામા અખેદ હતો તેની સાથે આ તારા દષ્ટિમા પારલૌકિક આત્મકલ્યાણ માટે દાનાદિ શુભ પ્રવૃત્તિ કરવામા અનુદ્વેગ-કટાળો હવે આવતો નથી પણ આનદથી પ્રવૃત્તિ કરે છે, અહિ ઉદ્વેગ નામનો બીજો દોષ ચાલ્યો જાય છે તથા "જિજ્ઞાસા તત્વ ગોચરા" પ્રથમ દષ્ટિમા અદ્વેષગુણ પ્રાપ્ત થયેલ છે, અહિ આ ગુણની સાથે તત્વજ્ઞાન કરવાની પ્રબલ અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે, અદ્વેષ ગુણની પ્રાપ્તિ થએલ તેજ જીજ્ઞાસા ગુણ સફળ બને છે ॥૪૧॥

આ દષ્ટિમા બીજા ગુણો ઉત્પન્ન થાય છે તે કહે છે

भवत्यस्या तथाच्छिन्ना प्रीतिर्योगकथास्वलम् ॥
शुद्धयोगेषु नियमात् बहुमानश्चयोगिषु ॥४२॥

અર્થ આ દષ્ટિમા વર્તતા જીવને યોગ વિષયવાળી કથા સાભળવા ઉપર નિરતર ઘણો પ્રેમ આવે છે, પણ બીજી કથા ઉપર પ્રેમ નથી આવતો, તેમજ યોગની કથા કહેનારા શુદ્ધ યોગિઓના પ્રતે નિયમે કરીને બહુમાન પેદા થાય છે ॥૪૨॥

વિવેચન આ તારા દષ્ટિમા વર્તતા એવા યોગિને યોગ સબધી કથા સાભળવામાજ નિરતર અત્યત પ્રીતિ

હોય છે, પણ રાજકથા ભક્તકથા દેશકથા તથા સ્ત્રીકથા ઉપર આનદ આવતો નથી પણ મન વચન અને કાયાના યોગને કેવી રીતે વશ કરવા, કોણે વશ કર્યો કયા ઉપાયથી વશ થાય, આવી વાતો કોઈ કહે છે ત્યારે તે સાભળવાને બહુ રૂચી થાય છે, તથા દભ વગર ખરેખરા યોગિઓ હોય છે તેના તરફ તેને બહુમાન પેદા થાય છે, પ્રથમ જેને તે નાધુડા, લ ગોટા, વિગેરે શબ્દોથી જે તિરસ્કાર કરતો હતો, તેના તરફ હવે નિયમે કરી બહુમાનની લાગણીથી જુવે છે, આ દષ્ટિમા આટલો આગળ વધ્યો છે ॥૪૨॥

યોગિપ્રતે બહુ માન કરે છે એટલુજ નહિ બીજુ પણ કરે

यथाशक्त्युपचारश्च योगवृद्धिफलप्रदः ।
योगिनां नियमादेव तदनुग्रहधीयुत. ॥४३॥

અર્થ શક્તિને અનુસારે યોગિમાહાત્માઓની આહાર પાણી આદિવડે ભક્તિ કરે, આ ભક્તિ કરવાથી પરિણામની ધારામા વૃદ્ધિ થતા યોગની વૃદ્ધિના ફળને આપે છે, યોગિઓના પ્રતે જ્યારે અનુગ્રહ બુદ્ધિ–દાનદેવાની વૃત્તિ થાય છે ત્યારે ગુરૂના અનુગ્રહથી નિયમે કરી યોગમા આગલ વધે છે દાનદેવાથી આગળ કેટલુ બધુ વધાય છે તે બાબતના અનેક દષ્ટાતો શાસ્ત્રમા આવે છે ॥૪૩॥

વિવેચન દષ્ટ તીર્થંકરો શ્રેયાસકુમાર શાલિભદ્ર, ધનાશે૦ ચ દનબાલા વિગેરે અનેક મહાત્માઓ પરમપદને પામ્યા અને પામશે તેઓની મુખ્ય શરૂઆત દાનથીજ

પાછો હઠી ગયેલો હોય છે, તેમજ અયોગ્ય પ્રવૃત્તિ તરફ તેની પ્રવૃત્તિ બીલકુલ થતી નથી સાક્ષાત્ કરવાની વાતતો દૂર રહી પણ અનાભોગથી—અજાણપણે પણ અયોગ્ય પ્રવૃત્તિ થતી નથી તેમજ ઉચિત પ્રવૃત્તિ—ધર્મ કાર્ય સબંધી પ્રવૃત્તિ કરવામા તે કદિ પાછી પાની કરતો નથી આ કારણને લઈ હવે સસાર સબધી જે ભય હતો—જન્મ, જરા, મરણ, રોગ, શોક, આધિ, વ્યાધિ, અને ઉપાધિ જે દ્વારા અતીવ ભય રહેતો તે હવે આ દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થવાથી રહેતો નથી ॥૪૫॥

આ દૃષ્ટિવાળા જીવની પ્રવૃત્તિ બતાવે છે

कृत्येऽधिकेऽधिकगते जिज्ञासा लालसान्विता ।
तुल्ये निजे तु विकले सन्त्रासो द्वेषवर्जित ॥४६॥

અર્થ તારા દૃષ્ટિવાળા જીવની પ્રવૃત્તિ કૃત્યે—કરવા યોગ્ય ધ્યાનાદિક કાર્યમા અધિક હોય છે અધિક ગતે—આચાર્યાદિમા રહેલ ધ્યાનાદિ પ્રવૃત્તિ તેના કરતા અધિક ધ્યાનાદિ કરવાની જીજ્ઞાસા થાય કેમ અધિક જીજ્ઞાસા થાય છે, તો જણાવે છે કે—"लालसान्विता" તે કામ કરવાની

અને તે પાર પાડવા પોતાથી બનતુ કરે છે, પુદ્ગલીક વસ્તુમા આવી સ્પૃહા કે સ્પર્ધા કરવી તે ચાર ગતિના ફેરા ને આપનાર છે પણ આત્મકલ્યાણ માટે ધ્યાનાદિ ક્રિયા કરવામા તથા આચાર્યાદિમા રહેલા ધ્યાનાદિક અધિક ગુણો તે પોતામા દાખલ કરવા અતિઉત્કટ જીજ્ઞાસા તથા અતિ અભિલાષારૂપ સ્પર્ધા કરવી તે મોક્ષ સુખને દેનાર છે, આ ઉત્તમ કૃત્યો કરતા કદાચ બીજાના મુકાબલે પોતામા ન્યુનતા જોવામા આવતા આ દૃષ્ટિવાળાને ત્રાસ–ખેદ ઘણો થાય છે શા માટે બીજાથી હુ પાછો પડુ–ધર્મકૃત્યોની અદર શા માટે હુ પાછલ રહુ, અગર કાયોત્સર્ગ કરતા કે બીજા ધર્મકૃત્યો કરતા કાઈ પણ દોષો લાગે તો હૃદયમા ઘણુ લાગી આવે, અને બીજાઓના ઉત્તમ ધર્માનુષ્ઠાનો, અગર ઉત્તમ ધ્યાનાદિ ક્રિયા જોઈ તેના પ્રતે આનદ આવે, પણ દ્વેષ વૃત્તિનો કદિ ન થાય આ દૃષ્ટિના સામર્થ્યથી ॥૪૬॥

આ દૃષ્ટિવાળા જીવના વિચારો કહે છે

दुःखरूपो भव. सर्वे उच्छेदोऽस्या कुतः कथम् ॥
चित्रा सत्तां प्रवृत्तिश्च साशेषा ज्ञायते कथम् ॥ ४७ ॥

અર્થ આ તારા દૃષ્ટિવાળો યોગિ વિચાર કરે છે કે આ સસાર દુખરૂપ છે આનો ઉચ્છેદ કયા કારણથી અને કેવી રીતે કરવો, આ જગતમા મહાત્માઓની પ્રવૃત્તિઓ નાના પ્રકારની હોય છે આ તમામ પ્રવૃત્તિઓ કેવી રીતે જાણી શકાય ? ॥ ૪૭ ॥

વિવેચન આ તારા દૃષ્ટિવાળા યોગિમહાત્માને આત્મકલ્યાણ કરવાની ઉત્કટ જીજ્ઞાસા થાય છે અને આચા-

પાછો હઠી ગયેલો હોય છે, તેમજ અયોગ્ય પ્રવૃત્તિ તરફ તેની પ્રવૃત્તિ બીલકુલ થતી નથી સાક્ષાત્ કરવાની વાતતો દૂર રહી પણ અનાભોગથી–અજાણપણે પણ અયોગ્ય પ્રવૃત્તિ થતી નથી તેમજ ઉચિત પ્રવૃત્તિ–ધર્મ કાર્ય સબંધી પ્રવૃત્તિ કરવામા તે કદિ પાછી પાની કરતો નથી આ કારણને લઈ હવે સસાર સબંધી જે ભય હતો–જન્મ, જરા, મરણ, રોગ, શોક, આધિ, વ્યાધિ, અને ઉપાધિ જે દ્વારા અતીવ ભય રહેતો તે હવે આ દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થવાથી રહેતો નથી ॥૪૫॥

આ દૃષ્ટિવાળા જીવની પ્રવૃત્તિ બતાવે છે

कृत्येऽधिकेऽधिकगते जिज्ञासा लालसान्विता ।
तुल्ये निजे तु विकले सत्रासो द्वेषवर्जित. ॥४६॥

અર્થ તારા દૃષ્ટિવાળા જીવની પ્રવૃત્તિ કૃત્યે–કરવા યોગ્ય ધ્યાનાદિક કાર્યમા અધિક હોય છે અધિક ગતે–આચાર્યાદિમા રહેલ ધ્યાનાદિ પ્રવૃત્તિ તેના કરતા અધિક ધ્યાનાદિ કરવાની જીજ્ઞાસા થાય તેમ અધિક જીજ્ઞાસા થાય છે, તો જણાવે છે કે– लालसान्विता" તે કામ કરવાની અભિલાષા અતિ ઉત્કૃષ્ટ હોવાથી તથા तुल्ये कृत्येनिजे' બીજાની સાથે પોતાના કૃત્યો દેવવન્દન પૂજા વિગેરેમા જરા વિકલતા–ખામી જોવાથી પોતાને ત્રાસ ઉત્પન્ન થાય મનમા ખેદ થાય તેમજ પોતાથી અધિક ઉત્તમ ધર્મકૃત્યો કરનાર ઉપર દ્વેષ જરા પણ ન હોય ॥૪૬॥

વિવેચન આ સસારમા એક બીજાથી ચડીયાતા થવા–મોટા થવાની હદપારની અભિલાષાઓ થાય છે

મોટી નથી, શાસ્ત્રનો વિસ્તાર મહાન્ છે, શિષ્ટપુરૂષો–ઉત્તમપુરૂષો જે કહે તેજ અમોને પ્રમાણ છે આ પ્રમાણે આ દૃષ્ટિવાળા જીવો માને છે ॥૪૮॥

વિવેચન આગળ વધવામા અત્યત જીજ્ઞાસાવાળા આ તારા દૃષ્ટિવાળા યોગિઓ જોવામા આવતિ અનેક ભિન્નભિન્ન પ્રવૃત્તિઓથી નહિ મુઝાતા આખરે એક નિર્ણય ઉપર આવે છે કે, અમારી બુદ્ધિ એવી નથી કે અમો દરેકની સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરી વસ્તુ તત્વનો નિર્ણય કરી શકીએ? અમારી બુદ્ધિથી નિર્ણય કરેલ વસ્તુમા પણ વિસવાદ જોવામા આવે છે, તેમજ ધર્મની જુદી જુદી પ્રવૃત્તિઓ જણાવનાર શાસ્ત્રનો વિસ્તાર કાઈ નાનો સુનો નથી, આથી શિષ્ટ પુરૂષો–સાધુ પુરૂષોને સમત એવા મહાન્ પુરૂષો જે કહે તેજ પ્રમાણે છે, બીજાઓનુ કહેવુ પ્રમાણ નથી તથા શિષ્ટોએ જે પ્રમાણે આચરણ કરેલ છે, જે માર્ગે ચાલ્યા છે, તેજ માર્ગ ઉત્તમ છે, અને તેજ માર્ગે શક્તિના અનુસારે અમારે પણ ચાલવુ યોગ્ય છે, આ પ્રમાણે આ દૃષ્ટિવાળા નિર્ણય કરે છે વળી આ દૃષ્ટિવાળામા એટલુ બધુ સરળપણુ આવી જાય છે કે શુદ્ધ સોનાને જેમ વાળીએ તેમ વળે છે, તેવી રીતે આની પાસે કોઈ હિત શિખામણ આપે તો બહુ સરળપણે સાભળે છે, અને તે વાત જો શિષ્ટ સમત હોય તો તે પોતાને લાભ કરનાર જાણી તરત અમલમા મુકે છે વળી આ જીવમા હઠ કદાગ્રહ હોતો નથી, પરમત સહિષ્ણુતા તેમા આવે છે, પોતે શિષ્ટ સમત માર્ગે ચાલે છે પણ પોતાથી વિપરીત

યાદિ કરતા આગળ વધવાની પણ લાલસા ઘણી હોય છે, આને લઈ આ યોગિ વિચાર કરે છે કે જન્મ, જરા, આધિ, વ્યાધિ, અને ઉપાધિથી ભરપુર એવો આ દુઃખ રૂપ સસાર છે, આનો ક્ષય કેવી રીતે થાય, ક્ષમા, સરલતા, નમ્રતા વિગેરે ગુણોથી આ સસારનો ક્ષય થઈ શકે છે તો પછી આ ક્ષમાદિ ગુણો કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય? વળી માહાત્માઓની શુભ કાર્યોમા પ્રવૃત્તિ અનેક પ્રકારે હોય છે મોક્ષ નગરમા પ્રવેશ કરવાને અનેક માર્ગો હોય છે કોઈને પ્રભુ પૂજા ઉપર રૂચિ હોય છે કોઈને વ્યાખ્યાન સાભળવા અને જ્ઞાન મેળવવા રૂચિ થાય છે કોઇને સમભાવરૂપી સામાયક કરવા, કોઇને પ્રતિક્રમણ કરવા કોઈને દાન-શીલ, તપ, અને ભાવનાભાવવા, આમ જુદી જુદી રીતે જીવોને રૂચિઓ ઉત્પન્ન થાય છે આત્મકલ્યાણ કરવા સારૂ આમ અનેક પ્રવૃત્તિઓ કરતા મહાત્માઓને જોવાથી આ દૃષ્ટિવાળો યોગિ વિચાર કરે છે કે આ તમામ પ્રવૃત્તિઓ કેવી રીતે જાણી શકાય આ પ્રવૃત્તિથી બીજી અન્ય પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરી આ કરેલ તમામ પ્રવૃત્તિનુ જ્ઞાન પોતાને ન હોવાથી કેવી રીતે આગળ વધવુ આમ વિચાર કરે છે ॥૪૭॥

આખરનો નિર્ણય કરે છે

नास्माक महती प्रज्ञा सुमहान् शास्त्रविस्तर ॥
शिष्टा प्रमाणमिह त दित्यस्या मन्यते सदा ॥४८॥

અર્થ ઉપર જણાવેલ વિચારના અ ગે આખરે આ તારા દૃષ્ટિવાળા યોગિઓ નિર્ણય કરે છે કે અમારી બુદ્ધિ

મોટી નથી, શાસ્ત્રનો વિસ્તાર મહાન્ છે, શિષ્ટપુરૂષો–ઉત્તમપુરૂષો જે કહે તેજ અમોને પ્રમાણ છે આ પ્રમાણે આ દૃષ્ટિવાળા જીવો માને છે ॥૪૮॥

વિવેચન આગળ વધવામા અત્યત જીજ્ઞાસાવાળા આ તારા દૃષ્ટિવાળા યોગિઓ જોવામા આવતિ અનેક ભિન્નભિન્ન પ્રવૃત્તિઓથી નહિ મુઝાતા આખરે એક નિર્ણય ઉપર આવે છે કે, અમારી બુદ્ધિ એવી નથી કે અમો દરેકની સાથે શાસ્રાર્થ કરી વસ્તુ તત્વનો નિર્ણય કરી શકીએ ? અમારી બુદ્ધિથી નિર્ણય કરેલ વસ્તુમા પણ વિમવાદ જોવામા આવે છે, તેમજ ધર્મની જુદી જુદી પ્રવૃત્તિઓ જણાવનાર શાસ્ત્રનો વિસ્તાર કાઈ નાનો સુનો નથી, આથી શિષ્ટ પુરૂષો–સાધુ પુરૂષોને સ મત એવા મહાન્ પુરૂષો જે કહે તેજ પ્રમાણે છે, બીજાઓનુ કહેવુ પ્રમાણ નથી તથા શિષ્ટોએ જે પ્રમાણે આચરણ કરેલ છે, જે માર્ગે ચાલ્યા છે, તેજ માર્ગ ઉત્તમ છે, અને તેજ માર્ગે શક્તિના અનુસારે અમારે પણ ચાલવુ યોગ્ય છે, આ પ્રમાણે આ દૃષ્ટિવાળા નિર્ણય કરે છે વળી આ દૃષ્ટિવાળામા એટલુ બધુ સરળપણુ આવી જાય છે કે શુદ્ધ સોનાને જેમ વાળીએ તેમ વળે છે, તેવી રીતે આની પાસે કોઈ હિત શિખામણ આપે તો બહુ સરળપણે સાભળે છે, અને તે વાત જો શિષ્ટ સ મત હોય તો તે પોતાને લાભ કરનાર જાણી તરત અમલમા મુકે છે વળી આ જીવમા હઠ કદાગ્રહ હોતો નથી, પરમત સહિષ્ણુતા તેમા આવે છે, પોતે શિષ્ટ સ મત માર્ગે ચાલે છે પણ પોતાથી વિપરીત

માર્ગે ચાલનાર પ્રાણી ઉપર દ્વેષ ન રાખતા તેઓને બનતી રીતે સુમાર્ગ ઉપર લાવવા પ્રયત્ન કરે છે અને તેમ કરતા જો તે સુધરી ન શકે તો તેના ઉપર ઉપેક્ષા કરે છે પણ દ્વેષતો કદિ કરતો નથી, તેમજ સત્ય વસ્તુની શોધ માટે પોતાની જાતને ઉઘાડી રાખે છે મારૂ તે ન્હારૂ એ વાતને બાજુ પર રાખી સારૂ તે મારૂ તેનો સ્વીકાર કરી કોઈ પણ જાતનો હઠ કદાગ્રહ કરતો નથી, તેમજ પોતામા ન હોય તેવા ગુણ હોવાનો દેખાવ કે દાંભિક વૃત્તિ કદિ કરતો નથી આત્મ જાગૃતિ જેમ જેમ વધતિ જાય છે તેમ તેમ ઉન્નતિમા આગળ વધતો જાય છે ॥૪૮॥

इति तारानामा द्वितिया दृष्टि समाप्ता

તારા દૃષ્ટિ કહી હવે બલા દૃષ્ટિ કહે છે

सुखासनसमायुक्त   वलाया दर्शन दृढम् ॥
परा च तत्वशुश्रूषा   न क्षेपो योगगोचर' ॥४९॥

અર્થ આ બલા દૃષ્ટિવાળા યોગિને અષ્ટ યોગાગ પૈકી આસન નામના ત્રીજા યોગાગની પ્રાપ્તિ થાય છે, આથી કરી એક આસને અમુક વખત સુધિ ધ્યાનમા શાતિથી બેસી શકે છે, તેમજ આ બલા દૃષ્ટિમા બોધ કાષ્ટાગ્નિ ના કણના જેવો હોય છે, પ્રથમની બે દૃષ્ટિ કરતા આ બલા દૃષ્ટિમા બોધ ઘણો સારો હોય છે, અને અવસરે બોધની સ્મૃતિ પણ ઠીક રહે છે, તથા તત્વજ્ઞાન સાભળવાની ઇચ્છા આ દૃષ્ટિમા પરા-ઉત્કૃષ્ટ હોય છે, તેમજ ચાલુ વિષયને છોડી બીજી બાબતમા પ્રવૃત્તિ કરવા રૂપ આઠ દોષો પૈકી

ત્રીજો ક્ષેપ નામનો દોષ આ દષ્ટિમા હોતો નથી, કારણકે યોગ વિષયમાજ પ્રવૃત્તિ હોવાથી ॥૪૯॥

વિવેચન ત્રીજી બલા દષ્ટિમા સાધ્યનુ દર્શન કાઇક વિશેષ દઢ થાય છે, અહીં સુધિમા ગ્રથી ભેદની નજીક આત્મા આવી જાય છે તેથી કરી હવે આ બલા દષ્ટિવાળા જીવની ઉન્નત્તિ ઘણી સારી રીતે થાય છે, આસન સ્થિર થયેલ હોય તો ધ્યાન સારી રીતે થાય, આથી આ દષ્ટિમા યોગના આઠ અગો પૈકી ત્રીજુ આસન નામનુ યોગાગ અહીં પ્રાપ્ત થાય છે પદ્માસન, સ્વસ્તીકાસન, સુખાસાન વિગેરે આસનોમાથી ગમે તે અનુકુળ આવે તે આસન સિદ્ધ કરે છે, આથી ત્રણ ત્રણ કલાકથી વધારે એક આસને બેસી ધ્યાન કરી શકે છે આ બલા દષ્ટિમા બોધ ઘણો સારો અને દઢ કાષ્ટાગ્નિના કણની ઉપમાવાળો હોય છે, કાષ્ટનો અગ્નિ એકદમ બુજાઇ જતો નથી પણ અમુક વખત સુધી રહે છે, તે પ્રમાણે ગુરૂદ્વારા જે સત્ય વસ્તુ સમજાણી છે તે અવસર આવે-અમલમા મુકવા વખતે તે બોધની સ્મૃતિ હાજર થાય છે પ્રથમની બે દષ્ટિનો બોધ આ બલા દષ્ટિમા પ્રાપ્ત થાય છે તથા આ બલા દષ્ટિમા તત્વજ્ઞાન સાભળવાની ઈચ્છા ઘણીજ ઉત્કટ હોય છે તેમજ યોગનો અભ્યાસ કરવામા કે ધ્યાન કરવામા પ્રવૃત્તિ કરે ત્યારે તે વિષયને છોડી બીજા વિષયમા પ્રવૃત્તિ કરવારૂપ ક્ષેપ નામનો દોષ અહીં હોતો નથી તેમજ ધર્મના અનુષ્ઠાનોમા કટાળો આવવારૂપ ઉદ્વેગ નામનો બીજો દોષ બીજી તારા દષ્ટિમા ચાલ્યો જવાથી હવે ધર્મના અનુષ્ઠાનોમા

માર્ગે ચાલનાર પ્રાણી ઉપર દ્વેષ ન રાખતા તેઓને બનતી રીતે સુમાર્ગ ઉપર લાવવા પ્રયત્ન કરે છે અને તેમ કરતા જો તે સુધરી ન શકે તો તેના ઉપર ઉપેક્ષા કરે છે પણ દ્વેષતો કદિ કરતો નથી, તેમજ સત્ય વસ્તુની શોધ માટે પોતાની જાતને ઉઘાડી રાખે છે મારૂં તે સારૂં એ વાતને બાજુ પર રાખી સારૂ તે મારૂ તેનો સ્વીકાર કરી કોઈ પણ જાતનો હઠ કદાગ્રહ કરતો નથી, તેમજ પોતામા ન હોય તેવા ગુણ હોવાનો દેખાવ કે દાંભિક વૃત્તિ કદિ કરતો નથી આત્મ જાગૃતિ જેમ જેમ વધતિ જાય છે તેમ તેમ ઉન્નતિમા આગળ વધતો જાય છે ॥૪૮॥

इति तारानामा द्वितिया दृष्टि समाप्ता

તારા દૃષ્ટિ કહી હવે બલા દૃષ્ટિ કહે છે

सुखासनसमायुक्त बलाया दर्शन दृढम् ॥
परा च तत्त्वशुश्रूषा न क्षेपो योगगोचर ॥४९॥

અર્થ આ બલા દૃષ્ટિવાળા યોગિને અષ્ટ યોગાગ પૈકી આસન નામના ત્રીજા યોગાગની પ્રાપ્તિ થાય છે, આથી કરી એક આસને અમુક વખત સુધિ ધ્યાનમા શાંતિથી બેસી શકે છે, તેમજ આ બલા દૃષ્ટિમા બોધ કાષ્ટાગ્નિના કણુના જેવો હોય છે, પ્રથમની બે દૃષ્ટિ કરતા આ બલા દૃષ્ટિમા બોધ ઘણો સારો હોય છે, અને અવસરે બોધની સ્મૃતિ પણ ઠીક રહે છે, તથા તત્વજ્ઞાન સાભળવાની ઈચ્છા આ દૃષ્ટિમા પરા-ઉતકૃષ્ટ હોય છે, તેમજ ચાલુ વિષયને છોડી બીજી બાબતમા પ્રવૃત્તિ કરવા રૂપ આઠ દોષો પૈકી

ત્રીજો ક્ષેપ નામનો દોષ આ દૃષ્ટિમા હોતો નથી, કારણકે યોગ વિષયમાજ પ્રવૃત્તિ હોવાથી ॥૪૯॥

વિવેચન ત્રીજી બલા દૃષ્ટિમા સાધ્યનુ દર્શન કાંઈક વિશેષ દૃઢ થાય છે, અહીં સુધિમા ગ્રથી ભેદની નજીક આત્મા આવી જાય છે તેથી કરી હવે આ બલા દૃષ્ટિવાળા જીવની ઉન્નત્તિ ઘણી સારી રીતે થાય છે, આસન સ્થિર થયેલ હોય તો ધ્યાન સારી રીતે થાય, આથી આ દૃષ્ટિમા યોગના આઠ અગો પૈકી ત્રીજુ આસન નામનુ યોગાગ અહીં પ્રાપ્ત થાય છે પદ્માસન, સ્વસ્તીકાસન, સુખાસાન વિગેરે આસનોમાથી ગમે તે અનુકુળ આવે તે આસન સિદ્ધ કરે છે, આથી ત્રણ ત્રણ કલાકથી વધારે એક આસને બેસી ધ્યાન કરી શકે છે આ બલા દૃષ્ટિમા બોધ ઘણો સારો અને દૃઢ કાષ્ટાગ્નિના કણની ઉપમાવાળો હોય છે, કાષ્ટનો અગ્નિ એકદમ બુજાઇ જતો નથી પણ અમુક વખત સુધી રહે છે, તે પ્રમાણે ગુરૂદ્વારા જે સત્ય વસ્તુ સમજાણી છે તે અવસર આવે-અમલમા મુકવા વખતે તે બોધની સ્મૃતિ હાજર થાય છે પ્રથમની બે દૃષ્ટિનો બોધ આ બલા દૃષ્ટિમા પ્રાપ્ત થાય છે તથા આ બલા દૃષ્ટિમા તત્વજ્ઞાન સાંભળવાની ઈચ્છા ઘણીજ ઉત્કટ હોય છે તેમજ યોગનો અભ્યાસ કરવામા કે ધ્યાન કરવામા પ્રવૃત્તિ કરે ત્યારે તે વિષયને છોડી બીજા વિષયમા પ્રવૃત્તિ કરવારૂપ ક્ષેપ નામનો દોષ અહીં હોતો નથી તેમજ ધર્મના અનુષ્ઠાનોમા કટાળો આવવારૂપ ઉદ્વેગ નામનો બીજો દોષ બીજી તારા દૃષ્ટિમા ચાલ્યો જવાથી હવે ધર્મના અનુષ્ઠાનોમા

કટાળો પણ આવતો નથી તેમજ તેજ અનુષ્ઠાનોમા બરોબર લક્ષ્ય આપે છે આ પ્રમાણે આ બલા દૃષ્ટિમા આઠ યોગ ના અગો પૈકી એક આસન નામનુ અગ પ્રાપ્ત થાય છે, આઠ ગુણો પૈકી એક તત્વશુશ્રૂષા નામનો ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે, અને આઠ દોષો પૈકી ત્રીજો ક્ષેપ નામનો દોષ અહીં આવ્યો જાય છે, આ પ્રમાણે બલા દૃષ્ટિમા આ વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે હવે આગળ બીજા લાભો જે મળે તે કહે છે ॥૪૯॥

આજ બીના જણાવે છે

नास्या सत्यामसत्तृष्णा प्रकृत्यैव निवर्तते ॥
तदऽभावाच सर्वत्र स्थितमेवसुखासनम् ॥५०॥

અર્થ આ બલા દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થતા આ જીવની પુદ્દગલીક વસ્તુ તરફ જે આશક્તિ–અસત્ તૃષ્ણા હતી તે સ્વભાવિક રીતે ઓછી થઇ જાય છે, અને તૃષ્ણા ઘટી જવાથી આદ્યપરિભ્રમણના અભાવને લઈ સર્વ જગ્યાએ ધર્મના તમામ કાર્યોમા શાંતિ તથા સ્થિરતાપૂર્વક કરવાને સ્થિત થાયછે ॥૫૦॥

વિવેચન આ બલા દૃષ્ટિમા પ્રાણિ જ્યારે વર્તતો હોય છે, ત્યારે તેનામા એક એવા પ્રકારની સ્થિરતા આવી જાય છે કે, તેથી તેને અસત્ વસ્તુ ઉપર તૃષ્ણા થતી અટકી પડે છે, સામાન્ય પ્રકારે પુદ્દગલીક વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવા માટે આ જીવને બહુ તૃષ્ણા હોય છે, અને આ તૃષ્ણાને લઇ તે અનેક પ્રકારના દુખને સહન કરીને પણ વસ્તુ પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્ન કર્યા કરે છે, જો કે પ્રાપ્તિ થવી તે કર્માધિન છે પણ તૃષ્ણાને લીધે તે અનેક રીતે વલખા મારે

છે, આવા પ્રકારની તૃષ્ણા તે આ દષ્ટિમા નિવૃત્તિ પામી જાય છે, અને તેથી તેનામા પ્રકૃતિ સૌમ્યતા એવી સારી આવી જાય છે કે, તેને ધર્મના તમામ અનુષ્ઠાનોમા પરમ શાતિ અને સ્થિરતા હૃદયારની પ્રાપ્ત થાય છે, અને આને સુખામન બાહ્યપરિભ્રમણના અભાવને લઈને પરમ શાત ચિત્તે પ્રભુ ધ્યાનમા લિન થાય છે, ત્યારે તેને તેમા સ્થિત-ભાવ-સ્થિરતા પ્રાપ્ત થાય છે ॥૫૦॥

આજ વાત કરે છે

अत्वरापूर्वकं सर्वं गमनं कृत्यमेव वा ॥
प्रणिधानसमायुक्त मपायपरिहारत. ॥५१॥

અર્થ આ બલાદષ્ટિવાળો યોગિ હવે દેવ ગુરૂના વદન પૂજન વિગેરે ધર્મના સર્વ અનુષ્ઠાનોમા ઉતાવળ કર્યા વગર બહુ શાતિપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરે છે આ પ્રવૃત્તિ ત્યા સુધી કરે છે કે દેવવદન વિગેરે ધર્મકૃત્યોમા ચિત્તની એકાગ્રતા કરવા સાથે અપાયપરિહારત-ચક્ષુની ચચલતાને પણ દૂર કરે છે ॥૫૧॥

વિવેચન અત્યાર સુધી આ જીવને પુદ્ગલીક વસ્તુ તરફ વધારે લાગણી હોવાને લીધે દેવ, ગુરૂવદન, દર્શન, પૂજન વિગેરે ધર્મના સર્વ અનુષ્ઠાનો તરફ પ્રવૃત્તિ ઘણી ઓછી હતી, તેમજ વેઠ કાઢવા જેવી હતી, પણ હવે જરા સત્ય વસ્તુ સમજવાથી પુદ્ગલીક વસ્તુ તરફની લાગણી ઓછી થઇ જવાથી, તેમજ તૃષ્ણા પણ ઘટી જવાથી ધર્મના અનુષ્ઠાનો છે તેજ આત્મકલ્યાણ કરનાર છે એમ

સમજવાથી આ જીવમા સ્થિરતા પ્રાપ્ત થાય છે, અને દરેક શુભ કાર્યોમા હવે એક પ્રકારની અપૂર્વ શાંતિ દેખાય છે ચિત્તની એકાગ્રતા પણ જોવાય છે, તેમજ મન, વચન, કાયા, નેત્ર વિગેરેની અસ્થિરતારૂપ જે અપાય તેનો આ દૃષ્ટિમા અભાવ થઈ જાય છે ॥૫૧॥

બોધ જણાવ્યો, હવે શુશ્રૂષા બતાવે છે

कान्तकान्तासमेतस्य दिव्यगेयश्रुतौ यथा ॥
यूनो भवति शुश्रूषा तथास्या तत्त्वगोचरा ॥५२॥

અર્થ મનને હરણ કરનાર એવી સુદર સ્ત્રીની સાથે યુવાન પુરૂષને જેમ દિવ્ય ગાયન સાભળવામા જે મજા–આનદ આવે છે તેના કરતા આ બલા દૃષ્ટિવાળા યોગિને તત્વજ્ઞાન સાભળવાની વધારે ઇચ્છા થાય છે ॥૫૨॥

વિવેચન પરિપૂર્ણ સામગ્રીવાળો કોઈ યુવાન પુરૂષ પોતાની સુદર પત્ની સાથે જેમ દિવ્ય ગાયન સાભળવાની ઇચ્છા રાખે અને તેના શ્રવણમા જેમ તેને મજા પડે, આનદ આવે, તેવી રીતે આ બલા દૃષ્ટિવાળા જીવને તત્ત્વ શ્રવણ કરવાની ઇચ્છા પ્રબળ થાય છે અને તેમા તેને મજા પડે છે તારા દૃષ્ટિમા જે તત્વજ્ઞાનની જીજ્ઞાસા થઈ હતી તે આગળ વધીને અહીં શ્રવણની ઇચ્છા બહુ સારી રીતે થાય છે, જેમ રાજ્ય સપત્તિવાળો રાજા નવપરિણીત રાણી સાથે જ્યારે સુદર ગોખલામા બેસી ગીત શ્રવણ કરે, ઉસ્તાદ ગાયકો હાવભાવયુક્ત નાટક કરે અને સાથે અભિનય–મજરા કરતા જાય આવા પ્રકારનુ ગાયન સાભ-

ળવાની અને નૃત્ય જોવાની જેમ સર્વ પ્રાણીને તીવ્ર ઈચ્છા થાય છે, તેમ આ બલા દૃષ્ટિવાળા જીવને તત્ત્વ શ્રવણ કરવાની અતિ પ્રબળ ઈચ્છા થાયછે એને તત્ત્વ શ્રવણમા એવો આનદ આવે છે કે તેનુ વર્ણન પણ થઈ શકે નહિ ॥૫૨॥

શુશ્રૂષા કેવી છે તે બતાવે છે

बोधाम्भः स्रोतसश्चैषा सिरातुल्या सतां मता ॥
अभावेऽस्या. श्रुतव्यर्थं मसिरावनिकूपवत् ॥५३॥

અર્થ જ્ઞાનરૂપ પાણીના પ્રવાહને વધારવા આ શુશ્રૂષા અપૂર્વ પાણીની સીરા–વેણુ સમાન મહાત્મા પુરૂષો કહે છે આ શુશ્રૂષા ન હોય તો શ્રુતજ્ઞાન નકામુ જાય છે પાણીની વેણ જ્યા આવતી નથી એવી જગ્યાએ જેમ કુવાનુ ખોદવુ નકામુ છે, તેવી રીતે શ્રુતજ્ઞાન પણ શુશ્રુષા વગર નકામુ જાય છે ॥૫૩॥

વિવેચન, તત્વજ્ઞાન સાભળવાની જે પ્રબળ ઈચ્છા છે તેજ આ જીવને ઘણો આગળ વધારી આખરે મોક્ષ મેળવી આપે છે, આ શુશ્રુષા જ્ઞાનરૂપ પાણીના પ્રવાહને વધારવા પાણીની સિરા–વેણુનુ કામ કરે છે, પાણીના વેણ વગરની જગ્યાએ કુવો ખોદાવ્યો તો ખરો પણ અદર પાણીની સિરા–વેણ ન હોવાથી તે કુવો શુ ઉપયોગનો ? કાય કલેશ સિવાય બીજુ ફળ નથી, તે પ્રમાણે શુશ્રૂષા વગર શ્રુતજ્ઞાન પણ નકામુ છે શ્રુતજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતીજ નથી આથી આત્મકલ્યાણના ઇચ્છક જીવોએ તત્વજ્ઞાન વિષયક સાભળવાની ઈચ્છા ખુબ રાખવી ॥૫૩॥

સમજવાથી આ જીવમા સ્થિરતા પ્રાપ્ત થાય છે, અને દરેક શુભ કાર્યોમા હવે એક પ્રકારની અપૂર્વ શાંતિ દેખાય છે ચિત્તની એકાગ્રતા પણ જોવાય છે, તેમજ મન, વચન, કાયા, નેત્ર વિગેરેની અસ્થિરતારૂપ જે અપાય તેનો આ દૃષ્ટિમા અભાવ થઈ જાય છે ॥૫૧॥

બોધ જણાવ્યો, હવે શુશ્રૂષા બતાવે છે

कान्तकान्तासमेतस्य दिव्यगेयश्रुतौ यथा ॥
यूनो भवति शुश्रूषा तथास्या तत्त्वगोचरा ॥૫૨॥

અર્થ મનને હરણ કરનાર એવી સુદર સ્ત્રીની સાથે યૂવાન પુરુષને જેમ દિવ્ય ગાયન સાભળવામા જે મજા-આનદ આવે છે તેના કરતા આ બલા દૃષ્ટિવાળા યોગિને તત્વજ્ઞાન સાભળવાની વધારે ઇચ્છા થાય છે ॥૫૨॥

વિવેચન પરિપૂર્ણ સામગ્રીવાળો કોઈ યુવાન પુરુષ પોતાની સુદર પત્ની સાથે જેમ દિવ્ય ગાયન સાભળવાની ઇચ્છા રાખે અને તેના શ્રવણમા જેમ તેને મજા પડે, આનદ આવે, તેવી રીતે આ બલા દૃષ્ટિવાળા જીવને તત્વ શ્રવણ કરવાની ઇચ્છા પ્રબળ થાય છે અને તેમા તેને મજા પડે છે તારા દૃષ્ટિમા જે તત્વજ્ઞાનની જીજ્ઞાસા થઈ હતી તે આગળ વધીને અહીં શ્રવણની ઇચ્છા બહુ સારી રીતે થાય છે, જેમ રાજ્ય નપત્તિવાળો રાજા નવપરિણિત રાણી સાથે જ્યારે સુદર ગોખલામા બેસી ગીત શ્રવણ કરે, ઉસ્તાદ ગાયકો હાવભાવયુક્ત નાટક કરે અને સાથે અભિનય-મજરા કરતા જાય આવા પ્રકારનુ ગાયન સાભ-

તેમજ ભવાંતરમાં સાથે પણ આવનાર નથી આમ સમજી શરીર કરતાં પણ ધર્મની આ દૃષ્ટિવાળો વિશેષ કરી કદર કરે છે–લાગણી રાખે છે, તેમજ પુદ્ગલીક તમામ વસ્તુ તથા સ્વજનાદિ કુટુંબ પણ શરીરના નાશ થવા સાથે તમામ નાશ થઇ જાય છે, અથવા તમામ વસ્તુ પારકી થઇ જાય છે, આમ સમજીને ધર્મને કદિ છોડતો નથી ॥૫૯॥

આજ બીનાને સ્પષ્ટ કરે છે

इत्थं सदाशयोपेत स्तत्त्वश्रवण तत्परः ॥
प्राणेभ्य. परमं धर्मं बलादेव प्रपद्यते ॥६०॥

અર્થ આ પ્રમાણે આ દીપ્રા દૃષ્ટિવાળો જીવાત્મા આત્માના શુદ્ધ આશય યુક્ત નિરંતર તત્વજ્ઞાન સાંભળવામાં તત્પર રહે છે તેમજ પોતાના પ્રાણથકી અધિક પ્રધાન ધર્મને બલાત્ સારી પેઠે માને છે–સ્વીકારે છે ॥૬૦॥

વિવેચન આ દીપ્રા દૃષ્ટિવાળા જીવનમાં અમુક અંશે વિવેકજ્ઞાન પ્રાપ્ત થવાથી સત્ય સ્વરૂપ કાંઇક સમજવાથી પુદ્ગલીક વસ્તુ તરફની આશક્તિ ઘટતાં ધર્મ તરફ પ્રીતિ ઘણી વધે છે, અને આ પ્રમાણે આત્માના શુદ્ધ આશયથી–શુદ્ધ અંતઃકરણથી તત્વજ્ઞાન સાંભળવામાં તત્પર રહે છે, તેમજ આ તત્વજ્ઞાનના પ્રતાપે પોતાના પ્રાણ કરતાં–જીવ કરતાં પણ ધર્મને ઉત્કૃષ્ટ–પ્રધાન બલાત્ સારી પેઠે માને છે, આ તેનો સ્વભાવ છે, વળી આ દૃષ્ટિમાં રહેલા જીવને ધ્યાન કરતાં યોગોત્થાન–મન–વચન અને કાયાના યોગની અંદર થતી ચપળતા રૂપી દોષ તે આ દીપ્રા દૃષ્ટિવાળાને હોતો નથી ॥૬૦॥

વિવેચન બાહ્ય ભાવના ત્યાગરૂપ ભાવરેચક પ્રાણા
યામ પ્રાપ્ત થવાથી આ દીપ્રા દષ્ટિમા રહેલ યોગિ મહાત્માને
ધર્મ ઉપર એટલી બધી પ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય છે કે તે
પોતાના પ્રાણ કરતા પણ ધર્મને અધિક ગણે છે, તેના
ધર્મને માટે પ્રાણ છોડે પણ ધર્મનો ત્યાગ કરતો નથી
ગમે તેવા સંકટમા આવે છતે, તેમજ કોઈ તેના પ્રાણ લે
તો તે કબુલ કરે પણ ધર્મ છોડવાની અથવા ધર્મના
નિયમો તોડવાની હા પાડે નહિ, આ દષ્ટિવાળાનુ આવુ
દઢ વર્તન થાય છે તેનુ મુખ્ય કારણ કે તેને વ્યવહારના
તમામ કાર્ય તરફ અરૂચિ ઘણી થઈ છે તેજ છે ॥૫૮॥

આજ કારણ બતાવે છે

एक एव सुहृद्धर्मो मृतमप्यनुयाति य ॥
शरीरेण सम नाश सर्व मन्यत्तु गच्छति ॥५९॥

અર્થ આ દીપ્રા દષ્ટિમા બોધ સારો હોવાથી
દીપ્રા દષ્ટિવાળો જીવ બોધ-જ્ઞાનને લઈ વિચાર કરે છે
મરી ગએલા જીવની પાછળ માત્ર એક ધર્મજ મિત્ર
માફક પાછળ જાય છે બાકી પુત્ર, સ્ત્રી, ધનધાન્ય, રાજ્યા
તમામ વસ્તુ શરીરની સાથેજ નાશ પામે છે અગર પાછ
આવતી નથી અહિંજ પડી રહે છે ॥૫૯॥

વિવેચન આ દીપ્રા દષ્ટિમા રહેવા જીવને અમુક અ
વિવેકજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે, આથી તે સમજે છે કે પ્રા
જશે તો પણ ભવાતરમા મિત્રની માફક ધર્મ સાથે આ
છે, પરતુ ધર્મ જશે તો શરીર કાઈ કામ આવવાનુ ન

તેમજ ભવાંતરમાં સાથે પણ આવનાર નથી આમ સમજી શરીર કરતાં પણ ધર્મની આ દૃષ્ટિવાળો વિશેષ કરી કદર કરે છે-લાગણી રાખે છે, તેમજ પુદ્ગલીક તમામ વસ્તુ તથા સ્વજનાદિ કુટુંબ પણ શરીરના નાશ થવા સાથે તમામ નાશ થઇ જાય છે, અથવા તમામ વસ્તુ પારકી થઇ જાય છે, આમ સમજીને ધર્મને કદિ છોડતો નથી ॥૫૯॥

આજ બીનાને સ્પષ્ટ કરે છે

इत्थ सदाशयोपेत स्तत्त्वश्रवण तत्पर' ॥
प्राणेभ्य. परम धर्म बलादेव मपद्यते ॥६०॥

અર્થ આ પ્રમાણે આ દીપ્રા દૃષ્ટિવાળો જીવાત્મા આત્માના શુદ્ધ આશય યુક્ત નિરંતર તત્વજ્ઞાન સાભળવામાં તત્પર રહે છે તેમજ પોતાના પ્રાણથકી અધિક પ્રધાન ધર્મને બલાત્ સારી પેઠે માને છે-સ્વીકારે છે ॥૬૦॥

વિવેચન આ દીપ્રા દૃષ્ટિવાળા જીવનમાં અમુક અંશે વિવેકજ્ઞાન પ્રાપ્ત થવાથી સત્ય સ્વરૂપ કાંઇક અંશે સમજવાથી પુદ્ગલીક વસ્તુ તરફની આશક્તિ ઘટતાં ધર્મ તરફ પ્રીતિ ઘણી વધે છે, અને આ પ્રમાણે આત્માના શુદ્ધ આશયથી-શુદ્ધ અંતઃકરણથી તત્વજ્ઞાન સાભળવામાં તત્પર રહે છે, તેમજ આ તત્વજ્ઞાનના પ્રતાપે પોતાના પ્રાણ કરતાં-જીવ કરતાં પણ ધર્મને ઉત્કૃષ્ટ-પ્રધાન બલાત્ સારી પેઠે માને છે, આ તેનો સ્વભાવ છે, વળી આ દૃષ્ટિમાં રહેલા જીવને ધ્યાન કરતાં યોગોત્થાન-મન-વચન અને કાયાના યોગની અંદર થતી ચપળતા રૂપી દોષ તે આ દીપ્રા દૃષ્ટિવાળાને હોતો નથી ॥૬૦॥

તત્વશ્રવણના ગુણો કહે છે

क्षाराम्भस्त्यागतोयद्व न्मधुरोदकयोगत ॥
बीज प्ररोहमाप्नोते तद्वत्तत्वश्रुतेर्नर. ॥६१॥

અર્થ ખારા પાણીના ત્યાગથી અને મીઠાપાણીના સમાગમથી જેમ બીજ ઉગી નીકળે છે તેવી રીતે તત્વજ્ઞાન ના સાભળવાથી આ દીપ્રા દ્રષ્ટિવાલા જીવમા મોક્ષનુ બીરોપાય છે ॥૬૧॥

વિવેચન જમે તે જાતના બીજને મીઠુ પાણી મલે તો તરતજ તે ઉગી નીકલે છે, પણ ખારૂ પાણી જો મલે તો તે બીજ વાવ્યુ હોય તો પણ બીજ ઉગતુ નથી, પણ તે બીજ બળી જાય છે, તે બીજને મીઠા પાણીનુ જ્ઞાન ભલે ન હોય તો પણ તે મીઠા પાણીના સ્પર્શ માત્રથી બીજ ઉગી નીકળે છે, તે પ્રમાણે અચિંત્ય સામર્થ્યવાળી તથા મહાપ્રભાવ વાળી એવી તત્વશ્રુતિ થકી આ દીપ્રા દ્રષ્ટિવાલો જીવ પોતામા મોક્ષના બીજને વાવે છે ॥૬૧॥

આ તત્વશ્રુતિનો ભાવાર્થ કહે છે

क्षाराम्भस्तुल्यइह च भवयोगोऽखिलो मत ॥
मधुरोदक योगेन समा तत्त्वश्रुतिस्तथा ॥६२॥

અર્થ અહિ ખારા પાણી સમાન સમગ્ર સ સાર જાણવો અને મીઠા પાણીના સબંધ સમાન તત્વજ્ઞાનનુ ગુરૂ પાસે સાભળવુ જાણવુ ॥૬૨॥

વિવેચન સ સારની અ દર માતા,પિતા,પુત્ર સ્ત્રી,ધન, ધાન્ય અને મિત્રાદિ વિગેરે તમામ સયોગો છે તે ખારા

પાણીના જેવા અતત્વ શ્રવણરૂપ છે, તેનાવી કોઇ દિવસે બીજની વાવણી ન થાય, બીજને વાવ્યુ હોય તો પણ અકુરો કદિ ઉત્પન્ન થાય નહિ, પણ મીઠા પાણીના સબધ સમાન તત્ત્વશ્રવણ છે આનો સયોગ થયો હોય તો નિશ્ચયે કરી સમ્યકત્વ રૂપ બીજની વાવણી થાય છે, અને પરિણામે તેનાથી દેવલોકના સુખની પ્રાપ્તિરૂપ અકુરો નીકળી પરપગએ મોક્ષરૂપ ફલને આપે છે ॥૯૧॥

આ તત્વશ્રુતિનો ગુણ બતાવે છે

अतस्तु नियमादेव कल्याणमखिल नृणाम ॥
गुरुभक्तिसुखोपेत लोकद्वयहितावहम ॥६३॥

અર્થ **अतस्तु**–આ તત્વજ્ઞાનના સાભળવાથી નિયમે કરી સપૂર્ણ રીતે મનુષ્યોનુ કલ્યાણ થાય છે, કલ્યાણ કેવુ છે તે કહે છે ગુરૂશ્રીની ભક્તિ કરવાથી સુખને દેનાર છે તથા આ લોક તથા પરલોકના હિતને આપનાર છે ॥૬૩॥

વિવેચન સતસમાગમના અપૂર્વ લાભ માટે ગુરૂશ્રી જણાવે છે કે ગુરૂદ્વારા તત્વજ્ઞાન સાભળવાનો લાભ મળે છે, અને આ તત્વજ્ઞાન સાભળવાથી તેના હૃદયમા તમામ પ્રાણી પ્રતે પર ઉપકાર કરવાની ભાવના થાય છે, આ પર ઉપકાર કરવાથી તમામ જીવોનુ કલ્યાણ થાય છે, પર ઉપગારથીજ આગળ વધાય છે વળી ગુરૂ પ્રતે ભક્તિ બહુ માન આદર સત્કાર સન્માન કરવાથી તથા તેઓશ્રીના ફરમાન મુજબ ચાલવાથી તેઓશ્રીની આજ્ઞા મુજબ પગેપકાર કરવાથી વાસ્તવીક રીતે તેજ કલ્યાણ દેનાર છે તેમજ

તત્વશ્રવણના ગુણો કહે છે

क्षाराम्भस्त्यागतोयद्व न्मधुरोदकयोगत ॥
वीज मरोहमाधत्ते तद्वत्तत्वश्रुतेर्नर ॥६१॥

અર્થ ખારા પાણીના ત્યાગથી અને મ
સમાગમથી જેમ બીજ ઉગી નીકળે છે તેવી રી
ના સાભળવાથી આ દીપ્રા દ્દષ્ટિવાલા જીવમા મો
ેપાય છે ॥૬૧॥

વિવેચન જેમ તે જાતના બીજને મીઠુ
તો તરતજ તે ઉગી નીકલે છે, પણ ખારૂ પાણી
તો તે બીજ વાવ્યુ હોય તો પણ બીજ ઉગતું ન
તે બીજ બળી જાય છે, તે બીજને મીઠા પાણી
ભલે ન હોય તો પણ તે મીઠા પાણીના સ્પર્શ
બીજ ઉગી નીકળે છે, તે પ્રમાણે અચિંત્ય સામર્થ્ય
તથા મહાપ્રભાવ વાળી એવી તત્વશ્રુતિ થકી આ
દ્દષ્ટિવાલો જીવ પોતામા મોક્ષના બીજને વાવે છે ॥

આ તત્વશ્રુતિનો ભાવાર્થ કહે છે

क्षाराम्भस्तुल्यदृह च भवयोगोऽखिलो मत ॥
मधुरोदक योगेन समा तत्वश्रुतिस्तथा ॥६२॥

અથ અહિ ખારા પાણી સમાન સમગ્ર સ સાર જાણુ
અને મીઠા પાણીના સબધ સમાન તત્વજ્ઞાનનુ ગુરૂ પા
સાભળવુ જાણવુ ॥૬૨॥

વિવેચન સ સારની અદર માતા,પિતા,પુત્ર સ્ત્રી,ધન
ધાન્ય અને મિત્રાદિ વિગેરે તમામ સયોગો છે તે ખા

રૂપ ધ્યાન કરવાથી ભૃકુટિ કે બ્રહ્મરંધ્રમા લક્ષ્ય આપવાથી પ્રભુનુ સાક્ષાત્ દર્શન થાય છે અને આ દર્શન છે તેજ થોડા વખતમા પરમપદ–મોક્ષ મેળવી આપવામા અવશ્ય કારણ–અસાધારણ કારણ છે ॥૬૫॥

સુક્ષ્મબોધનુ લક્ષણ કહે છે

सम्यग्घेत्वादिभेदेन लोके यस्तत्त्वनिर्णय ॥
वेद्यसंवेद्य पदतः सूक्ष्मबोधः स उच्यते ।६६॥

અર્થ સમ્યક્ હેતુના ભેદવડે લોક–વિદ્વાનોની સભા મધ્યે જે તત્વનો નિર્ણય "वेद्यसंवेद्यपदत" જેનુ સ્વરૂપ આગળ કહેવામા આવે છે એવા વેદ્યસ વેદ્ય પદથી–સમ્યક્-ત્વથી નિશ્ચય કરવો, તેને સૂક્ષ્મબોધ કહે છે ॥૬૬॥

વિવેચન શ્રીમાન્ વાદિવેતાળ શ્રી દેવસૂરિજી મહારાજે પ્રમાણનયતત્વા લોકાલંકાર નામનો ન્યાયનો ગ્રથ બનાવેલ છે, આ ગ્રથમા હેતુઓનુ સ્વરૂપ–કેટલા પ્રકારના સમ્યક્ હેતુઓ અને કેટલા પ્રકારના હેત્વાભાસો છે, તેમજ પ્રમાણ નય તથા સપ્ત ભગીનુ સ્વરૂપ વસ્તુ તત્વનો નિર્ણય કરવા જણાવેલ છે, તથા વાદ કેવી રીતે કરવો વિગેરે અનેક બાબતો ઘણી સારી રીતે જણાવેલ છે, આની અદર હેતુનુ સ્વરૂપ સમ્યક્ પ્રકારે–અવિપરીતપણે જે સ્વરૂપ બતાવેલ તેને યથાર્થપણે જાણી તથા તેના ભેદો ફળ સ્વરૂપ વિગેરે તેના વડે વિદ્વાનોની સભા મધ્યે જે તત્વનો નિર્ણય [illegible] " વેદ્યસ વેદ્ય પદથી જે તત્વનો નિશ્ચય [illegible] જીવ વસ્તુ તત્વનો નિર્ણય ઘણી સારી રીતે

આ લોક તથા પર લોકના હિતને દેનાર જે શુભાનુબંધી પુણ્ય બંધ છે તે પણ ગુરૂભક્તિજ સાધ્ય છે, પ્રાપ્ત થ છે, ગુરૂની મદદ વગર કદિપણ આગળ વધી શકાતું નથી.॥૯૨॥

ગુરૂભક્તિનુ ઉત્કૃષ્ટ ફળ જણાવે છે

गुरुभक्तिप्रभावेन तीर्थकृद्दर्शनं मतम् ॥
समापत्त्यादिभेदेन निर्वाणैकनिरन्धनम् ॥૯૩॥

અર્થ ગુરૂ ભક્તિના પ્રભાવથી આ જીવ ઘણો આગળ વધે છે તેમજ ગુરૂશ્રીના સમાગમથી "समापत्ति" ધ્યાન વિશેષ અને તેના ભેદો તેમા તલ્લીન થવાથી–અભ્યાસ કરવાથી ધ્યાન દ્વારા તીર્થંકરનુ દર્શન થાય છે અને આ દર્શન છે તેજ મોક્ષનુ એક અસાધારણ કારણ છે ॥૯૩॥

વિવેચન જ્ઞાનિ એક શ્વાસ લઈને મુકે એટલા ટાઇમમા પૂર્વક્રોડવર્ષના કર્મને ખપાવે છે–ક્ષય કરે છે આ જ્ઞાનિ આત્મસ્વરૂપમા રમણતા કરનાર ધ્યાનિ જાણવો આ ધ્યાનના અનેક ભેદો શાસ્ત્રમા બતાવેલ છે, પણ હાલ આ ઉત્તમોત્તમ માર્ગ નષ્ટ પ્રાય જેવો થયો છે, ભાગ્યેજ ધ્યાન કરનારા જેવામા આવે છે પણ ધ્યાન સિવાય આગળ કદિ વધી શકાતુ નથી તે ચોકસ છે, જ્યારે ત્યારે પણ આ ધ્યાન કર્યા વગર છુટકો નથી, આ ધ્યાનનો લાભ ગુરૂશ્રી ની ભક્તિ કરવાથી મળે છે, અહીં "समापत्त्यादि" જે લખેલ છે તે એક પ્રકારનુ ધ્યાન છે, આના બીજા ભેદો આદિ શબ્દથી જણાવેલ છે, તે પાતંજલી વિગેરે યોગ દર્શનથી જાણવા યોગ્યછે,આ સમાપત્તિ–આ - ૧ પ્રાપ્તિ

સ્થિરા દૃષ્ટિમા સૂક્ષ્મ જે બોધ થાય છે તે બોધ પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિમા નથી હજી પુદ્ગલીક વસ્તુ તરફ એવા એવા પ્રસગે પ્રવૃત્તિ થઇ જાય છે, તેમજ સસાર સમુદ્રથી મુક્ત થવાની તથા કર્મનો ક્ષય કરવાની ભાવના થતી નથી, વળી દરેક પદાર્થોમા અનતા ધર્મો રહેલા છે, તેમજ નય નિક્ષેપા સપ્તભગી, અને પ્રમાણુ આ ચારથી વસ્તુતત્વનો નિર્ણય થાય છે, આ બોધ પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિમા ન હોવાથી તે સૂક્ષ્મબોધ કહેવાય નહિ, પણ આ જણાવેલ તમામ બીના સ્થિરાદિ ચાર દૃષ્ટિમા છે, લોકોત્તર પ્રવૃત્તિથી સસાર સમુદ્ર તરવાને સમર્થ બને છે, તથા કર્મક્ષય પણ સારી રીતે કરી શકે છે, તથા દરેક વસ્તુ અનત ધર્માત્મક છે તથા નય નિક્ષેપાદિથી વ્યાપ્ત છે,-યુક્ત છે આવો સૂક્ષ્મ બોધ સ્થિરાદિ દૃષ્ટિમા છે સૂક્ષ્મત્વ એટલે નિપૂણપણુ બોધનુ, તે આ દીપ્રાદૃષ્ટિમા નથી, કારણ કે પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિમા ગ્રથિભેદ થતો નથી આ કારણથી સૂક્ષ્મ બોધ પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિમા નથી પણ સ્થિરાદિ ચાર દૃષ્ટિમા છે ॥ ૬૬ ॥

પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિમા જે પદ છે તે કહે છે

अवेद्यसवेद्यपद   यस्मादासु तयोल्वणम् ॥
पक्षिच्छाया जलचर प्रवृत्याभमत परम् ॥६७॥

અર્થ પ્રથમની મિત્રાદિ ચાર દૃષ્ટિમા અવેદ્યસવેદ્ય પદ ઉત્કટ છે હજી સૂક્ષ્મ બોધના અભાવે સત્યવસ્તુ યથાર્થ સમજાણી ન હોવાથી, આજ વાતને દૃષ્ટાત આપી સમજાવે છે કે જેમ નદી સમુદ્ર કે તલાવમા આકાશમા ઉડતા

કરી શકે છે, દરેક વાકયો સાપેક્ષ હોય છે અને તે તનય પ્રમાણ તથા સપ્તભંગીથીજ વસ્તુ તત્વનો નિર્ણય વેદ્યસંવેદ્ય પદવાળોજ કરી શકે છે, પણ અવેદ્યસંવેદ્ય પદવાળો મિથ્યાદૃષ્ટિ વસ્તુતત્વનો નિર્ણય નહિ પણ કરી શકતો નથી માટેજ અહીં કહેવામા આવ્યુ છે કે વેદ્યસંવેદ્ય પદથી જે વસ્તુતત્વનો નિર્ણય થાય છે તેનેજ શાસ્ત્રકાર સૂક્ષ્મ બોધ કહે છે ॥ ૬૫ ॥

અહીં સૂક્ષ્મપણુ બતાવે છે

भवाम्भोधि समुत्तारा त्कर्मवज्रविभेदत ॥
ज्ञेय व्याप्तेश्चकात्स्न्र्येन सूक्ष्मत्व नायमत्र तु ॥६६॥

અર્થ સૂક્ષ્મબોધનુ સ્વરૂપ બતાવતા જણાવે છે કે સૂક્ષ્મબોધ તેજ કહેવાય કે જે બોધથી આ જીવ સંસાર સમુદ્રને તરવા સમર્થ થાય, કર્મરૂપી વજ્રને ભેદવા શક્તિવાન્ બને તથા જ્ઞેય–ઘટપટાદિ પદાર્થો, તેની સાથે અનંતા ધર્મો સારી રીતે વ્યાપિને રહ્યા છે એમ જણાવનાર હોય તેજ સૂક્ષ્મબોધ–જ્ઞાન કહી શકાય છે આ સૂક્ષ્મબોધ આ ચાલુ દીપ્રાદૃષ્ટિમા હોતો નથી ॥૬૬॥

વિવેચન અત્યાર સુધિ ચાર દૃષ્ટિમા જે બોધ જણાવ્યો તે સ્થુલ બોધ છે, પણ તે સૂક્ષ્મબોધ નથી, સૂક્ષ્મજ્ઞાન તો તે કહેવાય કે જે જ્ઞાન છતા રાગાદિ ગણ ઉભો ન રહે, સૂર્યનો ઉદય છતા અંધકાર રહે તો તે સૂર્યોદયજ ન કહેવાય, તે પ્રમાણે પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિના જ્ઞાનો જો કે બીજાઓની અપેક્ષાએ ઘણા સારા છે, તો પણ

સ્થિરા દૃષ્ટિમા સૂક્ષ્મ જે બોધ થાય છે તે બોધ પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિમા નથી હજી પુદ્ગલીક વસ્તુ તરફ એવા એવા પ્રસગે પ્રવૃત્તિ થઇ જાય છે, તેમજ સસાર સમુદ્રથી મુક્ત થવાની તથા કર્મનો ક્ષય કરવાની ભાવના થતી નથી, વળી દરેક પદાર્થોમા અનતા ધર્મો રહેલા છે, તેમજ નય નિક્ષેપા સપ્તભગી, અને પ્રમાણ આ ચારથી વસ્તુતત્વનો નિર્ણય થાય છે, આ બોધ પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિમા ન હોવાથી તે સૂક્ષ્મબોધ કહેવાય નહિ, પણ આ જણાવેલ તમામ બીના સ્થિરાદિ ચાર દૃષ્ટિમા છે, લોકોત્તર પ્રવૃત્તિથી સસાર સમુદ્ર તરવાને સમર્થ બને છે, તથા કર્મક્ષય પણ સારી રીતે કરી શકે છે, તથા દરેક વસ્તુ અનત ધર્માત્મક છે તથા નય નિક્ષેપાદિથી વ્યાપ્ત છે,—મુક્ત છે આવો સૂક્ષ્મ બોધ સ્થિરાદિ દૃષ્ટિમા છે સૂક્ષ્મત્વ એટલે નિપૂણપણુ બોધનુ, તે આ દીપ્રાદૃષ્ટિમા નથી, કારણકે પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિમા ગ્રથિભેદ થતો નથી આ કારણથી સૂક્ષ્મ બોધ પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિમા નથી પણ સ્થિરાદિ ચાર દૃષ્ટિમા છે ॥ ૬૬ ॥

પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિમા જે પદ છે તે કહે છે

अवेद्यसवेद्यपदं यस्मादासु तथोल्वणम् ॥
पक्षिच्छाया जलचर प्रवृत्याभमत परम् ॥६७॥

અર્થ પ્રથમની મિત્રાદિ ચાર દૃષ્ટિમા અવેદ્યસવેદ્ય પદ ઉત્કટ છે હજી સૂક્ષ્મ બોધના અભાવે સત્યવસ્તુ યથાર્થ સમજણી ન હોવાથી, આજ વાતને દૃષ્ટાત આપી સમજાવે છે કે જેમ નદી સમુદ્ર કે તલાવમા આકાશમા ઉડતા

પક્ષીઓની છાયા પડે છે છાયાને ભ્રાંતિથી કોઇ માણસ સાચા પક્ષી તરીકે માની પ્રાણીમા પ્રવેશ કરે તેને પકડવાનો શુ તે લાભ મેળવી શકવાનો છે ? કદિ પણુ તેમ મેળવી શકવાનો નથી "अत पर" આ કારણથી ઉત્કૃષ્ટ વેદ્યસવેદ્ય પદ આ પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિમા નથી ॥૬૭॥

વિવેચન અવેદ્ય સવેદ્ય પદ–મિથ્યાત્વ વેદ્યસવેદ્ય પદ–સમ્યકત્વ આ ગુણ પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિમા આવેલ ન હોવાથી હજી ભ્રમ થવા સભવ છે દૃષ્ટાત તરીકે પાણીમા પડતી પક્ષીઓની જેમ છાયાને કોઈ અજ્ઞાની માણસ સાચા પક્ષી તરીકે માની તેને પકડવાને પાણીમા પ્રવેશ કર તો શુ તે માણસ પકડવાનો લાભ મેળવી શકવાનો છે ? કદિ પણ નહિ મેળવે, આ જેમ અજ્ઞાન કે ભ્રાંતિથી બને છે તે પ્રમાણે આ પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિ પણ અવેદ્ય સવેદ્ય પદવાળી ઉત્કટ છે, સૂક્ષ્મ બોધના અભાવને લઈ વસ્તુમા રહેલ અનતાધર્મો તથા સાપેક્ષ પણાને બરોબર સમજી શક્તો નથી વળી આ દૃષ્ટિમા ગ્રથિભેદ પણ થતો નથી આને લઈ વેદ્યસવેદ્ય પદ તથા સૂક્ષ્મબોધ સ્થિરાદિ ચાર દૃષ્ટિમા છે આ સૂક્ષ્મબોધની શરૂઆત ચોથી દીપ્રાદષ્ટિના છેડે યથાપ્રવૃત્તિ કરણ પ્રાપ્ત થતા થાય છે એમ યોગાચાર્યો જણાવે છે ॥ ૫૩ ॥

આમ શા માટે તેનો ઉત્તર આપે છે

अपायशक्तिमालिन्य सूक्ष्मबोधविबधकृत् ॥
नैतद्वतोऽय तत्तत्त्वे कदाचिदुपजायते ॥ ६८ ॥

આમ શા માટે તેનો ઉત્તર આપે છે.

अपायशक्तिमालिन्य सूक्ष्मबोधविबन्धकृत् ॥
नैतद्वतो ऽय तत्तत्त्वे कदाचिदुपजायते ॥६८॥

અર્થ સૂક્ષ્મ બોધને બ ધ કરનાર–સૂક્ષ્મબોધ ન થવાનુ કારણ નરકાદિ અપાયના હેતુઓ– અસત્ પ્રવૃત્તિઓ તેના દ્વારા થતી આત્મશક્તિની મલીનતા તેજ સૂક્ષ્મ બોધ થવામા વિઘ્નભૂત છે, આથી આ મલીનતાવાલો પ્રાણી આ સૂક્ષ્મ બોધને મેળવી શકતો નથી, કદાચિત્ તત્વ વિષય બોધ થઈ પણ જાય તોપણ તે સુદર તો નથી ॥૬૮॥

વિવેચન આ દીપ્રા દૃષ્ટિમા હજી પુદ્ગલીક ભાવ તરફ અસત્ પ્રવૃત્તિ થવાના અ ગે આ જીવને નરકાદિ ગતિના અપાયને–દુ ખને દેનાર એવા કારણો–આશ્રવોનુ સેવન કર-વાથી–કર્મ બીજ વાવવાથી સૂક્ષ્મબોધ રૂપી ફળો પ્રાપ્ત થતા નથી તેમજ આ મલિનતા વાળા જીવને તત્વવિષયક બોધ થતો નથી, પર તુ આ દૃષ્ટિ અવ ધ્યબીજ રૂપ હોવાથી ક્યારેક બોધ પણ થાય ખરો,છતા તે બોધ ઘણો સુદર ન હોય ॥૬૮॥

अपायदर्शन तस्मा च्छुतदीपान्न तात्त्विकम् ॥
तदाभा ऽऽलन्नत्त्वस्य तथापापे प्रवृत्तित ६९॥

અર્થ આ દૃષ્ટિવાળો જીવ પોતામા રહેલા તાત્વિક દોષોને આગમ રૂપ દીવાથી જોઈ શકતો નથી પર તુ ભ્રાન્તિથી પારમાર્થિક કર્તવ્યોની માફક કાર્યો કરે છે, કારણકે હજી બીન ઉપયોગથી પણ પાપની અ દર પ્રવૃત્તિ થાય છે ॥૬૯॥

વિવેચન સ સારની અ દર એવા પણ જીવો પડયા છે કે માત્ર ઉપરના દેખાવ ખાતર એવો ઠઠારો કરે છે કે

તેને જોઈ બીચારા બાહ્યદૃષ્ટિવાળા જીવો તેમા ફસાઈ જાય છે, અને માને છે કે આતો માહાત્મા ખરેખર ચોથા આરાની વાનકી રૂપ છે, ભલે એકવાર એવા ભોળા જીવોને છેતરી પોતાની વાહવાહ બોલાવે, આવા બાહ્ય આડબરી જીવો તાત્વિક દૃષ્ટિથી પોતામા રહેલા દોષોને શ્રુતજ્ઞાન રૂપ પ્રદીપથી જોઈ શકતા નથી, પરતુ ભ્રાતિથી પરમાર્થના જેવી ક્રિયા કરવાનો ડોળ કરે છે આ પ્રમાણે પોતામા રહેલા દોષોને નહિ જોવાથી આના ઉપયોગથી પાપમા પ્રવૃત્તિ કરે છે સારાશ એ છે કે સૂક્ષ્મ બોધ ન હોવાથી આ દૃષ્ટિવાળો જીવ હજી પોતામા રહેલા દોષોને જોતા શીખ્યો નથી ॥૬૯॥

अतोऽन्यदुत्तरास्वस्मा त्पापे कर्मागसो ऽपि हि ॥
तप्तलोहपदन्यासतुल्या वृत्तिः क्वचिद्यदि ॥७०॥

અર્થ 'अताऽ यत् અવેદ્ય સ વેદ્ય પદથી અન્ય જે વેદ્યસ વેદ્યપદ उत्तरासु સ્થિરાદિ ચાર દૃષ્ટિમા હોય છે, આવેદ્યસ વેદ્યપદથી કદાચ કર્મસ યોગને લઈ પાપની અદર પ્રવૃત્તિ કરે તો પણ તે પ્રવૃત્તિ તપાવેલા લોઢાના ગોળા ઉપર પગના મુકવા જેવી કરે છે, વાસ્તવિક રીતે તો તે અસત્ પ્રવૃત્તિ કરતોજ નથી પણ કદાચ કરે તો અત્યત પાપથી ડરતો ડરતો કરે છે ॥૭૦॥

વિવેચન અવેદ્યસ વેદ્યપદ—એટલે મિથ્યાત્વ વેદ્ય સ વેદ્યપદ એટલે સમ્યકત્વ આ સમ્યકત્વ ગુણ સ્થિરાદિ ચાર દૃષ્ટિમા હોય છે, આ ગુણને લઈ આ દૃષ્ટિવાળો જીવ પાપના કોઈપણ કામમા—હિસાદિ વિગેરેમા પ્રવૃત્તિ કરતો

નથી કદાચ કર્મ યોગને લઈ પ્રવૃત્તિ થઈ જાય તો તે લોઢાના તપાવેલા ગોળા ઉપર જેમ પગ મુકવો તેના જેવી હોય અર્થાત્ પાપ પ્રવૃત્તિ કરતા ઘણોજ ડરે છે, ચાલતા સુધિ તો કરતો નથી અને કદાચ પ્રવૃત્તિ કરે તો હદપારનો પશ્ચાતાપ તેને હોય છે ॥૭૦॥

આમ હોવાનુ કારણ બતાવે છે

वेद्यसंवेद्यपदतः संवेगातिशयादिति ॥
चरमैव भवत्येषा पुनर्दुर्गत्ययोगतः ॥७१॥

અર્થ વેદ્યસ વેદ્યપદને લઈ આજીવને અતિશય વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે, અને આ વૈરાગ્યને લઈ આ પાપપ્રવૃત્તિ છેટલી છે, કારણકે હવે પછી તેની ફરીથી દુર્ગતિ થવાની નથી ॥૭૧॥

વિવેચન વેદ્યસ વેદ્યપદ, કે જેનુ સ્વરૂપ આગળ કહેવામા આવે છે આ પદને લઈ આદષ્ટિવાળા જીવને અતિશય વૈરાગ્ય થાયછે, અને આ વૈરાગ્યને લઈ હવે આ જીવની આ છેટલીજ પાપપ્રવૃત્તિ છે, કારણ કે હવે ફરી દુર્ગતિ તેની થવાની નથી, અહિ વાદિ શકા કરે છે કે, આ તમારૂ કહેવુ ઠીક નથી, કારણકે શ્રેણિકાદિના ઉદાહરણથી તથા જેઓ સમ્યકત્વથી પતિત થઈ ગયા છે, એવા અનતાજીવો અનેક વાર દુર્ગતિમા ગયા છે, તો પછી છેટલી વારની દુર્ગતિ છે તે કેમ કહેવાય આનો ઉત્તર આપતા કહે છે કે, આ તમારૂ કહેવુ ઠીક નથી અમારો અભિપ્રાય તમો જાણતા નથી અહિ જે વેદ્યસ વેદ્યપદ કહેલ છે તે ક્ષાયિકસમ્યકત્વને આશ્રિ કહેલ છે, નિશ્ચયથી વેદ્યસ વેદ્યપદ તેજ કહેવાય છે,

આ અભિપ્રાયથી અમોએ વ્યવહાર કરેલ છે, વળી આ ક્ષાયિક સમ્યકત્વ હોતે છતે દુર્ગતિ ફરી મળતી નથી, કારણ ઉપશમ કે ક્ષયોપશમ સમ્યકત્વપતનસ્વભાવવાળા હોવાથી દુર્ગતિ મળી શકેછે, પણ ક્ષાયિક સમ્યકત્વ પતન સ્વભાવ વાળુ ન હોવાથી તે પ્રાપ્ત થયા પછી ફરી દુર્ગતિ મળતી નથી, વાદિ, તો પછી શ્રેણિકરાજાને ક્ષાયિકસમ્યકત્વ છતા દુર્ગતિ કેમ મળી ? ઉત્તર–સમ્યકત્વ પામ્યા પહેલા આયુષ્ય નામ કર્મનો બંધ પડી જવાથી દુર્ગતિ મલીછે, અથવા નરક ગતિમા ગયા છતા માનસીક દુઃખ નહોવાથી તે દુર્ગતિજ ન કહેવાય જેમવજ્રના તદુલને પકાવવાથી તે કદિપાકતા નથી, અદર જરાપણ વિકાર થતો નથી, તે પ્રમાણે અતઃકરણમા શ્રેણિકરાજાને જરાપણ દુઃખ સબધી વિકાર ન થવાથી તે દુર્ગતિજ નથી અથવા, આ વાત એકાતથી પકડવી તે સારી નહિ પ્રાયિક તે વાત જાણવી, આથી શ્રેણિક રાજાને છોડી બીજા માટે આ વાત સમજવી કે ક્ષાયિકસમ્યકત્વ પ્રાપ્ત થયા પછી ફરી દુર્ગતિ મળતી નથી આ વેદ્યસવેદ્યપદથી જુદુ અવેદ્યસ વેદ્યપદ છે તેનુ સ્વરૂપ હવે બતાવે છે ॥૭૧॥

પરમાર્થપદ બતાવે છે,

अवेद्यसवेद्यपद मपदंपरमार्थत ॥
पद तु वेद्यसवेद्य पदमेवहि योगिनाम ॥७२॥

અર્થ અવેદ્યસ વેદ્યપદ છે તે પરમાર્થથી અપદ છે પરતુ વેદ્યસ વેદ્ય પદ છે તેજ યોગિમહાત્માઓનુ ખરૂ પદ છે ॥૭૨॥

વિવેચન અવેદ્ય સ વેદ્યપદ એટલે મિથ્યાદૃષ્ટિના

આશયનુ-હૃદયનુ સ્થાન છે, અર્થાત્ મિથ્યાદષ્ટિનુ જ્ઞાન-આ જ્ઞાન છે તે વાસ્તવિક "अपद" છે, યથાસ્થિત વસ્તુતત્ત્વની પ્રાપ્તિને કરાવનાર નથી પરંતુ "पदंतु, पद," વેદ્યસ વેદ્યપદ છે તેજ પદ છે, આ પદ યોગિમહાત્માઓનુ હોય છે, વસ્તુ તત્ત્વને જાણનાર એવા સમ્યકત્વદષ્ટિ મહાત્માઓનુજ આપદ છે, આપદનુ અન્વર્થ લક્ષણ આગળ કહેવામા આવેછે ॥૭૨॥

આજ બીના જણાવે છે,

वेद्य संवेद्यते यस्मि न्नपायादि निबन्धनम् ॥
तथाऽप्रवृत्ति बुध्यापि स्त्र्यागमविशुध्धया ॥७३॥

અર્થ વેદ્ય કહેતા જ્ઞાનથી ગ્રહણ કરવા લાયક એવો પદાર્થ ક્ષયોપશમના અનુસરે જાણીએ જે પદછતા-જે જ્ઞાન છતા તે વેદ્યસ વેદ્યપદ, આ પદ કેવુ છે તો કહે છે, સ્વર્ગ, નરકાદિના સ્વરૂપને જણાવનાર છે, તથા શ્રુતજ્ઞાનથી દૂરકરેલ છે વિપરીતમલ જેણે આવી નિર્મળ બુદ્ધિથી સ્ત્રી વિગેરેનું ખરૂ સ્વરૂપ જાણવાથીતથા "अप्रवृत्ति बुध्या' કહેતા અસત્પ્રવૃત્તિને ત્યાગ કરવાની બુદ્ધિ જેનાથી થાયછે,તેવેદ્યમ્ વેદ્યપદછે ॥૭૩॥

વિવેચન વેદ્યસ વેદ્યપદના સ્વરૂપને જણાવતા શાસ્ત્ર કાર મહારાજ જણાવે છે કે જાણવાલાયક એવા ઘટપટાદિ પદાર્થો,તથા નરક,સ્વર્ગ મનુષ્ય વિગેરે ગતિના કારણો તથા અસત્પ્રવૃત્તિવાળી બુદ્ધિથી થતા ગેરલાભો તથા સ્ત્રી પુત્રધન ધાન્ય વિગેરે વસ્તુથી થતા કર્મબંધનો જે શ્રુત જ્ઞાનવાળી નિર્મળ બુદ્ધિથી સ વેદ્યતે જાણીએ ક્ષયોપશમના અનુસારે જેથી તેવેદ્યસ વેદ્યપદછે,અહિ મૂળસૂત્રમા સ્ત્રીનુ ગ્રહણ કરેલ

છે, તેથી એમ જણાવે છે કે, કર્મબંધનમા મુખ્યકારણ સ્ત્રી છે બુદ્ધિમાન મનુષ્યે પણ સ્ત્રીના પાસમા સપડાઈ જાય છે એમ જણાવવા મૂળપાઠમા સ્ત્રીનુ ગ્રહણ કરેલ છે ॥ ૭૩ ॥

तत्पद साध्ववस्थानाद् भिन्नग्रन्थ्यादिलक्षणम् ॥
अन्वर्थयोगत स्तत्रे वेद्यसवेद्यमुच्यते ॥७४॥

અર્થ સારી રીતે વસ્તુ તત્ત્વના નિશ્ચયથી રાગદ્વેષરૂપી ગ્રંથિને ભેદવારૂપ આપદ છે, અન્વર્થયોગથી સિદ્ધાતમા वेद्यसंवेद्यते अनेन જાણવા લાયક જાણી એ જેનાવડે તેને વેદ્યસ વેદ્યપદ કહેછે, અર્થાત્ આને સમ્યક્દર્શન કહેછે ॥૭૪॥

વિવેચન 'पदनात् पदं' આશય, કે સ્થાન, સારી રીતે વસ્તુતત્ત્વના નિશ્ચયથીસમ્યક્—સારીરીતે શુદ્ધ આશયથી રાગદ્વેષરૂપીગાઠને ભેદવાથી પ્રાપ્ત થયુ છે ખરૂ સ્વરૂપ જેને એવુ આપદ સાર્થક-ગુણ નિષ્પન્ન વેદ્યસ વેદ્યપદ શાસ્ત્રમા જણાવેલ છે, વેદ્ય સવેદ્યતે અનેન જાણવા લાયક વસ્તુનો નિશ્ચય જેના વડે યથાર્થ કરાવે તેજ આ સમ્યક્દર્શન-વેદ્યસ વેદ્યપદ છે જ્યા સુધી સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થતી નથી ત્યાસુધી વસ્તુતત્ત્વનો યથાર્થબોધ થતો નથી આ સૂક્ષ્મબોધ ચોથી દૃષ્ટિમા થતો નથી ॥૭૪॥

આ પદથી ભિન્નપદ બતાવે છે

अवेद्यसवेद्यपद विपरीतमतो मतम् ॥
भवाभिनन्दिविषय समारोपसमाकुलम् ॥७५॥

અર્થ અવેદ્યસ વેદ્ય પદ છે તે પહેલા કરતા વિપરીત કહેલ છે, સમારોપ સમાકુલ હોતા વિપરીત જ્ઞાનથી યુક્ત

અને ભવાભિનંદિ વિષયવાળુ છે, અર્થાત્ ભવાભિનંદિ જીવે અંગિકાર કરેલુ આઅવેદ્યસ વેદ્યપદ-મિથ્યાજ્ઞાનછે તેમ સમજવુ ॥ ૭૫ ॥

વિવેચન વેદ્યસ વેદ્યપદ કરતા આ અવેદ્ય સ વેદ્યપદ છે તે વિપરીત છે-મિથ્યાત્વ છે, અને આ મિથ્યાત્વને લઇ અવેદ્ય કહેતા નહિ જાણવા લાયક એવી પુદ્દગલીક વસ્તુમા રાતદિવસ માથા માર્યા કરે પણ જે જાણવા લાયક આત્મકલ્યાણને કરનાર તત્ત્વાદિ સ્વરૂપ જે સત્ય છે તેને જાણવા પ્રયત્ન ન કરે તથા પ્રકારના પરિણામ નહોવાથી, અજ્ઞાનાવરણ ક્ષયોપશમના અનુસારે તત્ત્વ વિષય નિશ્ચય બુદ્ધિ ન થવાથી મૃગતૃષ્ણામા પાણીની ભ્રાંતિ જેમ થાય છે, તેની માફક-આ પદથી તાત્વિકબોધ થતો નથી, અને જેનુ સ્વરૂપ આગળ કહેવામા આવે છે એવા ભવાભિનંદિ જીવ કે જેને સંસારમાજ આનંદ આવેછે, તેની માફક મિથ્યાત્વ દોષથી વિપરીત પ્રવૃત્તિ કરતા નરકાદિ ગતિ તરફ પ્રયાણ કરે છે, જો કે મિત્રાદિ દષ્ટિમાઅવેદ્યસવેદ્ય પદશિથિલ છે તોપણ આદરવા લાયક તથા જાણવાલાયક વસ્તુને યથાર્થ ન જાણવાથી વિપરીત પ્રવૃત્તિ કરી ચારગતિરૂપ સંસારમા અવેદ્યસ-વેદ્યપદવાળોપરિભ્રમણ કરે છે ॥ ૭૫॥

ભવાભિનંદિ જીવનુ લક્ષણ કહે છે

क्षुद्रो लाभरति र्दीनो मत्सरी भयवान् शठः ॥
अज्ञो भवाभिनन्दि स्यान्निष्फलारंभसंगतः ॥७६॥

અર્થ કૃપણ-યાચાશીલ, દીન નિરંતર અકલ્યાણને જેનાર, મત્સરી-પરના ભલામા રાજી નહિ, ભયવાન્-નિર-

तर बीकण, शठ –मायावी, अज्ञो–मूर्ख भवाभिनंदि संसार ने बहु माननारो, आवा माणुसना आर लेलाकार्यो कदिपण पूर्ण थता नथी, कारणके सर्व जग्याओ अपारमार्थिक वस्तु मां ज आग्रही होय छे ॥७६॥

विवेचन ज्यांसुधि पुद्गलीक वस्तुमां राचवापणुं होय, संसारने ज सुखनुं स्थान मानी तेमांज रातदिवस प्रवृत्ति करतो होय तेने सूक्ष्मबोध–या सम्यकत्वनी प्राप्ति कयांथी थाय? अस्थिर वस्तुने स्थिर मानी दान देवामां कृपणता ते करे छे, १ ते वस्तु मेळववा दरेक जण पासे याचना करे छे २ दीनताने लइ निरंतर अकल्याणने जोवे छे, ३ परना भलामां राजी नहि, ४ निरंतर भय नेज जोनार, ५ गमे ते रीते प्रपंच करी वस्तु मेळवनार ६ वस्तुतत्वने नहि समजनार मूर्ख, ७ संसारने ज बहु बहु माननार, संसारमां ज सर्व वातनी अनुकुलता एज मोक्ष माननार, ८ आवा जीवने भवाभिनंदि कहेछे आ जीव पुद्गलीक वस्तु मेळववा गमे तेटलो प्रयत्न करे तोपण तेमां ते फळीभूत थतो नथी, दरेक वस्तुनी अनुकुलता मेळववी ते पुण्यने आधिन छे, अने पुण्यनी प्राप्ति परोपकारादि सतकार्यो करवाथी मळेछे,तेमां तेने अतत्व बुद्धि –असत् बुद्धिनो आग्रह थवाथी प्रवृत्ति करतो नथी ॥७८॥

जो आम छे तो शुं समजवुं

इत्यसत्परिणामानु विद्धो बोधो न सुंदर ॥
तत्संगादेव नियमा द्विषसंपृक्तकान्नवत् ॥७७॥

અર્થ આ પ્રમાણે ભવાભિનંદિના અસત્ પરિણામથી યુક્ત જે બોધ છે તે સારો નથી કારણકે ભવાભિનંદિના અસત્પરિણામના સબંધને લઈ નિયમે કરી ઝેર વડે કરી મિશ્રીત અન્ન જેમ ઝેરરૂપ જ ગણી ઉપયોગમાં આવતું નથી તે પ્રમાણે આ બોધ પણ નકામો સમજવો ॥૭૭॥

વિવેચન એકતરફ વસ્તુતત્વ જાણવાનો બોધ કરવો અને બીજી બાજુ પુદ્ગલીક વસ્તુ મેળવવા અનેક પ્રપંચો કરવા, એક બાજુ વસ્તુમાં રહેલ અનિત્યત્વ, ક્ષણિકત્વ, અસારત્વ વિગેરેનો ઉપદેશ આપી તેના પ્રતેની આસક્તિ દૂર કરવા ઉપદેશ આપવો, અને બીજી બાજુ તે અસાર વસ્તુ મેળવવા પ્રયત્ન કરવો આ ઉપદેશ પોથીમાના રીંગણા જેવો કોને અસર કરે ભવાભિનંદિની અસત્ પ્રવૃતિવાળો બોધ તે વાસ્તવિક બોધ જ નથી, વિવક્ષિત પરિણામના સબંધને લઈ નિયમે કરી અન્નમાં ઝેર ભળવાથી વાસ્તવિક તે અન્નજ ન કહેવાય તે પ્રમાણે આ બોધ પણ સુંદર ન કહેવાય ॥ ૭૭ ॥

આનું ફળ બતાવે છે

एतद्वन्तोऽत एवेह विपर्यासपरा नरा ॥
हिताहितविवेकान्धा खिद्यन्ते साम्प्रतेक्षिण ॥७८।

અર્થ આ અવેદ્યસંવેદ્ય પદવાળા જીવો મિથ્યાત્વપણાને લઈ પુદ્ગલીક વસ્તુમાજ આનંદ માનનારા હોવાથી તેઓ આલોકમાં વિપરિત પ્રવૃત્તિ કરવામાં તત્પર રહે છે, તેમજ આ હિતકારી છે કે અહિતકારી છે તેનો વિવેક કરવાને

તર બીકણુ, શઠ –માયાવી, અજ્ઞો–મૂર્ખ ભવાભિનંદિ સંસાર ને બહુ માનનારો, આવા માણસના આરંભેલાકાર્યો કદિપણ પૂર્ણ થતા નથી, કારણકે સર્વ જગ્યાએ અપારમાર્થિક વસ્તુમા જ આગ્રહી હોય છે ॥૭૬॥

વિવેચન જ્યાસુધિ પુદ્ગલીક વસ્તુમા રાચવાપણું હોય, સંસારને જ સુખનુ સ્થાન માની તેમાજ રાતદિવસ પ્રવૃત્તિ કરતો હોય તેને સૂક્ષ્મબોધ–યા સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ કયાથી થાય ? અસ્થિર વસ્તુને સ્થિર માની દાન દેવામા કૃપણતા તે કરે છે, ૧ તે વસ્તુ મેળવવા દરેક જણ પાસે યાચના કરે છે ૨ દીનતાને લઇ નિરંતર અકટ્યાણું જોવે છે, ૩ પરના ભલામા રાજી નહિ, ૪ નિરંતર ભય નેજ જોનાર, ૫ ગમે તે રીતે પ્રપંચ કરી વસ્તુ મેળવનાર ૬ વસ્તુતત્વને નહિ સમજનાર મૂર્ખ, ૭ સંસારને જ બહુ બહુ માનનાર, સંસારમા જ સર્વ વાતની અનુકુલતા એજ મોક્ષ માનનાર, ૮ આવા જીવને ભવાભિનંદિ કહેછે, આ જીવ પુદ્ગલીક વસ્તુ મેળવવા ગમે તેટલો પ્રયત્ન કર તોપણ તેમા તે ફળીભૂત થતો નથી, દરેક વસ્તુની અનુકુલતા મેળવવી તે પુણ્યને આધિન છે, અને પુણ્યની પ્રાપ્તિ પરોપકારાદિ સતકાર્યો કરવાથી મળેછે,તેમા તેને અતત્વ બુદ્ધિ –અસત્ બુદ્ધિનો આગ્રહ થવાથી પ્રવૃત્તિ કરતો નથી ॥૭૬॥

જો આમ છે તો શુ સમજવુ

इत्यसत्परिणामानु विद्धो बोधो न सुंदर ॥
तत्संगादेव नियमा द्विषसंपृक्तकान्नवत् ॥७७॥

અર્થ જેવી રીતે ખરજવાલાને ખરજ ખણુવામા જે બુદ્ધિ છે–લગ્ની લાગી છે, તેવી બુદ્ધિ ખસ દૂર કરીને સુખી થવામા નથી તેવી રીતે ભવાભિનંદિ જીવોનીબુદ્ધિ ભોગના જે અગો છે સ્ત્રી, વસ્ત્ર, ગંધ સુદર આહારાદિ વિગેરે મેળવવા જે લગ્ની લાગી છે, તેવી ભોગની ઇચ્છા મૂલથીજ નાશ થાય તેના માટે પ્રવૃત્તિ કરતા નથી ॥૮૧॥

વિવેચન ભવાભિનંદ જીવનુ સ્વરૂપ દ્રષ્ટાતથી જણાવે છે કે કોઇ એક ખસ–ખરજવાળો જીવ તેને ખરજ ઘણી આવવાથી ખુબ નખવડે આગળાને ખણુવા લાગ્યો, આખરે નખો પણ ક્ષીણુ થઇ જવાથી ખરજને ખણુવા માટે સાઠીની શોધમા ફરે છે, પણુ તે જે જગ્યાએ રહે છે ત્યા રેતીવાળી જમીન હોવાથી ખણુવા માટે સાઠી ન મળી એટલામા ભિક્ષાપુટિક, તથા ઔષધ આપીને ગ્રહણુ કરેલ છે ઘાસનો પુળો જેણે એવા વૈદ્યરૂપ વટેમાર્ગુંનુ દર્શન થયુ, આ ખરજવાળા માણુસે તેની પાસેથી એક તૃણુ–સાઠીની માગણી કરી તેણે એક સાઠી આ માણુસને આપી, આમાણુસ હૃદયથી ઘણોજ ખુશી થયો અને વિચારવા લાગ્યો કે ધન્ય છે આ માણુસને,કે જેની પાસે આટલા બધા કડુયને–ખરજ ખણુવાની સાઠીઓ છે, પછી તેણે આ વટેમાર્ગુને પુછયુ,ભાઇ આટલા બધા કડુયનો કયા મળે છે, તેણે જવાબ આપ્યો કે લાટ દેશમા, પણુ તને આની જરૂર શુ છે? આ માણુસે ઉત્તર આપ્યો કે ખરજ ખણુવાનો વિનોદઆથી કરવાનોછે, પથિક કહે છે કે જેઆમ [illegible] તો પછી કડુયનોની–સાઠીઓની જરૂર શુ છે [illegible] રાત્રિમાજ દૂર કરી દઉ, ત્રિફલાનો

અહિંસા અનારભાદિ વિગેરેને મોહને લઈ અકૃત્ય-અકરવા યોગ્ય જોવે છે, તથા દુ ખમા-વિષયાદિ પ્રવૃત્તિમા સુખની બુદ્ધિવડે ખેચાએલા જીવો કચ્છૂ-પામા-ખસ તેને ક ડુયકા-ખણવાવાળા પ્રાણીઓની માફક હેરાન થાય છે ॥૮૦॥

વિવેચન. જેમ ધતુરાનાપાન કરવાથી માણસતમામ વસ્તુને વિપરીત જોવે છે, મદિરાના પાન કરવાથી કૃત્યા કૃત્યને જોઇ શકતો નથી, તેવી રીતે મોહરૂપી મદીરના પા નથી આ જીવ કુકૃત્ય--જીવ હિ સા, અસત્ય, ચૌરી, મૈથુન, પરિગ્રહ વિગેરેને કરવા યોગ્ય કૃત્યની માફક માની તેમા પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેમજ કૃત્ય-કરવા યોગ્ય અહિંસા સત્ય, અચૌર્ય, બ્રહ્મચર્ય, અકિ ચનપણું વિગેરેને અકૃત્યની માફક માની તેની તરફ પ્રવૃત્તિ કરતો નથી દુ ખમા-અનેક પ્રક ારના આરભ સમારભાદિમા સુખની બુદ્ધિવડે પ્રવૃત્તિ કરે છે, જેમ કોઇ માણસને ખસ થવાથી તેની આવતી ચીઠી ચળ તેને દૂર કરવા ખુબ ખજોલેછે સુખની બુદ્ધિથી, પણ ચળ ઓછી થતી નથી, અને પરિણામે હાથમા અનેક પ્રકારના ચાદા પડી જવાથી જેમ હેરાન થાય છે, અહીં મૂલ સૂત્રમા પડેલ આદિ શબ્દવડે કોઢ રોગવાળો લેવો આ કોઢીઓ કોઢના ચાદામા પડેલા કૃમિયા, તેના દુખથી મુક્ત થવા અગ્નિનુ સેવ ા કરતા જેમ દાઝી જવાથી હેરાન થાય છે તે પ્રમાણે આ જીવ મોહથી હેરાન થાય છે ॥૮૦॥

આજ વાતને સ્પષ્ટ કરતા જણાવે છે

यथा कण्डूयनेष्वेषा धी नै कच्छूनिवर्तने ॥
भोगाङ्गेषु तथैतेषा न तदिच्छा परिक्षये ॥८१॥

ખરાબ છે એવા વિષયભોગના આસક્ત બની પોતાના કર્ત-વ્યને ભુલી જાય છે, આ કેટલી બધી અજ્ઞાનતા છે ॥૮૫॥

આ વાતનો હવે ઉપસંહાર કરે છે

अवेद्यसंवेद्यपदं मान्ध्य दुर्गतिपातकृत् ॥
सत्संगागमयोगेन जेयमेतं महात्मभि ॥ ८६ ॥

અર્થ જેનુ સ્વરૂપ પહેલા કહી આવ્યા છીએ એવુ અવેદ્યસંવેદ્યપદ છે તે અંધતાને આપનાર છે, તેમજ દુર્ગતિમા પાડનાર છે, માટે મહાત્માઓએ સતગુરૂના સમાગમથી તથા આગમ-સિદ્ધાંતના બોધવડે આ અવેદ્યસંવેદ્ય પદ છે તેને જીતિ લેવુ ॥૮૬॥

વિવેચન સત સમાગમની જરૂર દરેક દર્શનકારો સ્વીકારે છે નરક ગતિમા પડવાની તૈયારીવાળા દ્રઢપ્રહારી, ચિલાતી પુત્ર, વિગેરે પણ સત સમાગમથી પરમપદ-મોક્ષ મેળવી શક્યા છે, માટે અહીં ગુરૂશ્રી જણાવે છે કે "**સત્ સગાગમયોગેન**" અહીં એકવદ્ભાવ સમાસ કરવાથી પુરૂષ પ્રાધાન્યપણું જણાવે છે, ગુર્વાદિની સોબત કરી તથા શાસ્ત્રનો બોધ કરી, આ અવેદ્યસંવેદ્યપદને પુરૂષોએ ખાસ જીતી લેવા જરૂર છે કે જેથી દુર્ગતિમા પડવુ ન પડે અને આત્મ સ્વરૂપ પ્રગટ કરવામા જે આવ્યતા છે-જડતા છે, તેને પણ દૂર કરી શકાય, વળી આ યોગ્યતા આ ચોથી દૃષ્ટિને છેડે છે, પણ મિત્રાદિ ત્રણ દૃષ્ટિમા અવેદ્યસંવેદ્યપદ જીતવુ અશક્ય છે, એટલા માટે શાસ્ત્રમા દીપ્રા દૃષ્ટિને છેડે જીતવાનુ વિધાન છે, પણ મિત્રાદિ ત્રણ દૃષ્ટિમા તો માત્ર ઉપ

આર્યભૂમિ લાયક ગણાય છે અનાર્યદેશ આર્યભૂમિ કરતા ઘણો મોટો છે પરતુ ધર્મબીજની વાવણી કરવા માટે તે લાયક નથી ધર્મ એવા શબ્દો તેઓના કાને કે સ્વપ્નામા પણ પડતા નથી, માટે આર્યદેશ છે તેજ આત્મ કલ્યાણમા મદદગાર છે, આજ ભૂમિમા, ધર્મબીજનુ ઉત્કૃષ્ટ કારણભૂત એવો મનુષ્ય દેહ પામીને, ભરતાદિ આર્યભૂમિમા સતકર્મ–સારા સારા કર્મ કરવારૂપ ખેડ કરી તેમા ધર્મ બીજને દાખલ કરવાની ખાસ જરૂર છે કે જેથી ભવિષ્યમા મહાન્લાભમળે,પણ અલ્પબુદ્ધિવાળા વર્તમાનસુખને જોનારા જીવો ધર્મબીજને વાવવા પ્રયત્ન કરતા નથી, અને આખરે ઉત્તમ એવો મનુષ્ય જન્મ તે બીચારા હારી જાય છે ॥૮૩॥

આ જીવો શુ કરે છે તે કહે છે

वडिशामिषवत्तुच्छे कुसुखे दारुणोदये ॥
सक्तास्त्यजन्तिसच्चेष्टा धिगहो दारुण तम ॥८४॥

અર્થ માછલાના ગળાના માસની માફક તુચ્છ એવા ભોગ સુખમા કે જેનો વિપાક ઘણોજ ભયકર છે તેમા આસક્ત બનેલા જીવો ધર્મના સાધનોને છોડી દે છે, આ કર્મનો દોષ છે, ધિક્કાર પડો તેઓને કેટલી બધી અજ્ઞાનતા છે ॥૮૪॥

વિવેચન: શાસ્ત્રકાર મહારાજ જણાવે છે કે જુવો તો ખરા, જીવોની કેટલી બધી અજ્ઞાનતા–મુર્ખતા, જેનાથી લાભ થવાનો છે એવી સચ્ચેષ્ટા–ધર્મના સાધનો કે જેનાથી પોતાનો ઉદય થવાનો છે તેને છોડી દે છે, અને માછલાના ગળાના માસની માફક તુચ્છ, ભવિષ્યમા જેનોવિપાક ઘણો

કામ મારે છે પરમ શાંતિરૂપ શમભાવ છે તેને નાશ કરવા અપાય-દુઃખરૂપ છે, પ્રભુના વચન ઉપરની જે શ્રદ્ધા તેને નાશ કરવા આગમાર્થમાં અનિશ્ચયરૂપ છે, મિથ્યાભિમાનને ઉત્પન્ન કરે છે, શુદ્ધ અંતઃકરણને નાશ કરવા ભાવ શત્રુનું કામ અનેકપ્રકારે કુતર્કરૂપીવિષમગ્રહ કરે છે ॥૮૭॥

વિવેચન આ ચાલુ કલિકાલમાં ભાગ્યે એવું દર્શન હશે કે જે કુતર્કરૂપી વિષમ ગ્રહથી નહિ પીડાતું હોય, જ્ઞાની સિવાય વસ્તુતત્વનો નિર્ણય થાયતેમ તો નથી,તોપછી જગડા કે વિતંડાવાદથી લાભ શો ? આ કુતર્કરૂપી ગ્રહ એવો છે કે આ જીવને ચાર ગતિમાં અનેક પ્રકારે દુઃખ આપે છે શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપનો બોધ તેનો નાશ કરવા રોગનું કામ કરે છે, રાગદ્વેષનો અભાવરૂપ જે શમભાવરૂપ પરમશાંતિ તેને અપાય-કષ્ટસમાન છે, દેવગુરૂ અને ધર્મરૂપ પરમતત્વો -અગર આત્મરૂપ પરમતત્વ તેની શ્રદ્ધા તેનો નાશ કરવા આગમ અર્થમાં સંદેહરૂપ છે,અસતઅભિમાનને ઉત્પન્ન કરે છે, શુદ્ધઅંતઃકરણ તેનો નાશ કરવાને પ્રગટ રીતે અનેક પ્રકારે આર્યપુરૂષોના અવર્ણવાદ બોલવાના કારણથી ભાવ શત્રુનું કામકુતર્કરૂપી વિષમગ્રહ કરેછે,માટે આત્મકલ્યાણના ઇચ્છક મનુષ્યોએ આ કુતર્કરૂપી વિષમગ્રહ છોડીદેવો ॥૮૭॥

કરવા લાયક કર્તવ્ય બતાવે છે,

कुतर्केऽभिनिवेशस्तन्न युक्तो मुक्तिवादिनाम् ॥
युक्तः पुनः श्रुते शीले समाधौ च महात्मनाम् ॥८८॥

અર્થ મુક્તિવાદિના-મુનિના-મહાત્માઓને કુતર્ક

દેશનુ કથન કરવાનુ છે, આમ યોગાચાર્ય કહે છે, અયોગ્યને આજ્ઞા હોય જ નહિ આવુ દૃષ્ટિ અયોગ્ય છે, ચોથી દૃષ્ટિના છેડે યોગ્યના છે ॥૮૫॥

આને જીતવાનુ ફલ કહે છે

जीयमाने च नियमादेतस्मिंस्तत्त्वतो नृणाम् ॥
निवर्तते स्वतोऽत्यन्त कुतर्कविषमग्रह ॥ ८६ ॥

અર્થ મહામિથ્યાત્વનુ કારણીભૂત એવુ અવેદ્યસ વેદ્ય પદને નિયમે કરી તત્વત-પરમાર્થેન-સત્ય રીતે જીતે છતે મનુષ્યોને કુતર્કરૂપી વિષમ ગ્રહ છે તે પોતાની મેળે જ અત્યત ચાલ્યો જાય છે ॥૮૬॥

વિવેચન સૈન્યનો માલીક મરાએ છતે સૈન્ય સ્વય મેવ કબજે આવે છે એ રીતે મહામિથ્યાત્વનુ કારણીભૂત અવેદ્યસ વેદ્યપદનો-અજ્ઞાનસ્વરૂપનો સત્સમાગમ તથા શ્રુત જ્ઞાનદ્વારા જય મેળવે છતે, વાસ્તવિક મનુષ્યનો કુતર્ક વિષમ ગ્રહ-શાસ્ત્રનિરપેક્ષ જે કુતર્કોરૂપી વિષમ ગ્રહો છે તે આપોઆપ પરના ઉપદેશ વગર અત્યત ચાલ્યો જાય છે, જેમ ભૂતાદિ વિષમગ્રહો પ્રાણીને હેરાન કરે છે તેવી રીતે કુતર્કો-શાસ્ત્રવિરૂદ્ધ તર્કોકરવા તે જીવને ગ્રહની માફક દુર્ગતિ આપે છે ॥ ૮૬ ॥

કુતર્કનુ સ્વરૂપ બતાવે છે

बोधरोग शमापाय श्रद्धाभगोऽभिमानकृत् ॥
कुतर्कश्चेतसो व्यक्त भावशत्रुरनेकधा ॥ ८७ ॥

અર્થ કુતર્કવિષમગ્રહ છે તે બોધને નાશ કરવા રોગતુ

પ્રપચ કરીને વાદિને જીતવા માટેના રસ્તા બતાવેલા છે, તે બધા કુતર્કો જાણવા, તેથી કાંઈ વસ્તુતત્ત્વને બાધા પોચવાની નથી, સત્ય હેતુથી તે કુતર્કો બાધિત થઈ જાય છે વળી આવા વિકલ્પો કરવાથી નૈયાયિક છાત્રની માફક નાશ થાય છે પણ આત્મકલ્યાણ કરી શકતો નથી જેમ કોઈ એક નૈયાયિક વિદ્યાર્થી તાજો ન્યાય શાસ્ત્રને ભણી ઘેર આવે છે એટલામા તેની સન્મુખ ગાડો બનેલો એક હાથી દોડતો આવે છે હાથી ઉપર બેઠેલા માવતે બુમ પાડી કે હે લોકો હાથી ગાડો થયો છે માટે જલદી ખસી જાવ–દૂર ચાલ્યા જાવ, આ સાભળીને તે ન્યાય ભણેલો છાત્ર કહે છે કે અરે બઠર શુ આવુ યુક્તિ બાહ્ય બોલે છે, હાથી અડેલાને મારે કે અડેલો ન હોય તેને મારે, પેલો પક્ષ કહે તો તુ અડેલો છુ તો તને કેમ મારતોનથી, બીજો પક્ષ કહેતો નહિ અડેલા ઘણા છે તેને કેમ મારતો નથી, આ પ્રમાણે તે કુતર્ક–વિતર્ક કરેછે એટલામા હાથીએ તે છાત્રને શુંઢમા પકડી મારીનાખ વાની તૈયારીકરતામાવતે મહામુશ્કેલીથી તેનેછોડાવ્યો, આવા વિકલ્પો કરવાથી જેમ આ વિદ્યાર્થીને પ્રાણ છોડવા વખત આવ્યો હતો તેવી રીતે આવા કુતર્કો કરવાથી જીદગી આમને આમજ પૂર્ણ થઈ જાય છે, અને કરવા યોગ્ય કાંઇ પણ નહિ કરી શકવાથી આખરે પશ્ચાતાપ હૃદયાગ્નો થાય છે જાતિપ્રાયતા એટલા માટે કહેલ છે કે સર્વ જગ્યોએ ભિન્ન ભિન્ન અર્થ કરવાનો સ્વભાવ હોવાથી, તથા તદ્ગત વિકલ્પો પણ એવા જ હોય છે ॥૯૧॥

स्वभावोत्तरपर्यंत एषोऽसावपि तत्त्वतः ॥
नार्वाग्दृग्गोचरो न्यायादन्यथान्येन कल्पितः ॥९२॥

માણસનો આશય એવો છે છે કે આ દેવદત્ત પાસે નવીન કામળી છે, પણ સામો માણસ આ શબ્દોમા વિકલ્પ ઉઠાવે છે કે દેવદત્ત પાસે નવ કામળો કયા છે એકજ છે અહીં નવ શબ્દનો અર્થ નવીન થાય છે તેમજ નવ સખ્યાવાચક પણ છે આથી કુતર્કવાદિએ શબ્દમા વિકલ્પ ઉઠાવ્યો છે આ પ્રમાણે અર્થ બાબતમા "गोमयपायसादि विकल्पे गो पायस भक्षणियचेत् कथतर्हि न गोमय तदगत्वात्॥ છાણ દુધ વિગેરે વિકલ્પોમા કહે છે કે ગાયનુ દુધ ખાવા યોગ્ય છે તો છાણ કેમ નહિ, કારણ કે છાણ પણ ગાયનુ અગ છે, આ વિગેરે વિકલ્પો કુતર્કો નકામા છે આનાથી જરા,પણ આત્મહિત તે નથી પણ કર્મ બધતો છેજ, આટલો ટાઇમ કોઇ સારા કામમા કાઢવા જરૂર હતી ॥૯૦॥

जातिमायश्च सर्वोऽय मतीतिफलबाधित ॥
हस्तीव्यापादयत्युक्तौ प्राप्ताप्राप्तविकल्पवत् ॥९१॥

અર્થ તમામ કુતર્કો છે તે જાતિ પ્રાય છે દૂષણા ભાસ પ્રાય છે, અને પ્રતીતિ ફળ-નિશ્ચિત ફલથી બાધિત છે હાથી મારે છે એમ માવતે કહે છતે પ્રાપ્તને મારે છે કે અપ્રાપ્તને મારે છે આવા વિકલ્પો કરનાર બહુકને મહા મુશ્કેલીથી હાથીના પજામાથી છોડાવ્યો,તેવી રીતના આ વિકલ્પો જાણવા આવી જરાપણ લાભ નથી ॥૯૧॥

વિવેચન નૈયાયિક દર્શનને સ્થાપનાર કણાદ નામના રૂષીએ પોતાના શિષ્યોને-ભક્તોને વાદિને કેમ જીતી લેવો તેના માટે છલ, જાતિ નિગ્રહસ્થાન વિગેરે બતાવેલ છે આ બધા પ્રપચો છે-કુયુક્તિઓ છે, ગમે તે રીતે છલ-

કે આ સ્વભાવને છદમસ્થ જીવો પરને પ્રસિદ્ધ એવા ન્યાયથી જોઈ શકતા નથી, કારણકે બીજા વાદિઓ તમારી કહેલ બીનાને બીજી રીતે વર્ણન કરે છે, તેજ બતાવે છે, તમો વસ્તુના સ્વભાવ વડે ઉત્તર આપો છો તો તે સર્વ ઠેકાણે એજ ઉત્તર આપવો પડશે કેવી રીતે તે કહે છે, જેમ બૌદ્ધ મતવાળા દરેક વસ્તુને ક્ષણિક માને છે, અને ક્ષણિકપણાને લઈ વસ્તુમા અર્થ ક્રિયા થાય છે આ ઠેકાણે તમારે કહેવુ પડશે કે વસ્તુમા અર્થ ક્રિયા કરવાનો સ્વભાવ છે, અને તેથી તે અર્થ ક્રિયાને કરે છે, પણ ક્ષણિકપણાને લઇને નહિ, ક્ષણિકના દરેક પદાર્થના બાધાએ માનેલ છે તેમજ કોઈપણ કારણને લઈ વસ્તુમા અર્થ ક્રિયાનો અભાવપ્રમ ગ પણ આવશે,સ્વભાવ સિવાય બીજુ કાઈપણ કારણ તો છે નહિ, વલી અગ્નિ પલાળી દે છે પાણીના સમીપપણાને લઈ તેનો તેવો સ્વભાવ છે, તથા પાણી બાળે છે અગ્નિના સમીપપણાને લઈ, તેનો તેવો સ્વભાવ છે વળી સ્વભાવો વિચિત્ર પ્રકારના હોવાથી લોક બાધા સિવાય જુદા જુદા સ્વભાવો કુતર્કપણાને લઈ આ પ્રમાણે માનવુ તે ઘણુ અગમ્ય છે, આ રહસ્ય છે ॥૯૨॥

આ વાતને વિશેષ પ્રકારે જણાવે છે,

अतोऽग्नि' क्लेदयत्यम्बुसन्निधौ दहतीति च॥
अम्ब्वग्निसंनिधौ तत्स्वाभाव्यादित्युदिते तयो ॥९३॥

અર્થ છદમસ્થ જીવોને અવિકૃત સ્વભાવ પ્રત્યક્ષ નથી આ કારણને લઈ અગ્નિ ભીંજવે છે આ વાતતો પ્રત્યક્ષ

અથ સ્વભાવ છે ઉત્તર જેનો પર્યંતમા એવો
કુતર્ક છે, જ્યારે સામો માણસ કુતર્ક વાદિને પુછે
આનુ શુ કારણ, ત્યારે ઉત્તર આપે કે તેનો એવો સ
છે, જેમ અગ્નિ બાળે છે, પાણી ભીંજવે છે, એ
સ્વભાવ છે, તે પ્રમાણે આ પણ સમજવું, શાસ્ત્રકાર
છે કે આ સ્વભાવ છે તેને વાસ્તવિક અયોગ દૃષ્ટિ
છદમસ્થો જોઈ શકતા નથી ન્યાયથી, કારણકે જે
તમો કહો છો તેને બીજો વાદિ બીજી રીતે જણા
તો પછી તમા । કહેવામા નિશ્ચય ક્યા રહ્યો ॥

વિવેચન કુતર્ક વાદિ કહે છે કે આ જગત
બનાવ્યુ છે ઇશ્વરની ઇચ્છા પ્રમાણે સુખ દુ ખ અ
વિગેરે મહીં તેને પુછવામા આવે છે કે ઇશ્વરને
બનાવવાનુ શુ કારણ, ઇશ્વરને કોણે બતાવ્યો,
દયાળુ છે, કે નિર્દય છે વિગેરે પ્રશ્નો પુછવામા
ઉત્તરમા જણાવે છે કે, તે તો ઇશ્વરનો સ્વભાવ છે
જગત્ અનાદિ કાલથી છે, છે ને છે, આ જગતને
એ બનાવેલ નથી આત્મા, આકાશ, કાલ, પરમા
વિગેરે વસ્તુ અનાદિકાલથી સિદ્ધ છે, નિત્ય છે તેને
કેવી રીતે બનાવી શકે ઉત્તરમા ઇશ્વરનો એવો
છે આ પ્રમાણે કુતર્ક વાદિનો ઉત્તર અંતે સ્વ
આવીને ઉભો રહે છે, પણ દાખલા દલીલો આપી
નથી, અને કહે છે કે અગ્નિનો સ્વભાવ બાળવાનોછે
સ્વભાવ પલાળવાનો છે આ સ્વભાવને જેમ ફાર
કરી શકીએ, તે પ્રમાણે ઇશ્વરનો સ્વભાવ છે ઉત્તરમ

જ્ઞાન થયુ વસ્તુ વગર, આ બે ચન્દ્રજ્ઞાનના દ્રષ્ટાતના બળથી તે માણસ તમામ જ્ઞાનો વસ્તુ વગર ઉત્પન્ન થાય છે, એમ સાધે તો કોણ તેને નિવારી શકે તેમ છે સ્વપ્નામા જેમ બે ચન્દ્રનુ જ્ઞાન નિરાલબન કે વસ્તુ વગરનુ છે તે દ્રષ્ટાતથી તમામ જ્ઞાનો પણ વસ્તુ વગરના નિરાલબન થાય છે એમ પણ સાધિ શકાય છે ॥૯૬॥

વિવેચન યત્ કિચિત્ દ્રષ્ટાતથી ગમે તેવી રીતે વસ્તુને સિદ્ધ કરવામા આવે તો પછી પૂર્વાચાર્યોએ વસ્તુ તત્વનો જે નિર્ણય કરેલ છે તે કેવી રીતે ટકી શકશે? જેમ એક માણસે સ્વપ્નામા બે ચન્દ્રને જોયા બીજા માણસે પાણી નહિ છતા પણ ઝાઝવામા પાણી જોયુ આ બને જ્ઞાનો પદાર્થો નહિ છતા ઉત્પન્ન થયા, આ દ્રષ્ટાતોને લક્ષ્યમા રાખી કોઈ સ્વભાવવાદિ માણસની માફક એમ કહે છે કે, જેટલા જ્ઞાનો થાય છે તે તમામ સામાન્ય રીતે નિરાલબન છે, વસ્તુ વગર જ્ઞાન થાય છે આમ સિદ્ધ કરે દ્રષ્ટાતના બળથી તો તેને કોણ નિવારણ કરે તેમ છે? ॥૯૬॥

આથી કાંઈ તત્ત્વની સિદ્ધિ થતી નથી

सर्वं सर्वत्र चाप्नोति यदस्मादसमञ्जसम् ॥
प्रतीतिबाधितं लोके तदनेन न किंचन ॥९७॥

અર્થ આ કુતર્કથી અસમજસ—અતિ પ્રસગ અને લોક પ્રતીતિથી બાધિત આવા અનેક દોષો પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ વિશેષ વગર સર્વવસ્તુસર્વપ્રકારે સાધિ શકાશે પ્રતિનિયત-પણુ રહી શકશે નહિ દ્રષ્ટાત માત્રને મુખ્ય ગણવાથી માટે આ કુતર્કની કાંઇ પણ જરૂર નથી ॥૯૭॥

પ્રકારના સ્વભાવ કલ્પવા કોણ નિષેધ કરે તેમ છે, કોઇ રોકે તેમ નથી ॥૯૪॥

આ વાતનો ઉપસંહાર કર્તા કહે છે

दृष्टान्तमात्रं सर्वत्र यदेव सुलभं क्षितौ ॥
एतत्प्रधानस्तत्केन स्वनीत्यापोद्यते ह्ययम् ॥९५॥

અર્થ લોક પ્રતીતિથી બાધિત વસ્તુ દ્રષ્ટાંત માત્રથી સિદ્ધ કરે છતે જગતમા સર્વત્ર વિશેષ વગર કહેલ નીતીથી દ્રષ્ટાંતો મલવા સુલભ છે, અને આ કુતર્ક પણ તેને લઈ નેજ છે તો પછી તે કુતર્કને કોણ બાધિત કરી શકે તેમ છે-? પોતાની નીતિથી વિરૂદ્ધ કોણ બાધિત કરે તેમછે ॥૯૫॥

વિવેચન વસ્તુતત્વનોનિશ્ચય દૃષ્ટાંત માત્રથી થઇ શકતો નથી, લોક પ્રતીતિથી બાધિત વસ્તુ દૃષ્ટાંત માત્રથી સિદ્ધ કરે છતે જગતમા વિશેષ વગર દરેક વસ્તુ સિદ્ધ થઈ જશે ? અને પછી દરેક વસ્તુ સ્વભાવ માત્રથી જ ઉત્પન્ન થવાથી કારણ વિગેરે સામગ્રી મેળવવા, તથા ધર્માનુષ્ઠાનો પણ કરવા જરૂર નહિ રહે પોતાના કુતર્કવાદને પોષણ આપનાર દ્રષ્ટાંત તો મળી આવવાનુજ દ્રષ્ટાંત પ્રધાનવાળો આ કુતર્કવાદ કયા ઉપાયથી દૂર કરી શકાય ? સ્વભાવવાદિની નીતિ કઇ રીતે વિરોધી કરવી ? ॥૯૫॥

આ વાત ઉપર દૃષ્ટાંત આપે છે

द्विचन्द्रस्वप्नविज्ञान निदर्शनबलोत्थितः ॥
निरालम्बनता सर्वज्ञानानां साध्यतेऽन्यथा ॥९६॥

અર્થ જેમ કોઇ માણુનને સ્વપ્નાની અંદર બે ચંદ્રનુ

गोचरस्त्वागमस्यैव ततस्तदुपलब्धित ॥
चन्द्रसूर्योपरागादिसंवाद्यागमदर्शनात् ॥९९॥

અર્થ અતીંદ્રિયઅર્થ છે તે આગમ પ્રમાણનો વિષય છે કારણ કે આગમથીજ અતીંદ્રિય અર્થોનો નિશ્ચય થાય છે, ચદ્ર સૂર્યના થતા ગ્રહણોનો સવાદ નિશ્ચય કરનાર આગમો જોવામા આવે છે ॥૯૯॥

વિવેચન અતીંદ્રિય સ્વર્ગ-નરક-મોક્ષ, જીવ, સવર, નિર્જરા નિગોદ વિગેરે જે જે વસ્તુઓ છે તે આગમનોજ વિષય છે, અને આગમથી તે વસ્તુતત્વનો નિર્ણય કરી શકીએ છીએ, પણ છદ્મસ્થપ્રાણી પોતાની મેળે વસ્તુ તત્વનો નિર્ણય કરી શકતો નથી, પણ આગમ શાસ્ત્રથીજ વસ્તુતત્વનો નિશ્ચય થાય છે ભવિષ્યમા થનારા ચદ્ર તથા સૂર્યના ગ્રહણોનો નિશ્ચય અમુક દિવસે ગ્રહણ થશે, અને એ પ્રમાણે વાત જે મળતી આવે છે તેજ આગમ પ્રમાણની સત્યતા બતાવે છે આ લૌકિક અર્થની સત્યતા બતાવી તે પ્રમાણે અલૌકિક અર્થની સત્યતા પણ જાણી લેવી પરતુ તર્કથી નિર્ણય થતો નથી એ ચોકસ સમજવુ ॥ ૯૯॥

ઉપસહાર કરે છે

एतत्प्रधान सच्छाद्ध शीलवान् योगतत्परः ॥
जानात्यतीन्द्रियानर्थास्तथा चाह महामतिः ॥१००॥

અર્થ અતીંદ્રિયઅર્થને કોણ જાણી શકે તે જણાવેછે શાસ્ત્ર છે પ્રધાન જેને એવો સાર શ્રદ્ધાળુ-પ્રાજ્ઞ, શીલવાન્-પરના દ્રોહથી પાછો હઠેલો, યોગાભ્યાસમા તત્પર, આવો

વિવેચન આ કુતર્કરૂપી વિષમગ્રહથી કોઈપણ વસ્તુ સિદ્ધ થઈ શકતી નથી, માટે આનો ત્યાગ કરી દેવો, સ્વપ્નામાં જેમ બે ચંદ્રના જ્ઞાનરૂપી દ્રષ્ટાંતથી તમામ જ્ઞાનોને નિરાલંબન ગણવામાં આવે તો પછી તમામ વસ્તુનો અભાવ થવાથી અસમંજસપણું તથા અતિપ્રસંગ એકને બદલે બીજું સિદ્ધ થવાથી, તથા લોકપ્રતીતિ સિદ્ધ વસ્તુ ઓળવવાથી, બીજી રીતે કલ્પના કરવાથી પ્રતીતિ બાધિતવિગેરે અનેક દોષો લાગુ પડે છે માટે દ્રષ્ટાંત માત્રને સારભૂત માની તેના દ્વારા કુતર્ક કરવો તે સારો નથી

બીજી પણ બીના કહે છે

अतीन्द्रियार्थसिद्ध्यर्थं यथालोचितकारिणाम् ॥
प्रयास शुष्कतर्कस्य न चासौ गोचर क्वचित् ॥९८॥

અર્થ અતીંદ્રિય એવો અર્થ ધર્માદિ તેની સિદ્ધિ માટે બુદ્ધિવાળાઓનો પ્રયાસ-પ્રકર્ષ પ્રવૃત્તિછે તે શુષ્કતર્કસમાન છે આનાથી અતીંદ્રિયઅર્થનો નિશ્ચય થતો નથી ॥૯૮॥

વિવેચન વિચાર પૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરનારા એવા વિદ્વાનોએ અતીંદ્રિયઅર્થ સ્વર્ગ, નરક, મોક્ષ ધર્મ વિગેરે બાબતોમાં શુષ્કતર્કવડે નિર્ણય કરવાનો પ્રયાસ કરવો તે નકામો છે કારણ કે અતીંદ્રિયધર્માદિપદાર્થો છે તે શુષ્કતર્કનાવિષયજ નથી અર્થાત્ તર્કથી વર્તમાન વસ્તુનો પણ નિર્ણય થતો નથી તો પછી અતીંદ્રિયપદાર્થો કે જે પ્રત્યક્ષ વિષય છેજ નહિ એવી વસ્તુનોનિર્ણય તર્કથી કેમ થાય ? ॥ ૯૮॥

અર્થ આગમપ્રમાણથી, અનુમાનથી, અને યોગા-ભ્યાસરસથી ત્રણ પ્રકારે બુદ્ધિને સસ્કારવાળી બનાવવાથી ઉત્તમ તત્ત્વને મેળવે છે–જાણે છે ॥૧૦૧॥

વિવેચન, બાલજીવો પ્રમાણીક પુરૂષોના વચનરૂપી આગમથી, મધ્યમપુરૂષો હેતુ થકી વતુ સાધ્યનુ જ્ઞાનરૂપ અનુમાનથી, અને પ ડીત પુરૂષો શાસ્ત્રમા કહેલ અનુષ્ઠાનાત્મક યોગાભ્યાસથી પોતાની બુદ્ધિને સ સ્કારવાળી બનાવીને ઉત્તમ તત્ત્વને મેળવે છે–જાણેછે પાપરૂપ સ મોહની નિવૃત્તિ થવાથી બીજીરીતે જાણી શકતા નથી, શ્રુતાદિભેદ–શ્રુત,ચિંતા,ભાવના, તર્ક સ્વપરહીત આ વિગેરેથી ઉત્તમ તત્ત્વને જાણી શકાય છે, એમ પતજલી રૂપી કહે છે ॥૧૦૧॥

આગમથી અતીદ્રિયઅર્થને જણાવે છે

न तत्त्वतो भिन्नमताः सर्वज्ञा बहवो यत ॥
मोहस्तदधिमुक्तीनां तद्भेदाश्रयणं तत ॥१०२॥

અર્થ શાસ્ત્રમા વાસ્તવિક રીતે જુદા જુદા અભિપ્રાય વાળા ઘણા સર્વજ્ઞો કહેલા નથી, યત જે કારણથી અ ધ શ્રદ્ધાવાળા સર્વજ્ઞોમા ભેદ માને છે તે તેઓનો મોહ છે, એમ જાણવુ સામાન્યપણે સર્વજ્ઞ એકજ છે ॥૧૦૨॥

વિવેચન શાસ્ત્રમા કહેલ છે કે જેટલા જેટલા સર્વજ્ઞો ભૂતકાલમા થયા અને વર્તમાનમા થાય છે અને ભવિષ્યમા થશે તે તમામ સર્વજ્ઞોના વિચારોમા કદિ ભેદ પડતો નથી અનત ધર્માત્મક જે વસ્તુ છે તેને બધા સર્વજ્ઞો એક રીતે જોવે છે, જોવામા ફારફેર હોતો નથી માટે સામાન્યથી

આણીછે તે ધર્માદિઅતીન્દ્રિયપદાર્થોને જાણે છે આ બાબતમા મહામતિ-પતંજલિરૂષી નીચે પ્રમાણે જણાવે છે ॥૧૦૦॥

વિવેચન શ્રુતકેવલી છે તે અવધિજ્ઞાન, મન પર્યવ જ્ઞાન તથા કેવળજ્ઞાન નહિ છતા જેટલુ કેવલી કેવળજ્ઞાનના બળથી જાણે છે અને જણાવે છે તેટલુંજ શ્રુતજ્ઞાનના બળથી શ્રુતકેવલી પણ જાણે છે તેમજ જણાવી શકે છે છદ્મસ્થ જીવો ન જાણી શકે કે આ કેવલી નથી તેતો એમજ જાણે છે કે આ પણ કેવલીજ છે, અતિશય જ્ઞાનવાળો કોઇ હોય તોજ જાણી શકે કે આ શ્રુત જ્ઞાની છે પણ કેવલી નથી, આ ઉપરથી જણાવવાનુ કે આગમના બલથી ત્રણે કાળમા રહેલા પદાર્થોને જાણી શકાય છે, પણ આ આગમનો લાભ પ્રાપ્ત કરવા નારૂ તેવા પ્રકારના ગુણો હોય તેજ લાભ મેળવે છે, તે ગુણો બતાવે છે શ્રદ્ધાવાન્ પ્રથમ પ્રભુના વચન ઉપર શ્રદ્ધા રાખવાવાળો જોઈએ પ્રાજ્ઞ-બુદ્ધિશાળી જોઇએ શીલવાન આચાર વિચાર સારા જોઈએ પરનો દ્રોહ થાય એવુ વચન પણ બોલનાર ન જોઈએ યોગત પર યોગાભ્યાસ કરવામા તત્પર, મનવચન અને કાયાના યોગોને જેમ બને તેમ કાબુમા રાખવામા તત્પર આવો પ્રાણી છે તે આગમદ્વારા સ્વર્ગ, નરક, ધર્મ, ધર્માસ્તિકાય વિગેરે અતીંદ્રિય અર્થો છે તેને જાણે છે આ બીના મહામતિ-પતંજલિ યોગિઓ પણ કહે છે જે કહે છે તે નિચેના શ્લોકથી બતાવે છે ॥૧૦૦॥

રૂપી પતંજલિ જણાવે છે

आगमेनानुमानेन योगाभ्यासरसेन च ॥
त्रिधा मकल्पयन्प्रज्ञा लभते तत्त्वमुत्तमम् ॥१०१॥

विशेषस्तु पुनस्तस्य कात्स्न्येनासर्वदर्शिभिः ॥
सर्वे न ज्ञायते तेन तमापन्नो न कश्चन. ॥१०४॥

અર્થ સર્વજ્ઞ સામાન્ય પ્રકારે એક છે, પણ વિશેષની અપેક્ષાએ જુદા જુદા પણ છે, તમામ અસર્વદર્શિ એવા પ્રમાતાઓની અપેક્ષાએ આ તમામ પ્રમાતાઓ સર્વજ્ઞને જાણતા નથી કારણકે સર્વજ્ઞને જોએલ ન હોવાથી, કદાચ માનો કે સર્વજ્ઞને જોયા પણ હોય તોપણ સર્વજ્ઞના જ્ઞાનને જાણી શકતા નથી, સર્વજ્ઞના જ્ઞાનને જાણે છે એમ માનો તો પોતેજ સર્વજ્ઞપણાને પામે છે, અને એમ થશે તો પછી જગતમા કોઈ પણ અસર્વજ્ઞ રહી શકશે નહિ ॥૧૦૪॥

વિવેચન દરેક વસ્તુ સામાન્ય તથા વિશેષરૂપ છે દરેક ઘટમા ઘટત્વરૂપ સામાન્ય ધર્મ રહેલ છે અને આ સામાન્ય ધર્મને લઈ દરેક ઘટોને એક ઘટ તરીકે ઓળખાવાય છે પણ પટાદિ તમામ વસ્તુથી વ્યાવૃત્ત હોવાથી અનેકરૂપ વિશેષ પણ છે આ પ્રમાણે સામાન્ય ધર્મ સર્વજ્ઞત્વપણાને લઈ બધા એકરૂપ સર્વજ્ઞ છે, પણ સર્વ અસર્વદર્શિ પ્રમાતૃઓથી વ્યાવૃત્ત હોવાથી અનેક રૂપ વિશેષ વિભિન્નરૂપ પણ છે, કારણ કે આ તમામ પ્રમાતાઓએ સર્વજ્ઞને જોએલ ન હોવાથી જાણતા નથી કદાચ સર્વજ્ઞને જોયા હોય તો પણ સર્વજ્ઞનુ જ્ઞાન અરૂપી હોવાથી તેઓ જાણી શકતા નથી કે જોઈ શકતા નથી અને જોઈ શકે તો પોતેજ સર્વજ્ઞ બની જાય આથી એ બીના જણાવી કે અનેક સર્વજ્ઞો છે તો પણ સામાન્ય પ્રકારે એકજ છે તેમ માનવુ ॥૧૦૪॥

તમામ સર્વજ્ઞોનો એક અભિપ્રાદ હોવાથી ઘણા સર્વજ્ઞ નથી "तदभिमुनीनां" સર્વાતિશય શ્રાદ્ધાના-અંધ શ્રદ્ધાવાળાઓ સર્વજ્ઞમા ભેદ માને છે, તે મોહને લઈને માને છે તેમ સમજવુ વાસ્તવીક રીતે સર્વજ્ઞોમા ભેદ નથી ॥૧૦૨॥

કેમ ભેદ નથી તે કહે છે

सर्वज्ञो नाम य.कश्चित्पारमार्थिक एव हि ॥
स एक एव सर्वत्र व्यक्तिभेदेऽपि तत्त्वत ॥१०३॥

અર્થ સવજ્ઞના નામને ધારણ કરનાર જો કોઈ હોય તો તે વાસ્તવિક અર્હદાદિ સર્વ જ્યાએ વ્યક્તિ ભેદ- ઋષભાદિ વિગેરે ભેદ છતા પણ અર્હદાદિ સર્વજ્ઞ સામાન્ય પ્રકારે એક જ છે ॥૧૦૩॥

વિવેચન સર્વજ્ઞના ગુણ નહિ છતા પોતાના માનેલા ઈષ્ટદેવને સર્વજ્ઞ તરીકે માનવા તે ઉપચરિત અવાસ્તવિક જાણવા પણ ઉપચાર વગર વાસ્તવિક સર્વજ્ઞના નામને ધારણ કરનાર જો કોઈ સર્વજ્ઞ હોય તોતે અર્હદાદિ એકજ સર્વજ્ઞ છે પછી ઋષભ અજીત સભવ વિગેરે વ્યક્તિ ભેદ છતા પણ પ્રતિપત્તિ-તે સર્વજ્ઞની સામાન્ય પ્રકારે પ્રાપ્તિ એકજ છે, જોકે તમામ દર્શનકારો સર્વજ્ઞને માનનારા છે તો પણ મુખ્યત્વપણે સર્વજ્ઞ એકજ છે એમ ન્યાયમાં પતંજલી ઋષિ માને છે સામાન્ય પ્રકારે સર્વજ્ઞનો સ્વિકાર નહિ કરે તો નૈયાયિક વિગેરેના માનેલા એવા સર્વજ્ઞની સિદ્ધિ પણ કયાથી થશે ? માટે સામાન્યપણે એકજ સર્વજ્ઞ માનવો સારો છે ॥૧૦૩॥

પગાર પણ તે કામના પ્રમાણે મળે છે, ફોજદાર, કોટવાળ, દિવાન, મત્રિ વિગેરે હોદ્દાથી જુદા છે, તો પણ તે બધા રાજાની આજ્ઞાને માનનારા રાજાના સેવકોજ કહેવાય, તે પ્રમાણે સર્વજ્ઞમા પણ સમજવુ ॥૧૦૬॥

આ વાતને ચાલુ દ્રષ્ટાતમા ઘટાડે છે

सर्वज्ञतत्त्वाभेदेन तथा सर्वज्ञवादिन. ॥
सर्वे तत्तत्त्वगा ज्ञेया भिन्नाचारस्थिता अपि ॥१०७॥

અર્થ સામાન્ય પ્રકારથી સર્વજ્ઞ રૂપતત્ત્વની સાથે અભેદપણાને લઈ રાજાનો આશ્રય કરનાર અનેક પુરૂષની માફક સર્વજ્ઞવાદિઓ બધા શ્રુતજીન, અવધિજીન, મન પર્યાયજીન, કેવલિજીન વિગેરે જુદા જુદા આચારમા રહ્યા છતા પણ અધિકારના ભેદવાળા પુરૂષની માફક આ બધા જીનો સર્વજ્ઞ રૂપતત્ત્વનોજ આશ્રય કરનારા છે ॥૧૦૭॥

વિવેચન સર્વજ્ઞરૂપી મહારાજાનો આશ્રય કરનાર. તમામ શ્રુતાદિ જીનો જુદા જુદા આચાર–ગુણવાળા છતા સર્વજ્ઞ થવાની સન્મુખ બનેલા સર્વજ્ઞરૂપી મહારાજાની સેવા કરનારા બધા સર્વજ્ઞજ સમજવા અથવા સર્વજ્ઞનાશાસ્ત્રને બતાવનારાશ્રુતાદિજીનોબધા સર્વજ્ઞપ્રભુના દાસ કહેવાયછે ॥૧૦૭॥

આ વાતનો ઉપસહાર કરે છે

न भेद एव तत्त्वेन सर्वज्ञाना महात्मनाम् ॥
तथा नामादिभेदेपि भाव्यमेतन्महात्मभि. ॥१०७॥

અર્થ ઉપર કહી આવ્યા તે વાતને હવે પૂર્ણ કરતા જણાવે છે કે, વાસ્તાવિક રીતે લાનસર્વજ્ઞ મહાત્માઓમા

तस्मात्सामान्यतोऽप्येन मभ्युपैति य एव हि ॥
निर्व्याज तुल्य एवासौ तेनाशेनैव धीमताम् ॥१०५॥

અર્થ, તસ્માત્ સામાન્ય પ્રકારે સર્વજ્ઞ એક છે એમ કથન કરે છતે જે કોઈ અસર્વજ્ઞ પ્રમાતા સામાન્ય પ્રકારે સર્વજ્ઞને માન્ય કરે છે શુદ્ધ અત કરણથી, અને તેમના વચનો પાલવાને જે ત પર થાય છે, તેજ બુદ્ધિશાળીઓની મધ્યમા સામાન્ય પ્રકારે સર્વજ્ઞની પ્રતિપત્તિ-પ્રાપ્તિ સ્વીકાર રૂપ એક અશથી તે સવજ્ઞની તુલ્ય ગણાય છે ॥૧૦૫॥

વિવેચન જીનેશ્વરપ્રભુનીઆજ્ઞા માનનારા-પછી રાગ દ્વેષને જીત્યા હોય યા ન જીત્યા હોય તોપણ તે જૈન કહેવાય છે, તેવી રીતે સામાન્ય પ્રકારે સર્વજ્ઞ એક છે તે પ્રમાણે શુદ્ધ અત કરણથી અગીકાર કરનારા અને સર્વજ્ઞના વચનોને માન આપનારાઓ પણ સર્વજ્ઞની તુલ્ય ગણાય છે ॥૧૦૫॥

આ વાતને દ્રષ્ટાતથી સમજાવે છે

यथैवैकस्य नृपतेर्बहवोऽपि समाश्रिताः ॥
दूरासन्नादिभेदेपि तद्भृत्याः सर्व एव ते ॥१०६॥

અથ જેમ કોઈ એક રાજાની ઘણા પુરૂષો સેવા કરે છે તેમા કોઈને દૂર રાખે છે, કોઇને પોતાની પાસે રાખે છે, કોઈને દિવાન પદવી છે કોઈને કોટવાળ પદવી છે કોઈ ફોજદાર છે, આ પ્રમાણે જો કે ભેદો પડે છે તોપણ તે બધાઓ રાજાના તો ચાકરોજ કહેવાય છે ॥૧૦૬॥

વિવેચન ગુણ પ્રમાણે જુદા જુદા હોદ્દા અપાય છે અને તે પ્રમાણે તેઓને કામ સોપવામા આવે છે તેમજ

શાસ્ત્રમા પતજલીરૂષીએ જણાવેલછે, "ततो पिकाणात्" ચિત્રા ચિત્ર ભક્તિરૂપ કારણથી, "इदं स्थित मस्तुत" સામાન્ય પ્રકારથી સર્વજ્ઞની સાથે અભેદવૃત્તિ સિદ્ધ થાય છે, ૫૧૦૮૫

વિવેચન જેનુ સ્વરૂપ આગળ કહેવામા આવે છે એવી ચિત્રાભકિત તથા અચિત્રાભકિત આ પ્રમાણે બે પ્રકારની ભકિત દેવોની કરવા અધ્યાત્મ વિષયવાળા યોગશાસ્ત્રમા પતજલીરૂષી જણાવે છે, આ દેવો બે પ્રકારના છે લૌકિક અને લોકોત્તર, લૌકિકમા શોમ, યમ,વરૂણ,કુબેર,ઇંદ્ર, રામ, કૃષ્ણ, મહેશ્વર, બ્રહ્મા વિગેરે દેવો જાણવા લોકોત્તરમા પરમપદ પામેલા એવા અર્હદાદિ વિગેરે મુક્તાત્માએ લેવા, આ પ્રમાણે દેવોમા ફેર છે તે પ્રમાણે ભકિતમા પણ ફેર છે, છતા પતજલી રૂષી પૂજા સત્કાર બહુમાન રૂપી ભકિત કરવા જણાવેછે, આથી જેમ દેવોમા અભેદ વૃત્તિ યોગશાસ્ત્રમા જણાવી તેવી રીતે સર્વજ્ઞોમા અભેદ વૃત્તિ જાણવી, ૫૧૦૮૫

આ વાતને સ્પષ્ટ કરે છે,

संसारिषु हि देवेषु भक्तिस्तत्कायगामिनाम् ॥
तदतीते पुनस्तत्त्वे तदतीतार्थयायिनाम् ॥१०९॥

અર્થ સંસારમા રહેલા પણ હજી સુધિ મોક્ષે ગયા નથી એવા લૌકિક દેવો લોકપાલ વિગેરે તેઓની ભક્તિ-સેવા સસારિદેવકાયગામિ-ભવિષ્યમા દેવ થવાની ભાવના-વાળા સસારમા રહેલા એવા જીવો કરે છે, અને સસારથી જેઓ અતિત થયા છે પરમપદને પામ્યા છે એવા સર્વજ્ઞોની ભક્તિ સસારથી અતીત થવાના માર્ગને અનુસરવા વાળા એવા યોગિઓ-મહાત્માઓ કરે છે, ૫૧૦૯૫

પરસ્પર જરાપણ ભેદ નથી જો કે નામજીન સ્થાપનાજીન દ્રવ્યજીન અને ભાવજીનરૂપ સર્વજ્ઞોમા ભેદ પડે છે તોપણ મહાત્માઓએ શુદ્ધ બુદ્ધિથી તેનો નિશ્ચય કરીલેવો ॥૧૦૭॥

વિવેચન ધ્યાનાદિ દ્વારા જ્યારે આત્મસ્વરૂપ સંપૂર્ણ પ્રગટ થાય છે ત્યારે કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે અને આ જ્ઞાનથી ત્રણે કાળનું સ્વરૂપ જાણી શકાય છે આ જ્ઞાનવાળા જેટલા જીવો હોય તે બધા ભાવસર્વજ્ઞ કહેવાય છે, આ બધા સર્વજ્ઞોમા જરા પણ ભેદ ન હોવાથી બધા એકજ ગણાય છે, જો કે નામસર્વજ્ઞ કોઇનુ નામ સર્વજ્ઞ પાડ્યું, સ્થાપનાસર્વજ્ઞ સર્વજ્ઞની મૂર્તિ, દ્રવ્યસર્વજ્ઞ સર્વજ્ઞ થયા પહેલાનો જીવ, ભાવસર્વજ્ઞ ત્રણેકાળમા રહેલ વસ્તુ તત્વને સમ્યક્ પ્રકારે જાણનારા આ પ્રમાણે નામાદિ સર્વજ્ઞોમા ભેદ પડે છે કારણ કે નામ, સ્થાપના અને દ્રવ્યસર્વજ્ઞોમા ત્રિકાળ જ્ઞાન હોતું નથી, પણ ભાવસર્વજ્ઞોમા જ્ઞાન હોય છે, અહીં જે પરસ્પર સર્વજ્ઞોમા અભેદ જણાવેલ છે તે ભાવસર્વજ્ઞોને આશ્રિને જણાવેલછે બાકી નામાદિ ત્રણ સર્વજ્ઞો, તે વાસ્તવિક સર્વજ્ઞો નથી આ વાત મહાત્મા પુરૂષોએ અસમ્મોહ બુદ્ધિથી જાણી લેવી ॥૧૦૭॥

શાસ્ત્ર ગર્ભિત બીજી યુક્તિ જણાવે છે,

चित्राचित्रविभागेन यच्च देवेषु वर्णिता ॥
भक्ति सद्योगशास्त्रेषु ततोऽप्येवमिदं स्थितम् ॥१०८॥

અર્થ ચિત્રા તથા અચિત્રાવિભાગથીબેપ્રકારનીભક્તિ લોકપાલ વિગેરે દેવોની કરવા અધ્યાત્મ ચિંતાવાળા યોગ-

થાય છે જે દેવોની માનતા કરવાથી પોતાનુ કામ કાક તાલિય ન્યાયથી થઇ ગયુ હોય તેવા દેવોની ભક્તિ ગણથી કરે છે અને બીજા દેવોની ભક્તિ નહિ કરીશ તો હેરાન કરશે આવી બુદ્ધિથી જે ભક્તિ થાય છે તે દ્વેષ યુક્ત સમજવી કારણ કે આમા મોહ રહેલ છે અને મોહથી ભક્તિ આવી જ થાય છે આ પ્રમાણે ચિત્રા ભક્તિ અનેક પ્રકારે છે પણ વિતરાગપ્રભુ જેઓ સ સારથી મુક્ત થઈ પરમપદમોક્ષમા બીરાજમાન થયા છે તેઓના પ્રતે અ ત કરણથી શુદ્ધપ્રેમ રાખવો, માનમીક પૂજા કરવી અગર તેઓની મૂર્તિની પૂજા, બહુમાન, નમસ્કાર કરવો આ એક પ્રકારની અચિત્રાભક્તિ છે મોહના અભાવથી થતી હોવાથી એકજ પ્રકારની છે આજ ભક્તિ કરવી ઉત્તમ છે ॥૧૧૦॥

संसारिणा हि देवाना यस्माच्चित्राण्यनेकधा ॥
स्थित्यैश्वर्यप्रभावाद्यै: स्थानानि प्रतिशासनम् ॥१११॥

અર્થ સ સારમા રહેલા એવા સોમ, યમ, વરૂણ, કુબેર વિગેરે દેવોની નાના પ્રકારની અનેક રીતે પૂજા થાય છે, તેમજ દેવોની સ્થિતિ ઐશ્વર્ય, પ્રભાવ, અને સહજ રૂપ વિગેરે તથા વિમાનો વિગેરેના ભેદો અનેક પ્રકારે પડે છે, તથા પ્રતિશાસન–દરેક દેવની આજ્ઞા જુદી જુદી હોય છે, સ્વર્ગ, મૃત્યુ, અને પાતાલવાસિદેવ બધા જુદી જુદી જાતના હોય છે, આ બધાની પૂજા એકરીતિએ ને, એક પ્રકારે થતી નથી, જેવી જેવી જેની યોગ્યતા–લાયકાત, તે તે પ્રમાણે પૂજા થાય છે, દરેક દેવની એક રીતે પૂજા થતી નથી ॥ ૧૧૧ ॥

વિવેચન સ સારી જીવો પુદ્દગલીક સુખની ઇચ્છા
હરી હર, બ્રહ્મા વિગેરે દેવોની ભક્તિ કરે છે, અને તેઓ
ભાવના અનુસારે દેવલોકાદિ વિગેરે પુદ્દગલીક સુખોની પ્રા
થાય છે, અને આત્મકલ્યાણ કરવાની ભાવનાથી વિતર
દેવ સર્વજ્ઞપ્રભુની પૂજા ભક્તિ બહુ માન, સ સારથી મુ
થઈ પરમપદ મેળવવાની ભાવનાવાળા એવા યોગિમ
ત્માઓ કરે છે, વિતરાગ પ્રભુના સ્મરણ કે ધ્યાનથી યોગિ
વિતરાગ બને છે માટે તેઓ સર્વજ્ઞની પૂજા કરે છે,
સરાગી દેવોના સ્મરણ કે ધ્યાનથી મનુષ્યો સરાગી
છે કારણ કે તેજ તેઓને પ્રિય હોય છે, આથી વિતર
દેવને છોડી સરાગી દેવોની પૂજા કરે છે ॥૧૦૯॥

બને ભક્તિનુ સ્વરૂપ બતાવે છે,

चित्रा चाद्येषु तद्रागतदन्यद्वेषसगता ॥
अचित्रा चरमे त्वेषा शमसाराखिलैव हि ॥११०॥

અર્થ ચિત્રાભક્તિ નાના પ્રકારની છે અને તે સ સા
દેવોને વિષે રાગથી તથા દ્વેષથી કરે છે, જે દેવોના
પ્રેમ છે તેઓની ભક્તિ રાગથી કરે છે, અને જે દેવ
ઉપર પ્રેમ નથી તેઓના ઉપર દ્વેષભાવ ધારણ કરે છે,
ભક્તિ મોહગર્ભિત છે અચિત્રાભક્તિ એક પ્રકારની છે
તે સ સારથી અતીત થએલા એવા સર્વજ્ઞોની આ ભક્તિ
સારા–શાતિ છે પ્રધાન જેમા એવી શમસારા સમગ્ર ભ
એક પ્રકારની છે, કારણ કે આમા મોહનો અભાવ છે ।૧

વિવેચન લૌકિક દેવોની ભક્તિ રાગ અને દ્વે

વિવેચન જગતમા એવા પણ ઘણા જીવો પડયા છે કે જે જે વસ્તુ જોવામા આવે કે તરત તેનો ઉપભોગ કરવા મન લલચાય તેમજ મોઢેથી પણ બોલે છે કે પ્રભુએ આ બધી ચીજો શા માટે બનાવી છે? ઉપભોગની ખાતર જ બનાવી છે આમ કહી તે વસ્તુનો ઉપભોગ છુટે હાથે કરે છે, આવા ભવાભિનદિ જીવો બુદ્ધિપૂર્વકના જે જે શુભાશુભ કર્મો કરે છે, તે તમામ કર્મો ચાર ગતિમા પરિભ્રમણ કરવા રૂપ ફલને દેનાર છે અને પરિણામે ઘણો કડવો વિપાક મનુષ્યોને ભોગવવો પડવાનો છે ॥૧૨૨॥

ज्ञानपूर्वाणि तान्येव मुक्त्यङ्ग कुलयोगिनाम् ॥
श्रुतशक्तिसमावेशादनुबन्धफलत्वत. ॥१२३॥

અર્થ જ્ઞાન પૂર્વાણિ-ગુરુ દોષની સમજણ પૂર્વકના પૂર્વોક્ત જે જે કર્મો-શુભ અનુષ્ઠાનો કરે છે તે તમામ કર્મો મુક્તિના અગો બને છે શા માટે, તો કહે છે કે શ્રુતશક્તિ-શ્રુતજ્ઞાન રૂપ શક્તિ તેઓમા હોવાથી,તેમજ તાત્વિક અનુબધ-શુદ્ધ અત કરણની વિચાર શ્રેણિરૂપ ફલવાળા હોવાથી આ અનુષ્ઠાનો મોક્ષના અગરૂપ બનેછે ॥૧૨૩॥

વિવેચન તામલીતાપસે સાઠહજાર વર્ષ સુધી ઘોર તપશ્ચર્યાદિ વિગેરે અનુષ્ઠાનો કર્યા પણ તે જ્ઞાન પૂર્વકના ન હોવાથી મુક્તિના અગભૂત તે કર્મો-અનુષ્ઠાનો ન બન્યા, પણ જ્ઞાન પૂ[illegible] તે અનુષ્ઠાનો હોત તો મોક્ષ મેલવી આપત, કુ[illegible] જે જે અનુષ્ઠાનો કરે છે તે જ્ઞાન પૂર્વક કરતા હે[illegible] તે શુભક્રિયાઓ મોક્ષનુ અગ બને

ક્રિયા કરે છે ત્યારે વિઘ્નો પણ ભાગ્યોદયથી પોતાની મેળે ચાલ્યા જાય છે, વિઘ્નો ચાલ્યા જવાથી શુભ ભાવની વૃદ્ધિ થતા પુણ્યની પણ વૃદ્ધિ થાય છે, તેમજ સત્ ક્રિયાની પ્રવૃત્તિ કરતા જ્ઞાન દર્શનાદિ રૂપભાવ લક્ષ્મી પણ પ્રાપ્ત થાય છે, તથા પોતાને ઇષ્ટ એવી પ્રભુની પૂજા વિગેરે સદ્ અનુષ્ઠાનો કરવાની પ્રબલ ઇચ્છા કરવી તે જીજ્ઞાસા, તે પછી તે કાર્ય કરવુ તેઓની સેવાભક્તિ કરવી તે ' तज्ज्ञसेवा " ચશબ્દથી તે અનુષ્ઠાનો ઉપર હૃદયની લાગણી રાખવી આ સતઅનુષ્ઠાન ક્રિયાનુ લક્ષણ છે, આનાથી ભાવિ ઘણુંજ પુણ્યનો બધ પડે છે, અને પરપરાએ મોક્ષ મેળવી આપે છે ॥૧૨૧॥

બુદ્ધયાદિ બોધથી કરાતા અનુષ્ઠાનોના ફળ કહે છે

बुद्धिपूर्वाणि कर्माणि सर्वाण्येवहदेहिनाम् ॥
ससार फलदान्येव विपाकविरस त्वत ॥१२२॥

અર્થ બુદ્ધિ, જ્ઞાન, અને અસમોહ, આ પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારનો બોધ પ્રથમ જણાવી આવ્યા છીએ, હવે આ ત્રણ પ્રકારના બોધનુ ફલ જણાવે છે, આના પ્રથમ બુદ્ધિ બોધનુ ફલ કહે છે, આ બોધ પુદ્ગલીક વસ્તુની પ્રાપ્તિરૂપ હોવાથી તેના ગુણ દોષનુ જ્ઞાન આ જીવમા ન હોવાથી પુદ્ગલીક વસ્તુ તરફ અત્યત આસક્તિ કરવાથી, બુદ્ધિપૂર્વકના જે જે શુભાશુભ કર્મો કરે છે તે સમગ્ર કર્મો, સામાન્ય પ્રકારે લોકમા મનુષ્યોને ચાર ગતિરૂપ સસારમા પરિભ્રમણ કરવા રૂપ ફલને આપે છે, કારણ કે શાસ્ત્રપૂર્વક તે પ્રવૃત્તિ ન હોવાથી, તેમજ પરિણામે મહાકારણવેદના વિપાકે વિરસ હોવાથી નિશ્ચે કરી મનુષ્યોને ભોગવવી પડે છે ॥૧૨૨॥

વિવેચન જગતમા એવા પણ ઘણા જીવો પડયા છે કે જે જે વસ્તુ જોવામા આવે કે તરત તેનો ઉપભોગ કરવા મન લલચાય તેમજ મોઢેથી પણ બોલે છે કે પ્રભુએ આ બધી ચીજો શા માટે બનાવી છે? ઉપભોગની ખાતર જ બનાવી છે આમ કહી તે વસ્તુનો ઉપભોગ છુટે હાથે કરે છે, આવા ભવાભિન દિ જીવો બુદ્ધિપૂર્વકના જે જે શુભાશુભ કર્મો કરે છે, તે તમામ કર્મો ચાર ગતિમા પરિભ્રમણ કરવા રૂપ ફ્લને દેનાર છે અને પરિણામે ઘણો કડવો વિપાક મનુષ્યોને ભોગવવો પડવાનો છે ॥૧૨૨॥

ज्ञानपूर्वाणि तान्येव मुक्त्यग कुलयोगिनाम् ॥
श्रुतशक्तिसमावेशादनुबन्धफलत्वत. ॥१२३॥

અર્થ નાન પૂર્વાણિ–ગુરુ દોષની સમજણ પૂર્વકના પૂર્વોક્ત જે જે કર્મો–શુભ અનુષ્ઠાનો કરે છે તે તમામ કર્મો મુક્તિના અગો બને છે શા માટે, તો કહે છે કે શ્રુતશક્તિ–શ્રુતજ્ઞાન રૂપ શક્તિ તેઓમા હોવાથી,તેમજ તાત્વિક અનુબધ–શુદ્ધ અત કરણની વિચાર શ્રેણિરૂપ ફ્લવાળા હોવાથી આ અનુષ્ઠાનો મોક્ષના અગરૂપ બનેછે ॥૧૨૩॥

વિવેચન તામલીતાપસે સાઠહજાર વર્ષ સુધી ઘોર તપશ્ચર્યાદિ વિગેરે અનુષ્ઠાનો કર્યા પણ તે જ્ઞાન પૂર્વકના ન હોવાથી મુક્તિના અગભૂત તે કર્મો–અનુષ્ઠાનો ન બન્યા, પણ જ્ઞાન પૂર્વકના જો અનુષ્ઠાનો હોત તો મોક્ષ મેળવ આપત, કુલયોગિઓ જે જે અ[illegible] કરે છે તે જ્ઞાન પૂર્વ કરતા હોવાથી તેઓને તે [illegible] મોક્ષનુ અગ.

છે કુલયોગિઓનુ સ્વરૂપ પહેલા જણાવેલ છે વળી આગલ કહેવામા આવશે, અહીં કુલયોગિઓ લેવાથી ગોત્રયોગિઓ જે છે તે ન લેવા, કારણ કે કુલયોગિઓ કરતા તેમા જ્ઞાન ઓછુ હોય છે, તેમજ અમૃતશક્તિતુલ્ય શ્રુતજ્ઞાનરૂપશક્તિનો પ્રવેશ કુલયોગિઓમા હોય છે, આ શક્તિને લઈ કુલ યોગિઓને મુખ્ય ગણવામા આવ્યા છે, તેમજ તાત્વિક શુદ્ધ અ ત કરણની વિચાર શ્રેણિને લઈ કુલયોગિઓના અનુષ્ઠાનો પરમપદના અ ગભૂત બને છે ॥૧૨૩॥

असमोहसमुत्थानि त्वेका तपरिशुद्धित ।
निर्वाणफलदा याशु भवातीतार्थयायिनाम् ॥१२४॥

અર્થ કોઈપણ પ્રકારના પુદ્‌ગલિક ફલની ઈચ્છા રાખ્યા વગર, કરાતા ધર્મનાઅનુષ્ઠાનો તે અસમોહ જનિત છે તે એકાત શુદ્ધ હોવાના કારણથી શિઘ્ર નિર્વાણફલ–મોક્ષફલને દેનારા તે અનુષ્ઠાનો બને છે, આ લાભ ભવાતીતાર્થયાયિ –સમ્યક્‌પ્રકારે પરમતત્વ–મોક્ષને જાણનારા અને મોક્ષ નિકટ વર્તિ એવા મહાત્માઓ મેલવે છે ॥૧૨૪॥

વિવેચન જે જે ધર્મના અનુષ્ઠાનો કરે છે, તેમા જરાપણ પુદ્‌ગલિક ભાવની ઈચ્છાનો અ શપણ નથી, કેવલ આત્મકલ્યાણ કરવાની ભાવનાથીજ કરે છે તે અનુષ્ઠાનો અસ મોહ કહેવાય છે, મોહગર્ભિત ન હોવાથી, આ અસમોહથી કરાતા પૂર્વોક્ત ધર્મના અનુષ્ઠાનો એકાતથી પરિશુદ્ધ હોવાથી પરિણામે મોક્ષના ફલને આપે છે, ભવાતીત જે અર્થ પર મપદ તેને જાણનારાઓ, અર્થાત્ સમ્યક્ પ્રકારે પરમ પદને

જાણુનાગ જેઓ હોયછે તે આ લાભ મેલવે છે–મોક્ષ જવાની તૈયારી જેની થઈ ચુકી છે તેઓ આ લાભ મેળવે છે ॥૧૨૪॥

ભવાતીતાર્થયાયિનું લક્ષણ બતાવે છે,

प्राकृतेष्विह भावेषु येषाचेतो निरुत्सुकम् ।
भवभोगविरक्तास्ते भवातीतार्थयायिनः ॥१२५॥

અર્થ સામાન્ય પદાર્થો શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ, અને સ્પર્શ આ વિગેરે પદાર્થોમા જે મહાત્માઓનુ ચિત્ત અંત - કરણ નિરૂત્સુક બન્યુ છે–તે તે પદાર્થોમાથી લાગણી નીકળી ગઈ છે જેઓની તથા ભવભોગ–સાંસારિક વિષય સુખોથી જેઓ વિરકત બન્યાછે, એવા જીવો મુક્ત જેવા છે તે ભવાતીતાર્થયાયિ કહેવાયછે,ભવમા ચિતનો સ્પર્શ નહોવાથી॥૧૨૫॥

વિવેચન જગતમા જે જે મોહક પદાર્થો છે, અને જેમા જગતના તમામ જીવો રાત અને દિવસ મચ્યા રહ્યા છે, આવા પાચ ઇંદ્રિયોના વિષયસુખો–કામ ભોગો છે, આ કામ ભોગોમા જે મહાત્માઓનુ ચિત્ત–અંત કરણ નિરૂત્સુક–નિવૃત થઈ ગયુ છે–પાછુ હઠી ગયું છે નિસંગપણાને લઈ, તેમજ ભવભોગ–સંસારિક વિષય સુખોથકી જેઓ વિરકત બન્યા છે એવા જીવો મુકત કલ્પા–મુકત જેવા છે, તેઓને ભવાતીતાર્થયાયિ કહે છે, કારણ કે તેઓનુ અંત - કરણ સંસારિક પદાર્થોને હવે સ્પર્શ કરતુ નથી ॥૧૨૫॥

एक एव तु मार्गोऽपि तेषा शमपरायण ॥
अवस्थाभेदभेदेऽपि जलधौ तीरमार्गवत् ॥१२६॥

અર્થ ભવાતીતાર્થયાયિ મહાત્માઓનો મોક્ષરૂપ મહે-

લમા જવાનો એકજ માર્ગ છે ચિત્ત વિશુદ્ધિ લક્ષણ તથા શમભાવમા નિષ્ઠ રહેવુ તે, જો કે અવસ્થા ભેદથી ભેદ છે, ગુણ સ્થાનકના ભેદની અપેક્ષાએ ભેદ પડે છે, તો પણ મોક્ષરૂપી મહેલમા જવાને આ માર્ગ દરેકનો એકજ છે, જેમ કે સમુદ્રમા આગલ પાછળ ઘણા વહાણો ચાલ્યા કરે છે, તો પણ આ બધા વહાણોનો માર્ગ તો કિનારા પર આવવાનો-બદર ઉપર આવવાનો એકજ છે ॥૧૨૬॥

વિવેચન જગતમા અનેક દર્શનોને લઈ અનેક વાડાઓ પડયા છે પણ પર પગએ આખરે ધ્યેય-મોક્ષ મેલવવું તે દરેકનુ એક હોય છે કોઈ દર્શનકાર એમતો કહેતા નથી કે રાગ, દ્વેષ, મોહ, ઈર્ષ્યા, અભીમાનથી મોક્ષ મળશે, મોક્ષ મેળવવામાટે ચિત્તની વિશુદ્ધિ તથા શમ ભાવતો દરેક દર્શનકારો માને છે, આથી મોક્ષ મેળવવા માટે સર્વનો એકજ માર્ગ છે કે, ચિત્તની વિશુદ્ધિ કરો, મનમા રહેલી અનાદિ કાળની મલીનવાસના તેને દૂર કરો અને સ્વસ્વરૂપમા સ્થીરતા કરો, રાગદ્વેષને બધ કરો આજ મોક્ષનો એકજ માર્ગ છે જેઓ સસારથી અતીતથઈ પરમપદની સન્મુખ થયાછે,એવા ભવાતીતાર્થયાયિઓ-મોક્ષ રૂપીનગર તરફ પ્રયાણ કરી રહ્યા છે જો કે આ ભવાતીતાર્થયાયિઓ ગુણ સ્થાનકના ભેદથી જુદા પડે છે, તો પણ સમુદ્રમા ચાલતા અનેક વહાણો આગળ,પાછળ, દૂર, નજીક વિગેરેથી ભેદ જોડે છે તોપણ તે બધા વહાણોવાલાઓનો માર્ગ એકજ છે કીનારા ઉપર જવાનો-બદર ઉપર પહોચવાનો માર્ગ બધાઓના માટે એકજ છે, તેવી રીતે મોક્ષરૂપી નગર કે મહેલમા પહોચવાને બધા ગુણઠાણા વાળા જીવો આમ જુદા પડે છે, તો પણ તે

બધાનો ઇરાદો મોક્ષરૂપી નગરમા પ્રવેશ કરવા ચિત્તવિશુદ્ધિ તથા શમપરાયણ અત કરણની નિર્મળતા કરવી, તથા રાગદ્વેષના અભાવથી આત્મસ્વરૂપમા રમણતા કરવારૂપ માર્ગ બધા માટે આ એકજ છે અને આ માર્ગેથીજ બધાઓ પરમપદને મેલવે છે ॥૧૨૬॥

પરમ તત્ત્વનુ સ્વરૂપ કહે છે

ससारातीततत्त्व तु पर निर्वाणसज्ञितम ॥
तद्धयेकमेव नियमाच्छब्दभेदेऽपि तत्वत ॥१२७॥

અર્થ સસારાતીત એવુ તત્ત્વ છે તે તો પ્રધાન નિર્વાણ સજ્ઞાવાળુ વાસ્તવિક સામાન્ય પ્રકારે શબ્દ ભેદ છતા પણ નિયમે કરીએકજછે, આગળ કહેવામા આવતા એવા શબ્દો પણ પરમાર્થથી આ એકજ પરમતત્ત્વને જણાવે છે ॥૧૨૭॥

વિવેચન જ્યા પરમશાંતિ છે, જન્મ, જરા, આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ, મરણ, શોક, હર્ષ, શરીર, વિષયો, શબ્દ, રૂપ, રસ, ગધ, સ્પર્શ, વિગેરે જ્યા કાઇ પણ નથી, માત્ર સ્વસ્વરૂપમા-આત્મ સ્વરૂપમા રમણતા કરવા રૂપ સસારાતીતતત્ત્વ-પરમ પ્રધાન નિર્વાણ જેનુ નામ છે તે એકજ પરમતત્ત્વ છે, પછી આ પરમતત્ત્વના ભલે અનેક નામો આપો, પરતુ તે માત્ર શબ્દ ભેદજ છે, પણ વાસ્તવિક વિચાર કરતા તે પરમતત્ત્વ અર્થથી એકજ છે ॥૧૨૭॥

આજ વાત બતાવે છે

सदाशिवः परब्रह्म सिद्धात्मा तथातेति च ॥
शब्दैस्तदुच्यतेऽन्वर्थादेकमेवैवमादिभि ॥१२८॥

અર્થ એકજ પરમતત્ત્વને જુદા જુદા દર્શનકારો જુદા

જુદા નામથી-શબ્દથી કથન કરે છે, પરંતુ અન્વર્થને લઈ તે એકજ નિર્વાણનેજ જણાવે છે, જેમકે સદાશિવ, પર બ્રહ્મ સિદ્ધાત્મા, તથાતા આ વિગેરે શબ્દોથી તે એકજ તત્ત્વને કહે છે ॥૧૨૮॥

વિવેચન સંસારાતીતતત્ત્વને દરેક દર્શનકારો જુદા જુદા શબ્દથી કથન કરે છે, પણ આ બધા શબ્દો વાસ્તવિક નિર્વાણ તત્ત્વનેજ અન્વર્થના યોગથી જણાવે છે તેજ કહે છે, નૈયાયિક વિગેરે પરતત્ત્વને સદાશિવ કહે છે આ અન્વર્થથી બરોબર છે સદાશિવ સર્વકાળ જ્યા શાંતિ છે ક્યારે પણ અશાંતિ નથી ત્રૈકાલના પરિશુદ્ધ હોવાથી સર્વ અશિવનો અભાવ હોવાથી પરમતત્વને સદાશિવ કહે છે પર પ્રધાન બ્રહ્મ-ઉત્કૃષ્ટબ્રહ્મ બૃહત્વ અને બૃહકત્વવડે મહાન અને વિસ્તૃત સદ્ભાવના આલંબન ભૂત હોવાથી પરબ્રહ્મ, કૃતકૃત્ય હોવાથી હવે જેને કાંઈ કરવાપણુ બાકી રહેલ નથી માટે સિદ્ધાત્મા, કાયમ માટે જેમ છે તેમ રહેવાથી તથા તેતિ, કહ્યુ છે કે, ઉપાદાન તથા નિમિત્ત કારણથી જેઓ વિકારને પામતા નથી માટે તેને ધ્રુવા કહે છે, તથા સર્વકાલ એકરૂપ હોવાથી તથાતા કહેછે, તથા ' विसयोगात्मिका च इय''-સર્વ સંયોગથી રહિત હોવાથી આ સિદ્ધિને વિસંયોગાત્મકા કહે છે, તથા આધિદૈવિક, આધિભૌતિક, તથા આધ્યાત્મિક આપ્રમાણે ત્રણે પ્રકારના દુઃખથી રહિત હોવાથી મુક્તિને નિર્દુઃખપત્વિર્જીતા કહે છે, અત્યંત જીવની રાશી હોવાથી મુક્તિને ભૂતકોટિ કહે છે, કર્મનો ક્ષય થવાથી જીવને પરમફલ આપનાર હોવાથી મુક્તિને ભુતાર્થ ફલદા કહે છે, આ પ્રમાણે અનેક શબ્દો વડે તે પરમતત્વ-નિર્વા-

ણુને જણાવે છે, અન્વર્થનો યોગ તથા ઉક્તનીતિથી તે તમામ શબ્દો એકજ પરમતત્વને જણાવે છે શબ્દો ભિન્ન છતા પણ અર્થમા ફેર પડતો નથી, માટે પરમતત્વ એકજ છે ॥૧૨૮॥

કેમ આમ છે તે કહે છે

तल्लक्षणाविसंवादान्निराबाधमनामयम् ॥
निष्क्रिय च पर तत्त्व यतो जन्माद्ययोगत ॥१२९॥

અર્થ ઉપર જે જે નામો પરમતત્વના કહી આવ્યા તે બધા નામોને નિર્વાણુના લક્ષણુની સાથે વિસવાદ આવતો નથી, તેમજ બીજા નામો પણ બતાવેછે, જેમાથી આબાધા પીડા નીકળી ગઈ છે તેને નિરાબાધ કહેછે, જેમાથી દ્રવ્યરોગ તથા ભાવરોગ નીકળી ગયો છે તેને અનામય કહે છે, કારણુના અભાવથી કર્તવ્યનો અભાવ થવાથી તેને નિષ્ક્રિય કહેછે, જે કારણુથી જન્મ,જરા,મરણ,રોગ,શોકવિગેરેનોઆમા અભાવ હોવાથી પરમતત્વ આવા પ્રકારનુ હોયછે ॥૧૨૯॥

વિવેચન દરેક દર્શનકારોએ પરમતત્વનુ જે જે લક્ષણ બાવ્યુ છે, તે લક્ષણુ આ નિર્વાણુ લક્ષણુતત્વ સાથે જરાપણુ વિસવાદ આવતો નથી આ પ્રમાણે જુદા જુદા અનેક શબ્દોથી પરમતત્વને સબોધે છતે વાસ્તવિક પરમ તત્વ એકજ અને એકરૂપ છે, તે પરમતત્વને ભલે જુદા નામથી બોલાવો પણ તેના અર્થમા ફેર પડતો નથી ॥૧૨૯॥

આ બધાનુ રહસ્ય જણાવે છે

ज्ञाते निर्वाणतत्त्वेऽस्मिन्नसमोहेन तत्त्वत ॥
मेक्षावतां न तद्भक्तौ विवाद उपपद्यते ॥१३०॥

અર્થ અસમોહ બોધથી આ નિવાર્ણ તત્વનો નિશ્ચય જાણે છતે પરમાર્થથી બુદ્ધિવાનોને નિવાર્ણ તત્વ વિષય ભકિત કરવામા વિવાદ ઉત્પન્ન થતો નથી ॥૧૩૦॥

વિવેચન સતચિદાનદ સ્વરૂપ નિર્વાણ તત્વનો આ પ્રમાણે નિશ્ચય અસમોહ બોધથી વાસ્તવિક થયે છતે પ્રેક્ષવતા–વિચારપૂર્વક કાર્ય કરનાર બુદ્ધિવાનોને નિર્વાણ તત્વની સેવા કરવામા–મોક્ષને લાયક યોગ્ય અનુષ્ઠાનનુ સેવન કરવા રૂપ ભકિત કરવામા વિવાદ ઉપન્ન થતો નથી, કારણકે તત્વ જ્ઞાનમા ભેદ નહોવાથી અને તત્વજ્ઞાનમા ભેદ સમજે તો બુદ્ધિમત્તામા વિરાધ આવે અનેતે બુદ્ધિમાનજ ન ગણાય ॥૧૩૦॥

सर्वज्ञपूर्वकं चैतन्नियमादेव यत्स्थितम् ॥
आसन्नोऽयमृजुमार्गस्तद्भेदस्तत्कथं भवेत् ॥१३१॥

અર્થ સર્વજ્ઞપૂર્વક આ નિવાણતત્ત્વ નિયમે કરી રહેલ છે, કારણકે અસર્વજ્ઞ નિર્વાણતત્ત્વને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી, સર્વજ્ઞ લક્ષણ ઋજુ–વાકો નહિ એવો આ મોક્ષનો નજીક માર્ગ છે આ માર્ગમા "તદ્ભેદ" સર્વજ્ઞ બાબત મતભેદ કેમ હોઈ શકે ? ॥ ૧૩૧ ॥

વિવેચન પરમ શાતિરૂપ નિર્વાણતત્ત્વનો નિર્ણય ઉપર કરી આ વાછીએ, આનિર્વાણતત્ત્વની પ્રાપ્તિ ત્રણે કાલનુ જ્ઞાન થવારૂપ સર્વજ્ઞ પણાની પ્રાપ્તિ થયા સિવાય કદિ થઈ શકિત નથી આ સર્વજ્ઞપણું પ્રાપ્ત થયુ એટલે નિર્વાણતત્ત્વની નજીક પોચ્યા છીએ એમ સમજવુ, આને લઈ ગુરૂશ્રી જણાવે છે કે સર્વજ્ઞપૂર્વક નિવાણતત્ત્વ નિયમે કરી સ્થિત છે–પ્રાપ્ત થાય

છે, અને નિર્વાણનો આ નજીક અને સરલ–સિદ્ધો માર્ગ છે, સર્વજ્ઞની પ્રાપ્તિ થયા સિવાય નિર્વાણતત્ત્વ મળતુ નથી આને લઈ સર્વજ્ઞતત્ત્વમા બુદ્ધિમાનોને ભેદ કેમ હોઈ શકે ? ॥૧૩૨॥

સર્વજ્ઞ એક છે તો દેશના ભેદ કેમ છે ?

चित्रा तु देशनैतेषां स्याद्विनेयानुगुण्यत. ॥
यस्मादेते महात्मानो भवव्याधिभिषग्वराः ।।१३२॥

અર્થ આ સર્વજ્ઞો બધા એક સ્વરૂપ છે તો તેઓની દેશના–તત્ત્વજ્ઞાનની બાબતોમા ભિન્નતા કેમ પડે છે ? ઉત્તર આપે છે કે–શિષ્યને ગુણ જેવી રીતે થાય તેવી રીતે દેશના આપે છે કારણકે તે માહાત્માઓ સ સારરૂપ વ્યાધિનો નાશ કરવાને ઉત્તમ પ્રધાન વૈદ્યો છે ॥ ૧૩૨ ॥

વિવેચન શ્રીમાન્ હરિભદ્ર સૂરીશ્વરજી મહારાજ સાખ્યદર્શનકાર કપીલ રૂપી બૌદ્ધદર્શનકાર સુગત રૂપી વિગેરેને સર્વજ્ઞની કક્ષામા મુકે છે, તે તેઓની માન્યતાને અનુસારે જાણવુ આ કપિલ, સુગત વિગેરે સર્વજ્ઞોની દેશના ચિત્રા–નાના પ્રકારની છે, જેમકે, સાખ્યદર્શનકાર કપિલરૂપી કહે છે કે આ આત્મા નિત્યછે, ત્યારે બૌધમતવાળા સુગતાચાર્ય કહે છે કે આત્મા અનિત્ય છે આવા જે ભેદો જેનામા આવે છે તે તથા પ્રકારના શિષ્યોને લાભ જેવી રીતે થાય તે પ્રમાણે દેશના આપેછે જેમકે કપિલમતવાળા આત્માને નિત્ય માનેછે આ બીના પણ અપેક્ષાએ સત્યછે ભવિષ્યમા થનારા પર્યાયોનો નાશ લક્ષ્યમા રાખીને પર્યાયોને ગૌણ કરી અને દ્રવ્યને મુખ્ય ગણિ જે દેશના આપે છે તે નિત્ય દેશના સમજવી, પુદગલીક

ક્ષણિક વસ્તુના ભોગની આસ્થાવાળા પ્રાણીને આશ્રિ તે વસ્તુ-ની અનિત્યતા બતાવવાને ખાતર દ્રવ્યને ગૌણ કરી પર્યાયોને મુખ્ય કરી જે દેશના આપે છે તે અનિત્યદેશના સુગમમત વાળાની સમજવી, આ પ્રમાણે દરેક વસ્તુમા અન્વય અને વ્યતિરેક ધર્મો રહેલા છે, તેને તે સર્વજ્ઞો નથી જાણતા તેમ નથી,નહિ તો તેઓ સર્વજ્ઞો ન જ કહેવાય આ પ્રમાણે અપેક્ષા લક્ષમા રાખી તથા પ્રકારના ગુણ જોઇને અપાતી દેશના તે અદુષ્ટ દેશના છે, કારણકે આ સર્વજ્ઞ માહાત્માઓ છે તે સસારરૂપી વ્યાધિ તમામ જીવોને લાગી છે અને તેને લઇ જન્મ-જરા-મરણ-આધિ,વ્યાધિ અનેઉપાધિના અનેક દુખો સહન કરી રહ્યા છેતેઓનો રોગ નાશ કરવાનેતેઓ શ્રી ઉત્તમ વૈદ્યનુ કામ કરે છે, ॥ ૧૩૩ ॥

આથી શુ સમજવુ તે કહે છે

यस्य येन प्रकारण बीजाधानादिसभव. ॥
सानुबन्धो भवत्येते तथा तस्य जगुस्तत ॥१३३॥

અર્થ જે માણસને જે દેશનાથી બીજાધાનનો સભવ જોવેછે તેને તે પ્રકારે તે મહાત્માઓ ઉપદેશ કરે છે આથી સાનુબન્ધ શુદ્ધહૃદયની લાગણી થાય છે ॥૧૩૩॥

વિવેચન આ મહાત્માઓ કેવલજ્ઞાનથી જોઇ રહ્યા છે કે આ જીવ કઇ દેશનાથી પ્રતિબોધને પામશે તે વાત લક્ષ્યમા રાખી પછી નિત્ય દેશના આપે છે અને આ દેશ-નાથી અનેક ભવ્ય જીવોના હૃદયમા પહેલા કહી આવ્યા એવા યોગના બીજોનુ આધાન-સ્થાપન કરેછે, તથાસ સારથી

ઉદાસીન વૃત્તિલાવી સાનુબંધ-હૃદયને શુધ્ધ કરે છે, તથા ઉત્તરોત્તર ગુણની વૃદ્ધિ થાય તેવી રીતે આ સર્વજ્ઞો તેઓને ધર્મ દેશના આપે છે ॥૧૩૩॥

બીજી રીતે દેશના ભેદનુ કારણ કહે છે

एकापि देशनैतेषां यद्वा श्रोतृविभेदतः ॥
अचिन्त्यपुण्यसामर्थ्यात्तथा चित्रावभासते ॥१३४॥

અર્થ યદ્વા અથવા સર્વજ્ઞ ભગવાનોની એક પણ દેશના શ્રોતાઓના ભેદને લઇ તથાઅચિંત્યપુણ્યના સામર્થ્યને લઈ નિત્યાદિ પ્રકારવડે જુદી જુદી દેખાય છે ॥૧૩૪॥

વિવેચન પહેલા સર્વજ્ઞ ભગવાનોની દેશનાની ભિન્નતાનુ કારણ શિષ્યોને જેવી રીતે ગુણ થાય તે પ્રમાણે દેશના આપવાનુ કારણ જણાવ્યુ અહીં હવે બીજુ કારણ બતાવે છે કે તમામ સર્વજ્ઞ ભગવાનોની દેશના તેઓના મુખમા થી નીકળેલી "एकापि देशना" દેશના એક છે છતા શ્રોતાઓના ભેદને લઈ-દરેક શ્રોતા એક સરખા જ્ઞાનવાળા હોતા નથી, આ જ્ઞાનના ભેદોને લઇ દરેક શ્રોતા પ્રભુની વાણી એક સરખી રીતે જીલી શકતો નથી આને લઈ દેશનામા ભેદ પડે છે, તથા તથાભવ્યતતા દરેક જીવોની એક-સરખી નથી જેની નીકટ તથાભવ્યતા હોય છે તે એ દેશના સારી રીતે જીલી શકે છે, બીજાઓ જીલી શકતા નથી-ગ્રહણ કરી શકતા નથી આ કારણોને લઇ દેશના જુદી ભાસે છે, તથા અચિંત્ય પુણ્યના સામર્થ્યને લઈ સામા જીવોને પ્રતિબોધ કરવાનુ ઉપાર્જીત કરેલ

કર્મ વિપાકને લઇ દેશનામા ભિન્નતા દેખાય છે, પ્રભુના સમવસરણમા અનેક જીવો દેશના સાભળવા આવતા હતા ત્યારે પ્રભુની વાણી દરેક જીવોના માટે એક સરખી હતી છતા પ્રભુના અતિશયને લઇ દરેક જીવો પોતપોતાની ભાષામા જાણતા હતા, અને દરેક જીવો એમ સમજતા હતા કે પ્રભુ અમને ઉદ્દેશીને કહેછે આ પ્રમાણે દેશના એક છતા નિત્યાદિ પ્રકારવડે દરેક જીવોને જુદી જુદી દેશના ભાસે છે ॥૧૩૪॥

આથી ગુણ નથી તેમ નથી ગુણ છે તે કહે છે

यथाभव्य च सर्वेषामुपकारोऽपि तत्कृतः ॥
जायतेऽवन्ध्यताप्येवमस्या सर्वत्र सुस्थिता ॥१३५॥

અર્થ ભવ્યતાને અનુસારે તમામ જીવોને ઉપગાર દેશનાથી થાયછે, આનેલઈ પ્રભુ દેશનાને અવધ્યપણુછે કોઇ જગ્યાએ નિષ્ફલ જતીનથી, સર્વજગ્યાએ સુસ્થિતછે ॥૧૩૫॥

વિવેચન પ્રભુની દેશના એક છતા, અનેક રીતે જીવોને આશ્રિ અવભા ા થાય છે, આનાથી જીવોને અવશ્ય લાભ થાય છે, તેજ વાત બતાવે છે, કે જે જીવોને જેવા પ્રકારનુ ભવ્યત્વપણુ મળેલ છે તે જીવોને તેના અનુસારે પ્રભુની દેશનાથી બધાને ઉપકાર-ગુણ થાય છે આથી પ્રભુની દેશના અવધ્ય ગણાયછે, અવશ્યે કરી દરેક જીવોને લાભ થાયજ,સવજ યાએ સારીરીતે દેશના સ્થિતછે ॥૧૩૫॥

બીજી રીતે દેશનાનો ભેદ કહે છે

यद्वा तत्तन्नयापेक्षा तत्कालादिनियोगत ॥
ऋषिभ्यो देशना चित्रा तन्मूलैषापि तत्त्वत ॥१३६॥

અર્થ અથવા તે તે નયનીઅપેક્ષાને આશ્રિ તથા તે તે કાલના સબંધને લઇ કપિલાદિ ઋષિઓએ નાના પ્રકારની દેશના આપી છે, આ દેશના પણ સર્વજ્ઞદેશનાની મૂળ-વાળી છે પરમાર્થથી, નિર્મૂલ નથી ॥૧૩૬॥

વિવેચન અથવા દેશના નાના પ્રકારની બીજી રીતે બતાવે છે કે તે તે નયોને આશ્રિ, દ્રવ્યાસ્તિકનય દ્રવ્યોને મુખ્યત્વે માને છે, અને પર્યાયોને ગૌણુ માને છે, પર્યાયા-સ્તિક નય પ્રર્યાયોને મુખ્ય માનેછે, અને દ્રવ્યોને ગૌણુ માને છે, તથા તે તે કાલાદિના યોગથી, સુસુમ, દુષમ, દુષમાદિ કાલને આશ્રિકપિલાદિ રૂપિઓએ અનેકપ્રકારની દેશનાઆપી છે,આ દેશના નિર્મૂલ નથી, પણ સર્વજ્ઞમૂલા દેશનાછે–સર્વ-જ્ઞદ્વારા પ્રાપ્ત થએલછે પરમાર્થથી સર્વજ્ઞનાપ્રવચનનેઅનુસારે પ્રવૃત્તિ કરવાથી સર્વજ્ઞ મૂલા દેશના તેઓની છે ॥ ૧૩૬ ॥

આ બીના ચાલુ રૂપિઓમા જોડે છે

तदभिप्रायमज्ञात्वा न ततोऽर्वागृदृशा सताम ॥
युज्यते तत्प्रतिक्षेपो महानर्थकरः परः ॥१३७॥

અર્થ સર્વજ્ઞના અભિપ્રાયને જાણ્યા સિવાય અર્વાગ્ દૃષ્ટિવાળાપ્રમાતાઓએ સર્વજ્ઞનાઅભિપ્રાયનો તિરસ્કાર કદિપણ કરવો નહિ કારણકે તે મહાન્ અનર્થને કરનાર છે ॥૧૩૮॥

વિવેચન આજકાલના વિતંડાવાદિ અર્ધદગ્ધો સામાના અભિપ્રાયને જાણ્યા વગર એકદમ તેઓનુ ખંડન કરવા બેસી જાય છે તેઓને સમજાવતા સૂરીશ્વરજી મહારાજ જણાવે છે કે સર્વજ્ઞ પ્રભુના અભિપ્રાયને જાણ્યા સિવાય વર્તમાન

દૃષ્ટિવાળા એવા પ્રમાતા-સત્પુરૂષોએ તત્પ્રતિક્ષેપ-સર્વજ્ઞના અભિપ્રાયનો તિરસ્કાર કે ખંડન કદિ ન કરવું કારણકે તે પ્રતિક્ષેપ છે તે મહાન્ અનર્થને કરવામા પ્રધાન કારણ છે ભવિષ્યમા મહાન્ દુર્ગતિને દેનાર બને છે ॥૧૩૭॥

આ વાત દૃષ્ટાંત આપી જણાવે છે

निशानाथप्रतिक्षेपो यथान्धानामसगत ॥
तद्भेदपरिकल्पश्च तथैवार्वाग्दृशामयम् ॥१३८॥

અર્થ જેમ આધળા માણસોને ચદ્રમાનો પ્રતિક્ષેપ-નિષેધ કરે આ અસગત-અયુક્ત છે, તેમજ ચદ્રના ભેદની કલ્પના કરવી આ જેમ અયોગ્ય છે, તેવી રીતે વર્તમાન દૃષ્ટિવાળા જીવોએ સર્વજ્ઞનો પ્રતિક્ષેપ કરવો તે, તેનાજેવો છે ॥૧૩૮॥

વિવેચન જે વસ્તુ આપણાથી હજારો કોષ દૂર પડી હોય, જેને આપણે જાણતા પણ ન હોઇએ નજરે પણ કયારે જોઈ નથી, આવી વસ્તુ બાબત આપણે તેનો નીકાલ કરવા-ફેસલો આપવા તૈયાર થઇએ આ જેટલી મુર્ખતા છે તેટલી સર્વજ્ઞના અગે તેઓની દેશના વિગેરેમા તર્કવિર્તક કરવા તેપણ એટલી મુર્ખતા છે આ વાતને દૃષ્ટાંત આપી સમજાવે છે કે કેટલાક આધળા માણસો છે, કે જેઓને જન્મથી ચક્ષુઓ નથી તેમજ ચદ્રમાને પણ કયારે જોયો નથી આવા અધ માણસો ચદ્રમા બાબત કલ્પના કરે કે ચદ્રમા વાંકો છે, ગોળ છે, ચતુરસ્ર છે, તેમજ ચદ્રમા છેજ નોહ, આ વિગેરે ભેદની કલ્પના તથા તિરસ્કાર કરવો કે ચદ્રમા છેજ નહિ, આ જેમ અસગતછે-અયોગ્યછે, તેટલુજ વર્ત

માન દૃષ્ટિવાળા જીવો-સર્વજ્ઞબાબત કે તેમની દેશનાબાબત કે જે વસ્તુને પોતે જોઈ પણ નથી, તે બાબતની કલ્પના કરવી કે નિષેધ કરવો તે પણ અસગત અને અયોગ્ય છે ॥૧૩૮॥

આના અ ગે હિત શીક્ષા આપે છે

न युज्यते प्रतिक्षेपः सामान्यस्यापि तत्सताम् ॥
आर्यापवादस्तु पुनर्जिह्वा छेदाधिको मत. ॥१३९॥

અર્થ સામાન્ય માણુસનો પણ તિરસ્કાર કરવો મુનિઓને-માહાત્માઓને વાજબી નથી, તો પછી આર્યાપવાદ-સર્વજ્ઞનો અપવાદ અવર્ણવાદ બોલવો તેતો જીહ્વાનો છેદ કરવો તેના કરતા પણ અધિક માનેલ છે ॥૧૩૯॥

વિવેચન શાસ્ત્રકાર મહારાજ જણાવે છે કે સર્વ ગુણ સ પન્ન વિતરાગ પરમાત્મા છે બાકી દરેક જીવોમા ઓછા વધુ દોષો તો રહેલા હોય છે, તો પછી આપણા પોતાના દોષો જોવા અને તેને દૂર કરવા પ્રયત્ન કરવો, પણ બીજાઓના દોષો જોવાથી આપણને કાઈપણ લાભ થવાનો નથી, આ બીના ગુરૂશ્રી જણાવે છે કે સામાન્ય માણુસોના દોષો જોવા તથા અવર્ણવાદો બોલવા તેમજ તેઓનો તિરસ્કાર કરવો વિગેરે સત્પુરૂષોને કરવાયોગ્ય નથી,તોપછી આર્યાપવાદ-સર્વજ્ઞ પ્રભુનો અવર્ણવાદ-સર્વજ્ઞ પ્રભુની દેશનાનો અવર્ણવાદ જે બોલવો છે, તેતો જીહ્વા ઇંદ્રિયનો છેદ કરવો તેના કરતા અધિક માનેલ છે, તથા પ્રકારના પ્રત્યપાયો -અન્યભવમા જીહ્વાછેદ કરવા કરતા પણ અધિક દુ ખો પ્રાપ્ત થાય છે ॥૧૩૯॥

આજ બીના જણાવે છે

कुदृष्ट्यादिवन्नो सन्तो भाषन्ते प्रायस क्वचित् ॥
निश्चित सारवचैव किं तु सत्त्वार्थकृत्सदा ॥१४०॥

અર્થ પ્રાયે કરી કુદષ્ટિ-મિથ્યાદષ્ટિની માફક મુનીઓ માહાત્માઓ બિભત્સશબ્દો કદિ પણ બોલતા નથી, ત્યારે કેવી રીતે બોલે છે, નિશ્ચિત-સદેહ વગરનું, તથા સારવાળુ પણ નકામુ નહિ તેમજ "सत्त्वार्थकृत" પરાર્થને કરવાનુ શીલ છે જેને આવી ભાષા નીરતર બોલે છે ॥૧૪૦॥

વિવેચન પન્નવણાજીસૂત્ર તથા દશવૈકાલિકસૂત્ર વિગે રેમા ઘણા ઠેકાણે ભાષાનુ સ્વરૂપ બતાવેલછે,આમા કેટલીક ભાષા બોલવા લાયક છે, અને કેટલીક બોલવા લાયક નથી, આ ભાષાનુ સ્વરૂપ બરોબર જાણતો હોય તોજ તે મુનિ પદને લાયક ગણાય છે, મતલબ કે સામાને અપ્રિય લાગે એવી ભાષા પણ ન બોલવી, પ્રીય, પથ્ય, હીતકારી, તથા સત્ય, સામાને અપ્રીય લાગે એવી ભાષા સત્ય હોય તો પણ ન બોલવી, આ શાસ્ત્રીય ફરમાન છે, આજ બીનાને અગે જણાવે છે કે મિથ્યાદષ્ટિની માફક મુનિઓ-સતપુરૂષો કદાપિ કુત્સ્યશબ્દ-બિભત્સ શબ્દવાળીભાષા પ્રાયેકરીને બોલતા નથી, પણ શાસ્ત્રથી નિશ્ચિત કરેલ, સદેહવગરની, તથા સારવાળી-જે સાભળવાથી બીજાને લાભ થાય એવી, પણ રાજકથા, દેશકથા,ભક્તકથા, તથા સ્ત્રીકથા, આવી કથા કદિ બોલે નહિ, તથા પરાર્થ કરણ શીલવાળી-દરેક જીવોને જે ભાષાથી સારો લાભ થાય તથા પરોપકાર કરવામા તમામ જીવો સદા તત્પર થાય આવી ભાષા બોલવી ॥૧૪૦॥

આ બીનાનો હવે ઉપસંહાર કરે છે,

निश्चयोऽतीन्द्रियार्थस्य योगिज्ञानादृते न च ॥
अतोऽप्यत्रान्धकल्पाना विवादेन न किंचन ॥१४१॥

અર્થ અતીંદ્રિય અર્થ–સર્વજ્ઞ વિગેરે તેનો નિશ્ચય યોગિ માહાત્માઓના જ્ઞાન સિવાય થતોનથી આ કારણથી સર્વજ્ઞના અધિકારમાઅન્ધકલ્પા–અતત્ત્વદર્શિ–છદ્મસ્થો ને વિવાદ કરવાવડે કાંઈ પણ ફળ નથી ॥ ૧૪૧ ॥

વિવેચન છદમસ્થજીવો કે જેને સંપૂર્ણ જ્ઞાન નથી તેઓ સમીપમા રહેલ વસ્તુનેજ જોઈ શકે છે, પણ ભૂત કાળમા થઇ ગએલ વસ્તુને જોઇ શક્તા કે જાણી શક્તા નથી, કેટલીક રૂપી તથા અરૂપી વસ્તુઓ પણ એવી છે કે સમીપમા રહેલ હોય તોપણ છદ્મસ્થ જીવો જોઈ શક્તા તથા જાણી શકતા પણ નથી તો પછી અતીંદ્રિય અર્થો, ધર્મ, સ્વર્ગ, નરક, સર્વજ્ઞ, ધર્માસ્તિકાયાદિ વિગેરે પદાર્થો જે આપણી દૃષ્ટિ મર્યાદા બહાર છે તેનો નિશ્ચય સર્વજ્ઞ જ્ઞાનવાળા યોગિ માહાત્માઓજ કરી શકે છે, તે સિવાય બીજાઓ કરી શકતા નથી, યોગિ જ્ઞાનથીજ સર્વજ્ઞની સિદ્ધિ થાય છે આ કારણને લઈ સર્વજ્ઞના અધિકારમા "અન્ધ કલ્પાના" વિશેષ પ્રકારે તત્ત્વને જોનારા નહિ એવા છદ્મસ્થોએ, વિવાદ કરવા જરૂર નથી, આ વિવાદ કરનામા પરિણામની જે ધારા છે તેનો નાશ થયા સિવાય ફળ મળવાનુ નથી, જગડામા પરિણામની ધારા કલુશીત બની કર્મબંધ કરવા સિવાય બીજો લાભ નથી ॥૧૪૧॥

न चानुमानविषय एपोऽर्थस्तत्त्वनो मत' ॥
न चातो निश्चय सम्यगन्यत्राप्याह धीधन' ॥१४२॥

અર્થ સર્વજ્ઞ વિશેષ લક્ષણ આ અર્થ છે તે અનુમાન, કે, યુકિત પ્રમાણનો વિષય પરમાર્થથી છેજ નહિ, તેમજ આ અનુ ાનથી સર્વજ્ઞનો સમ્યક્ પ્રકારે નિશ્ચય પણ થતો નથી, આ બાબતમા બીજે ઠેકાણે ધીધન ભર્તૃહરિ કહે છે ॥૧૪૨॥

વિવેચન જેટલા જેટલા અતીંદ્રિયઅર્થો સર્વજ્ઞ વિગેરે છે તે બધાનો નિશ્ચય યોગિ જ્ઞાનની થઈ શકે છે, પણ અનુમાનથી કે ઉપમાનપ્રમાણથી કે તર્કપ્રમાણથી સર્વજ્ઞ લક્ષણ અતીંદ્રિય અર્થનો નિશ્ચય કદિ થઈ શકે નહિ, કારણકે આ પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણો સમીપમા રહેલ વસ્તુનેજ સિદ્ધ કરવામા સમર્થ છે, પણ દૂર રહેલ અતીંદ્રિય વિષયને ગ્રહણ કરી શકતા નથી, આથી આ પ્રમાણો સમ્યક્ રીતે અતીંદ્રિય અર્થનો નિશ્ચય કરી શકતા નથી, આ બાબતમા બીજે ઠેકાણે સામાન્ય અર્થમા ધીધન ભર્તૃહરિ આ પ્રમાણે જણાવે છે

જે જણાવે છે તે કહે છે

यत्नेनानुमितोऽप्यर्थ, कुशलैरनुमातृभि ॥
अभियुक्ततरैरन्यैरन्यथैवोपपाद्यते ॥ १४३॥

અર્થ ભર્તૃહરિ જણાવે છે કે અન્વય વ્યતિરેક વિગેરે હેતુના સ્વરૂપને જાણવામા કુશળ એવા પ્રમાતા વડે પ્રયત્નથી અનુમિતકરેલા-નિશ્ચિત કરેલા એવા પણ અર્થને તેના કરતા પણ ચડીયાતા એવ બીજા અન્વય વ્યતિરેક વિગેરે હેતુના

સ્વરૂપને જાણનારા પ્રમાતાઓ તે અર્થને બીજી રીતે નિશ્ચય કરે છે-મૂલ અર્થને ઉલટાવી બીજી રીતે નિશ્ચય કરેછે ા૧૪૩ા

વિવેચન શાસ્ત્રકાર મહારાજ જણાવે છે કે જગતમા જેટલી યુક્તિઓ છે, તેના કરતા કુયુક્તિઓ વધારે છે એટલે એક વાદિ એકવસ્તુને સિદ્ધ કરવા અનુમાન કરે છે ત્યારે બીજા વાદિ તે વસ્તુને બીજી રીતે સિદ્ધ કરે છે આથી આ વાદવિવાદનો અતકદિ પણ આવતો નથી, અને અતીંદ્રિય વસ્તુતત્ત્વનો નિશ્ચય અનુમાનાદિ પ્રમાણોવી કદિ થતો પણ નથી આજ વાતને આગલના શ્લોકથી ચોકસ કરી આપે છે ા૧૨૫૩ા

નિશ્ચય બતાવે છે

ज्ञायरन्हेतुवादेन पदार्था यद्यतीन्द्रिया ॥
कालेनैतावता प्राज्ञै॰ कृतः स्यात्तेषु निश्चय. ॥१४४॥

અર્થ અનુમાન પ્રમાણવડે જો અતીંદ્રિય પદાર્થો સર્વજ્ઞાદિ વિગેરે જાણવામા આવે-નિશ્ચય કરવામા આવે તો આટલા કાલસુધિમા તાર્કિકોએ અતીંદ્રિય અર્થોને વિષે નિશ્ચય કર્યો હોત? અર્થાત્ હજી સુધી નિશ્ચય કર્યોજ નથી ા૧૪૪ા

વિવેચન પ્રભુ મહાવીર દેવના વખતમા પણ જ્ઞાનવાદિ અજ્ઞાનવાદિ, ક્રિયાવાદિ, વિનયવાદિ વિગેરે ત્રણસોને ત્રેસઠ પાખડિઓ પ્રભુના સમવસરણમા આવતા હતા છતા પોતાના નિશ્ચયોનો નિર્ણય સર્વજ્ઞની સમક્ષ પણ કરી શકયા નહી પ્રભુની પાસે જઈ પુછેતો તેનો નિર્ણય થાય ને? વળી સમવસરણમા દેશના સાભળતા કાઈપણ વસ્તુ સમજે

પણ સમવસરણથી બહાર ગયા એટલે હતા એવાને એ
આથી પ્રભુ મહાવીરના સમયથી માંડી આજ સુધીના
પર્યંત કોઈપણ તાર્કિક અનુમાન પ્રમાણથી કોઈ પણ
દ્રિય વસ્તુનો નિર્ણય કરી શકયા હોત ? અર્થાત્ હજી
કોઈપણ મતનો કે કોઈપણ અતીંદ્રિય વસ્તુનો નિર્ણય
પણ અર્વાગદૃષ્ટિ જીવે કરેલ નથી ॥૧૪૪॥

न चैतदेव यत्तस्माच्छुष्कतर्कग्रहो महान् ॥
मिथ्याभिमानहेतुत्वात्त्याज्य एव मुमुक्षुभिः ॥१४

અર્થ "નચયતતપય આ પ્રમાણે સર્વજ્ઞનો
કુતર્કરૂપી વિષમ ગ્રહથી થતોનથી, તે કારણથી આ શુ
ગ્રહમહાન્ અતિરૌદ્ર-ભય કર મિથ્યાઅભિમાનનો હેતુ
મોક્ષના ઈચ્છક એવા મુમુક્ષુઓએ તેનો ત્યાગ કરવો ॥

વિવેચન અત્યાર સુધિમા કુતર્કરૂપી વિષ
બાબતમા જે જે બીના જણાવવામા આવી, અને
વસ્તુ તત્ત્વનો નિર્ણય પણ થતો નથી, તથા તે કેટલે
અનર્થને કરે છે તે તમામ બીના લક્ષ્યમા રાખી
ઈચ્છક એવા મુમુક્ષુઓએ આ શુષ્ક તર્કગ્રહ છે તે
અતિભયકર મિથ્યાઅભિમાનનોહેતુહોવાના કારણે તે
કરવો કેજેથી વેચમ વેદપદ પ્રાપ્ત થતાવાર લાગે નહિ

ग्रहः सर्वत्र तत्त्वेन मुमुक्षूणामसंगतः ॥
मुक्तौ धर्मा अपि प्रायस्त्यक्तव्याः किमनेन तत्

અર્થ તમામ વસ્તુમા પરમાર્થથી મુમુક્ષુઓ
ગ્રહ રાખવો અસગત-અયુક્ત છે-રાખવોનો જેવે

મુક્તિમા પ્રાયે કરીને ધર્મોનો પણ ત્યાગ કરવો પડે છે તો પછી આ શુષ્કતર્કના આગ્રહ વડે શુ ? કાઈનહિ ॥૧૪૬॥

વિવેચન પહેલા ત્રણ પ્રકારના યોગોનુ સ્વરૂપ બતાવતા સામર્થ્ય યોગના બે ભેદ પાડયા હતા તેમા પહેલો ભેદ ધર્મ સન્યાસ નામનો છે, આ યોગઆઠમા ગુણઠાણાથી માડી તેરમા સુધિ હોયછે, પછી યોગ સન્યાસ ચઉદમે ગુણઠાણે પ્રાપ્ત થાયછે અહીં આઠમે ગુણઠાણે ક્ષપક શ્રેણી માડી તેરમે ગુણઠાણે પોચતા, ક્ષયોપશમ ભાવના જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્ર વિગેરે ધર્મોછે, તેનો ત્યાગ કરવો પડેછે, તે જાય એટલે ક્ષાયિક ભાવના જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર પ્રાપ્ત થાય છે અહીં હવે કહેવાનુ કે મુક્તિમા જતી વખતે–કેવલ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતી વખતે ક્ષયોપશમભાવના જ્ઞાન, દર્શનાદિ ધર્મો જ્યારે ત્યાગ કરવા પડે છે તો પછી આ શુષ્ક તર્ક પ્રતે આગ્રહ રાખવાનુ શુ પ્રયોજન ? તેને છોડી દેવો એજ શ્રેષ્ઠછે, અહીં મૂળમા પ્રાયશબ્દ કહેલછે આથી એમ જણાવે છેકે મુક્તિમા ક્ષાયિક ભાવના જ્ઞાન દર્શનાદિ ધર્મો હોય છે પણ ક્ષયોપશમ ભાવના જે ધર્મો છે જ્ઞાનાદિ, તે ત્યાગ કરવા પડે છે, અને તે ત્યાગ થાય ત્યારેજ કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે ॥૧૪૩॥

કરવ યોગ્ય જણાવે છે

तदत्र महता वर्त्म समाश्रित्य विचक्षणैः ॥
वर्तितव्य यथान्यायं तदतिक्रमवर्जितै. ॥१४७॥

અર્થ વિચક્ષણ પુરૂષોએ આ ચાલુ કુતર્ક વિષમગ્રહના અગે પોતાનો આગ્રહ છોડી મહાન્ પુરૂષો જે માર્ગે ચાલ્યા

છે તેજ માર્ગનો આશ્રય લઈને વર્તવુ, યથાન્યાય-યથા યોગ્ય રીતેતેમાર્ગમા અતિચાર દોષ ન લાગેતેમવર્તવુ।।૧૪૭।।

વિવેચન તર્કવિતર્ક કરવાથી-કે-અનુમાનાદિ પ્રમાણુથી કોઈપણ વસ્તુનો નિર્ણય થતો નથી, તેમ એવું અતિશય વાળુ જ્ઞાન પણ આપણી પાસે નથી કે તેનો નિર્ણય આપણે આપણી મેલે કરી શકીએ? આથી આત્મહીતના ઇચ્છક, એવા મુમુક્ષુ માહાન્ પુરૂષો જે રસ્તે આગલ વધ્યા છે, તેજ માર્ગ અગીકાર કરી ન્યાય-નીતિને ઉલઘન કર્યો સિવાય, તેમજ તે ઉત્તમ માર્ગમા કોઈ પણ પ્રકારનો દોષ અતિક્રમ વ્યતિક્રમ અતિચાર વિગેરે ન લાગે તેવિરીતે વર્તન કરવુ તેજ શ્રેયસ્કર છે ॥ ૧૪૭ ॥

આત્મહિતશિક્ષા બતાવે છે

परपीडेह सूक्ष्मापि वर्जनीया प्रयत्नत ॥
तद्वत्तदुपकारेऽपि यतितव्य सदैव हि ॥१४८॥

અર્થ પરપીડા જરામા (પણ આલોકમા પ્રયત્નથી વર્જવી, તે પ્રમાણે તે જીવોને ઉપકાર કરવા નિર તર પ્રયત્ન કરવો. આત્મહિતનો આ ઉત્તમ માર્ગ છે, ॥ ૧૪૮ ॥

વિવેચન જ્ઞાનિ માહાત્માઓ આપણા ભલાની ખાતર તમામ સિદ્ધાતના સારભૂત તરીકે કરવા લાયક કર્તવ્ય જણાવે છે કે હે મહાનુભાવો તમારાથી બીજી ધર્મ કરણી બની શકે તો ઠીક છે, પણ આટલુ કામ કરતા કદિ ચુકશો નહિ, આટલાથી પણ તમારો ઉદ્ધાર આ સ સાર સાગરથી ચોકસ થઈ જશે, તે બતાવે છે કે, આ જગતમા

નાના મોટા જેટલા પ્રાણીઓ છે તેઓની સૂક્ષ્મ સરખી-જરાપણ પીડા ન કરવી, જેમ બને તેમ પ્રયત્નથી તેઓનો બચાવ કરવા પ્રયત્ન કરવો, તેમજ તેઓને ઉપકાર કરવા પણ નિરંતર પ્રયત્ન કરવો, સારાંશ એ છે કે સામા પ્રાણીને દુ ખ થાય, તેઓના અંતઃકરણને આઘાત પોચે તેવો પ્રયત્ન કદિપણ ન કરવો, મોટી પીડાની વાતતો દૂર ગઈ, પણ અંશ માત્ર પીડા ન કરવી, તેમજ તેઓના ભલા માટે તમારા તન મન અને ધનનો જેટલો આપવો જોઈએ તેટલો ભોગ આપવો, આજ તમારા ભાગ્યના ઉદયની નિશાનીછે ॥૧૪૮॥

गुरवो देवता विप्रा यतयश्च तपोधना: ॥
पूजनीया महात्मानः सुप्रयत्नेन चेतसा । १४९॥

અર્થ માતા પિતા વિગેરે વડીલો સામાન્ય પ્રકાર વડે દેવો, બ્રાહ્મણો, યતિઓ-સાધુઓ, તથા પ્રવ્રજીત તપોધનો, આ બધા મહાત્માઓ છે, તેઓની શુદ્ધહૃદયથી, તેમજ બનતાપ્રયત્નથી યોગ્યતાને અનુસારે પૂજાકરવી॥૧૪૯॥

વિવેચન કરવા યોગ્ય બીના પ્રથમ જણાવી ગયા છીએ તેની સાથે બીજી પણ ખાશ કરવા યોગ્ય બીના જણાવે છે કે, જેઓ પોતાના ઘરમા રહેલા માતા પિતા કાકા માસુ સસરા વિગેરે પૂજ્ય વડીલો, તેઓનો વિનય, આદર-બહુમાન વિગેરે કરે છે તેજ દેવગુરૂનુ બહુ માન કરે છે, આ ખાતર પહેલવેલા વડીલોની પૂજા બતાવી, પછી દેવઅરિહંતાદિ વિગેરે-વિપ્રો-બ્રાહ્મણો-બ્રહ્મચર્યવ્રતને ધારણ કરનારા, યતય-સાધુઓ ચારિત્રને અંગિકાર કરેલા, તપો ધના-તપરૂપીધનવાળાસન્યાસી વિગેરે બધા માહાત્માઓની

પૂજા–યથા યોગ્ય તેઓની ભૂમિકાને અનુસારે "સુપ્રયત્ને નચેતસા" આજ્ઞા પ્રધાન શુદ્ધઅંત કરણથી કરવી ॥૧૪૯॥

पापवत्स्वपि चात्यंत स्वकर्मनिहतेष्वलम् ॥
अनुकंपैव सत्त्वेषु न्याय्या धर्मोऽयमुत्तम ॥१५०॥

અર્થ પાપાત્માઓ પારધી કસાઈ વિગેરે પોતાના કર્મોથીજ મરી ગએલા છે એવા જીવો ઉપર દ્વેષ ન કરતા અત્યંત અનુકંપા- દયાચિંતવવી એ સનાતન- ઉત્તમોત્તમ ધર્મ છે ॥ ૧૫૦ ॥

વિવેચન કરવા યોગ્ય બીજી બીના જણાવેછે કે આ જગતમા એવા પણ ઘણા જીવો જોવામા આવે છે કે પોતાના સ્વલ્પ સ્વાર્થ ખાતર બીજા જીવોનો નાશ કરતા કદિપણ પાછી પાની કરતા નથી, આ બીચારા જીવો પોતાના કરેલા કર્મથીજ મરી ગયા છે, તેને મારવા માટે સત્પુરૂષો કદિ પ્રયત્ન કરતા નથી, કસાઈઓ–પારધિઓ–મચ્છીમારો–વિગેરે અજ્ઞાનિ જીવો એક પાપી પેટની ખાતર લાખો નિરાપરાધિ જીવોના ગળા ઉપર છરી મુકતા અચકાતા પણ નથી, આવા અધમ આત્માઓ પોતાના કર્મથીજ મરી ગયા છે તેને મારવા માટે વિચાર ન કરતા, તેઓના ઉપર દ્વેષભાવ પણ ન કરતા, માત્ર ઉપેક્ષા–અનુકંપા બુદ્ધિ ધારણ કરવી આજ ઉત્તમ ધર્મ છે ધર્મનુ કારણ છતા ધર્મ કહેવો તે કારણમા કાર્યનો ઉપચાર કરેલછે, શાસ્ત્રકાર મહારાજ નિરંતર મૈત્રિ,પ્રમોદ,કરૂણા અને મધ્યસ્થ ભાવના રાખવા જણાવે છે તેનુ આજ કારણ છે કે વગરપ્રયોજને કર્મ બંધ આપણે ન કરવો, તેના કર્યાકર્મો તે ભોગવશે ॥૧૫૦॥

આ વાતનો હવે ઉપસહાર કરે છે

कृतमत्र प्रसंगेन प्रकृत प्रस्तुमोऽधुना ॥
तत्पुनः पचमी तावद्योगदृष्टिर्महोदया ॥१५१॥

અર્થ પ્રસગ વડે કરી હવે સર્યું, પ્રસ્તુત-ચાલુ વાત હવે અમો જણાવશુ, ચાલુ બીના પાચમી યોગદષ્ટિ સ્થિરા નામની મહોદયને દેનારી છે, તેને અમો જણાવશુ ॥૧૫૧॥

વિવેચન સત્યાશી શ્લોકથી માડી એકસોને સુડતાલીસ શ્લોક સુધિ કુતર્ક વિષમગ્રહને અગે જે જે બીના કહેવામા આવી છે તે બધી પ્રસગને લઈ અપ્રસ્તુત કહી છે, પસ્તુતતો પાચમી સ્થિરાદષ્ટિનુ વર્ણન કરવાનુ હતુ હવેથી પાચમી યોગદષ્ટિ સ્થિરાનામની કહીશુ-જે દષ્ટિ પ્રાપ્ત થવાથી ભાવિ મહોદય-પરમપદ મોક્ષ મલતા વાર લાગતી નથી પ્રસગને લઈ શાસ્ત્રકાર મહારાજે જે કુતર્ક વિષમ ગ્રહનુ વર્ણન કરેલ છે તે ખાસ લક્ષ્યમા રાખવાજેવુ છે આ વિષમગ્રહ જ્યા સુધી બેઠો હશે ત્યા સુધિ સત્યવસ્તુનુ જ્ઞાન કદિ થશે નહિ, તેમજ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિની આશાતો સ્વપ્ને પણ રાખવીજ નહિ, આ ખાતર ખાસ અહીં ભાર દઇને કહેવામા આવ્યુ છે કે આકુતર્ક વિષમગ્રહનો ત્યાગ કરી માહાન્ પુરૂષો જે માર્ગે આગલ વધ્યા છે તેજ માર્ગ અગીકાર કરવા જરૂર છે કે જેથી આત્મકલ્યાણ થતા વાર લાગે નહિ ॥ ૧૫૧ ॥

इति चतुर्थी दीप्रादृष्टि समाप्ता

વિસ્તાર પૂર્વક ચોથી દૃષ્ટિ કહીને પાંચમી દૃષ્ટિ કહે છે

स्थिरायां दर्शन नित्य प्रत्याहारवन्त्वेव च ॥
कृत्यमभ्रान्तमनघ सूक्ष्मबोधसमन्वितम ॥१५२॥

અર્થ પાચમી સ્થિરા દૃષ્ટિમા તત્ત્વબોધ રત્નની કાતિના જેવો હોય છે અને જે બોધ થયો છે તે દીર્ઘકાલ સુધી બન્યો રહે છે, અપ્રતિપાતિ છે નિત્ય છે, રત્નની કાતિની માફક સ્થિર રહે છે આ દૃષ્ટિ સાથે અષ્ટાગ યોગમાથી પાચમુ પ્રત્યાહાર નામનુ યોગાગ પ્રાપ્ત થાય છે પ્રત્યાહાર એટલે ઇંદ્રિયોને વિષયોથી પાછી વાળવી, પણ વિષયોમા જોડવી નહિ કૃત્ય-કરવા યોગ્ય વદનાદિ કૃત્યો આનદથી અને સમજણ પૂર્વક કરે છે અભ્રાન્ત-પ્રથમ કહી આવ્યા તે આઠ દોષો પૈકી પાચમો ભ્રાત દોષ, તત્ત્વજ્ઞાનમા જે કાઇ શકા રહેતી-વિપરીત ભાન થતો તે હવે અહિયા વીરમી જાય છે અને અભ્રાતપણું પ્રાપ્ત થાય છે અને આઠ ગુણો પૈકી પાચમો ગુણ સૂક્ષ્મબોધ અહિં પ્રાપ્ત થાય છે આ પ્રમાણે સ્થિરાદૃષ્ટિમા ગ્રથિભેદ થવાથી, દર્શન-સમ્યક્ત્વ સૂક્ષ્મબોધ વડે સહિત તથા અપ્રતિપાતી અભ્રાત તથા કરવા યોગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે ॥૧૫૨॥

વિવેચન ચોથી દૃષ્ટિ દીપ્રા નામની છે આમા દીવાના પ્રકાશ જેવો બોધ છે છતા પણ પવન રૂપી નિમિત્ત કારણ મળતા દીવાને બુઝાતા વાર લાગતી નથી પરતુ આ પાચમી દૃષ્ટિમા રત્નની પ્રભા-કાતિ તેના જેવો બોધ છે આ બોધ એટલો સુદર અને સ્થિર છે કે ગમે તેવા ખરામમા ખરાબ સયોગો રૂપી કલિકાળના ઝઝાવાતના ઝપાટામા આવે

ગયો હોય તોપણ જેમ આ રત્નપ્રભાને પવન કોઈ પણ કરી શકતો નથી–બુઝાવી શકતો નથી તેવી રીતે તેના બોધને જરા પણ ઇજા આવતી નથી તેને ચળાવવાને મત, પચ્ચખ્ખાણ નિયમ તથા સમ્યકત્વથી પતિત કરવા ઇંદ્રો પણ આવે છતા કદી પણ તે ચલાયમાન થતો નથી આ બોધ ક્ષાયિકદર્શનરૂપ છે નિત્ય છે, આવ્યા પછી કદી પણ જતો નથી માટે અપ્રતિપાતિ છે તેમજ આમા અતિચારરૂપ દોષ પણ નથી ક્ષયોપશમ કે ઉપશમ ભાવના જે સમ્યકત્વો છે તે અતિચાર દોષવાળા છે જેમકે કોઈ માણુસના ચક્ષુના પડલનો ઉપદ્રવ સર્વથા નાશ થઇ ગયો છે, અને ચક્ષુ નિર્મળ થઇ છે છતા હજી વૈદ્યનો બતાવેલ ઉપાય જાણી શકતો નથી અને આને લઈ ફરી પડલ આવવા સભવ છે તેવી રીતે આ ક્ષયોપશમ અને ઉપશમ ભાવના સમ્યકત્વમા પણ પતિત થવાના કારણોને લઇ અનિત્ય છે અને અતિચારવાળા છે રત્નની પ્રભામા પણ રજ–ધૂલીનો ઉપદ્રવ થાય છે તેમ આ ક્ષયોપશમ તથા ઉપશમ સમ્યકત્વમા પણ જાણવુ આ વીજળી લાઈટ નથી પણ ચ્યામની બત્તી છે, પરતુ ક્ષાયિકસમ્યકત્વ છે તે વીજળી લાઈટ છે તે કદી બુઝાતી નથી પણ આ ચ્યામની બત્તી બુઝાઇ જવાની છે આટલી મલીનતા છે છતા બોધ સમ્યક્ પ્રકારનો,અને સૂક્ષ્મ હોવાથી અ યાગસુધી આયુર્વની પ્રવૃત્તિ ઇદ્રિય વિષયોમા જે આસક્તિ હતી અને પુદ્ગલીક બાબતમા જે લોલુપતા રહેતી તે અહિ ઘટી જાય છે, અને તેની દૈવિક પ્રકૃતિ પ્રબળ બનીજાયછે અહિ પ્રત્યાહારનામનુ યોગનુ પાચમુ અગ પ્રાપ્ત થાય છે ઇદ્રિયોને પોતાના વિષયમા પ્રવૃત્તિ

કરતી અટકાવવી, પાચ ઇંદ્રિયો ના ત્રેવીશ વિષયો છે તેમા ઇંદ્રિયોને ન જોડતા સ્વચિત્ત સ્વરૂપાનુસારી તેને બનાવી દેવી તેનું નામ પ્રત્યાહાર છે આટલી હદે જ્યારે આત્મા આવે છે ત્યારે અવશ્ય ઇંદ્રિયો ઉપર કાબુ આવે છે અને પુદ્ગલિક વસ્તુ ઉપરની આસક્તિ હઠી જાય છે આવું આ દર્શન છે તેમજ કૃત્ય-કરવા યોગ્ય દેવ ગુરૂવંદન, પૂજા, સત્કાર, સન્માન, સામાયિક, પોષધ, પ્રતિક્રમણ વિગેરે તમામ ધાર્મિક ક્રિયા કરવા ઉપર તેને ઘણોજ આનંદ આવે છે તેમજ આ અનુષ્ઠાનો સમજણપૂર્વકના થતા હોવાથી હવે આ બધા અનુષ્ઠાનો અમૃતક્રિયારૂપ બને છે પહેલા જે જે ધર્મના અનુષ્ઠાનો કરતો હતો તે મોટે ભાગે ઓઘદૃષ્ટિથી વગર સમજણ પૂર્વકના કરતો હતો પણ હવેના અનુષ્ઠાનો આદર બહુમાન, અને સમજણ પૂર્વકના થાય છે તેથી અમૃતક્રિયા બને છે તેમજ પ્રથમના આઠ દોષો પૈકી પહેલાની ચાર દૃષ્ટિમા ખેદ ઉદ્વેગ, ક્ષેપ, અને ઉત્થાન નામના ચાર દોષો ચાલ્યા જવાથી આ પાચમી દૃષ્ટિમા અનુક્રમેભ્રાન્તિ-ભ્રમ નામનો પાચમો દોષ ચાલ્યો જાયછે એટલે આ જીવને અત્યારસુધી તત્વજ્ઞાનમા તથા સર્વજ્ઞની વિશિષ્ટતા વિગેરેમા કાઈંકશ કાયથા કરતી હતી તે અહિ વિરમી જાયછે,આનેલઈને અહિ બોધ સમ્યક્ પ્રકારનો અને સૂક્ષ્મ થાયછે આ સૂક્ષ્મ બોધને લઈ પહેલા કહીગયા એવી રાગદ્વેષરૂપી ગાઢ કર્મનીગ્રંથિ આ જીવે અનાદિકાલની બાધેલી છે તેને આ દૃષ્ટિવાળો જીવ અપૂર્વકરણ-અપૂર્વ પરિણામની ધારારૂપ ખડ્ગથી તોડી નાખે છે અને અનિવૃત્તિકરણથી અનંતાનુબંધિ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભરૂપ ચાર કષાયો અને મિથ્યાત્વમોહની

અને મિશ્ર મોહનિય અને સમ્યક મોહનીય આ પ્રમાણે સાત પ્રકૃતિનો ક્ષય કરવાથી વેદમ વેદ્ય પદ-ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે આ ક્ષાયિક સમ્યકત્વ સૂક્ષ્મબોધથી યુક્ત હોવાથી આમા કોઇ પણ જાતનો અતિચાર દોષ લાગતો નથી અને પરિણામે આજ ભવમા ઉત્કૃષ્ટથી પરમતત્વરૂપ મોક્ષ, ક્ષપકશ્રેણી માડે તો અપૂર્વ અધ્યવસાયથી મેળવી શકે છે પરંતુ જો ઉપશમશ્રેણી માડી હોય તો અનુત્તર વિમાનમા જાય છે સમ્યકત્વ પ્રાપ્ત થયા પહેલા પોતાના આયુષ્યના ત્રીજે ભાગે નરકના આયુષ્યનો બધ પડી ગયો હોય તો નરકમા પણ જવુ પડે છે આને લઇ ક્ષાયિક દ્રષ્ટિવાળા જીવને ત્રણ ભવ કરવા પડે છે રત્ન ઉત્તમ હોય પણ રજ પડવાના કારણે જેમ સ્હેજ ઝાખાશ માલુમ પડે તેના જેવું આ સમ્યકત્વ હોવાથી ત્રણ ભવ કરવા પડે છે, બાકી શુદ્ધ સ્ફાટિક જેવુ નિર્મળ હોય તો તેજ ભવમા મોક્ષ મેળવી દે છે ॥ १५२ ॥

આ દ્રષ્ટિવાળાને હવે સ સાર કેવો ભાસે છે

बालधूलीगृहक्रीडातुल्यास्यां भाति धीमताम् ॥
तमोग्रंथिविभेदेन भवचेष्टाखिलैव हि ॥१५३॥

અર્થ શુદ્ધ સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યારે આ દ્રષ્ટિવાળા બુદ્ધિશાળી મનુષ્યોને અજ્ઞાનરૂપી ગ્રથિનો નાશ થવાથી સ સાર સ બધી તમામ ચેષ્ટાઓ બાલકોએ રમવાને માટે બનાવેલા ધૂળીના ઘરો તે ॥ જેવી જણાય છે ॥१५३॥

વિવેચન જ્યાસુધી આ જીવને સત્યવસ્તુનો બોધ થયો નથી, ત્યાસુધી બનાવટી હીરા, માણેક, મોતીને સત્ય

માની તેના તરફ આસક્તિ કરે છે, પણ જ્યારે સમજાયુ કે આતો ખોટા છે એટલે તરત તેના તરફની જે લાગણી હતી તે તરત નીકળી જાય છે, તેપ્રમાણે આ જીવને સસારમા અનેક પ્રકારની પુદ્‌ગલિક વસ્તુને સત્ય માની તે મેળવવા માટે રાત અને દિવસ પ્રવૃત્તિ કરતો હતો, પણ જ્યારે સદ્‌ગુરૂનો સમાગમ થતા આવસ્તુ સત્ય નથી પણ સત્યવસ્તુ પ્રાપ્ત કરવા લાયક કોઇ જુદીજછે આપ્રમાણે સદ્‌ગુરૂના સમાગમથી તેની અજ્ઞાનરૂપી કર્મનીગ્રથિ તુટી જતા સત્યવસ્તુ સમજતા આ બુદ્ધિમાનને પૂર્વે કરેલી તમામ સાસારિક ચેષ્ટાઓ સ્વાભાવિક અસુન્દર તથા અસ્થિરપણાને લઇ નાના બાળકો રમવા માટે જેમ ધૂળના ઘરો બનાવેછે અને ભાગે છે તેના જેવી હવે માલુમ પડે છે આ ચેષ્ટાઓ તો શુ પણ ચક્રવર્ત્તિની રાજ્ય રિદ્ધિસિદ્ધિઓ અને તેના ભોગોનો અનુભવ આખરે અસુન્દર, અને વિનશ્વર હોવાથી બાળકના ધૂલીના ઘરોના જેવા માલુમ પડે છે આ સત્યવસ્તુના બોધનોજ પ્રતાપ છે ॥ ૧૫૩ ॥

मायामरीचिगन्धर्वनगरस्वप्नसन्निभान् ॥
बाह्यान् पश्यति तत्त्वेन भावान्श्रुतविवेकतः ॥१५४॥

અર્થ વળી આ દૃષ્ટિવાળો જીવ શ્રુતના વિવેકથી શરીરાદિ બાહ્ય પદાર્થોને ઉનાળામા દૂરથી દેખાતા ઝાઝવાના પાણી–મૃગતૃષ્ણા, ગધર્વનગર–આકાશમા દેખાતા જુદા જુદા વિચિત્ર દૃશ્યો અને સ્વપ્નામા મળેલ રાજ્યાદિની પ્રાપ્તિ તેની સમાન પુદ્‌ગલિક વિષયોને જુએ છે ॥૧૫૪॥

વિવેચન સૂક્ષ્મ બોધ થયા પહેલા આ જીવ સસા

રિક તમામ પદાર્થોને જુદી દૃષ્ટિથી જોતો હતો પણ હવે સૂક્ષ્મ બોધ થવા સાથે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થવાથી પુત્ર, સ્ત્રિ, શરીર, ઘર, હાટ, ધન, ધાન્યાદિ તમામ બાહ્યવસ્તુને હવે શ્રુતજ્ઞાનથી પ્રાપ્ત થયેલ વિવેકજ્ઞાનને લઇ મૃગતૃષ્ણિકા- ઉનાળામા દૂરથી જોવામા આવતા ઝાંઝવાના પાણી-ગંધર્વ- નગર-આકાશમા સંધ્યાના સમયમા થતા અનેક પ્રકારના દેખાવો, સ્વપ્નામા થયેલ રાજ્યાદિની પ્રાપ્તિ, આની સમાન ઉક્ત પદાર્થોને દેખે છે અને નીજસ્વભાવમા રમણતા કરી શાંતિ પામે છે ॥ ૧૫૪ ॥

અંગિકાર કરવા યોગ્ય કર્ત્તવ્ય બતાવે છે

अग्राह्य केवल ज्योति-र्निराबाधमनामयम् ॥
यदत्र तत्परं तत्त्वं शेषः पुनरुपप्लवः ॥१५५॥

અર્થ આદર કરવા લાયક,આતંરિક એકજ્યોતિસ્વરૂપ- જ્ઞાનસ્વરૂપ નિરાબાધ-પીડારહિત, અનામય-રોગરહિત એવુ આ જગતમા એક પરમતત્ત્વ-આત્મતત્વ અંગીકાર કરવા લાયક-જાણવા લાયક છે, બાકી તમામ ઉપપ્લવો-ઉપા- ધિઓ ઉપદ્રવરૂપ સમજવી આમ સમજી આત્મસ્વરૂપમાજ રમણતા કરવી તે યોગ્ય છે ॥ ૧૫૫ ॥

વિવેચન પ્રથમ કહી આવ્યા કે ચક્રવર્તિની રીદ્ધિ- સિદ્ધિ તમામ પાંચેઇદ્રિયોના વિષય ભોગો વિગેરે પુદ્ગ- લિક વસ્તુઓ મૃગતૃષ્ણા, ગંધર્વનગર, તથા સ્વપ્નરાજ્ય સમાન છે તો પછી જગતમા અંગિકાર કરવા લાયક એવી કઇ વસ્તુ છે કે જેના સ્વિકારથી આત્મ કલ્યાણ થઇ શકે ? તેના ઉત્તરમા જણાવે છે કે આતંરિક, કેવલ જ્યોતિ સ્વ

રૂપ, પીડા રહિત, નિરોગી, આ જગતમા આદર કરવા લાયક આત્મતત્વ એજ પરમતત્વ છે બાકીના તમામ દેખાતા બાહ્ય સ્વરૂપો એક પ્રકારના ઉપદ્રવો–રોગો છે પુદ્‌ગલિક વસ્તુમા જે પ્રવૃત્તિ કરવામા આવે છે તે વસ્તુ બાહ્ય છે–જડસ્વરૂપ છે પરિણામે દુ ખ–પીડા, તથા વ્યાધિ દેનાર છે અને આખરે છોડવી પડે તેમ છે પરતુ આ આત્મતત્વ છે તેજ અ ગિકાર કરવા લાયક સત્યવસ્તુછે આત્મતત્વને છોડી બાકી તમામ વસ્તુઓ અવસ્તુ છે–ઉપદ્રવો છે । । ૧૫૫ ॥

एव विवेकिनो धीराः प्रत्याहारपरास्तथा ॥
धर्मबाधापरित्याग–यत्नवन्तश्च तत्त्वत' ॥१५६॥

અર્થ વિવેકીન જડ ચૈતન્યના સ્વરૂપને સમજનારા ધીરા–ચપળતા રહિત ઇંદ્રિયોના વિષયોને કાબુમા લેનારા તથા ધર્મને બાધ આવે એવી પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરવામા પ્રયત્નવાળા જેઓ છે તેઓજ આ વાસ્તવિક પરમતત્વના સ્વરૂપનો વિચાર કરનારા અગર પ્રાપ્ત કરનારા છે એમ જાણવું ॥૧૫૬॥

વિવેચન ઉપર કહેલા એવા પરમતત્વના સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરવાને લાયક કોણ છે તે જણાવે છે કે, જેઓને જડ અને ચેતનનુ ભાન થયુ છે, શરીર જડ છે, ગમે તેટલુ તેનુ પોષણ કરો પણ આખરે મુકીને જવાનુ છે, અ દરમાથી જે જાય છે તેજ ચૈતન્ય સ્વરૂપ આત્મા છે શરીર ભિન્ન છે, અહિ યા પડી રહે છે પણ આત્મા તો આ શરીરને છોડી ભવાતરમા બીજુ શરીર અ ગિકાર કરે છે માટે તે ભિન્ન છે આ વિવેકજ્ઞાન કહેવાય ધીરા–ચપળતા રહિત અ ગિકાર કરેલ વસ્તુને પાર પાડવાવાળા, પ્રત્યાહારપરા–

પાચે ઇંદ્રિયોના તેવીશ વિષયો તેમાથી પાછા હઠી ગયેલા તથા તે તે પ્રકારની એવી સુદર પ્રવૃત્તિ કરે છે ધર્મને બાધા જરાપણ ન આવે, તેમજ ધર્મવિરૂધ્ધ પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરવા-માજ વાસ્તવિક પ્રયત્નશીલ રહે આ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરનાર માણસ પરિશુધ્ધ આત્મતત્વનો લાભ વાસ્તવિક ગ્રથિનો ભેદ થવાથી ઉત્તમ શ્રુતજ્ઞાન પ્રધાન હોવાથી તે મેળવી શકે છે અને અનતર કહી ગયા તે પ્રમાણે આત્મસ્વરૂપનો વિચાર પણ તેઓજ કરી શકે છે ॥૧૫૬॥

न ह्यलक्ष्मी सखी लक्ष्मीर्यथानन्दाय धीमताम् ॥
तथा पापसखा लोके देहिना भोगविस्तर ॥१५७॥

અર્થ અલક્ષ્મી–દરિદ્રતા તેની બ્હેનપણી લક્ષ્મી આ જેમ બુદ્ધિમાનોને આન દ માટે વતી નથી તેવી રીતે મનુ-ષ્યોને ભોગવિસ્તાર પાચે ઇંદ્રિયોના વિષયસુખો જગતમા પાપ મિત્રછે તે કદાપિબુદ્ધિમાનોને આન દ દેનારા વતાનથી ॥૧૫૭॥

વિવેચન જગતમા લક્ષ્મીની ચપલતા પ્રસિદ્ધ છે કોઇની પાસે કાયમ માટે સ્થિરતા કરીને રહી હોય તેમ ભાગ્યેજ બને છે આને લઈ લક્ષ્મીને દરિદ્રતાની બ્હેનપણી ગણી છે લક્ષ્મી આવી હોય ત્યારે આન દ થાય છે પણ પાછી જના ચાલી જાય છે એટલે પાછુ દુ ખ તેના કરતા વધારે થાય છે આથી શાસ્ત્રકાર મહારાજ જણાવે છે કે દરિદ્રતાની બ્હેનપણી લક્ષ્મી છે તે બુદ્ધિમાનોને આન દ માટે થતી ન ી કારણ કે લક્ષ્મીની સાથેજ પાછી દરિદ્રતા રહેલી છે તેમજ જેટલો જેટલો ભોગ વિસ્તાર છે તે બધો પાપની સાથે સ બ ધ રાખનાર છે આથી બુદ્ધિમાનોને આન દ

આપનાર થતા નથી જીવોનો નાશ કર્યા સિવાય ભોગો મળતા નથી, રહેવા માટે સુંદર મહેલો બનાવવા, બાગ બગીચા બનાવવા, સુંદર રમણીઓને પરણવી આ બધામા પાપ થયા સિવાય ભોગો ભોગવાતા નથી માટે સત્યવસ્તુને સમજનારા, આત્મસ્વરૂપમા રમણતા કરનારા બુદ્ધિમાનોને આ ભોગ સામગ્રી પાપસખા સમજાય છે અને તેથી તેઓને તેમા આનંદ આવતો નથી ॥૧૫૭॥

ધર્મજન્ય ભોગો સુંદર હશે તે શંકા દૂર કરે છે

> धर्मादपि भवन् भोग प्रायोऽनर्थाय देहिनाम् ॥
> चन्दनादपि सभूतो दहत्येव हुताशन ॥१५८॥

અર્થ સામાયિક, પ્રતિક્રમણાદિ શુભ અનુષ્ઠાનથી પુન્ય બંધરૂપી ધર્મથી દેવલોકાદિ ભોગો પ્રાપ્ત થાય છે, તે પણ ઘણુ કરી મનુષ્યોને અનર્થ માટે થાય છે, તો પછી બીજા ભોગો માટે શુ કહેવુ ? ચંદનના લાકડાથી ઉત્પન્ન થયેલો એવો પણ અગ્નિ મનુષ્યોને બાળે છે આમ સમજી ભોગોથી પાછા હઠી જવુ તેજ ઉત્તમ છે ॥૧૫૮॥

વિવેચન પ્રથમ પાપજન્ય ભોગો બુદ્ધિમાનોને આનંદ આપનાર થતા નથી આમ જણાવ્યુ હતુ હવે ધર્મજન્ય ભોગો પણ સારા નથી તેમ જણાવે છે દેવગુરુવંદન, પૂજન વ્રત, તપ, જપ, દાન, સામાયિક, પૌષધ, પ્રતિક્રમણ વિગેરે ધર્મના અનુષ્ઠાનોથી જેદેવગતિ મળેછે, મનુષ્યગતિમા રાજઋદ્ધિ, ચક્રવર્તિપણુ વાસુદેવપણુ વિગેરે જે ભોગો મળે છે તે પ્રાયે કરીને મનુષ્યોને અનર્થ માટે થાય છે કારણકે આ

ભોગો મળ્યા પછી તેમા આસક્ત બને છે અને કરવાયોગ્ય કર્ત્તવ્યો કરવામા પ્રમાદી બની જાય છે મૂળમા પ્રાય શબ્દ લેવાથી ધર્મજન્ય ભોગો દરેકને અનર્થ આપનાર છે તેમ ન સમજવુ, કારણકે શુદ્ધ ધર્મથી પ્રાપ્ત થનાર ભોગો તે અનર્થને આપતા નથી મળેલા ભોગોમા આસક્તિ પણ નથી તથા પ્રમાદજીવિત્વપણ નથી પુણ્યાનુબધી પુણ્ય હોવાથી ઉત્તરોત્તર આગળ વધતો જાય છે અને પરિણામે અત્યત નિર્દોષ તિર્થંકરાદિરિદ્ધિભોગફલની પ્રાપ્તિ થાય છે આગમને આશ્રિ ધર્મ પ્રધાન શુદ્ધ અત કરણની પ્રાપ્તિ થવાથી આથી એ જણાવ્યુ કે વિશતિસ્થાનક તપનુ આરાધન કરવાથી તિર્થંકર નામ ગોત્ર બાધે છે, આ અપૂર્વ પુન્યબંધથી આવતા ત્રીજા ભવમા સાક્ષાત્ ભાવતિર્થંકર થઈ દેવોએ બનાવેલ સાતાવેદનીય કર્મના અનુભવરૂપ સમવસરણમા બીરાજમાન થઈ ભવ્યજીવોના હિત ખાતર ધર્મદેશના આપે છે જઘન્યથી એક ક્રોડ દેવતાઓ પ્રભુની સેવા કરે છે છત્ર, ચામર, ઇંદ્રધ્વજ વિગેરે અનેક ભોગના સાધનો છતા શુદ્ધ ધર્મજન્ય ભોગો હોવાથી બધનકર્ત્તા થતા નથી, પરતુ સામાન્ય ધર્મજન્ય ભોગોમા આસક્તિ હોવાથી અનર્થ માટે ગણ્યા છે આ વાત દ્દષ્ટાત આપી સમજાવે છે કે અન્ય લાકડા કરતા ચદનનુ લાકડુ કિમતિ છે, શીતલતાને આપનાર છે તોપણ તેનાથી ઉત્પન્ન થયેલો અગ્નિ ચોક્કસ મનુષ્યોને બાળે છે, કારણકે તેનો સ્વભાવ બાળવાનો છે આ વાત પણ પ્રાયિક જાણવી મત્રીની શક્તિથી અગ્નિની દાહક શક્તિનો નાશ કરવાથી કયારેક નથી પણ બાળતો આ વાત સમગ્રલોક પ્રસિદ્ધ છે માટેજ શાસ્ત્રકાર કહે છે કે શુદ્ધ ધર્મજન્ય ભોગના

સાધનો બાધક થતા નથી પણ અશુદ્ધ ધર્મથી ઉત્પન્ન થતા ભોગના સાધનો આસક્તિપણાને લઇ અનર્થ માટે થાય છે માટે આસક્તિ પુદ્‌ગલિક વસ્તુમા કદીપણ ન કરવી ॥૧૫૮॥

भोगात्तदिच्छाविरति स्कधभारापनुत्तय ॥
स्कधान्तरसमारोपस्तस्मस्कारविधानत ॥१५९॥

અર્થ ન નાકિ ભોગ સુખો ભોગવવાથી ભો ।ની ઈચ્છા નિવૃત્તિ થાય છે, આ વાત ખભા ઉપર રહેલા ભારને ઉતારી બીજા ખભા ઉપર ભાર મુકવા જેવી છે ઘડીભર વિસામો મળ્યો પણ પાછો તેનો તેજ ભાર તે ખભા ઉપર આવે છે તેવી રીતે ઘડીભર ઇચ્છાની નિવૃત્તિ થઈ પણ પાછી તેવીજ ઇચ્છા પ્રગટે છે કારણકે " તતસસ્કાર " ભોગના સસ્કાર વિદ્યમાન હોવાથી ઇચ્છાની નિવૃત્તિ થતી નથી ॥૧૫૯॥

વિવેચન આ પાચમી દૃષ્ટિમા સૂક્ષ્મબોધ થવાથી પુદ્‌ગલિક વસ્તુ તરફની આસક્તિ ઘણી ખરી ઓછી થઈ જાય છે તેમજ ધર્મજન્ય ભોગો પણ અનર્થ દેનાર બને છે તો પછી પાપજન્મ ભોગો માટે તો શુ કહેવુ ? આ પ્રમાણે આ દૃષ્ટિવાળો જીવ સમજે છે તેમજ જાણે છે કે સસારિક કામ ભોગ ભોગવવાથી કામની ઇચ્છા કદી પણ શાત થતી નથી ભોગ ભોગવ્યા પછી જે કામની શાતિ દેખાય છે તે તો માત્ર કોઈ પણ એક માણસે પોતાના ખભા ઉપર લીધેલો ભાર હલકો કરવા જેમ બીજા ખભા ઉપર રાખે અને આથી થોડીવાર પેલા ખભાને જેમ શાતિ મળી, પણ પાછી તેના તેજ ખભા ઉપર ભાર મુકવામા આવે છે તેવી રીતેવિવેકજ્ઞાનના અભાવે પુદ્‌ગલિક વસ્તુમાસુખ માનવાથીફરી

ભોગની ઇચ્છા પ્રગટ થાયછે કારણકે "तत्सस्कार विधानत"
તથા પ્રકારના કર્મબધને લઇ અનિષ્ટ એવા ભોગના સસ્કાર
અનાદિ કાલના પડવાથી તેની ઇચ્છા નિવૃત્તિ પામતીજ નથી
ભોગની ઇચ્છા નિવૃત્તિ પામવા માટે સત્ગુરૂનો સમાગમ
તથા અગમબોધ આ બેથીજ સત્યવસ્તુ સમજવામા આવતા
આપોઆપ ભોગેચ્છા નિવૃત્તિ પામે છે આ પ્રમાણે પાચમી
દષ્ટિ પૂર્ણ થાય છે આ દષ્ટિમા અલૌલ્યાદિ બીજા ગુણો
પ્રાપ્ત થાય છે એમ યોગાચાર્ય જણાવે છે તેજ બતાવે
છે કે આ દષ્ટિવાળામા ચપલતા દોષ ચાલ્યો જાય છે અને
સ્થિરતા ગુણ પ્રગટે છે ૧ રોગરહિત શરીર બને છે ૨
હૃદયની કઠોરતા ચાલી જાય છે, ૩ શરીરમા સારી સુગધ
પ્રસરે છે ૪ શરીરના મલો-પેશાબ તથા ઝાડો અલ્પ થઈ
જાય છે ૫ ભવ્યતા સારી રીતે દેખાય છે ૬ તેની ભવ્ય
પ્રસન્નમૂર્તિ સર્વને આકર્ષક થઇ પડે છે ૭ તેનો સ્વર
સુદર થઇ જાય છે ૮ આ માણસની યોગમા પ્રવૃત્તિ
થયેલ છે, તેને જણાવનારા આ ગુણો પ્રથમ ચિન્હરૂપ છે
તેની દરેક જીવોના ઉપર મૈત્યાદિ ભાવના રહે છે ૯ તેનુ
અતકરણ પાચે ઇદ્રિયોના વિષયો ઉપર જતુ નથી ૧૦
તે અનેક પ્રકારે ધર્મનો પ્રભાવ કરે છે ૧૧ પ્રારભ કરેલા
ધર્મના કાર્યોને પૂર્ણ કરવાની તેનામા ધૈર્યતા હોય છે ૧૨
કર્મસયોગે પ્રાપ્ત થયેલા સુખ કે દુખ અગર રાગ કે દ્વેષ
તેનાથી દબાઈ જતો નથી ૧૩ અભિષ્ટ વસ્તુનો લાભ તે
મેળવી શકે છે ૧૪ મનુષ્યોને ઘણો પ્રિય થાય છે ૧૫
તથા દોષોનો નાશ કરનાર હોય છે ૧૬ પુદ્ગલિક દરેક
બાબતમા તૃપ્તિ સતોષ ધારણ કરનાર તે હોય છે ૧૭

શાસ્ત્રાનુસાર યોગ્ય પ્રવૃત્તિ કરવાવાળો તે હોય છે ૧૮ વળી તેનાના નમભાવવૃત્તિ ઘણી વધારે હોય છે ૧૯ તે જ્યા જાય ત્યા એક બીજામા રહેલા વેરાનો નાશ થઇ જાય છે ઝગડાઓ ઉભા રહેતા નથી નવા ઉત્પન્ન થતા નથી ૨૦ તેનામા સર્વ વ્યાપક બુધ્ધિ પ્રગટ થાય છે-વિશાળ ભાવના પ્રગટ થાય છે મારા તારાપણું નીકળી જાય છે સર્વ વિશ્વને કુટુબ ગણેછે ૨૧ નિષ્પન્ન યોગ-યોગમા તે નિપુણ બન્યો છે તેના આ બધા-ચિન્હો-લક્ષણો સમજવા આ ગુણો સ્થિરાદૃષ્ટિમા પ્રગટ થાય છે ક્ષાયિકસમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ થવાથી જડ ચૈતન્યનુ જ્ઞાન થતા ઉપરના ગુણો પ્રાપ્ત થાય છે અને આ ાળની ભૂમિ વધવામા ઘણી ગતિ કરેછે ા૧૫૯ા

इति श्री पंचमी स्थिरादृष्टि समाप्ता

હવે છઠ્ઠી કાન્તા દષ્ટિ બતાવે છે

कान्तायामेतदन्यपा मीतये धारणा परा ॥
अतोऽत्र नान्यमुचित्य मीमासास्ति हितोदया ॥१६०॥

અથ કાન્તા દષ્ટિમા ઉપર જે ગુણો પાચમી દષ્ટિમા કહ્યા તે બધા સપૂર્ણ સમજવા અહિ તારાની પ્રભા જેવો બોધ સ્થિર હોય છે તેમજ બીજાઓની પ્રીતિ માટે થાય છે પણ દ્વેષ માટે થતો નથી યોગના આઠ અગો પૈકી અહિ ધારણા યોગાગ છઠ્ઠું પ્રધાન હોય છે કોઇ વસ્તુ ઉપર ચિત્તની એકાગ્રતા કરવી આનુ નામ ધારણ છે ચિત્તની ચપળતા ઓછી થઇ જાય છે અને મનને વિશેષ પ્રકારે સ્થિર કરી શકે છે આઠ દોષો પૈકી અન્યમુદ્ નામનો દોષ

અહિ આવ્યો જાય છે એટલે પ્રસ્તુત ક્રિયા છોડી બીજી ક્રિયા કરવામાં ચિત્તની ચપળતાને લઇ જે હર્ષ થતો હતો તે અહિ મન સ્થિર થવાથી હવે હર્ષ થતો નથી તેમજ આઠ ગુણો પૈકી છઠો ગુણ મીમાંસા નામનો પ્રગટ થાય છે, તેથી નિરંતર હિતના ઉદયવાળી સત્ વિચારશ્રેણી બહુ સારી રીતે પ્રાપ્ત થાય છે. ॥૧૬૦॥

વિવેચન છઠ્ઠી કાન્તાદષ્ટિમાં આ જીવ જ્યારે દાખલ થાય છે ત્યારે તેનામાં પાચમી દષ્ટિમાં જે જે ગુણો બતાવ્યા તે બધા આવી ગયેલા હોય છે આ ગુણ જ્યારે આવેલા હોય છે ત્યારે નિષ્પન્નયોગ–યોગમાં નિપુણ થઇ ગયેલો હોય છે તેનાજ આ બધા ચિન્હો–લક્ષણો જણાવ્યા છે યોગમાં નિપુણ થવાથી તેનામાં યોગની સિદ્ધિઓ સારી રીતે પ્રાપ્ત થઇ જાય છે પણ તેમાં ન રાચતા આ જીવ સારી રીતે આગળ વધે છે આ દષ્ટિમાં બોધ તારાની પ્રભા જેવો સ્થિર હોય છે રત્નની કાંતિનો પ્રકાશ રત્ન જ્યાં હોય તેટલામાજ આપે છે, વળી તેમાં રજ પડવાથી સ્હેજ મલીન પણ થાય છે પણ તારાનો પ્રકાશ ઘણો લાંબો હોય છે તેમજ રજથી ઝાંખાશ પણ આવતી નથી જોકે ચંદ્ર કે સૂર્યના પ્રકાશ જેટલો પ્રકાશ તેજસ્વી તો નથી તોપણ પહેલાની પાચ દષ્ટિની અપેક્ષાએ ઘણો સારો અને સ્થિર પ્રકાશ છે આ બોધ પણ સ્થિર તથા ઘણો સુદૃઢ તેમજ ગમે તેવા વિકટ પ્રસંગો આવે છતે પણ પોતાના વ્રત નિયમોમાં જરા પણ અતિચાર દોષ લાગવા દેતો નથી એવો સુદૃઢ નિશ્ચયબોધ થાય છે વળી બોધ બીજાની પ્રીતિ માટે થાય છે, પણ દ્વેષના માટે થતો નથી, તથા આ

દૃષ્ટિમા અષ્ટાગ યોગમાંઠી છઠ્ઠુ યોગાગ ધારણા પરા પ્રધાન પ્રાપ્ત થાય છે ચિત્ત—મ ।નીએકાગ્રતા દેશ થકી કોઇ વસ્તુમા થવી તે ધારણા છે " धारणा तु क्वचित् ध्येयेचित्तस्य स्थिर बधन ઙાઇ પણ ધ્યેય વસ્તુમા ચિત્તને સ્થિર બાધવું અર્થાત્ ચિત્તને તે ધ્યેય વસ્તુમા અમુક અશે સ્થિર કરવુ ને ધારણા કે આ ધારણાથી ચિત્તની ચપળતા ઘણી ઓછી થઈ જાય છે આને લઇ અન્યમુદ્ નામનો છઠ્ઠો દોષ છે તે પણ અહિ ચાલ્યો જાય છે ચાલુ ધ્યાનના વિષયને છોડી બીજી બાબતમા હવે હર્ષ કે પ્રવૃત્તિ થતી નથી આત્મ સ્વરૂપમા ધારણા ક વાથી હવે બીજી બાબતનો તેને પ્રતિભાસ થતો નથી બીજા કામોમા પ્રવૃત્તિ બ ધ થઇ જવાથી તેમજ પ્રથમ દર્શાવેલા આઠ ગુણો તે પૈકી આ દૃષ્ટિમા છઠ્ઠો ગુણ મીમાસા નામનો પ્રાપ્ત થાય છે આ વિચારણા નિરત— આત્મસ્વરૂપવાળી બન્યા રહે છે તેમજ સતવિચા રશ્રેણી બહુ સારી રીતે પ્રાપ્ત થાય છે અને તેથી નકામા અસ્વસ્થ વિચારો ઉપર અ કુશ આવી જાય છે, આ મીમાસા ગુણ બહુ લાભ કરનાર થાય છે કારણકે તત્વશ્રવણને અ ગે થયેલ સૂક્ષ્મબોધ ગુણ સાથે જ્યાર શુભ વિચારશ્રેણી ચાલવા માડે છે ત્યારે આ જીવ પ્રગતિમા ઘણો આગળ વધે છે અને આ મીમાસા સમ્યક જ્ઞાનનુ ફલ હોવાથી પ ણામે મહોદય—પરમપદને આપનાર થાયછે ॥૧૬૦॥

આ બીનાને સ્પષ્ટ કરે છે

अस्या तु धर्ममाहात्म्यात्समाचारविशुद्धित ॥
प्रियो भवति भूताना धर्मैकाग्रमनास्तथा ॥१६१॥

અર્થ આ કાંતાદૃષ્ટિમા ધર્મના મહાત્મ્યને લઇ તથા આચારની વિશુદ્ધિથી તમામ પ્રાણીઓને પ્રિય થાય છે, તથા ધર્મમા એકાગ્ર મનવાળો બને છે ॥૧૬૧॥

વિવેચન આ દૃષ્ટિમા વર્તતા પ્રાણી એટલો બધો આગળ વધેલો હોય છે કે તે જ્યા જાય છે ત્યા તમામ પ્રાણીના વૈર વિરોધ શાત થઇ જાય છે તેમજ ધર્મના અનુષ્ઠાનોમા એટલો બધો પ્રવીણ હોય છે કે તે ધર્મ-મહાત્મ્યના કારણને લઇ તથા આચારની વિશુદ્ધિને લઇ જગતના તમામ જીવોને પ્રિય થાય છે તેમજ ધર્મમા ઘણો એકાગ્ર ચિત્તવાળો બને છે, જે કામ કરે છે તે સમજણ-પૂર્વક અમૃતક્રિયા કરે છે, ઘણો આનદ આવે છે અને ધર્મમા સ્થિર થાય છે ॥૧૫૧॥

આજ બીના કહે છે

श्रुतधर्मे मनो नित्य कायस्त्वस्यान्यचेष्टिते ॥
अतस्त्वाक्षेपकज्ञानान्न भोगा भवहेतव ॥१६२॥

અર્થ આ દૃષ્ટિવાળા જીવનુ મન નિરતરશ્રુત ધર્મે-આગમના રહસ્યોને વિચારવામાજ લાગેલુ હોય છે પણ આ દૃષ્ટિવાળાની કાયા છે તે તો બીજા કાર્ય કરવામા લાગેલી હોય છે આ “ आक्षेपज्ञानात् ” વસ્તુતત્ત્વના સ્વરૂપને વિવેચક-પ્રથક કરાના જ્ઞાનને લઇ ભોગો છે તે આ દૃષ્ટિ-વાળા જીવને સસારના કારણભૂત થતા નથી ॥૧૬૨॥

વિવેચન આ છઠ્ઠી દૃષ્ટિવાળો જીવ એટલો બધો આગળ વધેલો હોય છે કે તેને પુદ્ગલીક વસ્તુ તરફ ઘણીજ

અરૂચિ થઇ ગઈ હોય છે, ન્યારા રહીને નિર્લેપ રહેવાની ભાવના થએલી હોય છે અને લઈ શ્રુતધર્મ-આગમ ગ્રન્થોની નીમા ના-વિચારણા નિરંતર કર્યા કરે છે અને કાયાને બીજા નામા ય કામ કરવામા જોડે છે, જડ ચેતન તથા ભોગાદિ વસ્તુનુ સ્વરૂપ યથાર્થપણે સ્વરૂપને વિવેચક કરનાર-પૃથક્ કરનાર જ્ઞાનથી એવું તો ઉત્તમ રીતે જાણેલ છે કે ઇંદ્રિય વગ થી ભોગોમા આસક્તિ ન હોવાથી તેને સંસારનું કારણ બીલકુલ થતા નથી-કર્મબંધનનુ કારણ થતા નથી, આ વાતને દષ્ટાંત આપી સમજાવે છે કે કોઈ એક સ્ત્રિ પોતાના ઘરના તમામ કામકાજ કરે છે, પણ જ્યારે કામગી મુક્ત થાય છે ત્યારે તેનુ મન પોતા ના પ્રાણ-વલ્લભ પતિને મળવાનું રહ્યા કરે છે, તે પ્રમાણે આ દશામા રહેલો પ્રાણી કદાચ સંસારિક કાર્યો કરે તોપણ તેનું મન શ્રુતનું વાચન, શ્રવણ અને મનન તરફ સર્વદા દોરાયેલું રહે છે આ સુંદર સ્થિતિ પ્રાપ્ત થવાનુ કારણ જ્ઞાન ઉપરનો તેનો આદરભાવ અને તેને પ્રાપ્ત થયેલ ગિમામા ગુણ છે આને લઈ વિષયભોગો તેને સંસારનુ કારણ થતા નથી ॥૧૬૨॥

આ વાતને દષ્ટાંત આપી સમજાવે છે

मायाम्भस्तत्त्वतः पश्यन्ननुद्विग्नस्ततो द्रुतम् ।
तन्मध्येन प्रयात्येव यथा व्याघातवर्जितः ॥१६३॥

અર્થ આ દૃષ્ટિવાળો પ્રાણી માયાજળને વાસ્તવિક દેખી તેથી જરાપણ મુઝાઈ ન જતા તે પાણીની મધ્યમા થઈને જલ્દી તરી વ્યાઘાત વગર પાર ઉતરી જાય છે ॥૧૬૩॥

વિવેચન આ દષ્ટિવાળો પ્રાણી વસ્તુતત્ત્વને સમ્યક્-પ્રકારે જાણતો હોવાથી પાચે ઇદ્રિયોના વિષયો-કામભોગોને "માયામ' ઇદ્રિજાલના પાણીની માફક જોતો, અને તે પાણીના આવતા મોટા ધોવને જોઈ તેમા જરાપણ ન મુઝાતા તેની મધ્યમા થઈ શીઘ્ર તેના પારને પામિ જાય છે યથાશબ્દઉદાહરણ ઉપન્યાસ માટે છે 'માયામ' ઇદ્રજાલના પાણીનુ વાસ્તવિક જ્ઞાનથવાથી તે પાણીમાડુબવારૂપ વ્યાઘાત થવાનો સભવ વિવેકજ્ઞાનને લઈ હવે થતો નથી ॥૧૬૩॥

भोगान्स्वरुपत. पश्यंस्तथा मायोदकोपमान् ।
भुजानोऽपि ह्यसग सन् मयात्येव पर पदम ।।१६४।।

અર્થ ભોગોને સ્વરૂપથી "मायोदक' ઇદ્રજાલના પાણીની માફક અસાર જોતો પૂર્વકર્મના ઉદયથી પ્રાપ્ત થયેલા ભોગોને અસ ગ રીતે-અલિપ્ત રીતે ભોગવતા છતા પણ પરમપદ-મોક્ષમા ચાલ્યો જાય છે ॥ ૧૬૪॥

વિવેચન ઉપરની બાબતને દષ્ટાતથી સમજાવે છે ઇદ્રિય અને અર્થના સબધરૂપ ભોગોને વાસ્તવિક આરોપ વગર "तथा' તે પ્રકાર વડે "मायोदक" ઇદ્રજાલ અગર ઝાઝવાના પાણીની ઉપમાવાળા અસાર એવા ભોગાને-પૂર્વકર્મના ઉદયથી પ્રાપ્ત થયેલાને અસગ રીતે-આસક્તિ વગર ભોગવતા છતા પરમપદને પામે છે "अनभिष्वगतया' સ્વાધિન આવેલા ભોગોને આસક્તિ રહિતપણે ભોગવવાથી કર્મબધ થતો ન હોવાથી ભરત ચક્રવર્તિની માફક કેવલજ્ઞાન સસાર અવસ્થામા પામી પરમપદને પામે છે ॥ ૧૬૫ ॥

भोगतत्त्वस्य तु पुनर्न भवोदधिलङ्घनम् ॥
मायोदकदृढावेशस्तेन यातीह कः पथा ॥१६५॥

અર્થ જે પ્રાણી ભોગોનેજ પરમતત્ત્વ માને છે તે પ્રાણી કદી પણ સંસારસમુદ્રને તરી શકતો નથી દૃષ્ટાંત તરીકે જેમ કોઈ માણસ 'मायोदक' ઇંદ્રજાલ અથવા ઝાંઝવાના પાણીને સાચું માની તેની અંદર દૃઢ આવેશવાળો કયે માર્ગે બહાર નીકળશે? અંદરજ ઠેકાણેપડી જવાનો॥૧૬૫॥

વિવેચન આ ચાલુ દૃષ્ટિવાળો જીવ આ 'मायोदक' ઇંદ્રજાલને કદી સાચી માનતોજ નથી તેના હૃદયમાં વાસ્તવિક તત્ત્વજ્ઞાનરૂપી વીજળી લાઈટ પ્રગટ થવાથી ભોગોને ઝાંઝવાના પાણી સમાન માને છે પણ ભવાભિનંદિ જીવ ભોગોને-વિષય સુખોનેજ પરમતત્ત્વરૂપ માની તેમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે તે માણસ આ સંસારસમુદ્રને કદી પણ તરી શકતો નથી જેમ કોઈ બુદ્ધિના વિપર્યાસપણાથી-ભ્રમ થવાથી ઝાંઝવાના પાણીને સત્ય માની તેમાં દૃઢઆગ્રહવાળો માણસ તેમાજ ઠેકાણે પડે છે તે ઝાંઝવાના પાણીમાંથી બહાર નીકળી શકતો નથી, અને તેમાજ આખરે ઠેકાણે પડે છે તે પ્રમાણે ભોગોને, તત્ત્વ માનનારો જીવ તેમાજ ખુંચી જવાથી કદી આત્મકલ્યાણ કરી શકતો નથી ॥ ૧૬૫ ॥

स तत्रैव भयोद्विग्नो यथा तिष्ठत्यसंशयम् ॥
मोक्षमार्गेऽपि हि तथा भोगजम्बालमोहितः ॥१६६॥

અર્થ, માયોદકમાં દૃઢઆગ્રહવાળો પ્રાણી તેમાજ પરિણામે ભયથી એપાસતો જેમ નિઃસંશયપણે પડી રહે છે

तेवी रीते मोक्षमार्गमा पण प्रवृत्ति करनारा जीवो भोग-रूपी कादवमा मोहित बनी जवाथी आखरे तेमाज खुची जाय छे अने मोक्षनासुखो हारी जाय छे ॥ १६६ ॥

विवेचन सत्समागमथी आ जीव आगळ वधता वधता अगीआरमा गुणठाणा सुधी पहोचे छे पण अहि मोहनीय कर्म प्रकृतिने दबावेल छे पण क्षय करेल नथी आथी उपशमश्रेणी तथा गुणठाणानो समय पूर्ण थता मोहनो पाछो उछाळो मारे छे अने पाछा हता त्याथी पण नीचे आवे छे आ प्रमाणे मोक्षमार्ग तरफ प्रयाण करता छता भोग जंजाल–विषयभोगरूपी कादवमा खुची जवाथी पाछा हता त्या आवे छे जेम मायोदकमा रढ आवेशवाळो माणस झांझवाना पाणीमा भयथी उद्वेग पामतो तेमाज बेसी रहे छे, जळबुद्धिना कारणथी जेम आ जळमा खुची जई तेमाज पडी रहे छे, तेवी रीते भोगनु कारणभूत शरीरादि प्रपंचमा मोहित थइ जवाथी परिणामे तेमाज खुची जाय छे अने आत्मकल्याण माटे मोक्ष तरफ करती तेनी प्रवृत्ति छुटी जाय छे अने आखरे चार गतिमा परिभ्रमण कर्या करे छे ॥ १६६ ॥

सारांश जणावे छे –

मीमांसाभावतो नित्यं न मोहोऽस्यां यतो भवेत् ॥
अतस्तत्त्वसमावेशात्सदैव हि हितोदयः ॥१६७॥

अर्थ आ दृष्टिमा वर्तता जीवने निरंतर सत्विचार शुद्ध अंत करणना होवाथी क्यारे पण मोह थतो नथी

આ કારણથી શુદ્ધ આત્મતત્ત્વના સમાવેશથી નિરંતર આ દષ્ટિમા આત્મહિતનોજ ઉદય છે ॥૧૬૭॥

વિવેચન આ દષ્ટિમા વર્તતા જીવને મીમાન્સા—આત્મતત્ત્વની વિચારણા ઘણીજ હોય છે રાત દિવસ કર્મથી મુક્ત થવાની જ ભાવના રહ્યા કરે છે કર્મબંધ થવાના કારણો અને કર્મમુક્ત થવાના કારણોનો વિચાર કરે છે તેમજ માયા મમતા આ જીવને સંસારમા પાડનાર છે, ફસાવનાર છે, આમ સમજવાથી આ દષ્ટિવાળાને કયારેય મોહ પણ થતો નથી તેમજ ભવઉદ્વેગ બહુ સારી રીતે થઈ જાય છે સંસાર ઉપરનો રાગ નષ્ટપ્રાય થઈ જાય છે અને શ્રુતધર્મમા મન બહુ રહે છે આ વાતને સમજાવવા હૃદયવલ્લભ સ્ત્રિનું દષ્ટાંત પહેલા આપેલ છે જેમ તે સ્ત્રિ પોતાના ઘરના તમામ કામકાજ કરે છે, પણ તે કામથી મુક્ત થતા પાછુ પોતાનુ મનપોતાના પ્રાણપતિને મળવા ઉત્સુક બને છે તે પ્રમાણે આ દષ્ટિવાળાની બાહ્ય પ્રવૃત્તિ સમજવી અવસર પાછુ મન આત્મજ્ઞાનની વિચારણામાઅને તેજસાક્ષાતકાર કરવામા પ્રવૃત્તિ કરેછે પરિણામે આત્મતત્વ સાક્ષાત્કાર થતા પરમપદરૂપહિતોદયઆ દષ્ટિમાથતાવાર લાગતીનથી॥૧૬૭॥

इतिश्री षष्ठी कान्ता दृष्टि समाप्ता ॥

હવે સાતમી પ્રભાદષ્ટિ કહે છે

ध्यानप्रियाप्रभा प्रायो नास्यां रुगत एव हि ॥
तत्त्वप्रतिपत्तियुता विशेषेण शमान्विता ॥१६८॥

અર્થ સાતમી પ્રભાદષ્ટિમા સૂર્યની પ્રભા જેવો બોધ

સ્થિર તથા એકસરખો પ્રકાશ આપે છે આ દષ્ટિમા અષ્ટાગ યોગમાથી સાતમુ યોગાગ ધ્યાન પ્રાપ્ત થાય છે. આ દષ્ટિ ધ્યાનપ્રિય છે ચિત્તની એકાગ્રતા કોઈ પણ ધ્યેય વસ્તુમા કરવી, આ દષ્ટિમા રુગ નામનો દોષ માધ્યબિંદુ શૂન્યવૃત્તિ –શુભ અનુષ્ઠાનનો ઉચ્છેદ કરવો–તે લાભકારક નથી એવો નિર્ણય કરવો આ દોષ ચાલ્યો જાય છે અને આત્મોન્નતિકારક ધ્યાન ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે અત્યારસુધી આત્મજ્ઞાન સબધી વિચારણા હતી હવે આ ગુણ અમલમા મુકવાની સન્મુખ થાય છે અને આત્મસ્વરૂપમા કાઈક રમણતા કરે છે તેમજ વિશેષે કરી આ દષ્ટિમા શમસુખ–ચિત્તમા પરમ શાતિ–આનદ પ્રગટે છે ॥૧૬૮॥

વિવેચન "ધ્યાનપ્રિયા પ્રભા ' આ શબ્દ એ જણાવે છે કે સાતમી દષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય નહિ ત્યાસુધી ધ્યાન પ્રિય બને નહિ, યથાર્થ ધ્યાનની પ્રાપ્તિ તો અહિજ થાય છે આ પહેલાની દષ્ટિઓમા ધ્યાન ગુણ સામાન્ય પ્રકારે વિચારણારૂપ જેવો હતો, તે અહિ હવે ખરેખર અમલમા મુકાય છે આ દષ્ટિ અપ્રમત્તયતિ કે સાધુઓને હોય છે મિત્રા, તારા, બલા અને દીપ્રા–આ ચાર દષ્ટિ સુધી તો સૂક્ષ્મબોધ વેદ્યસવેદ્યપદ–જડચૈતન્યનુ જ્ઞાન ન હોવાથી શાસ્ત્રકાર મહારાજ તેને પ્રથમ ગુણઠાણુ જણાવે છે હજીસુધી તેનામા રહેલ મિથ્યાત્વપણુ ગયુ નથી જ્યારે પાચમી સ્થિરાદષ્ટિમા આ જીવ દાખલ થાય છે ત્યારે તેનામા સમ્યક્ત્વ ગુણ પ્રાપ્ત થવા સાથે ચોથા ગુણઠાણાની પ્રાપ્તિ થાય છે અત્યારે આ જીવના હૃદયમા બોધરૂપી વીજળીની લાઈટ

પ્રગટ થાય છે જડચૈતન્યનો વિવેક સારી રીતે કરી શકે
છે, ભોગોના ખરા સ્વરૂપને સમજે છે, આ કર્મબંધનના
કારણભૂત છે એમ બરોબર જાણે છે છતા હજી સુધી તે
બાજુથી નિવૃત્તિ કરી શકયો નથી અહીં કાન્તાદષ્ટિમા આ
જીવ આગળ વધે છે, એટલે તેનામા દેશ વિરતિપણું પાચમુ
ગુણઠાણું, સર્વવિરતીપણું છઠ્ઠુ ગુણઠાણુ પ્રાપ્ત થાય છે
અહીં શ્રાવક નિર્લેપ માફક રહી ભોગો ભોગવે છે પણ
પાછો સર્વ વિરતિમા આગળ આવે છે, સાતમી પ્રભાદ
તો સર્વ વિરતી વાળાને હોય છે તે પણ અપ્રમત્ત સાધુ
સાતમા ગુણઠાણાથી આગળ વધી આઠમે ક્ષપકશ્રેણી મા
છે ત્યારે આ૦માથી માડી તેરમા ગુણઠાણા સુધી હોય છે
અહીં ક્ષાયિક ભાવના જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર પ્રાપ્ત થ
કેવલજ્ઞાન, કેવલદર્શન પ્રગટ થાય છે આ બધો પ્રતા
થાનનો છે ચૌદમા ગુણઠાણે શૈલેષી કરણ અવસ્થામા પૂ
ધ્યાન પ્રાપ્ત થતા પરમપદ મેળવે છે આ બીના આઠ
દષ્ટિમા આવશે આ સાતમી પ્રભાદષ્ટિમા બોધ સૂર્યની પ્ર
જેમ લાબા વખત સુધી સ્થિરપણે એકસરખો પ્રકાશ આ
છે, તેવો આ દષ્ટિમા બોધ થાય છે તે મહાલાભનુ કા
થાય છે એ બોધ ધ્યાનનુ નિમિત્ત બને છે કારણ ધ્યાન
ચિત્તની એકાગ્રતા થવી જોઈએ તે આવા એક સરખા આ
બોધથી થઈ શકે છે વળી આવા તિવ્ર સ્થિર બોધથી અ
ધર્મના શાસ્ત્રો વાચે તોપણ તેની વાચનારના મન ઉ
જરા વિપરીત અસર થતી નથી પાચ યમોમા એ
બધા આગળ વધેલા હોય છે કે તેઓની પાસે ગમે

જીવોના વૈર વિરોધો પણ શાંત થઈ જાય છે આ દૃષ્ટિમા અષ્ટાગયોગ પૈકી સાતમુ ધ્યાન નામનુ યોગાગ પ્રાપ્ત થાય છે, અંતર્મુહુર્ત સુધી એક વસ્તુ ઉપર એકાકારવૃત્તિ થવી તેને ધ્યાન કહે છે " धारणा तु क्वचित्ध्येये चित्तस्य स्थिरबंधनं ध्यानतु विषये तस्मिन्नेक प्रत्यय संतति " કોઈ એક ધ્યેય–પ્રભુની મૂર્તિ, ૐકાર, હ્રીંકાર વિગેરે જે પોતાને ઇષ્ટ હોય તે ધ્યેય વસ્તુ સામી રાખી તેના ઉપર ધ્યાન કરવુ પ્રથમ તે વસ્તુમા ચિત્તને સ્થિર કરવુ તેનુ નામ ધારણા, તે પછી તે વસ્તુમા ચિત્તની એકાકારવૃત્તિ થવી આનુ નામ ધ્યાન અને તે પછી તે વસ્તુનુ ધ્યાન કરતા તદાકાર–તદ્રૂપ બની જવુ આનુ નામ સમાધિ, જેમ એક પાટીદારે ગુરૂના મુખથી સાભળ્યુ કે ધ્યાનથી સમાધિ થાને છે અને તેથી પરમપદ મોક્ષ મળે છે આ સાભળીને તેને ધ્યાન કરવાની ભાવના થઈ અને ગુરૂમહારાજને ધ્યાનની રીતિ બતાવવા આગ્રહ કર્યો, ગુરૂશ્રીએ કહ્યુ કે " તારે ધ્યાન કરવુ હોય તો આ ઓરડીમા બેસી જા અને તને જે પ્રિય હોય તેનુ સ્વરૂપ તારી આખ સન્મુખ ખડુ કર " પટેલ કહે છે કે પ્રભુ મને મારી ભેંસ બહુ પ્રિય છે તો ભલે તેને તારી આખ સન્મુખ ખડી કર અને ધારી ધારીને જોયા કર અને તે રૂપ બની જા પરિણામે કેટલાક ટાઈમ ગયા પછી તદાકાર બની ગયો ગુરૂશ્રીએ તેની પરીક્ષા કરવા કહ્યુ કે ભાઈ આ ઓરડીમાથી બહાર આવ ત્યારે તે ઓરડીનુ બારણુ નાનુ એટલે કેવી રીતે બહાર આવે? પણ વસ્તુમા પછી નીચો ઉચો થઈ સીંગડાવાળુ માથુ પડશે કરીને બરાડા નાખ્યો એટલે ગુરૂશ્રીએ તેને કહ્યુ કે હવે તુ

બરાબર ધ્યાન કરવા લાયક થયો છે પછી પ્રભુનુ આલબન લેતા પ્રભુસ્વરૂપ બની ગયો અહિ લેમ છે તે ધ્યેય વસ્તુ છે, આજ લેમ ઉપર ચિત્તની એકાકાર વૃત્તિ કરવી બેસના દરેક અવયવોને ધારી ધારી જોવા તેનુ નામ ધ્યાન છે, અને તેજ લેમ સ્વરૂપ પોતાને બની જવુ તેનુ નામ સમાધિ છે આ સાતમી પ્રભા દૃષ્ટિમા ધ્યાનની પ્રાપ્તિ ઘણી સારી થાય છે અહિ રૂગ્ નામનો દોષ ચાલ્યો જાય છે માધ્યબિદુશૂન્યવૃત્તિ—માધ્યબિદુ—મોક્ષ તેમા શૂન્યવૃત્તિ હતી–બેદરકાર વૃત્તિ હતી તે અહિ ચાલી જાય છે, તેમજ આઠ ગુણો પૈકી સાતમો ગુણ તત્વપ્રતિપત્તિ નામનો અહિ પ્રાપ્ત થાય છે પ્રથમ તત્વની જે વિચારણા થઈ હતી તે હવે અહિ સત્યતારૂપે સ્વિકારાય છે સામાન્યથી અમલમા મુકાય છે ખરેખર રીતે તો અમલમા આઠમી દૃષ્ટિમા મુકાશે વળીઅહિ વિશેષ પ્રકારે શમસુખ–શાતિપ્રધાન સુખ પ્રાપ્ત થાય છે તેનુ મુખ્ય કારણ ધ્યાન–ચિત્તની એકાગ્રતાછે આ પ્રમાણે આ દૃષ્ટિ સતપ્રવૃત્તિ પદાવહા–ઉત્તમ પ્રવૃત્તિ પરમપદ સબધી, તેને આપનારી છે, મોક્ષ મેળવી આપે છે ॥૧૬૮॥

ध्यानज सुखमस्या तु जितमन्मथसाधनम् ॥
विवेकबलनिर्जातं शमसारं सदैव हि ॥ १६९ ॥

અથ જ્ઞાનના સામર્થ્યથી ઉત્પન્ન થયેલ નિરતર શમ શાતિ છે સાર પ્રધાન જેમા, તેમજ જીતી લીધેલ છે ઇન્દ્રિ-યોના સાધનો–શબ્દાદિ વિષયોને જેણે એવુ આ દૃષ્ટિમાધ્યાનથી ઉત્પન્ન થયેલ સુખ છે ॥૧૬૯॥

વિવેચન આ દૃષ્ટિમા વર્તતો પ્રાણી ધ્યાનમા એટલો

બધો આગળ વધે છે કે ધ્યાન બળથી ઘણાખરા કર્મો તેના ક્ષય થઈ જાય છે અને અપૂર્વજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે અને આ અપૂર્વ જ્ઞાનના સામર્થ્યથી નિરતર રામ શાતિપ્રધાન એવુ સુખ ઉત્પન્ન થાય છે જ્યારે આત્મામા પરમશાંતિ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેમાજ મગ્ન બની જાય છે ત્યારે આ પુદ્ગલિક સુખ તેની આગળ એક અશ માત્ર પણ દેખાતા નથી નકામા દુખરૂપજ ભાને છે તેમા સુખ તો છેજ નહિ પણ ભ્રાતિથી જે સુખ મનાયુ છે ત પણ સત્ય સુખ પ્રગટ થતા આપોઆપ વિલય પામી જાય છે અને ખાત્રી થાય છે કે આ દુખ છે પણ સુખ નથી ॥૧૬૯॥

સત્ય સુખનુ લક્ષણ બતાવે છે

सर्वं परवश दु ख सर्वमात्मवश सुखम ॥
एतदुक्तं समासेन लक्षणं सुखदुःखयो ॥१७०॥

અર્થ પૂર્વના મહાપુરૂષો સક્ષેપથી સુખ અને દુખનુ લક્ષણ–સ્વરૂપ બતાવે છે કે પરવશપણુ છે તે તમામ દુખ છે અને આત્મવશપણુ છે તે તમામ સુખ છે ॥૧૭૦॥

વિવેચન જગતના તમામ જીવો સુખની શોધમા ફરે છે પણ વાસ્તવિક ખરૂ સુખ કયા છે તે વાત શાસ્ત્રકાર મહારાજ જણાવે છે કે, જે જે પુદ્ગલિક વસ્તુ પરાધિન છે તેની સ્પૃહા કરવી તેજ મહાદુખ છે તેને મેળવવા અનેક પ્રકારના સાચા ખોટા પ્રપચો કરવા પડે દેશ છોડી પરદેશ જવુ પડે આ બધુ દુખજ છે પરતુ પરપુદ્ગલિક વસ્તુમાથી સ્પૃહાને ખેચી લઈ નિસ્પૃહી બનવુ એજ ખરૂ

સુખ છે પૂર્વે થયેલા મહાત્માઓ આનેજ દુઃખમાં સુખદુઃખનું લક્ષણ-સ્વરૂપ જણાવે છે સારાંશ એ છે કે જે જે અંગે ઉપાધિ ઓછી તે તે અંશે સુખ સમજવું જ્યારે સર્વ ઉપાધિમાંથી મુક્ત થશો એટલે સંપૂર્ણ સુખ મળતાં વાર નહિ લાગે એક દુકાનથી આજીવિકા સારી ચાલતી હોય તો બીજી ત્રીજી દુકાનો કરી ફોગટની ઉપાધિને વધારશો નહિ તેથી શાંતિના બદલે અશાંતિજ મળશે સુખ મળવાની આશાએ એક છતાં બીજી સ્ત્રી કરવાની ઉપાધિ વધારશો તો કદી સુખ તો નહિ મલે, પણ દુઃખના દરીયા તમારા ઉપર આવીને પડશે તે ચોક્કસ માનજો અને આખરે બહુ પશ્ચાતાપ થશે ॥ ૧૭૦ ॥

આજ બીનાને સ્પષ્ટ કરે છે

पुण्यापेक्षमपि ह्येवं सुखं परवशं स्थितम् ॥
ततश्च दुःखमेवैतत्तल्लक्षणनियोगत. ॥ १७१ ॥

અર્થ પુન્યની અપેક્ષાવાળું પણ સુખ ઉક્તનીતિથી પરવશ રહેલું છે તેથી તે દુઃખજ છે, દુઃખના લક્ષણના સંબંધને લઈ તે દુઃખ ગણાય ॥૧૭૧॥

વિવેચન પ્રથમ સુખ તથા દુઃખના જે લક્ષણો બતાવ્યા છે તેમાં પરવશથી દુઃખ થાય છે આમ જે વાત જણાવી તેના અંગે વાદિ શંકા કરે છે કે પરાધિન જે ભોગની સામગ્રી છે તેના દ્વારા સુખ થાય છે એમ માનવું તે તો ભ્રાંતિ છે તેનાથી તો દુઃખજ થાય છે અને તે દુઃખજ છે, પણ પૂર્વે દાન, શીયલ, તપ, જપ વિગેરે કરેલ

તેના પુન્યથી જેને સુખો મળે છે તેને દુખો કેમ કહો છો ? શાસ્ત્રકાર ઉત્તર આપે છે કે પુણ્યની અપેક્ષાથી પ્રાપ્ત થતુ જે સુખ તે પણ પ્રથમ કહી ગયા તે ન્યાયથી દુ ખજ છે કારણ કે પુન્ય પણ કર્મ હોવાથી પરજ છે આત્માથી જે ભિન્ન છે તે બધુ પર છે અને જ્યા પર છે ત્યા દુ ખજ છે દુ ખનુ જે લક્ષણ બાધ્યુ "परवश दुख" તે અહિ છે માટે પુણ્યની અપેક્ષાવાળુ સુખ છે તે પણ પરવશ-પરાધિનતાવાળુ હોવાથી તે દુ ખજ છે તેમ સમજવુ પરતુ આત્મધ્યાનથી ઉત્પન્ન થયેલ સુખ તેજ તાત્વિક સુખ છે બીજાને આધિન ન હોવાથી, તેમજ કર્મના વિયોગથી-કર્મના અભાવથી ઉત્પન્ન થયેલ હોવાથી આજ તાત્વિક સુખ છે તેમ સમજવુ ॥ ૧૭૨ ॥

ध्यान च निर्मले वोधे सदैव हि महात्मनाम् ॥
क्षीणप्रायमल हेम सदा कल्याणमेव हि ॥१७२॥

અર્થ આ દૃષ્ટિમા બોધ નિર્મળ હોવાથી મહાત્મા પુરૂષો-મુનીઓને નિરતર ધ્યાન હોય છે જેનો મળ નીકળી ગયો છે એવુ સ્વર્ણ છે તે નિરતર કલ્યાણજ કહેવાય છે

વિવેચન આ પ્રભાદૃષ્ટિમા સૂર્યની પ્રભા જેવો સ્થિર તથા નિર્મળ ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થયેલ બોધ હોવાથી આ દૃષ્ટિવાળા મહાન્ પુરૂષોને નિરતર ધ્યાન-સ્વસ્વરૂપમા રમણતા કરવા રૂપ કાયમ બની રહેછે સત્યવસ્તુ સમજાયા પછી પરવસ્તુમા માથુ મારવાપણુ કદી હોઇ શકેજ નહિ, આ વાતને દૃષ્ટાત આપી સમજાવેછેકે જેમાથી મલક્ષીણ પ્રાયથઈ ગયો છે એવુ સુવર્ણ સદા નિરતર કલ્યાણ કહેવાય છે-પવિત્ર

ગણાયછે તે પ્રમાણે આ મહાત્માઓ પણ ક્ષીણપ્રાય મલ થઈ જવાથી નિરંતર કલ્યાણ સ્વરૂપછે, મુક્તપ્રાયછે ॥૧૭૨॥

सत्प्रवृत्तिपद चेहाऽसंगानुष्ठानसंज्ञितम् ॥
महापथप्रयाण यदनागामिपदावहम् ॥ १७३ ॥

અર્થ આ દૃષ્ટિમા અસંગાનુષ્ઠાન કોઈ પણ જાતના પુદ્‌ગલિક ફલની ઈચ્છા ન રાખવી એવું અનુષ્ઠાન પ્રાપ્ત થાય છે આ અનુષ્ઠાન સત્ પ્રવૃત્તિપદ–સારી પ્રવૃત્તિ કરાવે છે તેમજ મહાપથ–મોક્ષમાર્ગ તરફ પ્રયાણનો આરંભ થાય છે અને અનાગામીપદ–સિદ્ધિપદ મેળવી આપે છે આ બધો પ્રતાપ અસંગાનુષ્ઠાનનો છે ॥ ૧૭૩ ॥

વિવેચન આ દૃષ્ટિ ધ્યાનપ્રિય હોવાથી આ દૃષ્ટિવાળો પ્રાણિ મોટે ભાગે આત્મધ્યાનમાજ મગ્ન રહે છે આ જે ક્રિયા છે તેજ અસંગાનુષ્ટાન છે કોઈ પણ જાતના પુદ્‌ગલિક ફલની ઇચ્છા વગર શાસ્ત્રમા બતાવેલી વિધિપૂર્વક જે અનુષ્ઠાન થાય છે તે ક્રિયાને અસંગ અનુષ્ઠાન કહે છે આ અનુષ્ઠાન મોક્ષમાર્ગ તરફ પ્રયાણ કરવાને સત્ પ્રવૃત્તિરૂપ છે, તેમજ અાગામિપદ પરમપદને આપનાર છે આ બધો પ્રતાપ અસંગાનુષ્ઠાનનો છે શાસ્ત્રમા વિષ, ગરલ, અનન્યહેતુ, તદ્દ્હેતુ અને અમૃતાનુષ્ઠાન આ પ્રમાણે પાચ પ્રકારના અનુષ્ઠાનો પણ બતાવેલ છે વળી હરિભદ્રસૂરિ ષોડશ ગ્રંથમા બીજી રીતે ચાર પ્રકારના અનુષ્ઠાનો બતાવે છે પ્રીતિ, ભકિત, વચન અને અસંગ અનુષ્ઠાન, સ્ત્રિનુ ભરણ પોષણ જેમ રાગથી કરવામા આવે છે તેવી રીતે પ્રીતિથી રાગપૂર્વક અનુષ્ઠાનો કરવા તે પ્રીતિ અનુષ્ઠાન

સમજવુ ૧ માતા પિતાનુ ભરણ પોષણ ભકિતવા થાય છે તેવી રીતે ભકિતપૂર્વકના અનુષ્ઠાનો કરવા તે ભકિત અનુષ્ઠાન ૨ શાસ્ત્ર અથવા શિષ્ટ પુરૂષોની આના પ્રમાણે અનુષ્ટાનો કરવા તે વચન અનુષ્ઠાન સ્વભાવિક રીતે શિષ્ટ વચનાનુસાર વર્તન થઈ જાય તે અસગઅનુષ્ઠાન છે આ ચોથા પ્રકારના અનગ અનુષ્ઠાન પર અહિ સ્થિતિ થાય છે આવી રીતે આઠમી દષ્ટિમા અસગ અનુષ્ઠાનની પ્રાપ્તિ થાય છે જેમ દડના પૂર્વપ્રયોગથી ચક્રનુ ભ્રમણ થયા કરે છે, તેમ અસગ અનુષ્ઠાનમા સ્વભાવિક રીતે શિષ્ટવચનાનુસાર અનુષ્ઠાન થાયછે,આઅનુષ્ઠાનથી અનાગામિપદ સિદ્ધિપદની પ્રાપ્તિ ઘણી જલદી થાય છે ॥ ૧૭૧ ॥

આ અસગ અનુષ્ઠાનના નામો કહે છે

प्रशातवाहितासंज्ञ विसभागपरिक्षय ॥
शिववर्त्म ध्रुवाध्वेति योगिभिर्गीयते ह्यदः ॥१७४॥

અર્થ આ અસગઅનુષ્ઠાનને સાખ્યો પ્રશાન્તવાહિતા કહે છે બૌદ્ધો વિસભાગપરિક્ષય કહે છે શિવવર્ત્મ શૈવો કહે છે અને પતજલી યોગમતવાલા તેને ધ્રુવાધ્વા કહે છે આ પ્રમાણે યોગીઓ આ અસગ અનુષ્ઠાનને જુદા જુદા નામથી પોતાના દર્શનના અનુસારે કહે છે ॥ ૧૭૪ ॥

વિવેચન વસ્તુ એક છે છતા જુદા જુદા દર્શનોને લઇ શબ્દોમા ભેદ પડે છે મૂલવસ્તુતત્વમા કદિ ભેદ પડતો નથી પણ ક્રિયાકાડો—શબ્દોમા ભેદપડેછે મોક્ષ મેળવી આપવામા આમાધારણ કારણ આ અસગઅનુષ્ઠાન છે આનાથી

કેવલનાન પ્રાપ્ત થઈ શકે છે આ અસંગઅનુષ્ઠાનને બીજાઓ જુદા જુદા નામથી બોલાવે છે તે કહે છે, સાંખ્યો આ અસંગઅનુષ્ઠાનને પ્રશાંતવાહિતા કહે છે બૌદ્ધો વિસભાગ પરિક્ષય કહે છે શૈવો **શિવવર્ત્મ** કહે છે અને પતંજલી વિગેરે યોગીઓ ધ્રુવાધ્વા-ધ્રુવમાર્ગ કહે છે, આ અસંગ અનુષ્ઠાન ક્રિયામાં મહા ઉત્કૃષ્ટ આત્મદશા વર્તતી હોય છે આ દૃષ્ટિ આત્મોન્નતિમાં બહુ વિકાસ બતાવે છે અહિ સાધ્ય -મોક્ષ તદ્દન સ્પષ્ટ રીતે સમીપમાં દેખાય છે અને ત્યાં પહોંચી જવા માટે એટલી દૃઢભાવના થાય છે કે તેના સુખની કલ્પના પાસે દેવલોકના અથવા અનુત્તરવિમાનના સુખપણ કિંમત વગરના લાગે છે આ દૃષ્ટિ પરિણામે પરમપદ મેળવી આપે છે ॥ ૧૭૪ ॥

एतत्प्रसाधयत्याशु यद्योग्यस्यां व्यवस्थितः ॥
एतत्पदावहैषैव तत्तत्रैतद्विदां मता ॥ १७५ ॥

અર્થ આ દૃષ્ટિમાં રહેલો યોગી શીઘ્ર અસંગઅનુષ્ઠાનને સિદ્ધ કરે છે આ અસંગ અનુષ્ઠાનને પ્રાપ્ત કરાવનાર આ દૃષ્ટિજ છે આ દૃષ્ટિમાંજ આ અસંગ અનુષ્ઠાન તેના જાણકારોને ઈષ્ટ છે ॥ ૧૭૫ ॥

વિવેચન આદૃષ્ટિબહુઉન્નતદશાપ્રાપ્ત કરેલ અપ્રમત્ત યતિનેજ હોઈ શકેછે,અને આ અપ્રમત્ત યતિ ઘણોજલ્દીસાધ્ય -મોક્ષ પ્રાપ્ત કરીશકેછે,આનિવૃતિપ્રાપ્ત કરાવનાર આ અસંગ અનુષ્ઠાન છે આગળ કહ્યા મુજબ અનાગામિપદ-પરમપદને આજ અનુષ્ઠાન મેળવી આપે છે અને આ અસંગઅનુષ્ઠાન આ દૃષ્ટિમાં રહેલો યોગીજ મેળવી શકેછે એમ આ અસંગ

અનુષ્ઠાનને જાણનારા જણાવેછે સારાશ એ છે કે આટલી હદે જ્યારે આ જીવ આગળ આવે છે ત્યારે પુદ્ગલિકભાવ તરફ તેની વૃત્તિ તદ્દન નીકળી જાય છે અને પરમપદ મેળવવાનીજ તાલાવેલી લાગેલ હોય છે અને આને લઈ અસગઅનુષ્ઠાન કરે છે અને આ અસગઅનુષ્ઠાનના પ્રતાપે પરમપદને મેળવી સત્ચિદાનદ સ્વરૂપ આત્મામા પરમશાન્તિનો અનુભવ કરતા મુક્ત બની જાય છે ॥ ૧૭૫ ॥

इतिश्री सप्तमी प्रभादृष्टि समाप्ता

હવે આઠમી પરાદૃષ્ટિ કહે છે

समाधिनिष्ठा तु परा तदासगविवर्जिता ॥
सात्मीकृतप्रवृत्तिश्च तदुत्तीर्णाशयेति च ॥१७६॥

અર્થ આ આઠમી પરા નામની દૃષ્ટિ સમાધિનિષ્ઠા આત્મસ્વરૂપમા રમણતા રાત દિવસ તેમા તત્પર રહે છે અહિં સસાર ઉપર મમત્વ રાખવારૂપ આસગ નામનો આઠમો દોષ ચાલ્યો જાય છે અને આઠમો ગુણ પ્રવૃત્તિ નામનો પ્રગટ થાય છે આ દૃષ્ટિમા ચદ્રની ચદ્રિકા જેવો સૂક્ષ્મબોધ થાય છે આ સૂક્ષ્મબોધને લઈ ચિત્તની એકાગ્રતા સારી રીતે થાય છે આને લઈ આત્મભાવમા સપૂર્ણપણે પ્રવર્તન થાય છે અને અહિં નિરાશીભાવ પ્રાપ્ત થાય છે સકલ્પવિકલ્પનો પણ અભાવ થાય છે ॥૧૭૬॥

વિવેચન સમાધિનિષ્ઠા પરા નામની આઠમી દૃષ્ટિ છે યોગનુ આ આઠમુ અગ છે,સમાધિ કહેતા ધ્યાન વિશેષનુ ફલ તેને સમાધિ કહે છે, પતજલી રૂપી યોગશાસ્ત્રમા

જણાવે છે કે, ધ્યેય વસ્તુમા એક દેશથી ચિત્તનુ બધન કરવુ, તે ધારણા છે અને તેજ ધ્યેય વસ્તુમા ચિત્તની એકતારવૃત્તિ તેને ધ્યાન કહે છે અને તેજ ધ્યેય વસ્તુમા તેજ અર્થમાત્રનોનિર્ભાસથવો-તન્મકારરૂપ થવુ તેને સમાધિ કહે છે જૈન દર્શનકાર પણ સમાધિ તેનેજ કહે છે શુદ્ધઆત્મસ્વરૂપને પ્રાપ્ત થવુ-પરમાત્મસ્વરૂપ બની જવુ તે અભિધાન ચિંતામણિ કોષમા શ્રીમદ્ હેમચદ્રાચાર્ય મહારાજ શ્રી જણાવે છે કે

समाधिस्तुतदेवार्थं मात्राभासकरूपकम् ॥
एव योगोयमाख्यंगरष्टभि समतोऽङ्गश्च ॥ १ ॥

અર્થ ધ્યેય તરીકે જે પદાર્થ સામો રાખેલ છે તેજ પદાર્થ માત્રનો આભાસ થવો-અર્થાત્ તે પદાર્થ સ્વરૂપ ધ્યાતા બની જાય તેનું નામ સમાધિ, બાહ્ય આલબન છોડી પરમાત્મસ્વરૂપનુ અગર તેઓશ્રીના ગુણોનુ આલબન લેતા પરમાત્મરૂપ જે બની જવુ તેનુ નામ સમાધિ કહે છે ખરી સમાધિ તો ચૌદમે ગુણઠાણે શૈલેષી કરણ અવસ્વામા મન વચન અને કાયાના યોગોનુ રૂધન કરી પરમાત્મસ્વરૂપ ઘાતિ અને અઘાતિ કર્મક્ષય કરી જ્યારે બને છે તે ખરેખરી સમાધિ સમજવી તેરમા ગુણઠાણે ઘાતિકર્મનો ક્ષય કરી કેવલજ્ઞાન જ્યારે પ્રાપ્ત થાય છે તે પણ એક સમાધિ છે આત્મસ્વરૂપમા સ્થિર થવુ, કોઈપણ પ્રકારના સકલ્પ વિકલ્પ વિચારો આવવા દેવા નહિ સ્વરૂપ મગ્ન થવુ તે સમાધિ જાણવી આ દષ્ટિમા ચન્દ્રની ચન્દ્રિકા જેવો સૂક્ષ્મબોધ થાય છે અને આ બોધ સતત ચાલુ રહે

છે સૂર્યની કાંતિ પેઠે આંખને આંજી દેનાર થતો નથી. પરંતુ શાંતિ આપનાર થાય છે અહીં આઠમો ગુણ પ્રવૃત્તિ નામનો પ્રાપ્ત થાય છે અને આત્મગુણમાં સંપૂર્ણપણે પ્રવર્તન થાય છે આના પહેલાની દૃષ્ટિમાં જે પ્રતિપત્તિ તત્ત્વબોધના અંગે થઇ હતી તે પરિપૂર્ણ રીતે અમલમાં મુકાણી નહતી તે અહીં પ્રવૃત્તિમાં પરિપૂર્ણ રીતે મુકાય છે અહિં આઠ દોષો પૈકી આઠમો આનંગ દોષ–નસારં ઉપર મમત્વ-ભાવ–આસક્તિરૂપ તે અહિં ચાલ્યો જાય છે આ દોષ જવાથી સમાધિ–આત્મ સ્વરૂપમાં પ્રવૃત્તિ કરવારૂપ પ્રાપ્ત થાય છે ચંદન ગંધના ન્યાયથી, જેમ ચંદનનો વાસ ચારે કોર સુગંધને ફેલાવે છે, તેવી રીતે આ દૃષ્ટિમાં વર્તતા પ્રાણીના વચનનો વિલાસ તેના શરીરનો ગંધ અને તેનું સર્વ વર્તન ચંદનની વાસની જેમ સર્વત્ર સુગંધ વિસ્તારનાર થાય છે એટલે તેની આજુબાજુનું વાતાવરણ પણ તેના ગુણને વિસ્તારનાર થઇ પડે છે " तदुत्तीर्णाशया " સંકલ્પવાળા ચિત્તના અભાવને લઇ સંસાર તરફની પ્રવૃત્તિથી ઉત્તીર્ણ થઈ મુક્ત થઈને નિરાશીભાવ પ્રાપ્ત થતાં પરિણામે પરમપદને પ્રાપ્ત કરે છે ॥૧૭૬॥

निराचारपदोह्यस्यामतिचारविवर्जित ॥
आरुढारोहणा भाव गति वत्त्वस्य चेष्टितम् ॥१७७॥

અર્થ આ પરાદૃષ્ટિમાં રહેલ માહાત્માને કોઇ પણ પ્રકારના આચારો પ્રતિક્રમણ દેવવંદન વિગેરે હોતા નથી કારણકે અતિચારાદિ દોષો તેઓને લાગતા નથી, તેમજ ઉપશમ કે ક્ષપકશ્રેણી ઉપર આરોહણ કરવામાં આવે છે

તે પ્રમાણે આ દષ્ટિમા રહેલ પ્રાણીની ચેષ્ટા એક પ્રકારની ગુણશ્રેણી ઉપર આરોહણ જેવી હોય છે ॥૧૭૭॥

વિવેચન આ પરાદૃષ્ટિવાળો યોગી આઠમા ગુણ ઠાણાથી માંડી ચઉદમા ગુણઠાણા સુધી પહોંચે છે અને ક્ષાયિક ભાવના જ્ઞાનદર્શન ચરિત્રાદિ ગુણો પ્રગટ થાય છે અને આત્મીય ગુણમા પ્રવૃત્તિ કરવારૂપ ક્રિયા અહિં હોય છે પણ બાહ્ય ક્રિયાઓનો અહિં ઉપયોગ હોતો નથી કારણકે જ્યા અંતરંગ પ્રવૃત્તિ થતી હોય ત્યા બાહ્યાચારની જરૂર રહેતી નથી તેમજ આ દશામા માનસિક દૂષણ પણ લાગતા નથી પ્રાપ્ત કરવા લાયક કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થવાથી હવે બાહ્ય કોઈપણ જાતનો આચાર રહ્યો નથી તેમજ અતિચાર લાગવાનુ કારણ મિથ્યાત્વાદિ પણ ન હોવાથી સૂક્ષ્મદોષો અહિં લાગતા નથી, વળી જેમ મુનીરાજ ઉપશમ કે ક્ષપકશ્રેણીરૂપ પર્વત ઉપર આરોહણ કરે છે તે પ્રમાણે અહિં પરિણામની ધારાએ આત્માના પંડિત વીર્યના ઉલ્લાસથી ગુણશ્રેણી ઉપર આરોહણ કરેછે, તેમજ નિરાચારપદ પ્રાપ્ત થવાથી આ મહાત્માની પ્રવૃત્તિ તથા ક્રિયા વિગેરે ભવ ગતિથી ન્યારી હોય છે ॥ ૧૭૭ ॥

આચાર નથી તો ભિક્ષાટનઆચાર કેની રીતે તે કહેછે

रत्नादिशिक्षादृग्भ्योऽन्या यथादृक्तनियोजने ।
तथाचारक्रियाप्यस्य सैवान्या फलभेदत ॥१७८॥

અર્થ રત્નાદિની પરીક્ષા કરવામા એક નિપુણ માણસ છે અને બીજો અનિપુણ છે, રત્નને ક્ષાર પુટાદિવડે સુંદર

બનાવેલ છે બધા એક સરખા દેખાય છે છતા જોનારની દૃષ્ટિમા ભિન્નતા પડે છે જે રત્નની પરીક્ષામા નિપુણ છે તેની દૃષ્ટિ જુદુ કામ કરશે અને જે રત્નની પરીક્ષામા નિપુણ નથી તેની દૃષ્ટિ રત્નને જુદી રીતે જોશે તે પ્રમાણે ભિક્ષાદિ આચારક્રિયામિત્રાદિદૃષ્ટિમા હતી તેજ અહિ છે છતા અહિ ફલના ભેદને લઈ જુદા રૂપે છે ॥ ૧૭૮ ॥

વિવેચન મિત્રાદિ દૃષ્ટિમા જે જે આહારાદિ અર્થે ક્રિયા કરવામા આવતી હતી તેમા અમુક અશે આશીભાવ રહેતો હતો હવે આ પરા દૃષ્ટિમા જ્યારે દાખલ થાય છે, ત્યારે તેની ક્રિયાનો દેખાવ ઉપરથી તો એક સામાન્ય સાધુના જેવો દેખાય પણ ફલમા ઘણો ભેદ પડે છે કારણ કે હવે આ મહાત્માનુ વર્તન તદ્દન નિરાશી ભાવવાળુ બની જાય છે આત્મીય વસ્તુસ્થિતિ સમજી ક્રિયા કરનારને અને ગતાનુગતિક રીતે ક્રિયા કરનારને ફળ મળવામા મોટુ અતર હોય છે આ વાત દૃષ્ટાત આપી સમજાવે છે રત્ન તથા અશ્વની પરીક્ષામા નિપુણ એવો માણસ કેલવણીથી રત્ન તથા અશ્વને એક જુદાજ રૂપમા મુકી દે છે રત્ન તથા અશ્વોને જોનારા એક સરખી રીતે જુએ છે તોપણ તેના ગુણ દોષના અનુભવીઓ તેને જુદા રૂપમા નીહાળે છે અને કિમત પણ જુદી રીતે આકે છે તેવી રીતે પ્રતિક્રમણ પડિલેહણાદિ આચાર આદૃષ્ટિવાળાને હોતા નથી, તોપણ આહારાદિ ભિક્ષાનો આચાર તો રહેલ છે છતા આ આચાર ચોટલો બધો સુદર હોય છે કે જોનારની દૃષ્ટિએ મિત્રાદિ દૃષ્ટિમા રહેલા મુનીઓ આહારાદિ માટે પ્રવૃત્તિ કરે છે અને આ પરાદૃષ્ટિમા રહેલામુનિઓ તે પણ આહારાદિમાટે પ્રવૃત્ત

કરે છે આ બનેનો દેખાવ બાહ્યદૃષ્ટિથી એકસરખો લાગશે પણ ફલના ભેદને લઈ તેમા ઘણો તફાવત પડે છે બાહ્ય દૃષ્ટિવાળા તેની કિમત એકસરખી આકશે પણ ગુણદોષના જાણકારો તેની કિમત જુદાજ પ્રકારે આકશે અત્યાર સુધી સાપરાયિક કર્મનો ક્ષય થતો હતો કષાય જન્ય કર્મનો ક્ષય થાય તે સાપરાયિક કર્મક્ષય કહેવાય છે કેવલજ્ઞાન થયા પછી આકર્મો રહેતા નથી એટલે હવે તેનો ક્ષય કરવા જરૂર રહેતી નથી પણ હજી ભવોપગ્રાહિ કર્મ ચાર રહ્યા છે આ ચાર કર્મ હોય ત્યાસુધી મોક્ષ-પરમપદ મળી શકે નહિ કર્મને આવવાના ચાર મોટા માર્ગો પૈકી મિથ્યાત્વ અવ્રત, અને કષાય આનો ક્ષય થઈ ગયો છે હવે માત્ર મન, વચન અને કાયાના યોગ રહેલ છે આનાથી પણ કર્મ બાન્ધુ આવે છે પણ આ કર્મને ઇર્યાપથિક કર્મ કહે છે આ કર્મ પ્રથમ સમયે બધાય, બીજે સમયે ભોગવાય અને ત્રીજે સમયે ખરી જાય છે આ ભવોપગ્રાહિ કર્મ ભિક્ષા માટે પ્રવૃત્તિ કરતા ક્ષય થાય છે પહેલાની દૃષ્ટિઓમા સાપરાયિક કર્મ ક્ષય થતુ હતુ હવે ઈર્યા પથિક-ચાલવાના અગે લાગેલ કર્મ તેનો પણ ક્ષય અહિ થાય છે પરિણામે ફરી વખત આ જીવને સસારમા આવવુ ન પડે એવી રીતે કર્મને દૂર ફેકી દે છે જે અનુક્રમથી કર્મને ફેકી દઈ આ જીવ આગળ વધે છે તે બીના નીચેના શ્લોકમા જણાવે છે ॥ ૧૭૮ ॥

तन्नियोगात्महात्मेह कृतकृ यो यथाभवेत् ॥
तथाय धर्मसन्यास त्रिनियोगात्महामुनि ॥१७९॥

અર્થ ચિંતામણીરત્નની શોધમાં ફરતો પુણ્યવાન રત્નવણિક, રત્નની પ્રાપ્તિથી જેમ કૃતકૃત્ય થાય છે તે પ્રમાણે આ અધિકૃત મહાત્મા ધર્મસન્યાસ નામના યોગની પ્રાપ્તિથી કૃતકૃત્ય થાય છે ॥૧૭૯॥

વિવેચન રત્નની પરીક્ષા કરવામાં બાહોશ થએલા વાણીયાએ પ્રતિજ્ઞા કરી કે રત્નચિંતામણી–મનમાં જે ચિંતવે તે વસ્તુ મળે આવું રત્ન મળે તોજ લેવું, આ પ્રમાણે નિર્ણય કરી પૃથ્વીના ઘણા ખરા ભાગો ફરી વળ્યો આખરે એક પર્વતના ભાગમાં બકરા ચારતા ભરવાડ પાસે આ રત્ન જોયું અને પરિણામે તે રત્ન ઘણી મહેનતે તેણે તેની પાસેથી મેળવી કૃતાર્થ બન્યો જેવી રીતે આ પુન્યશાળી રત્નવણિક રત્ન મેળવી પરમસુખી થયો તેવી રીતે આ પરા દૃષ્ટિમાં વર્તતો યોગી ધર્મસન્યાસ નામના પરમ રત્નરૂપ યોગને પામી પરમ કૃતાર્થી થાય છે પરમપદ હવે હાથમાં આવ્યું તેમ સમજે છે ॥૧૭૯॥

ધર્મસન્યાસ યોગની પ્રાપ્તિ જણાવે છે

द्वितियाऽपूर्वकरणे मुख्योऽयमुपजायते ॥
केवलश्रीस्ततश्चास्य नि सपत्ना सदोदया ॥१८०॥

અર્થ આ ધર્મસન્યાસ નામનો યોગ બીજા અપૂર્વ કરણમાં મુખ્યપણે પ્રાપ્ત થાય છે અને આ ધર્મસન્યાસ યોગની પ્રાપ્તિ થતા આ મહાત્મા વિરોધ વગર નિરંતર ઉદયવાળી એવી કેવલજ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મીને મેળવે છે ॥૧૮૦॥

વિવેચન પ્રથમ અપૂર્વ કરણ, સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ

પ્રથમ થઈ ત્યારે કરવામા આવેલ હતું આ બીના પહેલા જણાવી ગયા છીયે, હવે અહીં આ જીવ નમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ કરી દેશવિરતી મેળવી નવ વિરતીમા જ્યારે દાખલ થાય છે, ત્યારે ધર્મસન્યાન નામનો યો । છઠ્ઠે ગુણ ઠાણે પ્રાપ્ત થાય છે અહિં ગૃહસ્થાશ્રમમા જે જે દેવપૂજા, પૌષધ વિગેરે ક્રિયા કરતો હતો સવ માફ કરવા રૂપ, તે અહિ સર્વ વિરતી પ્રાપ્ત થવાથી તેના ત્યાગરૂપ આ ધર્મ સન્યાસ યોગ ગૌણ સમજવો મુખ્ય ધર્મસન્યાસ યોગ તો આઠમા ગુણ ઠાણે બીજુ અપૂર્વકરણ પ્રાપ્ત થતા ક્ષપકશ્રેણી માંડી ઘાતી કર્મ જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અતરાય આ ચાર કમનો ક્ષય કરી વિરોધ વગરની નિરતર ઉદયવાળી કેવળજ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મી પ્રતિપાત વગરની જ્યારે આ મહાત્મા મેળવે છે ત્યારે આ મુખ્ય યોગ હોય છે અહિં હજી મન વચન અને કાયાના યોગ તથા બીજા સામાન્ય ચાર અઘાતિ કર્મો બાકી રહે છે આ પ્રમાણે આ દષ્ટિમા જીવ આગળ વધે છે ॥૧૮૦॥

સિંહાવલોકન ન્યાયથી કેવલશ્રીનો નિશ્ચય કહે છે

स्थित शीतांशुवज्जीव प्रकृत्या भावशुद्धया ॥
चंद्रिकावच्च विज्ञान तदावरणमभ्रवत् ॥१८१॥

અર્થ, સ્વાભાવિક ભાવશુદ્ધ પ્રકૃતિ વડે આ જીવ ચદ્રમાની માફક નિર્મળ રહેલો છે ચદ્રની ચદ્રિકા-જ્યોત્સ્ના પ્રકાશ માફક વિજ્ઞાન રહેલ છે અને કેવલજ્ઞાનનું જે આવરણ તે વાદળાની માફક સમજવા ॥૧૮૧॥

વિવેચન જેમ ચદ્રમા અનાદિ કાળથી નિર્મળ અને શુદ્ધ છે, તેવી રીતે આ જીવ પણ અનાદિકાલથી પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવને લઇ ચદ્રની માફક પ્રકૃત્યા-સ્વભાવિક નિર્મળ અને ભાવશુદ્ધિથી શુદ્ધ રહેલ છે તેમજ ચદ્રમાની જેમ ચદ્રિકા-જ્યોત્સ્ના-પ્રકાશ આ જેમ સ્વભાવ સિદ્ધ અનાદિ કાલનો રહેલ છે તે પ્રમાણે જીવની સાથે વિજ્ઞાન વિવેક જ્ઞાન, અનાદિકાલથી શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ રહેલ છે તેમજ જેમ ચદ્રમાના ઉપર મેઘની વાદળી-વાદળા આવવાથી ચદ્રમાનુ શુદ્ધસ્વરૂપ પ્રકાશરૂપ ધર્મને જેમ આચ્છાદિત કરી નાખે છે તેવી રીતે આત્માનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ કેવલજ્ઞાનરૂપ ધર્મને આ વાદળારૂપી જ્ઞાનાવરણીયાદિ આવરણો દાબી દે છે આત્મા નુ શુદ્ધસ્વરૂપ સતચિદાનદ રૂપ અનાદિકાલથી આત્મામા સિદ્ધ છે, તેજ બહાર આવે છે ઉપરનુ આવરણ ખસી જતા બાકી આત્મામા જે ન હોય તે કદાપિ બહાર આવેજ નહિ આથી એ જણાવ્યુ કે કેવલશ્રી આત્મામાજ છે તેજ આવરણ ખસી જતા બહાર આવે છે ॥૧૮૧॥

આ વાત ચાલુ બીનામા ઘટાવે છે

घातिकर्माभ्रकल्प तदुक्तयोगानिलाहते ॥
यदापैति तदा श्रीमान् जायते ज्ञानकेवली ॥१८२॥

અર્થ ઘાતિ કર્મો વાદળા જેવા છે, ઉપર જણાવેલા યોગસન્યાસરૂપ વાયુના ઉપઘાતથી ઘાતિકર્મરૂપ વાદળ જ્યારે ખસી જાય છે ત્યારે શ્રીમાન્ એવો આ આત્મા જ્ઞાન કેવલી-સર્વજ્ઞ બને છે ॥૧૮૨॥

વિવેચન પ્રથમ જે બીના જણાવી તેનો ઉપનય ઘટાવતા જણાવે છે કે ઘાતિકર્મ જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અતરાય આ ચાર ઘાતિકર્મ વાદળા જેવા જાણવા બીજા અપૂર્વકરણમા પ્રથમ જણાવી ગયા એવા ધર્મસન્યાસ નામના યોગરૂપ પવનના ઝપાટાથી જેમ વાદળા નાશ્યા જાય છે, તેવી રીતે ક્ષપકશ્રેણીમા આરૂઢ થયેલો આ મહાત્મા શ્રેણી સમાપ્ત થતા ઘાતિકર્મરૂપ વાદળાનો નાશ કરી શ્રીમાન્ આ આત્મા આત્મિક પુરૂપાર્થના યોગથી નાનકવલી સર્વજ્ઞ બને છે ॥૧૮૨॥

આજ વાતને સ્પષ્ટ કરે છે

क्षीणदोषोऽथ सर्वज्ञ सर्वलब्धिफलान्वित ॥
पर परार्थं सपाद्य ततो योगान्तमश्नुते ॥१८३॥

અર્થ રાગદ્વેષાદિ સકલ દોષો જેઓના ક્ષય થયા છે એવા, તથા સર્વલબ્ધિઓ રૂપી ફલથી યુક્ત એવા સર્વજ્ઞ પ્રભુ ભવ્ય જીવોને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ કરાવવા રૂપ પર ઉપકાર કરીને પછી નિર્વાણ પામવાના સમયે યોગસન્યાસ નામના બીજા યોગને પ્રાપ્ત કરે છે ॥૧૮૩॥

વિવેચન ઉપરના શ્લોકમા સર્વજ્ઞ બને છે તેમ જણાવ્યુ તો તે વાતને સ્પષ્ટ કરતા જણાવે છે કે જયા સુધી દાનાદિ અતરાયો તથા હાસ્યાદિ વિગેરે સમગ્ર દોષો ક્ષય ન થાય ત્યાસુધી કાઇ પણ જાતની લબ્ધિઓ થતી નથી આ સકલદોષ ક્ષય થવાથી જીન, ઓહિજીન પરમોહિજીન વગેરે અનેક લબ્ધિઓ પ્રાપ્ત થતા સર્વજ્ઞ-સર્વ

દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાયને જાણનારા બને છે સર્વ જાતની ઉત્સુકતા મટી જાય છે, અને પરના ભલા ખાતર આ પૃથ્વીતલમા વિચરતા અનેક ભવ્ય જીવોને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ કરાવી મહાન્ ઉપકાર કરે છે, તે પછી પરમપદ પામવાની તૈયારીના સમયે યોગસન્યાસ નામના યોગની પ્રાપ્તિ અહિ શરૂ થાય છે આ યોગ પ્રાપ્ત થતા હવે શુ લાભ મળે છે તે જણાવે છે ॥૧૮૩॥

तत्र द्रागेव भगवानयोगाद्योगसत्तमात् ॥
भवव्याधिक्षयं कृत्वा निर्वाणं लभते परम् ॥१८४॥

અર્થ તત્ર યોગસન્યાસ યોગના અતે શૈલેશીકરણ અવસ્થામા જલ્દી પાચ અક્ષર ઉચ્ચારણ કાળ માત્રમા ભગવાન શૈલેશીકરણથી ભવવ્યાધિનો ક્ષય કરી નિર્વાણપદને પામે છે ॥ ૧૮૪ ॥

વિવેચન તેરમા ગુણઠાણામા રહી અનેક ભવ્યજીવોના અજ્ઞાનરૂપ અધકારનો નાશ કરાવીતેઓને જડચૈતન્યનુ સ્વરૂપ સમજાવી મોક્ષમાર્ગના અધિકારી બનાવી તે માર્ગ તરફ લઈ જાય છે પોતે આત્માનદમા મસ્ત રહી સ્વાભાવિક આનદની પરાકાષ્ઠા અનુભવે છે એવી ઉત્કૃષ્ટ દશામા કેટલોક વખત પૃથ્વીતલને પાવન કરી છેવટે શૈલેશીકરણ અવસ્થામા યોગસન્યાસ નામને સામર્થ્યયોગ પ્રાપ્ત થતા મન, વચન અને કાયાના યોગ ઉપર પૂર્ણ જય મેળવી બાકીના ચાર અઘાતી કર્મો વેદનીય, નામ, ગોત્ર અને આયુષ્યનો ક્ષય કરી અયોગિ અવસ્થા પ્રાપ્ત થતા ભવવ્યાધિક્ષય કરી પરમશાતિ જ્યા છે એવુ નિવૃત્તિસ્થાન પ્રાપ્ત

કરે છે અને ત્યા સદાકાળ રહે છે, એ સ્થિતિમાથી ફર
કર્મકલેશમય સ સારમા આવવાનુ નથી અને સંપૂર્ણ તાત્વિ
સુખના રસનો નિરત ર આસ્વાદ લેવાનો છે આ સ્થિ
પ્રાપ્ત કરવી એ આપણા સર્વનુ સાધ્ય છે અને એન
માટે આ સર્વ પ્રયત્ન છે એ સ્થિતિમા જે આનદ છે
વચનથી કહી શકાય તેમ નથી ॥૧૯૫॥

મુક્તિમા નિવૃતાત્મા કેવા હોય છે તે કહે છે

व्याधिमुक्त पुमान् लोके यादृशस्तादृशोऽयम् ॥
नाभावो न च ना मुक्तो व्याधिनाऽव्याबित्तो न च ॥१८

અર્થ જેવી રીતે વ્યાધિથી મુક્ત થયેલો પુરૂષ લોકમ
શાતિનો અનુભવ કરે છે તેમ મુક્તિમા આ નિવૃત્તાત્મ
પરમ શાતિનો અનુભવ કરે છે, પણ અભાવરૂપ નથી
તેમજ વ્યાધિથી મુક્ત નથી થયો તેમ પણ નથી તેમ
પૂર્વે વ્યાધિ વગરનો હતો તેમ પણ નથી વ્યાધિ જવાથ
તે અભાવરૂપ બનતો નથી પણ શાતિનો અનુભવ કરે છે
તેવી રીતે મુક્તિમા પરમશાતિનો અનુભવ કરે છે ॥૧૮૬

વિવેચન કાઈ દર્શનકાર મુક્તિમા ગયેલા જીવ
ત્માને બુઝાઈ ગયેલા દીવા સમાન અભાવરૂપ માને છે અ
મતનુ ખડન કરતા શાસ્ત્રકાર જણાવે છે કે જેમ લોકમ
કોઈ માણસ વ્યાધિનો ક્ષય થવાથી જેવી રીતે પરમ શાતિ
પામે છે તેવી રીતે મુક્તિમા આ જીવાત્મા પરમશાતિ
પામે છે પણ બુઝાઈ ગયેલા દીવાના અભાવરૂપ બની જતે
નથી,તેમ વ્યાધિથી મુક્ત નથી થયો તેમ પણ નથી વ્યાધિથ

મુક્ત થયેલોજ છે તેવી રીતે આ જીવ પણ પૂર્વે કર્મ વ્યાધિવાળો હતો તે હમણા કર્મવ્યાધિથી મુકત થઈ મુક્તિમા પરમશાતિનો અનુભવ કરે છે પણ જડરૂપ બનતો નથી, આવી મુક્તિ માટે કોઈપણ બુદ્ધિમાન પ્રવૃત્તિ કરેજ નહિ ॥૧૮૫॥

આજ અર્થને સ્પષ્ટ કરતા કહે છે

भव एव महाव्याधि र्जन्ममृत्युविकारवान ॥
विचित्रमोहजननस्तीव्ररागादिवेदनः ॥१८६॥

અર્થ સ સાર છે તેજ મહાવ્યાધિછે, અને જન્મ, જરા, મરણ આ બધા વ્યાધિનાવિકારો, અને નાના પ્રકારનામોહથી ઉત્પન થતો ગાઢરાગનોઅનુભવ તે વેદના સમજવી ॥૧૮૬॥

વિવેચન ઉપરના શ્લોકમા વ્યાધિમુકત પુરૂષ પરમશાતિને પામે છે એમ જે જણાવ્યુ તો અહિં પૂછવામા આવે છે કે તે વ્યાધિ કઈ જાતની છે ? આના ઉત્તરમા જણાવે છે કે ભવ સ સાર તેજ મહા વ્યાધિ છે કે જેના બળથી આ જીવ ચારગતિની મહાવેદનાનો અનુભવ કરે છે જેમ વ્યાધિથી શરીરમા અનેક પ્રકારના વિકારો ઉત્પન્ન થાય છે તે પ્રમાણે આ સ સારરૂપી મહા વ્યાધિથી આજીવમા જન્મ, જરા, મરણ, વિગેરે વિકારો ઉત્પન્ન થાય છે જેમ વ્યાધિથી માણસ અનેક પ્રકારની વેદનાનો અનુભવ કરે છે તેવી રીતે અહિં મિથ્યાત્વના ઉદયને લઇ ત્રિસ બધી ઉત્પન્ન થતા નાના પ્રકારના વિકારોનો ગાઢ જે અનુભવ કરવો તે જેમા વેદના રહેલી છે ॥૧૮૬॥

मुख्योऽयमात्मनो ऽनादिचित्रकर्मनिदानजः ॥
तथानुभवसिद्धत्वात् सर्वप्रमाणभृतामिति ॥१८७॥

અર્થ ઉપચાર વગરનો આ સંસારરૂપી વ્યાધિ જીવને અનાદિ કાળના ભિન્નભિન્ન કર્મના બળથી ઉત્પન્ન થયેલ છે અને આ બીના તમામ પ્રાણીઓને અનુભવસિદ્ધ છે ॥૧૮૭॥

વિવેચન આ સંસારને વ્યાધિની ઉપમા જે આપી છે તે કલ્પિત નથી, પણ સત્ય છે વળી આ સંસારરૂપી વ્યાધિ આ જીવને આજકાલની લાગેલી નથી પણ અનાદિ અનંતકાળની લાગેલી છે અને આ વ્યાધિ દ્રવ્યકર્મ–અનુદય અવસ્થાવાળા, ભાવકર્મ ઉદય અવસ્થાવાળા ભેદથી ભિન્નભિન્ન કર્મના બળથી ઉત્પન્ન થયેલ છે અને આ બીના જન્મ, જરા, મરણાદિના અનુભવવડે તમામ પ્રાણી ગણ મનુષ્ય, તિર્યંચ, દેવ, નારકાદિ તમામ જીવોને અનુભવ સિદ્ધ વાત છે ॥૧૮૭॥

एतन्मुक्तश्च मुक्तोपि मुख्य एषोपपद्यते ॥
जन्मादिदोषविगमात्तददोषत्वसंगते ॥१८८॥

અર્થ આ ભવ વ્યાધિ વડે જે મુકાણો તેજ વાસ્તવિક મુક્ત થયો–પરમપદને પામ્યો જાણવો જન્મમરણાદિ દોષ ચાલ્યા જવાથી અદોષપણાને પામે છે ॥ ૧૮૮ ॥

વિવેચન કેટલાક મતવાળા સંસારમાજ જનક વિદેહી વિગેરેને શરીર છતા મુક્ત માને છે, વળી કેટલાક દીવાના બુઝાઈ જવા જેવી મુક્તિ અહીં સંસારમા માને છે તેઓને સમજાવતા ગુરૂશ્રી જણાવે છે કે આનુ નામ મુક્તિ કહેવાય નહિ, પણ આ સંસારરૂપી મહાવ્યાધિ જન્મ, જરા, મરણાદિ દુઃખોને આપનાર તેનાથી જે મુક્ત થવુ, ફરી આ સંસારમા આવવાપણું ન રહે તેજ ખરેખરી વાસ્તવિક મુક્તિ કે મુક્ત થયો જાણવો કારણ કે હવે આ જીવના જન્મ, જરા, મરણ,

ચાર ગતિમા પરિભ્રમણ કરવુ આ વિગેરે દોષો ચાલ્યા જાય છે અને દોષરહિત બનેછે સદોષપણુ જ્યાસુધી છે ત્યાસુધી સંસારછે દોષરહિતપણુ જ્યા છે ત્યા પરમપદ–મોક્ષછે ૧૮૮

આ અર્થને સ્પષ્ટ કરતા કહે છે

तत्स्वभावोपमर्देऽपि तत्तत्स्वाभाव्ययोगतः ॥
तस्यैव हि तथाभावा त्तद्दोषत्वसगति ॥१८९॥

અર્થ આત્માના મૂળ સ્વભાવને કર્મના વેદ નથી ઉપમર્દન–ફારફેર થયા છતા પણ તે આત્માનો જીવત્વ સ્વભાવ છે તેમા ફારફેર પડતો નથી "तस्य" દોષસહિત આત્માનો એવો સ્વભાવ છે કે પરિણામે દોષરહિત થાય છે,જન્માદિના ત્યાગથી દોષવાન્ આત્મા અદોષવાન્ બને છે ॥૧૮૯॥

વિવેચન ચદ્રમાની માફક આત્માનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ છતા પણ વાદળાથી જેમ ચદ્રનુ તેજ દબાય છે તે પ્રમાણે અનાદિકાળના લાગેલા કર્મરૂપ વાદળથી આત્માનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ દબાઈ જાય છે અથવા ઉપમર્દન ફારફેર થાય છે છતા પણ જન્મ મરણાદિ ભાવ ચાલ્યા જવાથી જીવના તે તે સ્વભાવના સબધને લઈ જીવનુ તે તે સ્વભાવપણુ–જીવત્વપણુ તે કાયમ રહે છે તેમા ફેરફાર થતો નથી તેજ વાત કહે છે કે, "तस्य" દોષસહિત એવા આત્માનો એવોજ સ્વભાવ છે કે "सएव" તેજ આત્મા "तथा भवति" દોષરહિત થાય છે "ततश्चतस्यैव तथा भावात्" આત્માના તથા સ્વભાવને લઈ જન્મ જરા મરણાદિ ભાવનો ત્યાગ થવાથી આત્માદોષ રહિત બનેછે દોષવાળો હોય છે તેજ અદોષવાળો બનેછે ૧૮૯

અર્થ ઉપચાર વગરનો આ સંસારરૂપી વ્યાધિ જીવને અનાદિ કાળના ભિન્નભિન્ન કર્મના બળથી ઉત્પન્ન થયેલ છે અને આ બીના તમામ પ્રાણીઓને અનુભવ સિદ્ધ છે ॥૧૮૭॥

વિવેચન આ સંસારને વ્યાધિની ઉપમા જે આપી છે તે કલ્પિત નથી, પણ સત્ય છે વળી આ સંસારરૂપી વ્યાધિ આ જીવને આજકાલની લાગેલી નથી પણ અનાદિ અનંતકાળની લાગેલી છે અને આ વ્યાધિ દ્રવ્યકર્મ–અનુદય અવસ્થાવાળા, ભાવકર્મ ઉદય અવસ્થાવાળા ભેદથી ભિન્નભિન્ન કર્મના બળથી ઉત્પન્ન થયેલ છે અને આ બીના જન્મ,જરા, મરણાદિના અનુભવવડે તમામ પ્રાણી ગણુ મનુષ્ય,તિર્યંચ,દેવ, નારકાદિ તમામ જીવોને અનુભવ સિદ્ધ વાત છે ॥૧૮૭॥

एवमुक्तश्च मुक्तोपि मुख्य एवोपपद्यते ॥
जन्मादिदोषविगमात्तद्दोषत्वसगतेः ॥१८८॥

અર્થ આ ભવ વ્યાધિ વડે જે મુકાણો તેજ વાસ્તવિક મુક્ત થયો–પરમપદને પામ્યો જાણવો જન્મમરણાદિ દોષ ચાલ્યા જવાથી અદોષપણાને પામે છે ॥ ૧૮૮ ॥

વિવેચન કેટલાક મતવાળા સંસારમાજ જનક વિદેહી વિગેરેને શરીર છતા મુક્ત માને છે, વળી કેટલાક દીવાના બુઝાઈ જવા જેવી મુક્તિ અહીં સંસારમા માને છે તેઓને સમજાવતા ગુરૂશ્રી જણાવે છે કે આનુ નામ મુક્તિ કહેવાય નહિ, પણ આ સંસારરૂપી મહાવ્યાધિ જન્મ, જરા, મરણાદિ દુખોને આપનાર તેનાથી જે મુક્ત થવું, ફરી આ સંસારમા આવવાપણું ન રહે તેજ ખરેખરી વાસ્તવિક મુક્તિ કે મુક્ત થયો જાણવો કારણુ કે હવે આ જીવના જન્મ, જરા, મરણ,

ચાર ગતિમા પરિભ્રમણ કરવુ આ વિગેરે દોષો ચાલ્યા જાય છે અને દોષરહિત બનેછે સદોષપણુ જ્યાસુધી છે ત્યાસુધી સસારછે દોષરહિતપણુ જ્યા છે ત્યા પરમપદ–મોક્ષછે ૧૮૮

આ અર્થને સ્પષ્ટ કરતા કહે છે

तत्स्वभावोपमर्देऽपि तत्तत्स्वाभाव्ययोगतः ॥
तस्यैव हि तथाभावा त्तद्दोषत्वसगत्ति ॥१८९॥

અર્થ આત્માના મૂળ સ્વભાવને કર્મના વેગ નથી ઉપમર્દન–ફારફેર થયા છતા પણુ તે આત્માનો જીવત્વ સ્વભાવ છે તેમા ફારફેર પડતો નથી "तस्य" દોષસહિત આત્માનો એવો સ્વભાવ છે કે પરિણામે દોષરહિત થાય છે,જન્માદિના ત્યાગથી દોષવાન્ આત્મા અદોષવાન્ બને છે ॥૧૮૯॥

વિવેચન ચદ્રમાની માફક આત્માનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ છતા પણુ વાદળાથી જેમ ચદ્રનુ તેજ દબાય છે તે પ્રમાણે અનાદિકાળના લાગેલા કર્મરૂપ વાદળથી આત્માનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ દબાઈ જાય છે અથવા ઉપમર્દન ફારફેર થાય છે છતા પણુ જન્મ મરણાદિ ભાવ ચાલ્યા જવાથી જીવના તે તે સ્વભાવના સબધને લઈ જીવનુ તે તે સ્વભાવપણુ–જીવત્વપણુ તે કાયમ રહે છે તેમા ફેરફાર થતો નથી તેજ વાત કહે છે કે, "तस्य" દોષસહિત એવા આત્માનો એવોજ સ્વભાવ છે કે "तस्यव" તેજ આત્મા "तथा भवति" દોષરહિત થાય છે "तत्तत्तस्यैव तथा भावात्' આત્માના તથા સ્વભાવને લઈ જન્મ જરા મરણાદિ ભાવનો ત્યાગ થવાથી આત્માદોષ રહિત બનેછે દોષવાળો હોય છે તેજ અદોષવાળો બનેછે ૧૮૯

આ ઉપરથી આ વાત અગીકાર કરવી તે કહે છે

स्वभावोऽस्य स्वभावो यन्निजा सत्तैवतत्त्वत ॥
भावावधिरयं युक्तो नान्यथाऽतिप्रसंगत ॥१९०॥

અર્થ આત્માનુ જે સ્વરૂપ તે સ્વભાવ સમજવો પરમાર્થથી તો પોતાની સત્તા-વિદ્યમાનતા તેજ સ્વભાવ છે આ સ્વભાવ છે તે "भावावधि" આત્મસ્વરૂપ સુધી છે બીજી રીતે યુક્ત નથી નહિ તો અતિ પ્રસગ દોષ આવે ॥૧૯૦॥

વિવેચન આ તમામ બીના ઉપરથી એ નિશ્ચય કરવામા આવ્યો કે શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપે રહેવું આત્માનો જે મૂળ સ્વભાવ છે સત્ ચિદાનદ સ્વરૂપ તે રૂપે બનવુ તેનુ નામ મુક્ત થયો જાણવો, તેજ વાત જણાવે છે કે આત્માનુ જે મૂળસ્વરૂપ તેનુ નામજ સ્વભાવછે પરમાર્થથી પોતાની સત્તા-વિદ્યમાનતા તેજ સ્વભાવ છે આ સ્વભાવના અગે ફરી પ્રશ્ન કરવામા આવે કે સ્વભાવ શુ વસ્તુ છે ! ઉત્તરમા આત્માની સત્તા, આત્માની સત્તા એટલે શુ ? ઉત્તરમા આત્માનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ આ પ્રમાણે આ સ્વભાવ-ભાવાવધિ આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપ સુધી વિકલ્પો કરી શકાય છે, પછી આગળ વિકલ્પો કરી શકાતા નથી આત્માનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ એટલે આત્માનો સ્વભાવજ કહેવો પડશે પણ બીજી રીતે કહેવુ વ્યાજબી નહિ ગણાય શા માટે ! ઉત્તરમા કહે છે કે અતિ પ્રસ ગ દોષ પ્રાપ્ત થાય કોઇ પણ વસ્તુનુ પ્રતિનિયત સ્વરૂપ પછી રહેવાપામે નહિ જેની ઇચ્છામા આવેતે પ્રમાણેવસ્તુનુ સ્વરૂપ કલ્પી શકશે આનુનામ અતિપ્રસગદોષજાણવો ૧૯૦

આ અતિપ્રસંગ દોષ જણાવે છે

अनन्तरक्षणाऽभूतिरात्मभूतेह यस्य तु ॥
तयाऽविरोधान्नित्योऽसौ स्यादसन्वा सदैव हि॥१९१॥

અર્થ દરેક પદાર્થોમા ક્ષણે ક્ષણે ઉત્પત્તિ માનવામા આવે છે પણ જે વાદિ આત્મરૂપ વર્તમાનક્ષણનેજ ઉત્પત્તિ નુ કારણ માની આગળપાછળના ક્ષણોમા ઉત્પત્તિ માનતો નથી તેના મતમા અનંતરક્ષણની અભૂતિ-અનુત્પત્તિ સાથે વર્તમાન ક્ષણભાવને વિરોધ ન હોવાથી આ વર્તમાન ક્ષણ નિત્ય બનશે અથવાકાયમમાટેઅસન્-અવિદ્યમાનથશે ॥૧૯૧॥

વિવેચન પ્રથમ કહ્યા મુજબ આત્મસ્વભાવ આત્માની સત્તા અગર આત્મસ્વરૂપ છે, આમ માનવામા ન આવે તો અતિપ્રસંગદોષ આવશે આ વાત અહિ બતાવે છે કે આત્માનુ સ્વરૂપ કે આત્માની સત્તા દ્રવ્ય તથા પર્યાયરૂપ છે, નિત્યાનિત્ય સ્વરૂપ છે આત્માનુ સ્વરૂપ જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર રૂપ છે આ ઉપયોગો વારવાર પલટાતા હોવાથી અનિત્ય સ્વરૂપ આત્મા છે અને મૂળ આત્મ દ્રવ્ય તેમા ફેરફાર થતો ન હોવાથી આત્મા નિત્ય સ્વરૂપ છે. આ પ્રમાણે આત્મ દ્રવ્યનુ સત્યસ્વરૂપ છતા આત્માને ક્ષણિક અનિત્ય કે નિત્ય એકાતથી માનવો તે યોગ્ય ગણાય નહિ બૌધ્ધદર્શનવાળા આત્માને ક્ષણિક માને છે, અને જે ક્ષણમા પદાર્થ ઉત્પન્ન થયો તેજ ક્ષણમા તેની સત્તા છે પણ આગળ પાછળના ક્ષણમા તે પદાર્થની ઉત્પત્તિ માનવામા આવતી નથી વર્તમાન ક્ષણરૂપ આત્મભૂતિ-સત્તા માનવામા આવે

છે આ વર્તમાન ક્ષણરૂપ પદાર્થને અનંતર ક્ષણની અનુત્પત્તિની સાથે વિરોધ ન હોવાથી તે નિત્ય બની જશે કારણકે વર્તમાન ક્ષણની માફક સદા અનંતર ક્ષણની અભૂતિ –અનુત્પત્તિપણ બેઠેલ છે અથવા જો વર્તમાન ક્ષણરૂપ પદાર્થ કાયમ માટે નથી તો પછી અનંતર ક્ષણની ઉત્પત્તિની વાતજ કયાં રહે છે ? અનંતર ક્ષણને વર્તમાનક્ષણ ગ્રસી લે છે–ખાઇ જાય છે વર્તમાન હોય તોજ અનંતર ક્ષણ હોય છે–પણ જ્યાં વર્તમાનક્ષણ નથીત્યાં અનંતર ક્ષણ પણ હોતો નથી આ બૌધ્ધમતની માન્યતાવાળા પાંચ શ્લોક ખાસ વિચારવા જેવા છે ધીમે ધીમે હૃદયમાં ઉતરશે ॥૧૯૧॥

બૌદ્ધની કહેલ વાતને દૂર કરતા કહે છે

स एव न भवत्येतदन्यथा भवतीतिवत् ॥
विरुद्ध तन्नयादेव तदुत्पत्त्यादितस्तथा ॥१९२॥

અર્થ બૌધ્ધદર્શનકાર કહે છે કે બીજા સમયે તે પદાર્થ નથી, અહિં શાસ્ત્રકાર તેને પુછે છે કે તે પદાર્થ નથી એટલે કયાં ગયો ? તો કહે છે કે અન્યથા થાય છે–બીજા રૂપે બને છે અહિં ઉત્તર આપે છે કે બૌધ્ધમતનુ આ કહેવુ વિરૂદ્ધ છે જો તે પદાર્થ છે તો અન્યથા કેમ થાય ? અને જો તે અન્યથા છે તોપછી તે પદાર્થ છે એમ કેમ કહેવાય ? આ વિરૂદ્ધતા સમજવી વળી તે અભાવની ઉત્પત્તિ પણ કેમ થાય ? આ પણ વિરૂદ્ધજ છે ॥૧૯૨॥

વિવેચન બૌદ્ધદર્શનકાર પદાર્થને ક્ષણિક માને છે અને બીજે સમયે તેનો નાશ માને છે છતાં જોવામાં તો

તેનો તેજ આવે છે આનો ઉત્તર તેઓ એમ આપે છે કે તેના જેવો દેખાય છે બાકી તેતો બીજે ક્ષણેજ નાશ પામી ગયો માટે તેઓ કહે છે કે બીજે ક્ષણે " स एव न भवति " તે પદાર્થ નથી રહેતો–અભાવરૂપ બન્યો શાસ્ત્રકાર તેને પુછે છે કે તેનુ શુ થયુ તો કહે છે કે અન્યથા ભવતિ બીજારૂપે બન્યો અહીં શાસ્ત્રકાર ઉત્તર આપે છે કે આ બૌદ્ધ દર્શનકારનુ કહેવુ પરસ્પર વિરૂદ્ધ છે મારી મા વાંઝણી છે એના જેવુ છે "यदि सएवकथमन्यथा अन्यथा चेद् भवति कथ स જો તે પદાર્થ છે તો અન્યથા કેમ બને ? અને અન્યથા બીજી રીતે છે–અભાવરૂપે છે તો તે પદાર્થ છે એમ કેમ બને ? આ બીના "स एव न भवति" તેની સમાન છે તે જ કહે છે જો તેજ છે તો પછી કેમ ન હોય ? જો નથી તો પછી તે કેવી રીતે હોઈ શકે ? આ બધી બીના પરસ્પર વિરૂદ્ધ છે આ બધાનો નિચોલ–રહસ્ય કહે છે "तदुत्पत्त्यादित "અભાવની ઉત્પત્તિ થતીજ નથી અને થાય તો તે વિરૂદ્ધ છે ॥૧૯૨॥

આજ વસ્તુને સ્પષ્ટ કરે છે

सतोऽसत्त्वे तदुत्पाद स्ततो नाशोऽपि तस्य यत् ॥
तन्नष्टस्य पुनर्भात्र सदा नाशे न तत्स्थितिः ॥१९३॥

અર્થ વિદ્યમાન પદાર્થને અસત્ અંગિકાર કરે છતે અસતનો ઉત્પાદ થયો તત ઉત્પાદથી અસત્વનો કરી પાછો ભાવ થશે અને કાયમ નાશ અંગીકાર કરે છતે સતત સ્થિતિ–પદાર્થની સ્થિતિ નહિ રહે ઇચ્છિત ક્ષણે પણ તે પદાર્થ નાશ પામી જશે ॥૧૯૩॥

વિવેચન દરેક વસ્તુ અપેક્ષાવાળી છે સ્યાદ્વાદ
આ સ્યાદ્વાદને છોડી એકાંતવાદ માનવામા આવે તો લોક
હાની પાત્ર તે માણસ બને છે દ્રવ્યથી વસ્તુ નિત્ય
અને પર્યાયથી વસ્તુ અનિત્ય છે એમ માનવામા આવે
આગળ બતાવવામા આવતા દોષો લાગવા સભવ રહે ન
રૂપ, રસ, ગધ, અને સ્પર્શ આ વિગેરે પર્યાયો ક્ષણે ક
પલટાય છે આ વાત અમુક અંશે ખરી છે પણ પર્યાયો
અમુક અંશે નાશ થવાથી સર્વથા પદાર્થો નાશ પા
જતા નથી આજ વાતને અંગે કહે છે કે "स एव न भवति
આ વચનને અનુસારે વિદ્યમાન પદાર્થોનો અભાવ અંગી
કરે છતે "तदुत्पाद" અસત્વનો ઉત્પાદ ઉત્પતિ મનાણી 'तते
અસત્વના ઉત્પાદથી ફરી અસત્વનો નાશ પણ મનાશે
તેમજ જે ઉત્પત્તિવાળુ હોય છે તે અનિત્ય હોય છે
પ્રમાણે નાશ પામતા એવા "सत्वस्य" પદાર્થનો પુનર
થાય છે તેજ રૂપથી, નહિ તો અસત્વનો વિનાશ બ
શકે નહિ વાદી કહે છે કે નાશ છે તે નાશરૂપથી રહેલ
તેમજ આગળ અને પાછળ અવસ્થિત છે આ પ્રમ
આ શંકા કરે છતે તેને ઉત્તર આપે છે કે "सदा-" નિર
નાશ અગીકાર કરે છતે न तत् સ્થિતિ-વિવક્ષિત ક્ષ
ઇચ્છિત અવસર નાશની "स्थिति" વિદ્યમાનતા
રાકવાની નથી સ્થિતિના ટાઇમે પણ પદાર્થ નાશરૂપે
રહેલ છે કારણ કે પદાર્થ સ્વરૂપે સ્થિતતો નથી ના
રૂપે રહેલ હોવાથી ॥૧૯૩॥

स क्षणस्थितिधर्मा चेद् द्वितीयादिक्षणे स्थितौ ॥
युज्यते धेतदप्यस्य तथा चोक्तानतिक्रम ॥१९४॥

અર્થ સ નાશ ક્ષણ સ્થિતિધર્મવાળો જો માનશો તો તે ભાવરૂપજ બન્યો વિદ્યમાનતા વસ્તુની હોય છે, નાશ-અવસ્તુની વિદ્યમાનતા હોતી નથી બીજી ત્રીજાદિ ક્ષણમા પણ તે નાશની સ્થિતિ રહે છે તેજ ક્ષણ સ્થિતિ વસતા ચાલુ પદાર્થને ઘટી શકે છે અને આ પ્રમાણે થયે છતે ઉક્ત બીનાનુ ઉલ્લઘન થતુ નથી ॥૧૯૪॥

વિવેચન વાદિ બૌધ્ધ દર્શનકાર કહે છે કે દરેક પદાર્થ એક ક્ષણ સુધી રહે છે તે પ્રમાણે નાશ પણ એક ક્ષણ ધર્મવાળો છે, અહિ ઉત્તર આપતા શાસ્ત્રકાર કહે છે કે એક ક્ષણ સ્થિતિ ધર્મવાળો નાશ માનશો તો તે ભાવજ થયો, ધર્મ હોવાથી તે ધર્મી બન્યો અને જે ધર્મી હોય તેજ અમુક ક્ષણ ટકી શકે છે બાકી નાશ અભાવરૂપ હોય છે તે અમુક ટાઈમ ટકતો નથી પણ કાયમ માટે તેનો અભાવજ હોય છે જેમ સસલાના શીંગડા, આકાશનુ પુષ્પ, વધ્યાનો પુત્ર, આ બધા અભાવો ત્રિકાલાવચ્છિન્ન હોય છે પણ ક્ષણ સ્થિતિ ધર્માવચ્છિન્ન હોતા નથી, છતા પણ બીજા ત્રીજા આદિ ક્ષણોમા નાશની વિદ્યમાનતા માનશો તોજ આ ચાલુ પદાર્થને ક્ષણ સ્થિતિ ધર્મતા ઘટી શકશે અને આ પ્રમાણે માનશો તોજ ક્ષણ સ્થિતિ ધર્મતા તમો કહી ગયા તેનુ ઉલ્લઘન થશે નહિ આશય એ છે કે પદાર્થ ક્ષણિક માનવો છે અને બીજા ક્ષણે પદાર્થનો અભાવ માની પાછો તેનો ઉત્પાદ માનવો છે અભાવની ઉત્પત્તિ કદી થઈ શકતી નથી, છતા પણ બીજે ક્ષણે પદાર્થ એવોજ જોવામા પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી આવતો હોવાથી તે બૌદ્ધદર્શનકારને બીજે

ક્ષણે નાશ પામેલ પદાર્થને ફરી ઉત્પન્ન થવાની પ્રત્યક્ષ વિરૂદ્ધ કલ્પના કરવી પડી ॥૧૯૪॥

આ કેવી રીતે તે બતાવે છે

क्षणस्थितौ तदैवास्य नास्थितिर्युक्त्यसंगते ॥
नपश्चादपि सैवेत्र सतोऽसत्त्व व्यवस्थितम ॥१९५॥

અથ પદાર્થને ક્ષણ સ્થિતિવાળો માને છતે વિવક્ષિત ક્ષણમા આ પદાર્થની અસ્થિતિ નથી, પણ વિદ્યમાનતાજ છે યુક્તિની અસંગતિ નથી, યુક્તિ બતાવે છે, પહેલા ક્ષણે સત્વ, બીજા ક્ષણે અસત્વ, ત્રીજા ક્ષણે અસત્વનો અભાવરૂપ સત્વપણુ પ્રાપ્ત થાય છે 'पश्चादपि' બીજા ક્ષણમા પણ અસ્થિતિ નથી, બીજા ક્ષણમા પણ પદાર્થ વિદ્યમાન છે सतोऽसत्त्व વિદ્યમાન પદાર્થને અસત્ માને છતે બીજા ક્ષણમા અસત્નો ઉત્પાદ થવાથી સત્વપણુજ પ્રાપ્ત થાય છે માટે વાતનુ અનુવર્તન થયા કરે છે ॥૧૯૫॥

વિવેચન બૌધ્ધ દર્શનકાર દરેક પદાર્થને ક્ષણસ્થિતિવાળો માને છે, બીજે ક્ષણે દરેક પદાર્થનો નાશ થાય છે અને ત્રીજે ક્ષણે ફરી પદાર્થની ઉત્પત્તિ માને છે આ કલ્પના તેની અજ્ઞાનતાજ જણાવે છે, બીજે ક્ષણે તેનો તેજ પદાર્થ જોવામા આવે છે, પણ નાશ પામતો કોઈ જોઈ શકતુજ નથી આજ વાત જણાવે છે કે પદાર્થને ક્ષણસ્થિતિવાળો માને છતે વિવક્ષિત ક્ષણે આ પદાર્થની અસ્થિતિ નથી, પણ વિદ્યમાનતાજ છે, યુક્તિની અસંગતિ નથી પણ યુક્તિની આ વાત જણાવે છે કે ત્રીજા ક્ષણે

અસત્વના અભાવરૂપ સત્વરૂપ પદાર્થની સ્થિતિનો વિરોધ આવતો નથી આ યુકિત છે, તેમજ પશ્ચાતપણ, બીજા ક્ષણમા પણ અસ્થિતિ નથી આ વાત અસગત નથી પણ સગતજ છે ત્રીજા ક્ષણમા અસત્વના અભાવરૂપ સત્વરૂપ પદાર્થની સ્થિતિમા અસ્થિતિનો વિરોધ છે–આ યુકિત છે સારાશ જણાવતા કહે છે કે બૌધ્ધ મતમા વિદ્યમાન પદાર્થનો બીજે ક્ષણે અભાવ માનવાથી અસત્વપણુ પદાર્થમા તેના કહેવા પ્રમાણે રહે છે 'તતશ્ચ' આ ઉપરથી "સતોઽસત્ત્વે તદુત્પાદ" વિદ્યમાન પદાર્થનુ બીજે ક્ષણે અસત્વપણુ પ્રાપ્ત થતા ત્રીજેક્ષણે પાછો અસત્વનો ઉત્પાદ થયો. એટલે સત્વપણુ પ્રાપ્ત થયુ વળી ચોથા ક્ષણે સત્વનુ અસત્વપણુ થયુ પાચમે ક્ષણે પાછુ સત્વપણુ થયુ આ પ્રમાણે આવર્તન ચાલ્યા કરશે પણ ક્ષણ ક્ષયીપણુ પદાર્થમા કદાપિ પ્રાપ્ત થવાનુ નથી વળી આત્માદિ પદાર્થોને ક્ષણિક માનવાથી અગીકાર કરેલ, વ્રત, તપ, જપ, ધ્યાન વિગેરેનુ ફળ કોને મળશે ! આ બધા નકામા થઇ જવાના,જે આત્માએ વ્રત,તપ,જપ કરેલ છે તે આત્મા તો કયારનો નાશ પામી ગયો,આ તો તમારા કહેવા પ્રમાણે નવીન ઉત્પન્ન થયો, હવે આ આત્માએ વ્રતાદિ નહિ કર્યા છતા ફળ આને ભોગવવાનુ રહ્યુ, અને જે આત્માએ વ્રતાદિ કરેલ છે તેને ફળ મળવાનુ નથી તેતો તરત મરી ગયો છે આથી આ બૌધ્ધ દર્શનકાર ઉપર કૃત નાશ–અકૃતાભ્યાગમ વિગેરે અનેક દોષો આત્માને નિત્યાનિત્ય નહિ માનવાથી લાગુ પડે છે, આત્મા કથચિત પર્યાયની અપેક્ષાએ અનિત્ય છે પણ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ આત્મા નિત્ય છે,'પણ એકલા પર્યાયનયને માનવાથી આત્મ મુકતતાના

અભાવરૂપ અનેક દોષો લાગુ પડે છે હવે સાખ્યાદિ જે દર્શનકારો આત્માને એકાતથી નિત્ય માને છે તેને પણ હિતશિક્ષા આપતા શાસ્ત્રકાર મહારાજ જણાવે છે ॥૧૯૫॥

નિત્ય પક્ષને આશ્રિ કહે છે

भवभावाऽनिवृतावप्ययुक्ता मुक्तकल्पना ॥
एकान्तैकस्वभावस्य न ह्यवस्थाद्वय क्वचित् ॥१९६॥

અર્થ સસારિક અવસ્થાની નિવૃત્તિ થયા વગર આ આત્માની મુક્ત કલ્પના કરવી તે તદ્દન અયુક્ત છે, કારણ આત્માનો એકાતથી એક સ્વભાવ માનેલ હોવાથી આત્માની બે અવસ્થા ક્યારે પણ થઇ શકે નહિ ॥૧૯૬॥

વિવેચન જેવી રીતે બૌધ્ધ દર્શનકાર એકાતથી આત્માને અનિત્ય માને છે, તેવી રીતે સાખ્યદર્શનકાર એકાતથી આત્માને નિત્ય માને છે, જેવી રીતે આત્માને અનિત્ય માનવાથી આત્મા પરમપદ-મુકિત મેળવી શકતો નથી, તેવી રીતે આત્માને નિત્ય સર્વવ્યાપક માનવાથી આત્મા પરમ પદ-મુકિતને કદી મેળવી શકતો નથી આજ વાત જણાવે છે, સાખ્યમતમા આત્માને એકાતમા નિત્ય, અકર્તા, ભોકતા અને સર્વવ્યાપક માને છે, તેમજ "अप्रच्युतानुत्पन्न स्थिरै कस्वभाव नित्य "નિત્યતાનુલક્ષણ બાધતા કહે છે કે જેમાથી કાઈપણ ઓછુ થતુ ન હોય, વળી ઉત્પન્ન થયેલ ન હોય તેમજ સ્થિર એક સ્વભાવવાળુ હોય તેને નિત્ય કહે છે હવે અહિ નિત્ય, સ્થિર જેને ફારફેર વગરના એક સ્વભાવવાળા આ સસારી આત્માને સાખ્ય મતવાળા માને છે

અહીં શાસ્ત્રકાર તેને પુછે છે કે આત્માને એકાંત નિત્ય માને છતે આ જીવની સંસારિક અવસ્થાની નિવૃત્તિ કેવી રીતે થશે ? અને કર્મજન્ય સુખ દુખાદિકનુ ભોકતૃત્વ ભોગવવાપણું પણ કેવી રીતે બનશે ? સ્વરૂપમા ફેરફાર થયા સિવાય કર્મનુ ભોગવવાપણું બનેજ નહિ અને જો ફેરફાર થાય તો અનિત્ય આત્મા બની જાય સ્વભાવમા ફેરફાર થવો એનુ નામજ અનિત્યતા છે તેમજ પૂર્વના સ્વરૂપને છોડયા વગર આત્માને મુકતપદની કલ્પના કરવી તે પણ અયુકત છે એકાંત સ્વભાવવાળા આત્માની બે અવસ્થા સંસારી અવસ્થા, તથા મુકત અવસ્થા કયારે પણ બની શકશે નહિ અને બે અવસ્થા અગીકાર કરવામા આવે તો એકાત એકસ્વભાવ આત્માનો કલ્પવામા આવે છે, તેના ઉપર પાણી ફરી વળે છે ॥૧૯૬॥

तदभावे च संसारी मुक्तश्चेति निरर्थकम् ॥
तत्स्वभावोपमर्दोऽस्य नीत्या तात्त्विक इष्यताम् ॥१९७॥

અર્થ અવસ્થા બેનો અભાવ માને છતે આ સસારી તિર્યંચાદિ ભવવાળો, આ ભવપ્રપચથી મુકત થયેલો, આ વિભાગ જે પડે છે તે નકામો થશે "तत्स्वभावोपमर्द" સંસારિક સ્વભાવના ઉપમર્દનથી–અભાવથી આ આત્માની ન્યાયથી–પારમાર્થિક રીતીથી મુકિત અગિકાર કરો ॥૧૯૭

વિવેચન ચાર ગતિમા પર્યટન કરતા જીવોની, મનુષ્ય, દેવ, નારક, તિર્યંચ સબધી સસારિક એક અવસ્થા અને સસારિક ભવપ્રપચ ઉપાધીથી સર્વથા મુકત થવું તે બીજી મુકત અવસ્થા આ બે અવસ્થા માન્યા સિવાય આ

જીવ અષ્ટકર્મ ક્ષય કરી પરમાનંદને પામ્યો, અને આ જીવ ચાર ગતિમાં રઝળ્યો આ કથન શબ્દ માત્ર નિરર્થક થશે કારણકે આ શબ્દોનો અર્થ છેજ નહિ "तत्तथास्वभावोपमर्दं" મુકત સ્વભાવ વડે સંસારિક સ્વભાવનું ઉપમર્દન થાય છે અર્થાત્ સંસારિક સ્વભાવના ચાલ્યા જવાથીજ મુકત સ્વભાવ પ્રાપ્ત થાય છે, એમ માનવુજ પડશે આ પ્રમાણે આત્માની ન્યાયથી સંસારિક અવસ્થાના ત્યાગથી મુકત સ્વભાવતા પારમાર્થિક અંગીકાર કરો, અવસ્થાભેદ માનવામાં ન આવે તો પછી કાયમ માટે સંસારિક જીવને મુકત થયો છે તેમ માની લેવો અને તેમ માનવામાં આવે તો વ્રત-તપ-જપ ધ્યાન આ વિગેરે કરાતા ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો મુકિતપદ માટે નકામા થવાના, કારણ કે તમારી માન્યતા પ્રમાણે આત્મા કાયમનો મુકત થઈ ગયેલ હોવાથી, ઉકત દોષટાળવા ખાતર અવશ્ય બે અવસ્થા માનવી ॥ ૧૯૭ ॥

दिदृक्षाद्यात्मभूतं तत्मुख्यमस्य निवर्त्तते ॥
प्रधानादिनतं हेतु स्तदभावान्न तन्नति ॥१९८॥

અથ દિદિક્ષા-દષ્ટુઇચ્છા-જોવાની ઈચ્છા,અવિદ્યા-અજ્ઞાન ભવ-કર્મ, ભવાધિકાર-સંસારમાં મળેલ કોઈ પણ જાતનો અધિકારાદિ આત્મભૂત સ્વાભાવિક વસ્તુ છે,તે મુખ્યત્વે કરી આત્મમાંથી ચાલ્યા જાય છે આદિદક્ષાદિ છે તે, પ્રધાનાદિ નાપરિણામભૂત આ સંસાર છે તેનું કારણ છે અને આ દિદક્ષાદિ મળોનો અભાવ થવાથી પછી પ્રધાનાદિપરિણતી મુકતાત્માને હોતી નથી પરિણતિની ભિન્નતા તેજ અવસ્થાનો ભેદ સમજવો ॥૧૯૮॥

વિવેચન સાખ્ય દર્શનકાર પચીશ તત્ત્વને માને છે તેમા ચોવીશને પ્રધાનરૂપ માને છે અને પચીસમો આત્મતત્ત્વ છે સત્વ, રજસ અને તમો આ ત્રણગુણની સરખી અવસ્થા થવી તેને પ્રકૃતિ કહે છે આને અવ્યક્ત તથા પ્રધાન પણ કહે છે આ પ્રધાનથી બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે આને મહાન્ પણ કહે છે આ મહાન્‌થી અહકાર ઉત્પન્ન થાય છે અને અહકારથી સોલ પ્રકૃતિ ઉત્પન્ન થાય છે તેજ બતાવે છે, સ્પર્શ, રસ, ઘ્રાણ, ચક્ષુ અને શ્રોત્ર, આ પાચ જ્ઞાનઇંદ્રિયો, ગુદા, લીંગ, વાણી, હાથ અને પગ એ પાચ કર્મઇંદ્રિયો છે અગીયારમુ મન પાચતન્માત્રા રૂપ રસ, ગધ, સ્પર્શ અને શબ્દ આ પ્રમાણે સોલનો ગણ છે પાચ ભૂત, પૃથ્વી, પાણી, તેજ, વાયુ અને આકાશ આ પાચ ભૂત મળી એકવીશ તત્ત્વ થયા બીજી ત્રણ પ્રકૃતિ બુદ્ધિ અને અહકાર મળી ચોવીશ તત્ત્વ પ્રધાનરૂપ જાણવા પચીશમો તત્ત્વ આત્મા છે આ ચોવીશ તત્ત્વરૂપ પ્રકૃતિનો વિયોગ થયો તેનુ નામ મોક્ષ માને છે " बध्यते मुच्यते चैवप्रकृति पुरुषोनतु." આ પચીશ તત્ત્વમા ચોવીશ તો જડસ્વરૂપ છે આત્મા ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે, છતા જડસ્વરૂપ એવી પ્રકૃતિ કર્મથી બધાય છે અને કર્મથી છુટે પણ છે પણ આત્મા કર્મથી બધાતો પણ નથી તેમ છુટતો પણ નથી જે બધાયેલ હોય છે તેજ છુટી શકે છે તો પછી બધાયેલ કોણ છે? ઉત્તરમા જડસ્વરૂપ એવી પ્રકૃતિ આત્માના નજદીકપણાથી પ્રકૃતિમા આત્માનું પ્રતિબિબ પડવાથી ચૈતન્યરૂપ બની તમામ કામકાજ કરે છે અને કર્મથી પણ બધાય છે અહિ કહેવામા આવે છે કે આત્મા તો નિર્લેપ

રહેશે નહિ પણ તેમ તો નથી દરેક જીવો ધર્મના અનુ
ષ્ઠાનો કરે છે આથી એ નિશ્ચય થાય છે કે કોઈ એક અપૂર્વ
વસ્તુ છે કે જેને મેળવવા આ જીવ પ્રયત્ન કરે છે અને
તેને મેળવી આ જીવ મુક્ત થાય છે આથી અવસ્થા વાસ્ત
વીક ભિન્નછે, જો તેમ માનવામા ન આવે તો અવસ્થાવાળી
વસ્તુ ન હોવાથી ભિન્નતાની પ્રતીતિ કેમ થાય છે? ઉત્તર
અવસ્થા બેની પ્રતીતિ થાય છે તે ભ્રમીતછે–ખોટી છે, માટે
પ્રત્યય વડે શુ? શાસ્ત્રકાર જણાવે છે કે આ પ્રત્યય છે
ભ્રમિત છે, તેમા પ્રમાણ છેજ નહિ, પ્રમાણ હોય તો જણાવ
આ પ્રત્યય અવસ્થા બેને અગે થાય છે, તે સત્ય છે, તે
શકા છેજ નહિ તેમજ પ્રમાણ વગર વાત મનાય પણનહિ ર

योगिज्ञान तु मान चेत्तदवस्थान्तर तु तत् ॥
तत कि भ्रान्तमेतत्स्यादन्यथा सिद्धसाध्यता ॥२०

અથ યોગી પુરૂષોનુ જ્ઞાન છે તે પ્રમાણ છે, તેથી
પ્રત્યય ભ્રાત છે એમ ખાત્રી થાય છે શાસ્ત્રકાર કહે
તે યોગીજ્ઞાન ભિન્ન અવસ્થાવાળુ છે વાદી તેથી શુ ક
માનો છો? શાસ્ત્રકાર તે જ્ઞાન ભ્રાત છે, અન્યથા અ
માનેદને સિદ્ધસાધ્યતા છે, અવસ્થા ભેદ સિદ્ધ થાય છે

વિવેચન યોગી મહાત્માઓ સસારી જીવો
એક જુદી અવસ્થા અનુભવે છે ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્ત
ફેર આમ ન લિગેરેને જાણતા હોવાથી, તેઓ સસારી
કરના એક મુક્તપ્રાય અવસ્થા અનુભવે છે, આ યોગ
નને પ્રમાણભૂત માનતા હો તો, તે યોગીજ્ઞાન નો અવ
તદ્રૂપ છે કારણ કે યોગીનુ પ્રથમ જ્ઞાન

ગયું છે, આ જ્ઞાન તો અવસ્થાતરરૂપ બીજુ છે "तत कि" તેથી શુ? આથી એ કે આ જ્ઞાન પણ તમારા હીમાબે ભ્રાત થશે અને આ જ્ઞાનને ભાત નહિ માનો તો સિદ્ધ-સાધ્યતા, અમારે જે સાધવાનુ હતું તે સિદ્ધ થાય છે—અવસ્થાભેદ પ્રાપ્ત થાય છે, ગૃહસ્થાશ્રમ ત્યાગ કરી સ ન્યાસાશ્રમ સેવે છે, આ સ ન્યાસ આશ્રમમા પ્રથમ કરતા ત્રિકાલાવસ્થાયિ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે આ બધી અવસ્થાઓ નહિ તો પછી શુ કહેવાય? આ અવસ્થા સિદ્ધ થાય તો મુકતતા સિદ્ધ થાય છે, અને વ્રત, તપ, જપ, ધ્યાન બધા સાર્થક બને છે આ પ્રમાણે આત્મા સ સારિક વ્યાધિથી મુકત થઈ પરમશાતિરૂપ નિર્વાણ પદને પામે છે, પણ એકાત અનિત્યવાદિ તેમજ એકાત નિત્યવાદિનામતમા આ પરમશાતિરૂપ નિર્વાણ ઘટે જ નહિ, આ બીના પ્રસ ગને લઈ જણાવી, પણ હવે પ્રસ્તુત કહીએ છીએ જગતમા મુકિતને વ્યાધિમુકત માણસ મેળવે છે, આ બીના જણાવેલ છે, આના અ ગે હવે જણાવે છે ॥ ૨૦૧॥

व्याधितस्तदभावो वा तदन्यो वा यथैवहि ॥
व्याधिमुक्तो न सन्नीत्या कदाचिदुपपद्यते ॥२०२॥

અર્થ એક વ્યાધિવાળો માણસ, બીજો વ્યાધિના અભાવવાળો તથા ત્રીજો તેનાથી જુદો વ્યાધિવાળાના પુત્રાદિ, આ જેમ ન્યાયથી વ્યાધિમુકત કદાપી પણ ઘટી શકતા નથી આ દૃષ્ટાત જાણવો હવે તેનો ઉપનય ઘટાવે છે ॥૨૦૨॥

વિવેચન વાસ્તવિક વ્યાધિમુકત કોણ કહી શકાય? તે વાત દૃષ્ટાત આપી સમજાવે છે કે, જ્યાસુધી એક માણસ

અવારનવાર વ્યાધિથી પટકાય છે ત્યાસુધી તે વ્યાધિમુકત ગણી શકાતો નથી તેમ બીજો માણસ વ્યાધિના અભાવ વાળો છે અને તે મરીને બીજી ગતિમા ગયો છે તે પણ વ્યાધિમુકત ગણી શકાતો નથી, ત્રીજો માણસ વ્યાધિવા ળાથી અન્ય છે એટલે તેના પુત્ર, પુત્રી વિગેરે છે આ પણ વ્યાધિમુકત ગણી શકાય નહિ વાસ્તવિક રીતે આ ત્રણે માથી એક પણ મન્ન્યાયથી કયારે પણ વ્યાધિમુકત કહી શકાય નહિ ॥ ૨૦૨ ॥

ઉપનયની યોજના કરે છે

ससारी तद्भावो वा तदन्यो वा तथैव हि ॥
मुक्तोऽपि हन्त नो मुक्तो मुख्यवृत्त्येति तद्विद ॥२०३॥

અર્થ સસારી પુરૂષ તદભાવો વા પુરૂષનો અભાવ માત્ર, તદન્યોવા એકાત લક્ષણ નિત્ય અનિત્યવા આત્મા, તથૈવહિ શબ્દ યથાઅથમા, યથાખ્યાતમા, આ આત્માને કોઈ સાખ્યદર્શન જેવા મુકત થયેલ માને છે, તો તેને જણાવે છે કે તે મુખ્યત્વે કરી મુકત થયોજ નથી એમ તેના જાણકારો કહે છે ॥૨૦૩॥

વિવેચન પ્રથમ શ્લોકમા જણાવેલ બીનાને ચાલુ વાતમા ઘટાવે છે જેમ વ્યાધિગ્રસ્ત જીવ તેમ અહિં સસારી પુરૂષ સમજવો જેમ ત્યા વ્યાધિવાળાનો અભાવ મરણ પામેલ જીવ લીધો તેમ અહિં સસારી પુરૂષોનો અભાવ માત્ર એટલે ઘટપટાદિ જડ વસ્તુ લેવી, જેમ ત્યા વ્યાધિ વાળાથી અન્ય પુત્ર પુત્રી વિગેરે લીધા તેમ અહિં એકાત લક્ષણ નિત્ય આત્મા અગર અનિત્ય આત્મા લેવો, તથૈવ

શબ્દ યથા દષ્ટાંતમા છે, જેવી રીતે આ સંસારી ત્રણે પ્રકારના પુરૂષો સાંખ્યમતના અનુસારે મુક્ત પદને પામેલાજણાવે છે, સ્વરૂપમા ફેરફાર ન થવાથી, તેના અંગે શાસ્ત્રકાર જણાવે છે કે મુખ્યવૃત્યા તેઓ મુક્ત પદને પામેલાજ નથી કારણ કે તે ત્રણે જણમા મુક્ત શબ્દની પ્રવૃત્તિનુ કારણજ નથી આ પ્રમાણે મુક્ત શબ્દના સ્વરૂપને જાણનાર જણાવે છે જ્યાંસુધી સંસારમા વ્યાધિગ્રન્તનુ સ્વરૂપ–રહસ્ય જાણવામા આવશે નહિ ત્યાંસુધી મુક્તપદ કદી મળશે નહિ ॥૨૦૩॥

તો પછી મુક્ત વ્યવસ્થા કેવી રીતે, તે કહે છે

क्षीणव्याधिर्यथा लोके व्याधिमुक्त इति स्थितः ।
भवरोग्येव तु तथा मुक्तस्तत्रेषु तत्क्षयात् ॥२०४॥

અર્થ જેનો વ્યાધિ ક્ષય થઇ ગયો છે તે માણસ લોકમા વ્યાધિ મુક્ત છે "इतिस्थित" એ પ્રમાણે કહેવાય છે, તેવી રીતે શાસ્ત્રમા ભવરોગનો ક્ષય થવાથી ભવરોગી છે, તેજ વ્યાધિમુક્ત થયો તેમ કહી શકાયછે જ્યાંસુધી ભવવ્યાધિ છે ત્યાંસુધી મુક્ત કહેવાતો નથી ॥૨૦૪॥

વિવેચન જગતની અંદર જે માણસને હવે ફરી કયારે પણ વ્યાધિ આવવાનો નથી અને જે હતો તે પણ સર્વથા ક્ષય થઈ ગયો છે તેજ માણસ વ્યાધિમુક્ત વાસ્તવિક કહી શકાય છે પણ ફરી વ્યાધિ જો આવવાની હોય તો તે વ્યાધિમુક્ત કહી શકાતો નથી, વ્યાધિના અભાવ વડે તે સ્થિત છે, પણ સ્થાપવા લાયક નથી તેવી રીતે ભવરોગી છે તેજ "तथा मुक्त मुख्यत्वे કરી સર્વ વ્યાધિથી મુક્ત થાય છે તેમ સમજવુ, પણ દિદક્ષાદિ મળવાળો અથવા

પ્રધાનાદિ પરિણતિવાળો જીવ કયારે પણ વ્યાધિમુક્ત થઈ શકતો નથી, આ બીના શાસ્ત્રોને વિષે અનેક સ્થળે જણાવેલ છે કે ભવરોગનો ક્ષય થતા આ જીવ પરમશાતિરૂપ સત્ ચિદાનદ સ્વરૂપનો પરમતત્ત્વમા-મુક્તિમા અનુભવ કરતો અનાદિઅનત કાલ શાશ્વતપણે કાયમ રહે છે, પછી ફરી આ સસારમા આવવાપણુ રહેતુ નથી બીજ બળી ગયા પછી ફરી અકુરો ઉત્પન્ન થતો નથી, તેવી રીતે કર્મબીજરૂપ અકુરો બળી જવાથી ફરી સસારમા આવવાપણું રહેતુ નથી ॥૨૦૪॥

પ્રસ્તુત બીના કહી, હવે સર્વ ઉપસહાર કરે છે

અનેક योगशास्त्रेभ्य सक्षेपेण समुद्धृतः ॥
दृष्टिभेदेन योगोऽयमात्मानुस्मृतये पर' ॥२०५॥

અર્થ પતજલી વિગેરે ૠષીઓના બનાવેલ અનેક યોગશાસ્ત્રો થકી સક્ષેપવડે ઉધ્ધાર કરી દૃષ્ટિના ભેદો વડે આ પ્રધાનયોગ પોતાની સ્મૃતિ ખાતર અહીં કહેલ છે.॥૨૦૫॥

વિવેચન શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ યોગદૃષ્ટિ ગ્રથનો ઉપસહાર કરતા જણાવે છે કે આ યોગ દૃષ્ટિ ગ્રથ પૂર્વના પતજલી વિગેરે ૠષીઓએ બનાવેલા અનેક યોગશાસ્ત્રો થકી ટુકામા "समुध्धृत" તેના થકી જુદો કર્યો છે દુધ થકી જેમ માખણને જુદુ કરવામા આવે છે, તેવી રીતે, દુધ સમાન અનેક યોગશાસ્ત્રો તેના થકી આ યોગદૃષ્ટિ ગ્રથ માખણ સમાન દૃષ્ટિના ભેદવડે જુદો તારવ્યો છે જેનુ સ્વરૂપ પ્રથમ કહેવાઈ ગયું છે એવો આ યોગ અહીં "अधिकृत आत्मानुस्मृत्यर्थं" આત્માના પોતાના સ્મરણ ખાતર ભુલી ન જવાય તે ખાતર આ

યોગદષ્ટિ "पर" પ્રધાન યોગ ગ્રંથને ઉધ્ધાર કરેલ છે॥૨૦૫॥

બીજુ પ્રયોજન જણાવે છે

कुलादियोगिभेदेन चतुर्धायोगिनो यत ॥
अत परोपकारोऽपि लेशतो न विरुध्यते ॥२०६॥

અર્થ કુલાદિ યોગિઓના ભેદો વડે ચાર પ્રકારના યોગીઓ સામાન્ય પ્રકારે કહેલ છે "अत" આ યોગીઓને પરોપકાર આ ગ્રંથથી લેશમાન થવો વિરૂધ્ધ નથી॥૨૦૬॥

વિવેચન આ ગ્રંથ બનાવવાનુ કારણ પ્રથમ આત્માની સ્મૃતિ ખાતર જણાવેલ છે ફરી અહિ બીજુ કારણ જણાવે છે કે ગોત્રયોગિ, કુલયોગિ, પ્રવૃત ચક્રયોગિ અને નિષ્પન્ન-યોગિ લક્ષણવડે ચાર પ્રકારના યોગિઓ સામાન્ય પ્રકારે કહેલ છે "अत" કહેતા આ કારણથી તથા પ્રકારના કુ-લાદિ યોગિઓની અપેક્ષાએ તેઓને લેશથી પરોપકાર કરવો તે વિરૂધ્ધ નથી યોગિઓ પોતાના સાધર્મિક ભાઈઓ છે તેઓને યોગની પ્રાપ્તિ થાય અને આત્મ કલ્યાણને માર્ગ અંગીકાર કરી આગળ વધી પરમપદ મોક્ષ પર પરાએ પ્રાપ્ત કરે આ એક મહાન્ પરોપકાર છે આ કારણે આ ગ્રંથ ની રચના પણ સાફલ્યતાવાળી છે ॥૨૦૬॥

कुलप्रवृत्तचक्रा ये त एवास्याधिकारिणः ॥
योगिनो न तु सर्वेऽपि तथाऽसिद्ध्यादिभावतः ॥२०७॥

અર્થ જે કુલયોગીઓ તથા પ્રવૃતચક્ર યોગીઓ છે તેજ આ યોગગ્રંથના અધિકારી લાયક યોગીઓ જાણવા, સામાન્યથી બધા નહિ, "असिध्ध्यादि भावत" ગોત્ર યોગી-ઓ મોક્ષને લાયક નથી અને નિષ્પન્ન યોગીઓ મોક્ષને

લાયક છે પણ તેઓ કૃત કૃત્ય થઈ જવાના કારણથી એ યોગીઓ આ ગ્રંથને લાયક નથી* ॥૨૦૭॥

વિવેચન પ્રથમ ચાર પ્રકારના યોગીઓ બતાવ્યા છે તે પૈકીના કુલયોગીઓ અને પ્રવૃત્ત ચક્રયોગીઓ આ બે યોગીઓની જાત છે તેજ આ યોગ સંબંધી શાસ્ત્રના અધિકારીઓ ગણ્યા છે, પણ ગોત્રયોગીઓ જે હજી યમાદિ નિયમ પાળવાને અસમર્થ હોવાથી સિદ્ધિપદ–મુક્તિપદને યોગ્ય તેઓ ન હોવાથી આ ગ્રંથના પણ અધિકારી–લાયક તેઓને ગણ્યા નથી તેમજ નિષ્પન્ન યોગીઓ–યોગમાં પૂર્ણ થવાથી સિદ્ધિપદ–પરમપદની નિકટ પહોંચવાથી તેઓને આ ગ્રંથની જરૂરીયાત નથી આ ગ્રંથના અધિકારીઓ ચારજાતના યોગીઓ પૈકીબેને લાયક ગણ્યાછે અને બે જાતનાઅનધિકારી ગણ્યા છે આ યોગીઓનું સ્વરૂપ હવે બતાવે છે ॥૨૦૭॥

યોગીઓના વિશેષ લક્ષણ બતાવે છે

ये योगिनां कुले जातास्तद्धर्मानुगताश्च ये ।
कुलयोगिन उच्यन्ते गोत्रवन्तोऽपि नापरे ॥२०८॥

અર્થ જેઓનો જન્મ યોગીઓના કુળમાં થયો છે, તેમજ તેઓના ધર્મને જેણે અંગીકાર કરેલ છે તેઓ–કુલયોગીઓ કહેવાય છે તથા બીજાઓ જેના ઘરમાં ધર્મની ભાવના હોય તે, તેમજ યોગીઓના ગોત્રમાં જન્મ્યા હોય તે ગોત્રયોગીઓ, સામાન્યપણે પુન્યપ્રકૃતિવાળા, પણ બીજા નહિ, ધર્માનુરાગ ન હોય તે લેવા નહિ ॥ ૨૦૮॥

વિવેચન જે યોગીના કુળમાં ઉત્પન્ન થયા હોય અને તેના કુલધર્મને અનુસરતા હોય તેને કુલયોગી કહે

વામા આવે છે, આ લક્ષણ ... ભૂમિમા ઉત્પન્ન થયેલ ... વેશ થઈ શકે

સમજવુ ભાવથી કર્મ- ...ઓ આ વ્યાખ્યામા ... કર્મ કરવાની ભાવના ... સત્કાર, સન્માન ... આવી જાય છે યોગી- ... વાળા હજી અહિ- ... લયોગીઓ કરતા ... ો ધર્મના અનુ- ... હિ ॥ ૨૦૮ ॥

... કહે છે

... ॥૨૦૯॥

... રૂ અને બ્રાહ્મણુ ... ભાવિક દયાળુ ... કે બોધવાળા ... ન છે ॥૨૦૯॥

વિવેચન જે તમામ જીવો ઉપર દ્વેષભાવ ન કરે પણુ મૈત્રીભાવના ચિ તવે, દેવ ગુરૂ અને બ્રહ્મચર્યવ્રતને ધારણુ કરનાર એવા બ્રાહ્મણો ઉપર હૃદયથી શુદ્ધ લાગણી રાખ નારા તેમજ ક્લિષ્ટ પાપના અભાવથી સ્વભાવીક તમામ પ્રાણી ઉપર દયાની લાગણી ધારણુ કરનારા દેવ ગુરૂનો વિનય કરનારા, સુદર અનુબધને લઈ પુન્યની વૃદ્ધિ કરનાર શુદ્ધ અત કરણુની લાગણીને લઈ તથા ગ્રથિના ભેદને લઈ જડચૈતન્યના વિવેકજ્ઞાનવાળા, તેમજ ચારિત્રની ભાવ-

નાને લઈ ઇંદ્રિયોને દમન કરનારા, આવા ગુણવાળા પ્રાણી ઓ-કુલયોગીઓ કહેવાય છે, અને તેઓજ યોગમા આગગ વધનારા સમજવા ॥ ૨૦૯ ॥

પ્રવૃત્ત ચક્ર યોગિઓનુ સ્વરૂપ જણાવે છે

प्रवृत्तचक्रास्तु पुनर्यमद्वयसमाश्रया ॥
शेषद्वयार्थिनोऽत्यन्त शुश्रूषादिगुणान्विताः ॥२१०॥

અર્થ ચાર યમો પૈકી પ્રથમના બે યમો જેણે અગી કાર કરેલ છે અને બાકીના બે યમો પ્રાપ્ત કરવાના અર્થિ હોય છે, તેમજ અત્યત સુશ્રૂષાદિ ગુણો વડે યુકત જેઓ હોય તેને પ્રવૃત્તચક્ર નામના યોગીઓ કહે છે ॥૨૧૦॥

વિવેચન યમ ચાર પ્રકારના છે ઇચ્છાયમ, પ્રવૃત્તિ યમ, સ્થિરયમ અને સિદ્ધિયમ આ ચાર યમો પૈકી પ્રથ મના બે યમો જેને પ્રાપ્ત થયા હોય અને બાકીના બે યમો પ્રાપ્ત કરવાની જેમને ઇચ્છા હોય અને જેનામા સુશ્રુષા વિગેરે ગુણો હોય તેને પ્રવૃત્તચક્રયોગિ કહેવામા આવે છે જે પ્રાણીઓએ અહિસાદિરૂપ યમ કરેલો હોય તેની કથા સાભળવામા આનદ આવે, અને તેવા યમ કરવાની ઇચ્છા થાય તેને ઇચ્છાયમ કહેવામા આવે છે, ઉપશમ ભાવપૂર્વક યમનું પાલન કરવુ તે બીજો પ્રવૃત્તિયમ કહેવાય છે ઇચ્છાથી આગળ વધીને અહીં પ્રવૃત્તિ થાય છે ક્ષયોપશમ ભાવથી અતિચારની ચિતારહિતપણે જે યમનુ પાલન કરવામા આવે તેને બીજો સ્થિરયમ કહેવામા આવે છે અહીં ઉપશમ ભાવને બદલે ક્ષયોપશમભાવ પ્રાપ્ત થાય છે આ સ્થિરયમ વાળો પ્રાણી જે યોગની ક્રિયા કરે છે તે સ્વભાવિક રીતે

તિચારરહિત થાયછે શુદ્ધ અતરઆત્મામા ઉત્કૃષ્ટસિદ્ધિ-
ાધક યોગથી અચિત્ય વીર્યોલ્લાસપૂર્વક પ્રક્રિયા કરવામા
ાવે છે તેને ચોથો સિદ્ધિયમ કહેવામા આવે છે આ
" સિદ્ધિયમમા એટલી બધી ઉત્કૃષ્ટ યમની પ્રાપ્તિ થાય છે
તેની સાથેજ વૈર ત્યાગ થઈ જાય છે આ પ્રમાણે ચાર
મની વ્યાખ્યા જાણવી હવે સુશ્રૂષાદિ ગુણો બતાવે છે
ુશ્રૂષા, શ્રવણ, ગ્રહણ, ધારણા, વિજ્ઞાન, ઈહા, અપોહ,
ને તત્ત્વજ્ઞાનમા આગ્રહ આ મુજબ આ૦ ગુણો યુકત
ેાય છે આ પ્રમાણે પ્રવૃત્તચક્રયોગીનુ સ્વરૂપ બતાવીને હવે
ેગાવચક ત્રણુ સ્વરૂપ બતાવે છે ॥૨૧૦॥

ाद्यावचकयोगाप्त्या तदन्यद्वयलाभिनः ॥
एतेऽधिकारिणो योगप्रयोगस्येति तद्विदः ॥२११॥

અર્થ ત્રણ પ્રકારના અવચકમાથી પ્રથમ યોગાવચ-
ને પ્રાપ્ત થયેલા હોય છે અને બીજા બે ક્રિયાવચક તથા
ફલાવચકને પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છાવાળા પ્રવૃત્તચક્ર યોગીઓ
છે તે આ અધિકૃત યોગના અધિકારીઓ છે એમ યોગના
ણકારો જણાવે છે ॥૨૧૧॥

વિવેચન ત્રણ પ્રકારના અવચકો કહેલા છે અહિ
તેનુ સ્વરૂપ બતાવે છે જેઓના દર્શન માત્રની પવિત્રતા
થય એવા પુન્યવાન્ મહાત્માઓની સાથે યોગ-સબધ થવો
તેને યોગાવચક કહે છે ઘણાખરા પ્રાણીઓને તો આવા
મહાત્માઓનો સબધજ થવો અશક્ય છે અને ગુણવાન
સાથે મેળાપ થાય તોપણ તેઓને તેવા ગુણવાન તરીકે

ઓળખવા તે પણ બહુ મુશ્કેલ છે તેથી આદ્યઅવચક ભાવ તરીકે ગુણવાન મહાત્માઓની ગુણવાન તરીકે ઓળખાણપૂર્વક તેઓ સાથે જે સબધ થવો તેને યોગાવચક કહે છે સત્સગની કેટલી જરૂરીયાત છે તે આ ઉપરથી જણાશે જ્યાસુધી આવા મહાત્માઓ સાથે યોગ થતો નથી ત્યાસુધી વસ્તુ સ્વરૂપનો યથાસ્થિત બોધ થતો નથી ૧ આવા મહાત્મા પુરૂષોને યથાયોગ્ય પ્રણામ, નમસ્કારાદિ કરવા અને તે માટે અત કરણમા પૂજ્યબુદ્ધિ રાખવી એ બીજો ક્રિયાવચકભાવ કહેવાય છે વસ્તુસ્વરૂપનો બોધ થયા પછી જે ક્રિયા થાય છે તે અતિ આલ્હાદજનક અને સ્વરૂપદર્શક હોવાથી તેથી બહુ લાભ થાય છે મહાઅનિષ્ટ કર્મનો નાશ કરનાર બને છે અને સિદ્ધિ તરફ પ્રયાણ કરાવનાર થાય છે યોગાવચક પ્રાપ્ત થયા પછી જે ક્રિયાવચકત્વ પ્રાપ્ત થાય તોજ તે લાભ થવા સભવ છે ૨ આ યોગાવચક અને ક્રિયાવચકપણાથી શુભ અનુબધરૂપ ફળની પ્રાપ્તિ થાય તેને ફલાવચકભાવ કહે છે મહાત્માઓની સાથે સયોગ થવાથી તેઓએ આપેલ ઉપદેશને અનુસાર જે ક્રિયા કરવામા આવે તેના પરિણામ તરીકે મહા ઉત્તમ ફલની પ્રાપ્તિ થાય તે આ ત્રીજો ફલાવચક ભાવ છે ૩ આ પ્રમાણે અવચક ત્રણમાથી પ્રથમ યોગાવચક પ્રાપ્ત થાય છે અને બીજા બે અવચકની ઈચ્છાવાળા પ્રવૃત્તચક્રયોગીઓ અર્વદય કારણભૂત છે શા કારણથી ? તો કહે છે કે આ યોગીઓ છે તેજ આદ્ય ગો ા પ્રયોગ-અધિકૃત યોગદષ્ટિરૂપ યોગના અધિકારી છે એમ યોગના સ્વરૂપને જાણકાર કહે છે ૨૧૧

ઉપર જણાવેલ યમનુ સ્વરૂપ કહે છે

इहाहिंसाद्य. पंच सुप्रसिद्धा यमाः सताम् ॥
अपरिग्रहपर्यन्तास्तथेच्छादिचतुर्विधाः ॥२१२॥

અર્થ આ લોકમા અહિસાદિ પાચ ધર્મો સર્વ દર્શનને વિષે અપરિગ્રહ પર્યંતના સુપ્રસિદ્ધ છે "સતા' મુનીઓને સર્વથા હોય છે ગૃહસ્થોને દેશથકી હોય છે તથા ઇચ્છાદિ ચાર પ્રકારના પણ યમો કહેલ છે ॥૨૧૨॥

વિવેચન દરેક દર્શનવાળા પાચ યમને માને છે અહિસા સત્ય અચૌર્ય બ્રહ્મચર્ય અપરિગ્રહણ આ પાચ યમો સર્વથી મહાવ્રતને ધારણ કરનારા સાધુઓને હોય છે પણ ગૃહસ્થોને સ્થુલથી હોય છે સર્વ દર્શનોમા સાધારણ તરીકે માનેલા આ યમો છે યમા-ઉપરમા-હિસાદિથી થડુ હેવુ તેનુ નામ યમો છે અપરિગ્રહ પર્યંત પાચ છે પાતજલી ઋષી યોગશાસ્ત્રમા પણ કહે છે કે "अहिंसा सत्यास्तेय ब्रह्मचर्यापरिग्रहायमा" (૨-૩૦) આ પાચ યમો છે તેમજ આ પાચના અગે ઇચ્છાયમ, પ્રવૃત્તિયમ, સ્થિરયમ, અને સિદ્ધિયમ આ પ્રમાણે બીજા ચાર યમો પણ કહેલા છે આ જણાવેલા પાચ યમોને સર્વથા કે દેશથકી પાળવા ઇચ્છા થવી તથા તેમા પ્રવૃત્તિ કરવી આ બે યમોવાળા પ્રવૃત્તચક્રયોગીઓ હોય છે ॥ ૨૧૨ ॥

ચાર યમોનુ વિશેષ લક્ષણ બતાવે છે

तद्वत्कथाप्रीतियुता तथाऽविपरिणामिनी ।
यमेष्विच्छावसेयेह प्रथमो यम एव तु ॥२१३॥

અર્થ જે પ્રાણીઓએ અહિંસાદિયમો કરેલ છે તેની કથા સાભળવામા આનદ આવે તથા યમને વિષે પરિણામની ધારામા ફારફેર સિવાય, તે ભાવમા સ્થિરપણે ~હી યમોને કરવાની જે ઇચ્છા થવી તેને ઇચ્છાયમ નામનો પ્રથમ ભેદ કહે છે ॥ ૨૧૩ ॥

વિવેચન જે મહાનુભાવે પાચ વ્રતોરૂપીયમો પાળે છે, તેવા ઉત્તમ જીવોની કથા સાભળતા આનદ થાય અને પરિણામની ચડતી ધારા સાથે યમોના સ્વરૂપને જાણી અને તેમા સ્થિર રહેવા અગર તે વસ્તુ અગીકાર કરવા જે ઇચ્છા થવી તેને ચાર યમો પૈકી પ્રથમ ઇચ્છાયમ કહે છે આગળ જેનુ સ્વરૂપ જણાવી ગયા છીયે એવા પાચ મહા વ્રતોને સર્વથા કે સ્થુલથી કરવાની જે ભાવના થાય તે નામ ઈચ્છાયમ છે ॥૨૧૩॥

હવે બીજા યમનુ લક્ષણ બતાવે છે

सर्वत्र शमसार तु यमपालनमेव यत् ॥
प्रवृत्तिरिह विज्ञेया द्वितियो यम एव तत् ॥२१४॥

અર્થ સર્વ જગ્યાએ સામાન્ય પ્રકારે ઉપશમભા પૂર્વક જે યમનુ પાલન કરવુ તેને પ્રવૃત્તિયમ તરીકે બી ભેદ કહે છે ॥૨૧૪॥

વિવેચન પ્રથમ યમમા અહિંસાદિ વ્રતો પાળ રની કથા સાભળતા આનદ આવતો હતો પછી તે કર ઇચ્છા થઈ હવે અહીં સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર સામાન્ય પ્રક ઉપશમભાવ ધારણ કરતો અને ઉપશમભાવ પૂર્વક અ સાદિ વ્રતોને પાળવા પ્રવૃત્તિ કરવી તેનુ નામ યમોમા

બીજો પ્રવૃત્તિયમ જાણવો ઇચ્છાથી આગળ વધીને અહિ પ્રવૃત્તિ થાય છે ॥૨૧૪॥

विपक्ष चिन्तारहितं यम पालनमेव यत् ॥
तत्स्थैर्यमिह विज्ञेय तृतियो यम एव हि ॥२१५॥

અર્થ અતિચારની ચિંતા વગર જે યમનુ પાળવુ તેને ત્રીજો સ્થિરયમ કહે છે ॥૨૧૫॥

વિવેચન જે મહાનુભાવે પાચ વ્રતો સર્વથા લીધા છે અગર સ્થુલથી લીધા છે, પહેલામા સર્વ વિરતિપણુ અને બીજામા દેશવિરતીપણુ છે આ બને વિરતિવાળા મહાત્માઓ વ્રતને પાળતા છતા તેમા કોઈ પણ જાતના અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ અને અતિચાર–આ ત્રણે પ્રકારના અતિચારો જેમા લાગવા દેતા નથી એવી રીતે જે યમનુ ક્ષયોપશમભાવથી સ્થિરતાપૂર્વક જેઓ પાલન કરે છે તેને ચાર યમો પૈકી ત્રીજો આ સ્થિર યમ કહે છે ॥૨૧૫॥

परार्थसाधक त्वेतत्सिद्धि' शुद्धान्तरात्मनः ॥
अचिन्त्यशक्तियोगेन चतुर्थो यम एव तु ॥२१६॥

અર્થ અહિંસાદિ વ્રતનુ પાલન જ્યારે "परार्थ" પરાર્થને યોગ્યસાધક બને છે ત્યારે તેને સિદ્ધિ કહે છે આ સિદ્ધિ જેનો અંતરાત્મા પરમશુદ્ધ બન્યો હોય છે તેનેજ પ્રાપ્ત થાય છે, બીજાને નહિ અચિંત્યશક્તિના યોગવડે આ ચોથો સિદ્ધિયમ પ્રાપ્ત થાય છે ॥૨૧૬॥

વિવેચન જ્યારે અહિંસાદિ પાચ મહાવ્રતો ઉત્કૃષ્ટ રીતે પળાય છે ત્યારે તેની સમીપમા આજન્મથી માંડી જાતિ વૈર સ્વભાવવાળા જીવોના વૈર પણ નાશ થઈ જાય

છે, અને એક બીજાઓ પરસ્પર આનંદથી રમે છે આ બધો પ્રતાપ અહિંસાદિ વ્રતો પરાકાષ્ટાએ પાળેલા હોય છે તેની આ બધી નિશાનીઓ છે આનું નામજ પરાર્થસાધક છે ઉત્કૃષ્ટ અર્થને સિદ્ધ કરે છે અથવા પરાર્થ-પરમપદને સિદ્ધ કરનાર આ મહાવ્રતોનું પાલન છે તેને સિદ્ધિયમ કહે છે આ સિદ્ધિ આત્માની અચિંત્યશક્તિના યોગને લઇ જેનો અંતરઆત્મા પરમપવિત્ર બન્યો છે તેને જ મળે છે આ પ્રમાણે ચાર પ્રકારના યમોની અંદર આ ચોથો સિદ્ધિયમ છે એમ જાણવું ॥૨૧૬॥

અવચક ત્રણનું સ્વરૂપ બતાવે છે,

सद्भि कल्याणसंपन्नै दर्शनादपि पावनै ॥
तथादर्शनतो योग आद्यावंचक उच्यते ॥२१७॥

અર્થ ઉત્તમ પુણ્યવડે કરી યુક્ત, જેઓના દર્શનથી પણ પવિત્ર થવાય, તથા યથાર્થ પણે દર્શન થવું, તેઓની સાથે જે સબંધ થવો આનું નામ આદ્યઅવંચક-યોગાવંચક કહે છે ॥૨૧૭॥

વિવેચન, અવંચક ત્રણનું સ્વરૂપ બતાવતા પ્રથમ યોગાવંચક જણાવે છે શુદ્ધ હૃદયથી સદ્‌ગુરૂનો સમાગમ થવો આનું નામ યોગાવંચક છે સદ્‌ગુરૂનું સ્વરૂપ બતાવે છે ઉત્તમ પુણ્યશાલી-જેઓના દર્શન માત્રથી-અવલોકન માત્રથી પવિત્ર થવાય "तथा" તે પ્રકારવડે ગુણવાનપણાએ અવિપરિતપણે જે દર્શન થવું તેનું નામ તથાદર્શન કહીએ "तत तेन यो योग सबंध " તે પવિત્ર પુરૂષની સાથે જે સબંધ થવો તેનું નામ આદ્યઅવંચક-યોગાવંચક છે ॥૨૧૭॥

तेषामेवप्रणामादिक्रियानियम इत्यलम् ॥
क्रियावंचकयोगः स्या न्महापापक्षयोदयः ॥२१८॥

અર્થ ઉપર જણાવ્યા મુજબના સદ્ગુરૂને પ્રણામાદિ ક્રિયા કરવાનો જે અત્યંત નિયમ કરવો તે મહાપાપનો ક્ષય કરનાર ક્રિયાવંચકયોગ કહેવાય છે ॥૨૧૮॥

વિવેચન સદ્ગુરૂઓને તમારા નમસ્કારાદિથી જરા પણ લાભ નથી લાભ તો નમસ્કાર કરનારને છે, જેમ કે શ્રીકૃષ્ણવાસુદેવે અઢાર હજાર સાધુઓને વાંદ્યા, આમાં હૃદયની શુદ્ધ ભાવનાથી વંદના કરવાથી શ્રી કૃષ્ણવાસુદેવને સાતનારકીના બાંધેલા કર્મદળીયાને ત્રણમાં લાવીને મુકયા ચાર નારકીના કર્મદલીયા તુટી ગયા આમ સમજી હૃદયની લાગણીપૂર્વક મહાત્માઓને વંદન, નમસ્કાર, કરવાનો નિયમ ખાસ કરવો આનું નામ ક્રિયાઅવંચકયોગ કહેવાય છે આ યોગ છે તે પૂર્વે નીચકર્મ બાંધ્યા હોય છે તેનો ક્ષય કરે છે અને ભવિષ્યમાં ફરી નીચકુળમાં જન્મ લેવો પડતો નથી વળી સત્ય વસ્તુનો બોધ તથા જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ વિનય કરવાથીજ થાય છે આ સમજી સદ્ગુરૂને વંદનાદિ નિરંતર કરવાનો નિયમ કરવો ॥ ૨૧૮॥

ફલાઅવંચકનું સ્વરૂપ બતાવે છે

फलावंचकयोगस्तु सद्भ्यः एव नियोगत ॥
सानुबन्धफलावाप्ति र्धर्मसिद्धौ सता मता ॥२१९॥

અર્થ સદ્ગુરૂના સમાગમથી તથા તેઓને વંદનાદિ ક્રિયા કરવાથી અવશ્યે ફરી પરંપરાએ ગુણની વૃદ્ધિરૂપ

ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે, તથા ઉપદેશથી ધર્મની સિદ્ધિ થયે છતે સજ્જનોએ આને ફલાવચક યોગ કહેલ છે ॥ ૨૧૯॥

વિવેચન જે મહાત્માઓના દર્શનથી આત્મા પવિત્ર થાય છે અને જડ ચૈતન્યનું જ્ઞાન કરી આત્માનુ સત્ય સ્વરૂપ સમજી તેઓશ્રીના આલંબનથી અવશ્યે કરી આગળ વધે છે અને "માનુષ ઘફળાવાપ્તિ" પરંપરાએ મહાન્ ગુણની વૃદ્ધિ થવારૂપ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે અને તેઓશ્રીની આત્મજાગૃતિરૂપ ધર્મ દેશના સાંભળવાથી આત્મ તત્ત્વમા સ્થિરતા થતા પરમપનાએ પરમપદરૂપ મોક્ષનુ ફળ મેળવે છે, તેને ફલાઅવચક નામનો ચરમ છેલ્લો યોગ નામ કહે છે ॥ ૨૧૯ ॥

અવચક ત્રણનુ સ્વરૂપ કહી ચાલુ વાત કહે છે

कुलान्योगिनामस्मा न्मत्तोऽपि जडधीमताम् ॥
श्रवणात्पक्षपातादेरुपकारोऽस्ति लेशत ॥२२०॥

અર્થ મારા કરતા પણ જે કુલયોગીઓ જડ બુદ્ધિ વાળા છે તેઓના ઉપકાર ખાતર આ "યોગદષ્ટિ સમુચ્ચય" નામનો ગ્રંથ બનાવવામા આવ્યો છે, આ ગ્રંથના સાંભળવાથી તેઓના હૃદયમા શુદ્ધ લાગણીરૂપ પક્ષપાત-શુભ ઇચ્છા થવાથી તેઓને લેશ થકી પણ ઉપકાર આ ગ્રંથથી થવાનો છે ॥ ૨૨૦ ॥

વિવેચન શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ આ ગ્રંથની સમાપ્તિ કરતા જણાવે છે કે આ "યોગદષ્ટિસમુચ્ચય ગ્રંથ" બનાવવાનો મારો પ્રયત્ન મારા કરતા પણ જેઓ જડબુદ્ધિવાળા છે, તેમજ યોગની લાગણીવાળા કુલયોગીઓ

તથા પ્રવૃત્તચક્રયોગીઓ છે તેઓના ઉપકાર ખાતર મારો આ પ્રયત્ન છે તે યોગીઓ આ ગ્રથને મનનપૂર્વક સાભળશે, અર્થથી વિચારશે અને તે પ્રમાણે વર્તન કરશે તો અવશ્ય "पक्षपाताद्" ગ્રથના પ્રત્યે પક્ષપાતદ્વારા શુભ ઈચ્છાદિ-પુણ્યબધદ્વારા મહાન્ લાભને પ્રાપ્ત કરવારૂપ ઉપકાર લેશત-અશથી પણ અવશ્ય ઉપકાર થશે, તથા અત રગત યોગના બીજની પુષ્ટી પણ અવશ્ય થશે ॥ ૨૨૦ ॥

શુભ લાગણીરૂપ પક્ષપાતથી ઉપકાર શુ ? આ શકા દૂર કરતા કહે છે

तात्विकः पक्षपातश्च भावशून्या च या क्रिया ।
अनयोरंतरं ज्ञेय भानु खद्योतयोरिव ॥२२१॥

અર્થ વાસ્તવિક પક્ષપાત શુ છે તે બતાવે છે કે જે જે ક્રિયા કરવી તે ભાવપૂર્વકની થાય તો અપૂર્વ લાભ મળે પણ જે ક્રિયા ભાવશૂન્ય થાય તેનૂ ફળ ઘણુ જુજ મળે છે આ બને ક્રિયામા કેટલુ આતરૂ છે ? તો કહે છે કે ભાનુ અને ખજવાના પ્રકાશમા જેટલુ આતરૂ છે તેટલુ અતર ભાવસહિત અને ભાવરહિત ક્રિયામા સમજવું ॥ ૨૨૧ ॥

વિવેચન અહિ વાદિ શકા કરે છે કે પક્ષપાત માત્રથી ઉપકાર કઇ જાતનો ? તેનો ઉત્તર આપે છે કે જેનુ સ્વરૂપ પ્રથમ કહી આવ્યા છીએ એવા કુલાદિયોગીઓ કે જેનામા યોગના બીજો દાખલ થઈ ગયાં છે અને મોક્ષના માર્ગ તરફ જેઓનુ પ્રયાણ થઇ ચુકયુ છે તેઓના પ્રત્યે મને વાસ્તવિક પક્ષપાત-ધર્મની લાગણી છે, અને તે લાગણીને લઈ આ ગ્રથ બનાવેલ છે આ ગ્રથના શ્રવણ, વાચન,

મનન અને નિદિધ્યાસનથી વસ્તુનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજી તે પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરવાથી જે જે ક્રિયા કરશે તે સમજણ પૂર્વકની અને આદર-બહુમાનથી કરશે એક માણસ ભાવ શૂન્યક્રિયા તત્ત્વના રહસ્યને જાણ્યા વગર ક્રિયા કરે છે, જ્યારે બીજો માણસ તત્ત્વના રહસ્યને સમજી હૃદયના શુદ્ધ અંતઃકરણથી ક્રિયા કરવામાં પ્રવૃત્તિ કરે છે આ બન્નેની ક્રિયામાં કેટલો અંતર-ફલનો ભેદ છે ? તો કહે છે કે ભાનુ અને ખદ્યોતના જેટલું મહાન્ અંતર છે ભાવશૂન્યક્રિયાનું ફલ ચારગતિ છે, અને ભાવપૂર્વક તત્ત્વના રહસ્યવાળી ભાવ ક્રિયાનું ફલ મોક્ષ છે આ મોક્ષરૂપી ફલ આ ગ્રંથના શ્રવણ મનન અને નિદિધ્યાસનથી કુલાદિયોગીઓ મેળવે છે આ પક્ષપાતથી-લાગણીથીજ પરઉપકાર થાયછે, કુલાદિ યોગીઓ પરમપદ-પરંપરાએ મેળવે આ કાંઇ જેવો તેવો ઉપકાર ન સમજવો, આ પરમપદનો લાભ યોગીઓ આ ગ્રંથદ્વારા મેળવે છે ॥ ૧૨૧ ॥

આજ વાતને જણાવે છે

खद्योतकस्य यत्तेज स्तदल्पं च विनाशि च ॥
विपरीतमिदं भानोरिति भाव्यमिदं बुधैः ॥२२॥

અર્થ ખજવાનું જે તેજ છે તે અલ્પ છે અને વિનાશી છે પણ સૂર્યનું જે તેજ છે તે તેના કરતાં મહાન્ છે, અને અવિનાશીછે,આ વાત પંડિતોએ બરાબરલક્ષ્યમાં રાખવી ૨૨૨

વિવેચન ભાવશૂન્યક્રિયાઅને તત્ત્વના રહસ્યને સમજી કરાતી ક્રિયા આ બે પ્રકારની ક્રિયામાં જે તફાવત છે તે દ્રષ્ટાંત આપી સમજાવે છે કે ખદ્યોત-એક જાતનો જીવડો

કે કે જે રાત્રિના સમયે આકાશમા ઉડતા દીવાના જેવો જરાક પ્રકાશ તગતગે છે આને ખજવો કહે છે, આનુ જે તેજ છે તે અલ્પ છે અને વિનશ્વર છે, પણ ભાનુ-સૂર્ય તેનુ તેજ ખજવા કરતા ઘણુ છે અને અવિનાશી છે, આ વાત તત્ત્વના જાણકાર એવા પંડિતોએ લાગણીવાળી ક્રિયાદિના પ્રત્યે સમજી લેવી મતલબ એ છે કે ભાવશૂન્ય-લાગણી વગરની જે ક્રિયા છે તે ખજવા જેવી છે, અલ્પ તત્ત્વવાળી તેમજ વિનશ્વરવાળી છે, જેનુ ફળ અલ્પ છે તે પણ આગ ગતિને દેનાર છે, પણ ભાવવાળી-તત્ત્વના રહસ્યને સમજી બહુ લાગણીવાળી જે ક્રિયા છે તે મહાન્ સત્વવાળી, તેમજ અવિનશ્વર પરપરાએ મોક્ષરૂપ ફળ દેનાર છે તેમ સમજવુ ॥ ૨૨૨ ॥

આ ગ્રથ શ્રવણના માટે જણાવે છે

श्रवणे प्रार्थनीयाः स्युर्न हि योग्याः कदाचन ॥
यनः कल्याणसत्त्वानां महारत्ने स्थितो यत ॥२२३॥

અર્થ આ ગ્રથ સાભળવા માટે યોગ્ય જીવોની પ્રાર્થના ક્યારે પણ કરવા જરૂર નથી, કારણ કે પુણ્યવાન જીવોનો પ્રયત્ન મહારત્ન મેળવવાને માટે સ્વભાવિક હોય જ છે ॥૨૨૩॥

વિવેચન શ્રીમાન્ હરીભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ યોગ્ય પુરુષોને આ ગ્રથનુ શ્રવણ મનન નિદિધ્યાસન કરવા સારૂ પ્રાર્થના કરતા નથી, કારણ કે તે મહાનુભાવોના શુશ્રુષાદિ ગુણભાવને લઈ પોતાની મેળેજ પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા છે, તેજ વાત કહે છે કે "यत्न कल्याण सत्वाना" પુણ્યશાળી જીવાત્માઓનો પ્રયત્ન "महारत्ने" ચિંતામણ્યાદિ વિષયે "स्थितोयत"

તથા પ્રકારની ઔચિત્યતાને લઇ ચિંતામણીરત્નને વિષે લાગ ણીથી પ્રવૃત્તિ કરે છે, અને જન્માતરમા બોધિબીજ–સમ્ય કત્વની પ્રાપ્તિ કરે છે આ ઉપરથી એ જણાવ્યું કે યો ગ્ય જીવો છે તેજ આ ગ્રથના અધિકારી છે અને તેઓજ આ ગ્રથરૂપ મહારત્નને મેળવી ઇચ્છીત સ્થાનને પ્રાપ્ત કરે છે ॥૨૨૩॥

અયોગ્ય જીવને ગ્રથનુ દાન ન કરવા કહે છે

नैतद्विदस्त्वयोगेभ्यो ददत्येन तथापि तु ।
हरिभद्र इद माह नैतेभ्यो देय आन्दरात् ॥२२४॥

અર્થ આ વસ્તુને જાણનાર આચાર્યો અયોગ્ય જીવોને આ ગ્રથનુ દાન આપતા નથી આ વાત ચોક્કસ છે, તોપણ આ ગ્રથના કર્તા શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી આચાર્યોને આ "યોગદૃષ્ટિ સમુચ્ચય " નામનો ગ્રથ અયોગ્યોને ન આપવો આ પ્રમાણે આદરપૂર્વક તેઓશ્રી જણાવે છે ॥૨૨૪॥

વિવેચન યોગ્યાયોગ્ય સ્વરૂપને સારી પેઠે જાણનારા આચાર્યો અયોગ્ય–કુશિષ્ય ને આ યોગદૃષ્ટિ સમુચ્ચય ગ્રથ આપતા નથી "तथापितु" આ વાત જો કે ચોક્કસ છે, તો પણ શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી આ ગ્રથના કર્તા આ પ્રમાણે જણાવે છે કે આ યોગ દૃષ્ટિ સમુચ્ચય નામનો મહાન્ ગ્રથ અયોગ્ય જીવને કદી પણ આપવો નહિ આ ગ્રથ અયોગ્ય જીવને આપવાથી ગ્રથનો તથા તે પાત્રનો બન્નેનો વિનાશ થવાનો છે અનાજ તથા રસાયણ શરી રને પુષ્ટી કર્ત્તા છે તોપણ બાળકને તથા રોગી શરીરવા ળાને વિનાશ કરનાર થાય છે કારણ કે તે વસ્તુને લાયક તેઓ હજી બન્યા નથી આ દૃષ્ટાંતે અયોગ્ય જીવ આ ગ્રથને

કાયક નથી આ પ્રમાણે આદરપૂર્વક આચાર્યોને શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ જણાવે છે ॥૨૨૪॥

આ પ્રમાણે કહેવાનુ કારણ શુ તે કહે છે

अवज्ञेह कृतात्पापि यदनर्थाय जायते ॥
अतस्तत्परिहारार्थं न पुनर्भावदोषत. ॥२२५॥

અર્થ આ યોગદષ્ટિ સમુચ્ચય ગ્રથને વિષે થોડીપણ અવજ્ઞા આશાતના કરે છતે અનર્થને માટે થાય છે આ થી તે જીવોને થનારા મહા અનર્થ, તેને દૂર કરવા ખાતર આ પ્રમાણે કહેવામા આવે છે "नपुनर्भाव दोषत" તેઓના પ્રતે દ્વેષભાવ છે તેમ ન સમજવુ દરેક જીવોના પ્રત્યે પ્રેમ છે પણ તે અજ્ઞજીવો આશાતના કરી દુર્ગતિના ભાજન ન થાય, આ ખાતર જણાવેલ છે ॥૨૨૫॥

વિવેચન ઉપરના શ્લોકમા શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ અયોગ્ય જીવોને આ "યોગદષ્ટિ સમુચ્ચય" નામને ગ્રંથ આપવા ના પાડે છે તેનુ કારણ એમ ન સમજવુ કે તેઓશ્રીને તેના પ્રત્યે દ્વેષભાવ છે, તેઓશ્રી તો મહાદયાળુ છે અને તમામ જીવો પરમપદને પામો એજ ઇચ્છાવાળા છે, પણ તામુ પાત્ર અયોગ્ય હોવાથી તેને આ ગ્રથથી જરાપણ લાભ થવાનો ન હોવાથી, તે વસ્તુ તેઓનો નાશ કરે છે આવી તેઓને ન આપવી એજ ગુણ છે તે પ્રમાણે આ ગ્રથ જીવોના કલ્યાણને કરનાર છે પણ તેના પ્રત્યે બહુમાન, સત્કાર અને સન્માન રાખવામા આવે તો, પણ જો આ ગ્રથની અવજ્ઞા-આશાતના થોડી પણ કરવામા આવે તો આ અવજ્ઞાથી-આશાતનાથી મહા અનર્થ.

ચાર ગતિમા પરિભ્રમણ કરવા રૂપ થાય છે કારણ કે આ ગ્રથ પ્રશસ્ત વિષયવાળો છે–ઘણોજ ઉત્તમ વિષયવાળો છે– માટે તે અનર્થને દૂર કરવા સારૂ આ ગ્રથ અયોગ્યને આપવા ના પાડી છે બાકી તેઓના પ્રત્યે દ્વેષભાવ નથી તેમજ ક્ષુદ્રતા–તુચ્છતા પણ નથી આ પ્રમાણે શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ જણાવે છે ॥ ૨૨૫ ॥

આથીએ નિશ્ચય થયો કે યોગ્ય જીવનેગ્રથદેવો તેકહેછે

योग्येभ्यस्तु प्रयत्नेन देयोऽयविधिनान्वितं ॥
मात्सर्यविरहेणोच्चैः श्रेयोविघ्नप्रशान्तये ॥२२६॥

અર્થ યોગ્ય જીવોને આ ગ્રથ આદરપૂર્વક વિધિ સાથે આપવો માત્સર્ય–ઇર્ષ્યા રહિતપણે અગીકાર કરતા ઉચે પ્રકારે કલ્યાણ–મોક્ષ મળે છે, અને તે વિઘ્નોની શાંતિ માટે થાય છે ॥૨૨૬॥

વિવેચન શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ ગ્રથને પૂર્ણ કરતા જણાવે છે કે આ ગ્રથ યોગ્ય જીવો શ્રોતાઓને પ્રયત્નેન આદરપૂર્વક વિધિ સાથે આપવો વિધિ એ છે કે જ્યારે આ ગ્રથ સાભળવાનો હોય ત્યારે પ્રથમ ત્રણ ખમાસમણા આપી ઇચ્છકાર સુખશાતા પૂછી અભ્ભુઠ્ઠિયાનો પાઠ બોલી ખમાસમણ આપી "ઇચ્છા કારેણ સદિસહ ભગવન્! વાયણા મહિનાહુ ?" ફરી ખમાસમણ આપી ઇચ્છાકારેણ સદિસહ ભગવન્ વાયણા લેશુ ! ફરી ખમાસમણ આપી ઇચ્છકારી ભગવન્ પસાય કરી વાયણા પસાય કરશોજી આ પ્રમાણે વિધિ કરી આ ગ્રથ બહુ આદરપૂર્વક શ્રોતાઓને સભળાવવો જો તે પ્રમાણે કરવામા ન આવે તો, **પ્રત્યવાય**

समवात्" વિઘ્નો આવવાનો સભવ છે અગર કહ્યો દુ ખો
અવવાનો સભવ છે, માટે વિધિપૂર્વક શ્રોતાએ આ ગ્રથ સાભ-
ળવો અને વક્તાએ સભળાવવો એમ આચાર્યશ્રી જણાવે
છે વળી આ ગ્રથ ઇર્ષ્યાનો પરિહાર કરી–ત્યાગ કરીને
ઉચ્ચૈ પ્રકારે સાભળે તો શ્રેય–આત્મકલ્યાણ થતા વાર લાગતી
નથી તેમજ વિઘ્નની શાતિના માટે થાય છે જે જે પવિત્ર
ગ્રથોનો આરભ કરવામા આવે તે તમામ ડાચો વિઘ્નવગર
પૂર્ણ થાય છે અહીં માત્સર્ય વિરહેણ આ પદ ગ્રથની
પૂર્ણાહુતીમા આવેલ છે, અહીં વિરહ શબ્દ છે તે શ્રીમાન્
હરિભદ્ર સૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રીના ગ્રથોની નિશાની છે
તેઓશ્રીના તમામ ગ્રથોને અતે વિરહ શબ્દ જોડેલો છે
દૃષ્ટાત તરીકે " भवविरहवर " આ શબ્દ 'સસાર દાવાનલ
મા છે આ નવમા માત્સર્ય વિરહેણ શબ્દ છે, આ શબ્દ
મુકવાનો તેઓશ્રીનો આશય એવો જણાય છે કે જગતના
તમામ જીવો ઇર્ષ્યા–અભિમાનને જો છોડી દે તો સસારના
દુ ખથી રહિત થતા વાર લાગે નહિ આ ગ્રથમા જણાવેલ
યોગના બીજને જાણી જેઓ અમલમા મુકે છે તેમજ કહ્યા
પ્રમાણે કરવા જેઓ પ્રવૃત્તિ કરે છે તે જીવો આ યોગને
પ્રાપ્ત કરી થોડા ટાઈમમા પરમપદના ભોક્તા બને છે

इति श्री परादृष्टि समाप्ता

कृतांतोऽयं मनोहारि योगदृष्टिः समुच्चयः ॥
भाषान्तर विनिर्माता जयताद् देवराचकः ॥ १ ॥

संभवात" વિઘ્નો આવવાનો સભવ છે અગર કષ્ટો દુખો આવવાનો સભવ છે, માટે વિધિપૂર્વક શ્રોતાએ આ ગ્રથ સાભળવો અને વક્તાએ સભળાવવો એમ આચાર્યશ્રી જણાવે છે વળી આ ગ્રથ ઇર્ષ્યાનો પરિહાર કરી–ત્યાગ કરીને ઉચ્ચૈ પ્રકારે સાભળે તો શ્રેય–આત્મકલ્યાણ થતા વાર લાગતી નથી તેમજ વિઘ્નની શાતિના માટે થાય છે જે જે પવિત્ર કાર્યોનો આરભ કરવામા આવે તે તમામ કાર્યો વિઘ્નવગર પૂર્ણ થાય છે અહીં માત્સર્ય વિરહેણ આ પદ ગ્રથની પૂર્ણાહુતીમા આવેલ છે, અહીં વિરહ શબ્દ છે તે શ્રીમાન્ હરિભદ્ર સૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રીના ગ્રથોની નિશાની છે તેઓશ્રીના તમામ ગ્રથોને અતે વિરહ શબ્દ જોડેલો છે દૃષ્ટાત તરીકે " **भवविरहवर** " આ શબ્દ 'સસાર દાવાનલ મા છે આ ગ્રથમા માત્સર્ય વિરહેણ શબ્દ છે, આ શબ્દ મુકવાનો તેઓશ્રીનો આશય એવો જણાય છે કે જગતના તમામ જીવો ઇર્ષ્યા–અભિમાનને જો છોડી દે તો સસારના દુખથી રહિત થતા વાર લાગે નહિ આ ગ્રથમા જણાવેલ યોગના બીજને જાણી જેઓ અમલમા મુકે છે તેમજ કહ્યા પ્રમાણે કરવા જેઓ પ્રવૃત્તિ કરે છે તે જીવો આ યોગને પ્રાપ્ત કરી થોડા ટાઇમમા પરમપદના ભોક્તા બને છે

इति श्री परादृष्टि समाप्ता

ज्ञानतोऽप्य मनोहारि योगग्रन्थे
भाषान्तर विनिर्माता जयताद्

॥
॥

ચાર ગતિમા પરિભ્રમણ કરવા રૂપ થાય છે કારણ કે આ ગ્રથ પ્રશસ્ત વિષયવાળો છે-ઘણોજ ઉત્તમ વિષયવાળો છે-માટે તે અનર્થને દૂર કરવા સારૂ આ ગ્રથ અયો યને આપવા ના પાડી છે બાકી તેઓના પ્રત્યે દ્વેષભાવ નથી તેમજ ક્ષુદ્રતા-તુચ્છતા પણ નથી આ પ્રમાણે શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ જણાવે છે ॥ ૨૨૫ ॥

આથીએ નિશ્ચય થયો કે યોગ્યજીવનેગ્રથદેવો તેકહેછે

योग्येभ्यस्तु प्रयत्नेन देयोऽयविधिनान्वितं. ॥
मात्सर्यविरहणोच्चै श्रेयोविघ्नप्रशा तये ॥२२६॥

અર્થ યોગ્ય જીવોને આ ગ્રથ આદરપૂર્વક વિધિ સાથે આપવો માત્સર્ય-ઇર્ષ્યા રહિતપણે અગીકાર કરતા ઉચ્ચે પ્રકારે કલ્યાણ-મોક્ષ મળે છે, અને તે વિઘ્નોની શાતિ માટે થાય છે ॥૨૨૬॥

વિવેચન શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ ગ્રથને પૂર્ણ કરતા જણાવે છે કે આ ગ્રથ યોગ્ય જીવો શ્રોતાઓને પ્રયત્નેન આદરપૂર્વક વિધિ સાથે આપવો વિધિ એ છે કે જ્યારે આ ગ્રથ સાભળવાનો હોય ત્યારે પ્રથમ ત્રણ ખમા સમણા આપી ઇચ્છકાર સુખશાતા પૂછી અભ્યુઠ્ઠિયાનો પાઠ બોલી ખમાસમણ આપી "ઇચ્છા કારેણ સદિસહ ભગવન્! વાયણા સદિસાહુ ?" ફરી ખમાસમણ આપી ઇચ્છાકારેણ સદિસહ ભગવન્ વાયણા લેશુ ! ફરી ખમાસમણ આપી ઇ છકારી ભગવન પસાય કરી વાયણા પસાય કરશોજી આ પ્રમાણે વિધિ કરી આ ગ્રથ બહુ આદરપૂર્વક શ્રોતાઓને સભળાવવો જો તે પ્રમાણે કરવામા ન આવે તો, प्रत्यवाय

ત્વાત્" વિઘ્નો આવવાનો સભવ છે અગર કષ્ટો દુ ખો ાવવાનો સભવ છે, માટે વિધિપૂર્વક શ્રોતાએ આ ગ્રથ સાભ- ળવો અને વક્તાએ સભળાવવો એમ આચાર્યશ્રી જણાવે । વળી આ ગ્રથ ઇર્ષ્યાનો પરિહાર કરી–ત્યાગ કરીને ાચ્ચે પ્રકારે સાભળે તો શ્રેય-આત્મકલ્યાણ થતા વાર લાગતી ાથી તેમજ વિઘ્નની શાતિના માટે થાય છે જે જે પવિત્ર ાર્યોનો આરભ કરવામા આવે તે તમામ કાર્યો વિઘ્નવગર પૂર્ણ થાય છે અહીં માત્સર્ય વિરહેણ આ પદ ગ્રથની પૂર્ણાહુતીમા આવેલ છે, અહીં વિરહ શબ્દ છે તે શ્રીમાન્ હરિભદ્ર સૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રીના ગ્રથોની નિશાની છે તેઓશ્રીના તમામ ગ્રથોને અતે વિરહ શબ્દ જોડેલો છે દ્રષ્ટાત તરીકે " **भवविरहवर** " આ શબ્દ 'સસાર દાવાનલ મા છે આ ગ્રથમા માત્સર્ય વિરહેણ શબ્દ છે, આ શબ્દ મુકવાનો તેઓશ્રીનો આશય એવો જણાય છે કે જગતના તમામ જીવો ઇર્ષ્યા–અભિમાનને જો છોડી દે તો સસારના દુખથી રહિત થતા વાર લાગે નહિ આ ગ્રથમા જણાવેલ યોગના બીજને જાણી જેઓ અમલમા મુકે છે તેમજ કહ્યા પ્રમાણે કરવા જેઓ પ્રવૃત્તિ કરે છે તે જીવો આ યોગને પ્રાપ્ત કરી થોડા ટાઇમમા પરમપદના ભોક્તા બને છે

इति श्री परादृष्टि समाप्त

कृतातोऽयं मनोहारि योगदृष्टि' समुच्चयः ॥
भाषान्तर विनिर्माता जयताद् ` ॥

ચાર ગતિમા પરિભ્રમણ કરવા રૂપ થાય છે કારણ કેઆ ગ્રથ પ્રશસ્ત વિષયવાળો છે–ઘણોજ ઉત્તમ વિષયવાળો છે–માટે તે અનર્થને દૂર કરવા માટે આ ગ્રથ અયોગ્યને આપવા ના પાડી છે બાકી તેઓના પ્રત્યે દ્વેષભાવ નથી તેમજ ક્ષુદ્રતા–તુચ્છતા પણ નથી આ પ્રમાણે શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ જણાવે છે ॥ ૨૨૫ ॥

આથીએ નિશ્ચય થયો કે યોગ્યજીવનેગ્રથદેવો તેકહેછે

योग्येभ्यस्तु प्रयत्नेन देयोऽयविधिनान्वितैः ॥
मात्सर्यविरहेणोच्चैः श्रेयोविघ्नप्रशान्तये ॥२२६॥

અર્થ યોગ્ય જીવોને આ ગ્રથ આદરપૂર્વક વિધિ સાથે આપવો માત્સર્ય–ઇર્ષ્યા રહિતપણે અગીકાર કરતા ઉચે પ્રકારે કલ્યાણ–મોક્ષ મળે છે, અને તે વિઘ્નોની શાતિ માટે થાય છે ॥૨૨૬॥

વિવેચન શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ ગ્રથને પૂર્ણ કરતા જણાવે છે કે આ ગ્રથ યોગ્ય જીવો શ્રોતાઓને પ્રયત્નેન આદરપૂર્વક વિધિ સાથે આપવો વિધિ એ છે કે જ્યારે આ ગ્રથ સાભળવાનો હોય ત્યારે પ્રથમ ત્રણ ખમાસમણા આપી ઇચ્છકાર સુખશાતા પૂછી અબ્ભુઠ્ઠિયાનો પાઠ બોલી ખમાસમણ આપી "ઇચ્છા કારેણ સદિસહ ભગવન્ વાયણા સદિસાહુ ?" ફરી ખમાસમણ આપી ઇચ્છાકારેણ સદિસહ ભગવન્ વાયણા લેશુ ! ફરી ખમાસમણ આપી ઇચ્છકારી ભગવન્ પસાય કરી વાયણા પસાય કરશોજી આ પ્રમાણે વિધિ કરી આ ગ્રથ બહુ આદરપૂર્વક શ્રોતાઓને સભળાવવો જો તે પ્રમાણે કરવામા ન આવે તો, **प्रत्यवाय**

इति श्री सूरिपुरदरयाकिनीमहत्तरासूनु श्रीमद् हरिभद्र सूरी
विरचितयोगदृष्टिसमुच्चयनामाऽयं ग्रंथ समाप्त तत्समाप्तौ
श्री तपगच्छीय गच्छाधिपति श्रीमन्मुक्ति विजयगणिना शिष्
यो श्रीमदाचार्यमहाराज बाल्यब्रह्मचारि परमशांतमूर्ति श्री
विजयकमल सूरीश्वराणां पूज्यपादानां मतेवासिशिष्यरत्न
योगनिष्ठ शांतमूर्त्तिश्रीमदाचार्य महाराज श्री विजयकेशर
सूरीश्वराणां कनियसा भ्रात्रा महोपाध्याय श्रीदेवविजय
गणिना श्रीयोगदृष्ट्याख्यस्य, शुद्धात्म स्वरूप प्रबोध
कस्य आत्मार्थि सिद्धयर्थे सूत्रभूतस्य, अपूर्व ग्रंथस्य
टीका सहिता मूलग्रन्थस्य संक्षेपेण गुर्जर भाषया
कृतोऽनुवादो विक्रमीय शताब्दी १९९१ वर्षे
भाद्रशुक्लपक्षे पंचमी तिथौ भौमवासरे स्तंभन
तिर्थ श्रेष्ठिरत्न श्रीमत्पानाचन्द्रात्मजाम्बा
लालनिर्मापित धर्मशालायां कृत चातु
र्मास्यायां समाप्तिमगमत् ॥ समाप्तोऽयं
ग्रंथ श्रीमद् गुरुवर्य श्री विजयकमल
सूरीश्वर प्रसादात्

ॐ शांति, ॐ शांति, ॐ शांति, ॐ शांति, ॐ शांति

जैन दर्शन में तत्त्व-मीमांसा

—मुनि